

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Merve Suzan ILIK

YENİ BİR KÜRESEL PROBLEM, ESKİ BİR BAŞA ÇIKMA MEKANİZMASI:
ANTROPOJENİK İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KAYNAKLI GÖÇ VE TÜRKİYE

Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2017

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Merve Suzan ILIK

YENİ BİR KÜRESEL PROBLEM, ESKİ BİR BAŞA ÇIKMA MEKANİZMASI:
ANTROPOJENİK İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KAYNAKLI GÖÇ VE TÜRKİYE

Danışman

Prof. Dr. Esmâ DURUGÖNÜL

Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2017

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Merve Suzan ILIK'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Arda ARIKAN (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Esmâ DURUGÖNÜL (İmza)

Üye : Prof. Dr. Nilay KAYA (İmza)

Tez Başlığı: Yeni Bir Küresel Problem, Eski Bir Başa Çıkma Mekanizması: Antropojenik İklim Değişikliği Kaynaklı Göç ve Türkiye

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 11/07/2017

Mezuniyet Tarihi : 26/07/2017

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Yeni Bir Küresel Problem, Eski Bir Başa Çıkma Mekanizması: Antropojenik İklim Değişikliği Kaynaklı Göç ve Türkiye” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Merve Suzan ILIK

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Merve Suzan ILIK
Öğrenci Numarası	20135223002
Enstitü Ana Bilim Dalı	Sosyoloji
Programı	Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Esmâ DURUGÖNÜL
Tez Başlığı	Yeni Bir Küresel Problem, Eski Bir Başa Çıkma Mekanizması: Antropojenik İklim Değişikliği Kaynaklı Göç ve Türkiye
Turnitin Ödev Numarası	830602858

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 210 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 13/07/2017 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 2

alıntılar dahil % 8'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

13/07/2017.

(imza)

Prof. Dr. Esmâ DURUGÖNÜL

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iv
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Göç Olgusu ve Göçün Tarihsel Süreci	6
1.2.Göç Türleri	7
1.2.1. İç Göç.....	7
1.2.2. Dış/Uluslararası Göç	9
1.2.3. Zorunlu ve Gönüllü Göç	13
1.2.4. İltica, Mülteci, Sığınmacı.....	15
1.2.5. Ülkesinde Yerinden Edilenler.....	20
1.3.Göç Kuramları	22
1.3.1. Ravenstein’ın Göç Kanunları.....	22
1.3.2. Kesişen Fırsatlar Kuramı	23
1.3.3. İtme-çekme Kuramı	24
1.3.4. Neo-klasik Ekonomi Kuramı	25
1.3.5. Dünya Sistemleri Kuramı	28
1.3.6. Yeni Ekonomi Kuramı.....	32
1.3.7. İkili (Dual) İşgücü Piyasası Kuramı	34
1.3.8. Göç Sistemleri Kuramı	38
1.3.9. İlişkiler Ağı Kuramı.....	40
1.4.Göç Sürecinde Yeni Eğilimler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi.....	43
1.5.Göç ve Türkiye	50

İKİNCİ BÖLÜM

ANTROPOJENİK İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

2.1.Küresel Isınma ve Küresel İklim Değişikliği	64
2.2.İklim Değişikliğinin Bilimsel Kanıtları	66
2.2.1. Sera Etkisi ve Karbon Salınımı.....	66
2.2.2. Artan Ani Yağış ve Sıcaklıklar	68
2.2.3. Okyanusların Isınması, Buzulların Erimesi ve Deniz Seviyesi Yükselmesi	70
2.2.4. Biyolojik Ortamdaki Değişimler	71
2.3.İklim Değişikliğinin Kısa ve Uzun Vadeli Sonuçları	73
2.3.1. İklim Değişikliği Projeksiyonları.....	74
2.3.2. Altüst Olan Bölgesel Hava Durumları.....	77
2.3.3. Buzulların Erimesi ve Deniz Seviyesinin Yükselmesi	80
2.3.4. Ekosistem Üzerindeki Etkiler ve Biyo-çeşitliliğin Azalması	83
2.3.5. Tarım ve Gıda Güvenliği	88
2.3.6. İnsan Sağlığına Üzerindei Etkiler	93
2.4.İklim Değişikliği Rejimi Tarihi	94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTROPOJENİK İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KAYNAKLI GÖÇLER

3.1.İklim Değişikliği ve Çevre Bağlamında Göç Tartışmaları.....	99
3.2.Dünyadan Örnekler.....	120
3.2.1. Hızlı ve Ani Gelişen İklim Değişikliği Etkilerine Bağlı Olarak Gerçekleşen Göçler.....	122
3.2.1.1.Fırtınalar ve Kasırgalar ile İlintili Göç Hareketleri.....	123
3.2.1.2. Seller ile İlintili Göç Hareketleri.....	124
3.2.2. Yavaş ve Kademeli Gelişen İklim Değişikliği Etkilerine Bağlı Olarak Gerçekleşen Göçler.....	128
3.2.2.1.Deniz Seviyesi Yükselmesi ile İlintili Göç Hareketleri	129
3.2.2.2.Artan Sıcaklıklar, Kuraklık ve Çölleşme ile İlintili Göç Hareketleri.....	131
3.3.Yasal Boşluklar: Mülteci mi? Göçmen mi?	136
3.4.İklim Değişikliği Kaynaklı Göçler Bağlamında Kilit Kavramlar	144
3.4.1. Adaptasyon/Uyum	144
3.4.2. Savunmasızlık/Kırılganlık	147
3.4.3. Esneklik/Dayanıklılık	149

3.4.4. İklim Adaleti	150
3.5.Uluslararası Politika ve Güvenlik Tartışmaları Ekseninde İklim Göçleri	151
3.6.İklim Değişikliği Kaynaklı Göç ve Türkiye	163
SONUÇ	170
KAYNAKÇA.....	174
ÖZGEÇMİŞ	196

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMİDÇS	: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CRED	: Afet Epidemiyolojisi Araştırma Merkezi (Centre for Research on the Epidemiology of Disasters)
EM-DAT	: Uluslararası Afetler Veri Tabanı
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
GAR	: Küresel Değerlendirme Raporu (Global Assessment Report)
IDMC	: Ülke İçinde Yerinden Olma İzleme Merkezi (The Internal Displacement Monitoring Centre)
IDP	: Internally Displaced People (Ülke İçinde Yerinden Edilenler)
INDC	: Ulusal Olarak Belirlenen Katkıları (Intended Nationally Determined Contributions)
IOM	: Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration)
IPCC	: Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (Intergovernmental Panel on Climate Change)
İŞİD	: Irak-Şam İslam Devleti
LDC	: En Az Gelişmiş Ülkeler (Least Developed Countries)
MGM	: Meteoroloji Genel Müdürlüğü
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
OAU	: Afrika Birliği Örgütü (Organization for African Unity)
Ppm	: Milyonda bir parçacık (Parts Per Million)
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
UN	: Birleşmiş Milletler (United Nations)
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)

UNEP	: Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Enviroment Programme)
UNFCCC	: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (United Nations Framework Convention on Climate Change)
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (United Nations High Commision for Refugees)
ÜYEK	: Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler
WFP	: Dünya Gıda Programı (World Food Programme)
WMO	: Dünya Meteoroloji Örgütü (World Meteorological Organization)

ÖZET

Küresel iklim değişikliği insanoğlunun kendi eliyle yarattığı ve karşı karşıya kaldığı 21. yüzyılın en büyük problemlerinden biridir. İklim değişikliğinin insani boyutu bugüne kadar büyük oranda göz ardı edilmiştir ancak artık net bir biçimde bilinmektedir ki, bu sadece ekolojik değil aynı zamanda insani bir krizdir. Çevre, insan nüfusunun dünyaya dağılımını etkileyen nüfus hareketlerinin şekillenmesine her daim katkıda bulunmuştur. Birlikte yaşama kültürünün her zamankinden daha önemli olduğu günümüz dünyasında, insan hareketliliğini etkileyen unsurlardan biri de iklim değişikliğine bağlı olarak meydana gelen çevresel felaketlerdir. Bu çalışmada iklim değişikliği ve göç ilişkisi hakkında genel bir bakış açısı sunulmakta, mevcut ampirik bulgulara dayanarak konunun ortaya çıktığı toplumsal ve siyasal bağlam da dahil olmak üzere önemli sorunlar tartışılmaktadır. Ayrıca iklim değişikliği ve göç ilişkisi bağlamında önemli kavramlara yer verilmekte ve konu uluslararası politika ve güvenlik tartışmaları ekseninde de ele alınmaktadır. Kapsamlı bir literatür araştırması ve doküman incelemesi sonucu gerçekleştirilen bu çalışmanın Türkiye’deki literatür eksikliğini gidererek bundan sonraki ampirik araştırmalara kaynaklık etmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın temel önerilerinden biri Türkiye’de hem ülke içindeki iklim değişikliği etkilerine bağlı olarak meydana gelen/gelebilecek olan göçlerin, hem de çevre bölgelerden Türkiye’ye yönelik meydana gelen/gelebilecek olan göçlerde iklim değişikliğinin rolünün tespit edilebilmesi adına acilen ampirik araştırmaların yapılması gerektiğidir.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Küresel Isınma, Çevresel Göç, İklim Değişikliği Kaynaklı Göçler, İklim Mültecileri

SUMMARY

A NEW GLOBAL PROBLEM, AN OLD COPING MECHANISM: ANTROPOGENIC CLIMATE CHANGE INDUCED MIGRATION AND TURKEY

Global climate change is one of the biggest problems of the 21st century that human beings cause and face. Human dimension of climate change has been ignored so far, but it is now clearly known that it is not only an ecological, but also a humanitarian crisis. Environment always contributed to the shaping of population movements around the world. One of the factors affecting human mobility in today's world, where establishing a culture of living together is more important than ever, is environmental disasters. This study presents a general view of climate change and migration relations, and discusses those important issues, including social and political contexts that emerged from the current empirical findings. In addition, concepts dealing with climate change and immigration relations are covered, and the issue is also addressed in the context of international policy and security debates. This study, which is based on a comprehensive literature and document review, aims to fill the gap in the literature in Turkey while serving as a source for further empirical research. One of the main recommendations of this study is that empirical research should be conducted promptly in order to determine the role of climate change in migration movements from surrounding territories with the destination Turkey and also present/possible migration movements within Turkey due to climate change effects.

Keywords: Climate Change, Global Warming, Environmental Migration, Climate Change Migration, Climate Refugees

ÖNSÖZ

Tez yazım sürecim boyunca akademik ve manevi desteğini esirgemeyen, yol göstericim, danışmanım, pek kıymetli Hocam Prof. Dr. Esmâ Durugönül'e, manevi desteklerinden dolayı değerli Hocam Prof. Dr. Sevinç Güçlü'ye, değerli katkılarından ötürü Prof. Dr. Arda Arıkan'a ve Prof. Dr. Nilay Kaya'ya ve emeklerinden dolayı Sosyal Bilimler Enstitüsü çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu süreçte, her daim yanımda olan annem Gülşen İlk'a, babam Mustafa İlk'a, burada ifade edemeyeceğim türlü yardımlarıyla bana kolaylıklar sağlayan kardeşlerim İlkant Ahmet İlk'a ve Mustafa Alper İlk'a, tüm fedakarlıkları için Ümit Bilben'e gönülden teşekkür ederim.

Merve Suzan ILIK
Antalya, 2017

“Marsilya’da, Barselona’da, Cezayir’de, Atina’da, Nepal’de, Tunus’ta, İstanbul’da, Beyrut’ta veya Kahire’de halkların ve kültürlerin karışımı binlerce yıldır hala birlikte yaşamaya devam ediyor. İnsanlar nasıl birlikte yaşayacaklarını ilk burada, Akdeniz’de öğrendiler. Eğer daha da geniş bir açıdan bakacak olursak, Akdeniz’in geçen her günle artan tecrübesinin bütün dünyaya uygulanabileceğini düşünebiliriz. Şimdiden iklim değişikliği ve su kıtlığı tehlikesiyle karşı karşıya kalan dünya için hala bir şans olabilir. Geleceği belirsiz olan, tansiyonların giderek yükseldiği ve sınırların değiştiği bir dünyada bizler birlikte yaşamayı artık eskisinden daha iyi başarmak zorundayız...” (Méditerranée, Notre Mer À Tous)

GİRİŞ

İklim değışikliğinin gerçekleşmekte olan küresel bir problem olduğu artık tartışma götürmez bir gerçektir. İklim değışikliği dünyanın su, gıda üretimi ve sağlık gibi temel unsurlarını etkilemektedir ve etkileyecektir. Modellemeler ve projeksiyonlar ılımlı ısınma seviyelerinin dahi iklimde küresel ve bölgesel değışimlerin yaşanacağı geniş bir yelpazeye etki edeceğini göstermektedir. Bu değışimden dünyadaki tüm ülkeler etkilenecekken, en çok etkilenecek durumda olanlar iklim değışikliğine en az katkıda bulunmuş en savunmasız - yoksul- ülkeler olacaktır. Bununla birlikte sel, kuraklık ve fırtınalar gibi aşırı hava koşullarının maliyetleri zengin ülkeler için de olmak üzere giderek artmaktadır. İklim değışikliği ve değışkenliği doğal süreçlerin bir sonucu olarak ve insan faaliyetleri nedeniyle ortaya çıkabilir. Son yüzyılda insanlar tarafından uyarılan iklim değışikliği, öncelikle fosil yakıtların yakılması ve arazi kullanımının değıştirilmesi yoluyla atmosferik sera gazı konsantrasyonlarının değışmesinden kaynaklanmaktadır. Hükümetlerarası İklim Değışikliği Paneli (IPCC) tarafından görüş birliği ile ifade edildiği üzere, 20. yüzyılın ortalarından beri iklim değışikliğinin ana suçlusu insan faaliyetleri nedeniyle ortaya çıkan sera gazlarında yaşanan artıştır. Bu çalışmanın konusunu da işte bu antropojenik (insan kaynaklı) iklim değışikliği oluşturmaktadır. Bu sebeple çalışma boyunca kullanılan iklim değışikliği kavramı ile kastedilen antropojenik iklim değışikliğidir.

İklim değışikliğinin insan hareketliliği üzerindeki etkisinin önemi göz önüne alındığında bu konuda yapılmış ampirik araştırmaların azlığı şaşırtıcı bir biçimde göze çarpmaktadır. Bu; kuraklığın kırsal alanlarda meydana gelen göç hareketleri üzerindeki etkisini, aşırı hava olaylarının göç hareketleri üzerindeki etkisini ve diğer birçok iklim değışikliğinin etkileri ile göç hareketleri arasındaki bağı ortaya koyan hatırı sayılır miktarda ampirik araştırma olmadığı anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte, iklim değışkenliğinin doğrusal bir şekilde göçe neden olduğu varsayımının bu araştırmalar tarafından desteklenmediğinin de ortaya çıktığı bilinmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu çalışmalar iklim faktörleri ve göç arasındaki bağda birçok başka faktörün rol oynadığını bulmuştur. Bu nedenle, iklim değışikliğinden kaynaklanan şokların ve streslerin göçü nasıl etkileyebileceğine dair kanıtlar her geçen gün artmakta lakin daha fazlasına ihtiyaç duyulmaktadır. Aşırı hava olaylarının sıklığı ve şiddetindeki değışimler ve yağış düzenlerindeki değışimler gibi iklim değışikliği sonuçlarının, özellikle yoksul ve hassas olan kırsal toplumlardaki insanların geçim kaynakları üzerinde büyük etkilere sahip olması beklenmektedir. Bu toplumların çoğunda göç, zaten kuşaklar boyunca bir hayatta kalma stratejisi olagelmıştır.

Çevre, insan nüfusunun dünyaya dağılımını etkileyen nüfus hareketlerinin şekillenmesine her daim katkıda bulunmuştur. Tarih boyunca insanlar, zorlu koşullar veya bozulan koşullar nedeniyle yerlerinden ayrılmışlardır. Değişen çevresel şartlara uyum sağlamak ve geçim kaynaklarının varlığını sürdürebilmek için insanlık göç etmeyi çoğu zaman tercih etmiştir. Bununla birlikte, son yirmi yılda, çevresel göçün doğası ve ölçeği değişmeye başlamıştır. Antropojenik iklim değişikliği, insani acil durumların riskini artırmakta; aşırı hava koşulları, deniz seviyesinin yükselmesi, çölleşme vb. süreçlerle çevresel bozulmanın hızlanması sonucunda nüfus hareketlerini tetikleyebilmektedir. Ayrıca, iklim değişikliği göçmenleri bugün uluslararası hukukun da en tartışmalı konularından biridir. Zorunlu iklim göçmenleri, uluslararası mülteci ve göç politikalarının çatlaklarından sızmakta ve iklim mültecileri için mevcut mülteci tanımının genişletilmesi mi yoksa başka bir tanımlamanın bulunması mı gerektiği yoğun bir şekilde tartışılmaktadır.

Ülkelerin ve nüfusların değişen iklimlere uyum sağlama yetenekleri, gelecekte çevresel göçün nasıl bir yol alacağını da büyük oranda belirleyecektir. Dahası, iklim değişikliği, çevresel bozulma ve göç arasındaki bağlantıların basit, doğrusal bir nedenselliğe sahip olduğunu düşünmek yanıltıcı olacaktır çünkü göç ile çevre arasında oldukça karmaşık ve iç içe geçmiş karşılıklı ilişkiler vardır. Bu çalışmada bu nedenle iklim değişikliği ve göç ilişkisi hakkında genel bir bakış sunulacak, mevcut ampirik bulgulara dayanarak, konunun ortaya çıktığı toplumsal ve siyasal bağlam da dahil olmak üzere önemli sorunlar tartışılacak, iklim değişikliği ile göç arasındaki ilişki üzerine eleştirel perspektifler sunulacak; bu ilişkiyi ele almak için en uygun kavram ve konseptler tartışılacak, uluslararası politika ve güvenlik tartışmaları bağlamları ele alınacaktır.

Hem iklim değişikliği olgusunun kendisinin hem de buna bağlı olarak meydana gelen insan hareketliliğinin oldukça karmaşık ve güncel bir mesele olması her geçen gün yeni verilerin, raporların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Hem iklim değişikliğinin etkileri gün geçtikçe daha çok görülmekte hem de iklim değişikliği ile mücadelede ya da ona uyum sağlama sürecinde her gün yeni adımlar atılmaktadır. Bu nedenle bu çalışma Mart 2017 tarihine kadar meydana gelen gelişmeleri kapsamaktadır. Bu çalışmanın amacı iklim değişikliğinin insan hareketliliği üzerindeki etkilerini irdelemek, iklim değişikliğine bağlı göçlerin bugün ve gelecekte hem Türkiye hem de dünya için en önemli meselelerden biri olduğunu ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışmanın Türkiye'deki literatür eksikliğini gidererek, iklim değişikliğinin göç hareketleri üzerindeki etkisine dair genel bir çerçeve oluşturması, başat kaynakların çevrilmesi aracılığıyla Türkçe'ye kaynak kazandırılması ve bu konuda bundan sonraki ampirik araştırmalara kaynaklık etmesi amaçlanmıştır.

İklim değışikliğı kaynaklı göç geleceğın en önemli uluslararası politika, güvenlik ve insan hakları konuların biri olarak görülse de çalışma boyunca detaylandırılacak olan birtakım sebeplerden ötürü bu konuda yapılan teorik ve özellikle ampirik çalışmalar oldukça azdır. Bu bağlamda bu çalışmada kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilerek iklim değışikliğı kaynaklı göç olgusu betimleyici ve eleştirel bir biçimde ortaya konacaktır. Konunun kapsamının genişliğı dikkate alındığında çalışmaya en uygun teknik doküman incelemesi olarak öne çıkmaktadır. “Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 140). Önemli bilgi toplama yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi, araştırmacıya zaman ve para tasarrufu anlamında katkıda bulunmaktadır. Ayrıca bilimsel literatür taramasına ek olarak, tam anlamıyla bir yazılı ve görsel medya taraması yapılmamış olsa da, konunun güncel boyutu göz önüne alınarak yazılı ve görsel medyadan da çeşitli haberlere yer verilerek son gelişmeler yakalanmaya çalışılacaktır.

Kuşkusuz iklim değışikliğı hem nedenleri hem sonuçları hem de etki alanları açısından küresel ve çok boyutlu bir problemdir. Bu bağlamda çalışmanın kapsamında dünyanın birçok farklı yerinden elde edilen bulgulara yer verilecektir. Bununla birlikte meselenin Türkiye’yi bağlayan tarafları üzerinde özellikle durulacaktır. Bilindiğı üzere iklim değışikliğı ve göç olguları çok boyutlu, değışen ve dönüşen küresel meselelerdir. Bu sebeple oldukça farklı dinamikleri ve birçok farklı disiplini ilgilendiren yönleri mevcuttur. Ancak tüm bunlara bu çalışmanın kapsamında yer vermek imkânsız olduğundan ilk iki bölümde göç olgusu ve iklim değışikliğı olgusunun çerçevesi ana hatları ile aktarılacak daha sonra iklim değışikliğı kaynaklı göçler üzerine kanıtlar ve tartışmalar irdelenecektir. Bu süreçte sınanacak olan varsayımlar şu şekildedir:

- 1) İklim değışikliğı bilimsel geçerliliğı artık kabul gören çok boyutlu küresel bir problemdir.
- 2) İklim değışikliğının insani boyutu son yıllara kadar büyük oranda göz ardı edilmiştir.
- 3) İklim değışikliğı göçü tetikleyen unsurlardan biridir ve iklim değışikliğı kaynaklı göçler dünyanın birçok yerinde gerçekleşmektedir.
- 4) İklim değışikliğinin insan hareketliliğı üzerinde uzun vadeli etkileri olacaktır.
- 5) İklim değışikliğı göçün çok nedenli yapısı içinde yer alması ve çoğu durumda tehdit çarpanı ya da katalizör görevi görmesi nedeniyle iklim değışikliğı kaynaklı göç olgusu ile ilgili çok sayıda ampirik araştırmaya ihtiyaç vardır.

- 6) İklim değişikliğinin etkilerinin Türkiye'de de görüldüğünü ifade edecek yeterli ampirik araştırma bulunmaktadır. Ancak iklim değişikliği kaynaklı göçlerin gerçekleştiğini ortaya koyacak yeterli ampirik araştırma yoktur.

Birinci bölümde öncelikle göç olgusu ve göçün tarihsel sürecine değinilecektir. Ardından iç-uluslararası göç ve gönüllü-zorunlu göç ayrımı başta olmak üzere göç türleri ele alınacaktır. İklim değişikliği sonucu göç etmek zorunda kalacak olanların statüsü en büyük tartışma konularından biridir. Bu bağlamda bu bölümde iltica, sığınmacı, mülteci ve ülke içinde yerinden edilenler irdelenecektir. Ravenstein'ın göç kanunlarından bugüne yerli ve uluslararası göçleri açıklamak için başvurulmuş göç kuramları ele alındıktan sonra, konumu itibariyle göç yolları üzerinde bir kavşak durumunda bulunan bu toprakların, binlerce yıllık göç tarihinin Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan modern Türkiye'nin 21. yüzyılına kadar olan bölümü kısaca özetlenecektir. Son olarak güncel gelişmeler ışığında göç sürecinde yeni eğilimler ve göçün güvenikleştirilmesi tartışmalarına yer verilecektir.

İkinci bölüm antropojenik iklim değişikliğine ayrılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması amacıyla birinci bölümden farklı olarak, Türkiye'ye ilişkin tartışmalar bağlamından kopmaması adına bu bölümün içerisindeki alt başlıklarda sunulacaktır. Bu bölümde öncelikle küresel ısınma ve küresel iklim değişikliğinin boyutları ortaya konacak ve iklim değişikliğinin bilimsel kanıtları ele alınacaktır. Bu bağlamda, tarihsel karbon salımı ve küresel ısınmaya neden olan sera etkisine değinildikten sonra, artan sıcaklıklar ve yağışlar, okyanusların ısınması, buzulların erimesi, deniz seviyesi yükselmesi ve biyolojik ortamdaki değişimler araştırılacaktır. Ardından iklim değişikliğinin hali hazırda gözlemlenen ve projeksiyonlar aracılığıyla gelecekte öngörülen sonuçları dünyadan örneklerle değerlendirilecektir. Bu bölümde son olarak Marakeş'te 22'ncisi düzenlenen Taraflar Konferansı süreci eşliğinde iklim değişikliği rejiminin tarihi irdelenerek bu küresel soruna ne gibi küresel çözümler üretilmeye çalışıldığı ele alınacaktır.

Üçüncü ve son bölüm ise antropojenik iklim değişikliği kaynaklı göçlere ayrılmıştır. İlgili bölümde iklim değişikliği ve çevre bağlamında göç tartışmaları ele alındıktan sonra, hızlı ve ani gelişen etkilere bağlı olarak gerçekleşen ve yavaş ve kademeli gelişen etkilere bağlı olarak gerçekleşen göçler şeklinde olmak üzere iki grup altında; Dünya'dan örnekler eşliğinde sunulacaktır. Ardından uluslararası hukukun da en yeni ilgi alanlarından biri olan iklim değişikliği sonucu göç edenlerin statüsüne ilişkin tartışmalar mülteci-göçmen eksenindeki yasal boşluklar üzerinden ele alınacaktır. İklim değişikliği kaynaklı göç çalışmalarının da merkezine oturan adaptasyon ve savunmasızlık gibi bazı temel kavramlara ilişkin değerlendirmelere değinildikten sonra uluslararası politika ve güvenlik tartışmaları kapsamında iklim göçleri son

gelişmeler ışığında irdelenecektir. Son olarak iklim değişikliği kaynaklı göçler Türkiye bağlamında değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Göç Olgusu ve Göçün Tarihsel Süreci

Dünya nüfus hareketliliğinin giderek arttığı ve dünyanın bir köşesinde yaşanan kargaşanın artık sadece çevresini değil dünyanın diğer ucunu da kolaylıkla etkileyebildiği, ülkeler ve toplumlar arasındaki gerilimin giderek arttığı “Göçler Çağı’nda” (Castles ve Miller, 2008) “birlikte yaşama kültürü” her zaman olduğundan daha önemli hale gelmiştir.

Temelde bir yer değiştirme eylemi olan göç; canlıların çeşitli sebeplerle bir yerden ayrılarak başka bir yere geçici ya da devamlı olarak gitmesidir. Daha iyi yaşam koşullarına ulaşma arayışına giren ve bunun için mesafeler kat eden tek canlı elbette ki insan değildir. “Biyoloji ve zoolojide, bir grup canlının belli mevsimlerde veya kalıcı olarak yer-yurt (mekân) değiştirmesine ‘göç’” adı verilmektedir (Güvenç, 1996: 21). Dünya üzerindeki canlı türlerinin hemen hepsi dönemsel yahut sürekli göç halindedir. Dünyada sadece Meksika’nın Saragossa Körfezi’nde üreyebilen, yumurtadan çıktıktan 1 yıl sonra tersine göç ile okyanusu aşarak, Cebeli Tarık Boğazından geçip, Akdeniz üzerinden Ege sularına, oradan da Büyük Menderes Nehri aracılığıyla Bafa gölüne gelen Yılan Balıkları birçok örnekten yalnızca biridir.

Lee (1966: 50), göç etme kararına ve göç sürecine etki eden faktörleri şu şekilde özetlemiştir:

1. Köken yeri ile ilgili faktörler,
2. Hedef yeri ile ilgili faktörler,
3. Müdahil olan fırsatlar,
4. Kişisel faktörler.

“Asıl yerinden, ulaşılmak istenen yere hareket” (Karpas, 2003: 3) olarak tanımlanan göç eyleminin işleyişini açıklamaya yönelik birçok kuram ortaya konulmuş ve konulmaktadır. Göç, yaşanılan yerin, daimî veya yarı-daimî olarak, genellikle bir çeşit idari sınırın dışına doğru değiştirilmesidir, demek de mümkündür (Faist, 2003: 41).

Göç tanımlarının hemen hepsinin üzerine oturduğu temel kavramın insan ‘hareketliliği’, ‘mobilitesi’ olduğu aşîkârdır. Ancak bu temel yaklaşım çok boyutlu ve çok katmanlı göç olgusunu açıklamak için yeterli değildir. Göç, insanların içinde yaşadıkları coğrafi ve sosyo-kültürel çevreden ayrılarak başka bir coğrafi ve sosyo-kültürel çevreye girmesidir (Durugönül, 1997: 95). Mekân algısı birey için sadece somut bir varlık değil, aynı zamanda kimlik ve aidiyet duygusunun ayrılmaz bir parçası, kültürel varoluşunun en görünür bileşenidir. Bu nedenle göç,

bazen bir değişimin sonucu, bazense birçok değişimin habercisidir (Göker, 2015: 28). Tarihin her döneminde hem neden hem de sonuç olarak yer alan, toplumların demografisinde, kültüründe, ekonomisinde, siyasetinde etkili faktörlerden birisi olan göç, bu çok yönlülüğü nedeniyle farklı bilimsel disiplinler tarafından incelenen bir olgudur (Gürkan, 2006: 1). Diğer birçok disiplinden farklı olarak, göçün sosyolojik bir fenomen olmasının nedeni, göçe neden olan ve göçün doğurduğu iç içe geçmiş toplumsal dönüşüm ve sosyal problemler deryasıdır.

İnsanlığın dünya üzerinde yayılıp yerleşme eyleminin kendisi bir göç etme eylemidir. Kaynaklandığı sebepler ve doğurduğu sonuçlar tarih boyunca ziyadesiyle değişmiş olsa da göç her zaman var olmuştur. İnsanların toplum olarak başlıca eyleminin “göç” olduğunu dile getiren Ortaylı’ya (2006: 19) göre bir yerde göç sona ermişse, o toplum eriyor demektir. İnsanlık tarihinin gelişimini ve değişimini etkileyen göç olayları (Çağlar, 2011: 56), bir bakıma tarihin yaratıcılarından birisidir. Doğal felaketler, coğrafî keşifler, kolonileştirme, sanayileşme, uluslararası ticaret, fetihler gibi insanlık tarihini oluşturan gelişmelerin hemen hepsi ya göçün nedeni ya da sonucudur.

1.2. Göç Türleri

Kapsamı itibariyle göç literatürü pek çok disiplinle iç içedir. Bu da her disiplinin göç hareketlerini kendi gereksinim ve kapsamına göre tasnif çalışmalarını beraberinde getirmiştir. Faist ise göçü şu şekilde kategorilendirmiştir: (1) alan: iç-uluslararası, (2) zaman: geçici-daimî, (3) akışın boyutu: bireysel, grup olarak, kitlesel göç, (4) sebep: gönüllü işçi göçü-gönülsüz ya da zorunlu mülteci kaçışı, (5) yasal durum: yasadışı-yasal (Faist, 2003: 47). Bu çalışmanın kapsamı bağlamında aşağıda, bu göç türlerinin hemen hepsine değinilse de iç-uluslararası göç, gönüllü-zorunlu göç ayrımlarına ve ilintili kavramlara yoğunlaşılacaktır.

1.2.1. İç Göç

Bireyin bir yıldan uzun bir süreyle ulusal sınırlar içerisinde yer değiştirmesi iç göç, ulusal sınırları aşarak yer değiştirmesi ise dış göç ya da uluslararası göç olarak adlandırılır. Diğer bir ifadeyle, temel bir ayırım yapmak gerekirse göçün, göç hareketinin yönüne göre iç göç ve uluslararası göç olmak üzere iki farklı türünden bahsetmek mümkündür (Tekelioğlu vd., 2015: 5-6).

Dünyada ve Türkiye’deki en yaygın göç türü olan iç göçler; ülke sınırları içerisinde meydana gelen ve köy, kasaba, il ve bölgeler arasında birbirlerine doğru yapılan nüfus hareketidir (Bulak, 2015: 34). Yöreyle özgü farklı dinamiklere bağlı olarak iç göç, kırsal kesimden kırsal kesime, kırsal kesimden kente, kentten kırsal kesime ve kentten kente doğru gerçekleşebilse de (Çelik, 2005: 167), en yaygın olarak gerçekleşen ve üzerinde en çok çalışma

yapılan çeşidi kırsal kesimden kentlere doğru olan iç göçlerdir. Bu nedenle, iç göç olgusu neticesinde, kentsel yerleşim birimlerinin nüfus oranları artarken, kırsal yerleşim birimlerinin nüfus oranları azalmakta ancak ülkenin genel nüfus sayısında değişim yaşanmamaktadır (Özdemir, 2008: 22).

Birleşmiş Milletler bünyesinde yapılan bir çalışmanın sonuçlarına göre ise iç göç türlerinin küresel görünümüleri şu şekilde öne çıkmaktadır: Pek çok yoksul ülkede kır-kır göçüne, tarımsal kazanç sağlamak isteyen ve bu amaçla sulamanın dolayısıyla iş gücüne talebin daha fazla olduğu bölgelere doğru göç eden işçiler hâkimdir. Bu türün en belirgin örneklerini Hindistan ve Sahra altı ülkelerinde görmek mümkündür. Gelişmekte olan birçok ülkede temel göç türü olmasa da kır-kent ücret farklılıklarının ve göçün getirilerinin yükseldiği özellikle Asya'nın kentleşen ekonomilerinde kır-kent göçü hızla önem kazanmaktadır. Bu türün örnekleri ise Bangladeş ve Çin'de gözlemlenmektedir. Kent-kır göçü bireylerin emekli olarak köylerine geri döndükleri durumlarda ya da 1980 ve 1990'larda Sahra-altı Afrika'sında Uganda ve Zambiya örneklerinde olduğu gibi yapısal uyum programları altındaki kemer sıkma dönemlerinde gerçekleşmektedir. Kent-kır göçmenlerinin çoğunu geri dönenler oluşturur. Daha çok merkezden çevreye doğru gerçekleşen kent-kent göç türü ise özellikle 1980'lerden beri Meksika'da yoğunlukla yaşanmaktadır (Deshingkar ve Grimm, 2005: 14-18). Türkiye'de ise kır-kent göçü tek göç şekli olmayıp, kentten kente ve kırdan kıra ve çok az da olsa kentten kıra göçlere de rastlanmaktadır (Gürkan, 2006: 49).

1923 yılından günümüze kadar olan dönem incelendiğinde, Türkiye'de 1950 yılından sonra iç göçün başlamasına etki eden temel faktörleri nüfus artışı, tarım tekniklerinin gelişmesi, parçalanmış tarımsal alanlar, erozyon, arazi kamulaştırma çalışmaları, kalkınma projeleri, imalat sektörünün gelişmesi, ulaştırmanın gelişmesi, huzursuz ortam ve deprem olarak sıralayabiliriz (Pazarlıoğlu, 2007: 122). Kırsaldan şehre doğru olan iç göç sebebiyle şehirlerin etrafı hızla dolmakta, üretim ve bölüşüm yapısının değişmesinin yanı sıra kentsel hizmetlerin kalitesi düşmekte (Bulak, 2015: 34), istihdam tarımdan diğer sektörlerle kaymakta, sektörel yetersizlikler ve plansız büyüme sonucunda ciddi ekonomik tıkanıklıklar meydana gelmektedir.

Makro stratejilerden mikro müdahalelere kadar göçe eğilmeyen bir ekonomi politikasından bahsetmek neredeyse imkânsızdır. Bugün sadece birkaç ülke (Kuzey Kore ve Çin) iç göçü doğrudan kontrol etmeye çalışmaktadır. Bununla beraber hareketlerin sürücüleri ve engelleri aracılığıyla herhangi bir politika iç göç hareketlerinin büyüklüğünü, kapsamını ve doğasını yeniden şekillendirebilme potansiyeline sahiptir (Lucas, 2015: 21). İç göçler bağlamında devlet politikalarının işlevselliği dış/uluslararası göç hareketlerine göre nispeten daha yüksektir.

1.2.2. Dış/Uluslararası Göç

Yerlerinden edilmiş kişileri ve sığınmacıları da içeren uluslararası göç hareketleri iç göçlerin aksine ülke sınırlarını aşan göç hareketleridir. Uluslararası göçmen ise, “çoğu zaman ekonomik gerekçelerle, ülkesini gönüllü olarak terk ederek başka bir ülkeye, o ülke yetkililerinin bilgi ve izniyle yerleşen kişidir” (Urk, 2010: 18). İç göç hareketleri sonucunda demografik yapıda değişim yaşansa da ülke nüfusu değişmezken, uluslararası göçler doğum ve ölüm oranlarının ardından ülke nüfuslarının değişimindeki en önemli faktörlerden biridir. Devingen ve çok boyutlu olarak karşımıza çıkan uluslararası göç olgusu, sınırları aşan bir hareket olmanın ötesinde tüm dünyada toplumları ve kültürleri yeniden şekillendiren bir olgudur. Uluslararası göç modernitenin bir icadı değil, erken dönemlerinden beri insanlık tarihinin bir parçası olmakla birlikte, 1945’ten bu yana ve özellikle 1980’lerin ortalarından itibaren artan önemi ve hacmi uluslararası göçü küresel değişim üzerinde etkili en önemli faktörlerden biri yapmıştır (Castles ve Miller, 2008: 7). Uluslararası göç büyük ölçüde dünya ticaretinin, iletişimin ve ulaşımın küreselleşmesinden kaynaklanmaktadır, ancak bunun önemli kısmı da devletlerin politik, ekonomik ve dış politikaya ilişkin çıkarları için ülkelerindeki göçü desteklemelerinden kaynaklanmaktadır (Weiner, 1995: 25 akt. Durugönül, 1997: 99).

“Klasik göçmen ülkeleri” olarak bilinen Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve Arjantin gibi ülkelerin şimdiki nüfusları, sıklıkla yerli nüfusun aleyhine gelişen geniş ölçekli göçler tarihinin sonucudur (Castles ve Miller, 2008: 11). İsrail örneğinde olduğu gibi göç bir ülkenin inşasında da merkezi bir rol oynayabilir (Öner, 2012a: 13).

Türkiye göç tarihinin de birebir şahit olduğu uluslararası göç türlerin biri de emek göçüdür. Başka bir ülkede oluşan işgücü açığını kapatmak amacıyla çoğunlukla geçici olarak istihdam edilmek üzere o ülkeye göç eden bireyler tarihin de gösterdiği üzere sanıldığından aksine gittikleri ülkelere kalıcı olarak yerleşirler. Emek göçü ifadesini göç literatüründeki diğer birçok kavram gibi kesin çizgilerle belirlemek pek mümkün değildir çünkü göçmenler gittikleri yerlerde her halükârda emeklerini satarak var olabilirler. Bu anlamda göç yazını, analiz amaçlı olarak kendi içinde yarattığı alt başlıklar -ekonomik göçmen, zorunlu göçmen, sığınmacı, gibi ve -insanları yollara döken asli sebepler ile göç deneyimi arasında bağlantılar kurarken, bir yandan da bu alt başlıkların “birbirinden tamamen soyutlanabilircesine ayrı durumlar olduğu türü bir bilgi ve algı üretme” (Akalin, 2012: 89) hatasına düşer. Zira bugün Türkiye’nin güneyindeki mülteci kamplarında bulunan insanların tam olarak neden göç ettiklerini ortaya koymak neredeyse imkânsızdır.

Massey (1999: 34), uluslararası göçün modern tarihini dört döneme ayırmaktadır. 1500-1800 yılları arasındaki ticari (mercantile) dönemde Avrupa'nın hakim olduğu dünya göç akımları ticari (mercantile) kapitalizm altındaki ekonomik gelişme ve kolonileştirme süreçlerine dayanmaktadır. Üç yüz yıl boyunca Avrupalılar; Amerika, Afrika, Asya ve Okyanusya'nın büyük bir kısmını iskan etmiştir. Göçün ikinci dönemi olan endüstriyel dönem, 19. yüzyılın başlarında başlamış ve Avrupa'daki ekonomik gelişmeden ve sanayiciliğin Yeni Dünya'daki eski kolonilere yayılmasından kaynaklanmıştır. 1800'den 1925'e kadar, 48 milyondan fazla kişi Avrupa'nın sanayileşen ülkelerini terk ederek yeni hayat arayışıyla Amerika ve Okyanusya'ya göçmüştür. Büyük ölçekli Avrupa göç dönemi 1. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle sarsılmış, bu gelişme Avrupa göçünü ani bir durma noktasına getirmiş ve kırk yıllık bir sınırlı göç dönemini başlatmıştır. Göç bir şekilde 1920'li yıllarda canlanmış olsa da, o zamana kadar birkaç önemli alıcı ülke (en belirgin Amerika Birleşik Devletleri) kısıtlayıcı göçmenlik yasalarını geçirmiştir. 1940'lı yıllarda uluslararası göç, İkinci Dünya Savaşı tarafından kontrol edilmiştir. Bu dönemde büyük ölçüde mülteciler ve yerinden edilmiş insanların oluşturduğu uluslararası hareketlilik, ekonomik büyüme ve kalkınmanın ritimlerine çok da güçlü bir biçimde bağlı değildir. 1960'larda ortaya çıkan post-endüstriyel göç dönemi geçmişle arasına keskin bir mesafe koymuştur. Avrupa'dan bir avuç eski koloniye doğru gerçekleşen göç dalgaların aksine, göç gerçek manada küresel bir fenomen haline gelmiş, gönderen ve kabul eden ülkelerin sayısı ve çeşitliliği artmış, göçmen arzı Avrupa'dan gelişmekte olan ülkelere doğru kaymıştır.

Weiner'den (1995) aktaran Durugönül (1997: 95) ise modern dönemdeki göçleri 5 farklı göç dalgasıyla şeklinde özetlemiştir:

1. dalga: 17. yüzyılda Avrupa devletlerinin emperyal güçler olarak ortaya çıkmasından 1. Dünya savaşının sonuna kadar sürmüştür.

2.dalga: 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupalı tüccarların Batı Afrika'dan Amerika'nın güneyine, Karibik adalarına, Brezilya'ya ve Guayana'ya köle taşımalarından ve kölelik sona erdikten sonra İngilizlerin Güney Asya'dan Doğu Afrika, Fiji, Jamaika, Surinam ve Trinidad'a sözleşmeli uşak ve işçi götürmeleriyle oluşan süreçtir.

3.dalga: 1. Dünya Savaşı sonunda imparatorlukların dağılmasıyla oluşmuştur. Habsburg ve Osmanlı İmparatorluklarının dağılmasıyla Orta, Doğu ve Güney Avrupa'da sınırları etnik yerleşimlerle uyumlu olmayan yeni devletler oluşmuş ve bu devletlerin homojen nüfuslar yaratma çabası içine girmesiyle de zorunlu göçler başlamıştır. Bunların yanı sıra Rus Devrimi, 1930'larda Hitler'in güçlenmesi ve Nazi askeri gücünün Avrupa'ya yayılması da göçlere neden olmuştur.

4.dalga: II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge ülkelerinin bağımsızlıklarına kavuşmasıyla başlamıştır. Bu yeni devletler etnik açıdan bölünmüş, otoriter rejimlerle yönetilen, dolayısıyla önlenemez şiddetli çatışmalara sahne olan ülkelerdir.

5.dalga: 1950 ve 1960'larda Batı Avrupa, A.B.D. ve petrol üreten Orta Doğu ülkelerindeki işgücü açığını kapatmak amacıyla işçi ithal edilmesi olarak gerçekleşmiştir.

Uluslararası göç hareketleri her ne kadar insanlık tarihinin erken dönemlerinden bu yana varlığını sürdürmüş olsa da bu alanda bir rejim oluşturma çalışmaları görece yakın tarihlerde başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında nüfus hareketlilikleri uluslararası göç konusunda iş birliği çabalarını tetiklemiş, BMMYK ve Avrupa Hükümetler Arası Göç Komitesi'nin (Intergovernmental Committee for European Migration) bugünkü adıyla Uluslararası Göç Örgütü'nün kuruluşunu mümkün kılmıştır (İhlamur-Öner, 2012: 578). 1990'lı yıllardan itibaren özellikle 2000 yılından bu yana uluslararası göç çalışmalarının ve küresel iş birliklerinin yoğunluk kazandığını görmekteyiz. Sınır aşırı insan hareketleri çok eski dönemlerden beri devletleri ve toplumları şekillendirirken, son yıllardaki insan hareketlerinin ayırt edici özellikleri onların küresel kapsamı, yerel ve uluslararası politikadaki merkeziliği, muazzam ekonomik ve sosyal sonuçlarıdır (Castles ve Miller, 2008: 5). Uluslararası göç günümüzde dünya üzerindeki tüm ülkeleri ve toplumları ilgilendiren, giderek karmaşılaşan, ulus-ötesileşen bir olgudur (İhlamur-Öner, 2012: 579). Sosyal bilimlerde giderek daha fazla kullanılmaya başlanan ulus-ötecilik (transnationalism) ve ulus-ötesi göç (transnational migration) yazını, ekonomide, politikada ve sosyo-kültürel alanlarda insanların birden çok yer ile ilişkiye girdiklerini, dolayısıyla birden çok yer ile çeşitli bağlar kurduğunu savunmaktadır (Özkul, 2012: 483).

Castles ve Miller'a (2008: 7-8) göre göç çağının kalıcı olacağını ummak için mevcut olan nedenler şu şekildedir: Kuzey ve Güney arasındaki artan eşitsizlik muhtemelen artan sayıda insanı daha iyi yaşam şartlarına ulaşmak adına göç etmeye zorlayacaktır; siyasal, ekolojik, demografik sıkıntılar birçok insanı kendi ülkeleri dışında mülteci olmaya zorlayacaktır; farklı bölgelerde artmakta olan etnik ve siyasal çatışmalar gelecekte kitlesel kaçışları da beraberinde getirecektir; ve hükümetlerin niyeti bu olsun ya da olmasın, yeni ticaret bölgelerinin yaratılması emek hareketlerine neden olacaktır. 20. yüzyılın uluslararası göç hareketlerine etki eden temel dinamiklerin, dünyanın yoksul bölgelerinde hüküm süren işsizlik ve yoksulluk gibi nedenlerden kaynaklanan göçmen arzı ile gelişmiş bölgelerdeki işgücü açığını karşılamaya dönük ekonomik temelli göçmen talebine (Tekelioğlu vd., 2015: 6) ek olarak artan ülke içi istikrarsızlık ve çatışmalar, savaşlar, terörün yanı sıra kuraklık, susuzluk gibi iklimsel dezavantajların olduğunu söyleyebiliriz. Geldiğimiz noktadan ileriye baktığımızda açıkça

görülyor ki, yeryüzündeki bütün devletler ya göç alarak veya göç vererek ya da her ikisini birden yaşayan ölkeler olarak uluslararası göçten artan bir biçimde etkilenecektir.

1945'ten bu yana göç farklı biçimlerde ve farklı dinamiklerle de olsa artan bir yoğunlukta devam etmiştir. Yunanistan, İtalya, İspanya gibi uzun süre göç vermiş Güney Avrupa devletleri 1980'lerden bu yana göç alır hale gelmiş, bugün, Orta ve Doğu Avrupa devletleri, özellikle Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti de göç alan ölkeler konumuna gelmiştir (Castles ve Miller, 2008: 11).

Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Raporu'na (2016: 1) göre, uluslararası göçmenlerin sayısı son 15 yıl içerisinde 2000 yılında 173 milyondan, 2010 yılında 222 milyona ve 2015 yılında 244 milyona ulaşarak hızla büyümeye devam etmiştir. Tüm uluslararası göçmenlerin yaklaşık üçte ikisi Avrupa (76 milyon) ya da Asya'da (75 milyon) yaşamaktadır. Kuzey Amerika en çok uluslararası göçmen misafir eden üçüncü ölkedir (54 milyon), onu Afrika (21 milyon), Latin Amerika ve Karayipler (9 milyon) ve Okyanusya (8 milyon) takip etmektedir. 2014 yılında, dünyadaki tahmini toplam mülteci sayısı 19.5 milyondur. Türkiye 1,6 milyon mülteci ile dünyanın en çok mülteci barındıran ölkesidir. Türkiye'yi Pakistan (1,5 milyon), Lübnan (1,2 milyon) ve İran İslam Cumhuriyeti (1,0 milyon) takip etmektedir. Dünya çapında mültecilerin yarısından fazlası (53 yüzde) sadece üç ölkeden: Suriye Arap Cumhuriyeti (3,9 milyon), Afganistan (2,6 milyon) ve Somali'den (1,1 milyon) gelmektedir. Bu veriler 2015 ve 2016 yıllarında da hızla artmıştır zira yalnızca Türkiye'de 2016 yılı sonu itibariyle geçici koruma altına alınan Suriyeli vatandaşların biyometrik kayıt sayıları 2.834.441 olmuş ve 11 Mayıs 2017 tarihi itibariyle 3.020.654'e ulaşmıştır (Göç Raporu, 2017: 77; Göç İdaresi, 2017).

Uluslararası göçü, daha iyi bir yaşam şansı arayışındaki bir kişinin başka bir yere göçmeye karar vermesi, doğduğu yerle köklerini koparması ve yeni bir ölkede çabucak asimile olması gibi basit bir bireysel eylem olarak düşünmek oldukça güçtür çünkü göç ve yerleşme, göçmenin geriye kalan hayatını kuşatabilecek ve sonraki kuşakları da etkileyen çok daha uzun soluklu bir süreçtir (Castles ve Miller, 2008: 29). Göçün insan hayatları üzerindeki etkisi, uyum, bütünleşme ve yaşamın yeniden kurulması çabaları göç araştırmalarının sadece kayıt altına alma amaçlı olmayıp, derinlemesine ve ayrıntıları kapsayan çalışmalar olmalarını getirmektedir (Kümbetoğlu, 2012: 51). Gençlik, toplumsal cinsiyet, aidiyet, kimlik, sağlık, kentsel alan, vatandaşlık, kalkınma, sınır kontrolü gibi birçok farklı alan ile göç arasındaki bağı aydınlatmaya çalışan sınır ötesi araştırmaların, sınırlarötesi hareketliliğin anlaşılmasındaki payı oldukça büyüktür (bknz: ERC, 2017).

Kendine has dinamiklere sahip olmasına karşın "tersine göç" uluslararası göç zincirinin bir parçasıdır çünkü geri dönüş denilen olgu göç hareketinin olası sonuçlarından birisidir (Öner,

2012b: 263). Belirli bir süre bir ya da birkaç ülkede yaşadktan sonra çeşitli sebeplerle kaynak ülkeye tekrar yönelen göçlere “tersine göç”, “geriye göç” adı verilmektedir. IOM (2004) geriye göçü nedenlerine göre üç başlık altında toplamaktadır: bireylerin kendi özgür iradeleri ile karar almış oldukları “gönüllü”, çeşitli geriye göç teşvik yasaları ile alınan “destekli” ve yasal/hukuksal nedenlerle kalmanın mümkün olmadığı durumlarda gerçekleşen “zorunlu” geriye göçtür (akt. Tılıç vd., 2012: 288). “Destekli” geriye göçün de bir çeşit “gönüllü” geriye göç olduğunu varsayarsak tersine göçlerin de gönüllü ve zorunlu temel iki türü olduğundan bahsedebiliriz.

Emek göçmenlerinin geriye göç etme nedenlerine baktığımızda, ekonomik ve siyasi etkenlerden kişisel etkenlere kadar pek çok etkenin rol oynadığını görüyoruz (Öner, 2012b: 269). Bu noktada emek piyasası, göç ve vatandaşlığa ilişkin yasal düzenlemeler ve göç edilen ülkenin sosyal sınıf yapısı gibi yapısal unsurlarının bu değerlendirmeye dahil edilmesi gereklidir (Tılıç vd., 2012: 288). Zorunlu geriye göçü ise aslında zorunlu göçün bir parçası hatta son parçası olarak değerlendirmek mümkündür. Hukuki açıdan değerlendirildiğinde temel bir insan hakkı olan geri dönüş, toplumsal açıdan da çatışma/savaş sonucu yerinden edilmiş kişilerin ülke ve devletleriyle kopan bağlarının onarılmasında atılan ilk adım şeklinde düşünülebilir ancak bu sürecin tam anlamıyla gerçekleşmesinin ne kadar mümkün olduğu tartışmaya açıktır (Öner, 2012b: 283). Mesleki birikim, tecrübe ve sermayelerini de yanlarında getiren geri gönüş göçmenleri ülkelerinin ekonomik gelişme ve kalkınmasına katkı sağlamaktadırlar. Kimi ülkeler buna sıcak bakarken hatta teşvik ederek kucak açarken, kimi ülkeler tüm artılarına rağmen geri dönen göçmenleri bazı toplumsal çekinceler nedeniyle hoş karşılamamaktadır.

1.2.3. Zorunlu ve Gönüllü Göç

Göç literatüründe yapılan diğer bir ayrım ise göç eden bireyin göç eylemini gönüllü ya da zorunlu gerçekleştirdiği üzerinedir. Gönüllü göçleri (ya da serbest göçler) bireylerin ekonomik kazanç, gelecek kaygısı, yaşam standardını yükseltme, eğitim ve sağlık vb. sosyal olanaklardan daha fazla faydalanabilme gibi kişisel güdülerle ortaya çıkan ve bu nedenle kitlesel olmaktan çok bireysel seviyede kalan nüfus hareketleri olarak tanımlamak mümkündür. Genelde aileden birinin veya birilerinin önceden gidip iş bulması, kalan aile bireylerinin ise aşamalı bir şekilde göç etmesiyle gerçekleşen bir göç türü olan gönüllü göçe; Almanya’ya 1954 yılından 1970’lere kadar Yunanistan, İspanya ve Türkiye gibi ülkelere göç eden insan gücü örnek olarak verilebilir (Özyakışır, 2013: 14).

Bireyin göç kararı verirken özellikle yaşadığı coğrafyanın ve toplumsal çevrenin itici faktörlerini, gidebileceği yerin ise çekici faktörlerini değerlendirdiği göz önünde tutulursa serbest göçte bireyin tercihlerinin ve göçten kişisel beklentilerinin önemli olduğu anlaşılmaktadır (Göker, 2015: 39-40). Ancak burada yapılmak istenen ayrım göç etme eyleminin bireyin tamamen iradesi dışında ya da dâhilinde olduğu şeklinde tehlikeli ve gerçek dışı bir soyutlamaya götürmektedir. Geline aşamada, sosyo-ekonomik gerekçelerle yapılan her göçü gönüllü göç olarak tanımlamak ne denli yanıltıcı ise, zorunlu göçü de sadece savaş, çatışma ya da doğal afet sonucu ortaya çıkan bir kaçış olarak tanımlamak aynı derece yanıltıcıdır (Tuzcu, 2008: 1). Bu olguların sınıflandırılmasının zorluğuna değinen Faist (2003: 48) de, Sahra'daki kuraklıktan kaçan köylülerin gönüllü göçmen mi, zorunlu göçmen mi oldukları ya da anayurtlarındaki yüksek işsizlik oranından kurtulmaya çabalayan göçmenlerin tam anlamıyla gönüllü göçmen olup olmadıklarını sorgulamanın önemi üzerinde durmuştur. Bugünlerde neredeyse hemen her hafta Akdeniz'in tuzlu sularının mezar olduğu göçmenlerin ne kadarının ne derece gönüllü olduğunu tespit etmeye çalışmanın ne derece faydalı ve anlamlı olduğu tartışmaya açıktır zira 21. yüzyılın hızla küreselleşen dünyasında bu ayrımlar her zaman olduğundan daha tartışmalı hale gelmiştir. Zorunlu-gönüllü ayrımını bir dikotomi olarak almak yerine özgürlük derecesini yüksekte alçağa, gönülsüzlük veya zorunluluktan, gönüllülüğe doğru uzandığını düşünmek daha anlamlı olabilir (Faist: 2003: 49).

Sığınmacı hareketlerini, insan ticareti sonucu çıkan hareketleri ve hükümetlerin zorunlu nüfus mübadelesi hareketlerini kapsayan “zorunlu göç, silahlı çatışma veya şiddet durumundan, doğal veya insan eliyle ortaya çıkan bir felaketten kaçmak üzere bireylerin kendi iradesi dışındaki göç hareketleridir” (Paydak, 2012: 25). Hazırlıksız bir biçimde çoğu zaman tüm sosyal desteklerden mahrum kalarak ve varlıklarını geride bırakarak, çevrelerini, yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan bu insanlar hem ayrıldıkları hem de gittikleri toplumların yapısını kalıcı bir biçimde değiştirirler.

Öner'e (2012a: 17) göre ise mülteci, sığınmacı ve yerinden edilmiş insanları da içeren zorunlu göç insanların hayatta kalabilmek amacıyla çatışma, doğal afetler, kıtlık, salgın hastalık, etnik baskılar ile diğer toplumsal, iktisadi ve siyasal nedenlerle topluca yer değiştirmesi anlamına gelmektedir. 1990'lı yıllarda Türkiye'de meydana gelen terör olayları neticesinde yaşanan bölge içerisinde ya da farklı bölgelere doğru gerçekleşen göçlere ek olarak son yıllarda iç savaş ve çatışmalar nedeniyle ülkelerini terk ederek başta Türkiye olmak üzere Ürdün ve Mısır gibi birçok farklı ülkeye göç etmek zorunda kalan Suriyelilerin göçünü de zorunlu göç kapsamında ele almak mümkündür. En eski göç türlerinden biri olsa da bu alandaki çalışmalar geçtiğimiz yüzyılın ortalarında Loizos, Harrel-Bond, Malkki ve Hirschon gibi önde

gelen antropologların katkılarıyla “mülteci çalışmaları” adı altında ortaya çıkmış ancak bu terimdeki kısıtlamalar nedeniyle son yıllarda “mülteci çalışmaları” (refugee studies) yerine “zorunlu göç çalışmaları” (forced migration studies) ismi daha sık kullanılmaya başlanmıştır (Hazan, 2012: 183). Bu çalışmanın ana konusu ve zorunlu göçün bir başka türü ise, çevresel değişikliklerin (çölleşme, ormansızlaşma, erozyon, hava kirliliği, su kirliliği ve su baskını), doğal felaketlerin (seller, volanlar, toprak kaymaları, depremler) ve insan kaynaklı felaketlerin (sanayi kazaları, radyoaktivite) yerinden ettiği insanlardan oluşan “çevresel mültecilerdir” (Castles ve Miller, 2008: 29). Zorunlu göçlerde giderek artan bir paya sahip olan çevresel faktörler etnik çatışma ve insan hakları ihlalleri gibi konulardan bağımsız olarak düşünülemez.

İkinci Dünya Savaşı’nın bitimiyle başlayan ideolojik mücadele ve siyasal rejim reformları, komünist ve kapitalist bloklar arasındaki zorunlu göçleri tetiklerken (Özgür, 2012: 200), özellikle Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından da yeni bir dünya düzeni oluşturma projeleri ve girişimleri bağlamında zorunlu göç önemli ölçüde artış göstermiştir (İhlamur-Öner, 2012: 578). 21. yüzyılda da zorunlu göçün farklı boyutlar kazansa da varlığını sürdürdüğü aşikârdır. 2014 yılı sonuna kadar dünya çapında 59,5 milyon kişi, zulüm, çatışma, yaygın şiddet ya da insan hakları ihlalleri sonucunda zorla yerlerinden edilmiştir. Dünya çapında mültecilerin, sığınmacıların ve yerinden edilmiş kişilerin (IDP) sayısı 2015 yılında büyümeye devam ederken, bu rakamın 60 milyonu fazlasıyla aşmış olması muhtemeldir (UNHCR, 2015: 3). 2015 yılının ilk yarısında, BMMYK ofisleri en az beş milyon kişinin yakın zamanda yerlerinden edildiğini bildirmektedir. 839.000 kişi uluslararası sınırlar ötesinde yerinden edilirken, 4,2 milyon kişi, kendi ülkeleri içinde yerinden edilmiştir (UNHCR, 2015: 3). 2015 yılının ortalarında, BMMYK’nın ilgi alanına giren toplam nüfus benzeri görülmemiş bir biçimde 58 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Bu sayı zorla yerinden edilen kişileri (özellikle mülteciler, sığınmacılar, IDP), kalıcı bir çözüm (geri dönenleri) bulanları ve de çoğu hiçbir zaman yerinden edilmemiş vatansız kişileri kapsamaktadır (UNHCR, 2015: 3).

1.2.4. İltica, Mülteci, Sığınmacı

İnsanların çeşitli nedenlerden dolayı baskı ve zulümden kaçarak veya sürgün edilerek diğer egemen güçlere sığınmak zorunda bırakılmaları çok eski tarihlerden beri süregelen bir olgudur (Hazan, 2012: 185). Bununla birlikte geçtiğimiz yüzyılda zorunlu göçün küresel siyasette önemli bir faktör haline gelmiş olması 1945’ten bu yana değişmekte olan uluslararası mülteci rejiminin doğasına da yansımıştır (Castles ve Miller, 2008: 147).

Bugünkü mevcut mülteci rejimi 1648 Vestfalya Antlaşması’ndan itibaren modern devlet sistemi ile birlikte ortaya çıkarken Avrupa bağlamındaki ilk mülteciler ise Fransa’dan kaçan

Protestanlar ve daha sonra da Fransız Devrimi'nden kaçan aristokratlardır (Barnett, 2002: 238-240 akt. İhlamur-Öner, 2012: 580). Bolşevik Devrimi sonrası Rusya'daki yeni rejimden Avrupa ve ABD'ye kaçan mülteciler, Nazi Almanyası'ndan kaçan Yahudi mülteciler ise 20. yüzyılın başlangıcındaki mülteci gruplarını oluşturmaktadır (İhlamur-Öner, 2012: 580).

1921 yılında kurulan Milletler Cemiyeti Mülteciler Yüksek Komiserliği (United Nations High Commissioner for Refugees) ve 1933 yılında imzalanan, Mültecilerin Uluslararası Statüsü'ne İlişkin Sözleşme (Convention Relating to the International Status of Refugees) bu alandaki ilk gelişmeler olarak gösterilebilir. 1951 yılında Birleşmiş Milletler tarafından imzalanan ve bugün de yürürlükte olan BM Mültecilerin Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi ile birçok ulus devlet tarafından kullanılan bir ayırım oluşturulmuştur. 1941 Cenevre Sözleşmesinin 1. maddesinin A fıkrasının 2. bendinde mülteci şu şekilde tanımlanmıştır:

1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı nedenlerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen herkes (akt. Özcan, 2005: 14).

1951 Sözleşmesi ile mülteci statüsü tanınmasında ulusal/topraksal kategoriden bireysel kategoriye geçilmiştir (İhlamur-Öner, 2012: 581-582).

Her ne kadar 'sığınma hakkı' 1948 yılında imzalanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile temel bir insan hakkı olarak tanınsa da (1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Madde 14), Cenevre Sözleşmesi'nde "sığınma hakkı"na değinilmemiştir. Tanımdan da fark edileceği üzere mülteci tanımı 1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylarla sınırlandırılmıştır. Bunun nedeni sözleşmenin 2. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da ortaya çıkan mültecileri korumaya yönelik olmasıdır. Bu sözleşme İhlamur-Öner'in de belirttiği üzere (2012: 581-582) hem Soğuk Savaş'ın sınırlamalarını hem de Avrupa merkezli bir bakış açısını yansıtmaktadır. Ancak, sözleşmenin 33. maddesinde yer alan mültecilerin "geri gönderilmeme ilkesi" (principle of non-refoulement) daha sonra sözleşmeye üye devletlerin de ötesinde uluslararası teamül hukukunda da yerini alarak evrensel bir hukuk prensibi halini almıştır (Hazan, 2012: 187). Dünyada konvansiyonu ve konvansiyonla ilgili 1967 protokolünü imzalayan 190 devletten 140'ı (Castles ve Miller, 2008: 144-145), mültecilerin ülkelerine girmelerine izin vermeyi ve onları ülkelerinde korumayı taahhüt etmiştir.

Dilimizde mülteci "refugee" kelimesinin karşılığı olarak kullanılmakta, sığınmacı ise "asylum seeker" kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır (Özcan, 2005: 22). Birçok yerde birbirine karıştırılan mülteci ve sığınmacı kavramları aslında birbirini takip eden süreçler

bağlamında farklılaşır. Sığınmacılar, iltica başvurusu yapmış ve bu başvurunun sonuçlanmasını bekleyen kişilerdir. Bireyler mülteci statüye kavuşmak umuduyla bekledikleri bu süreçte mültecilerin sahip oldukları haklardan yararlanamazlar. Sığınmacılar, statülerin belirlenme prosedürü ve karara bağlanması yıllar aldığından uzun süreli belirsizlik içinde beklerler (Castles ve Miller, 2008: 145). İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, sığınma hakkını şöyle tanımlar: “Herkesin zulüm karşısında başka ülkelere sığınma ve bu ülkelerce sığınmacı işlemi görme hakkı vardır” (madde 14/1) (Cebeci, 2012: 145). Uzun yıllar boyunca sadece “mülteci” ve “sığınmacı” kelimelerine odaklanan BMMYK, 1990’ların ortalarına gelindiğinde, “BMMYK’nın ilgisi dâhilindeki kişiler” (persons of concern to UNHCR) tabirini kullanırken son yıllarda “hareket halindeki insanlar” (people on the move) şeklinde oldukça geniş bir kategoriyi kullanmaya başlamıştır (Crisp, 2009 akt. Hazan, 2012: 191).

Afrika’da yüzyıllar süren sömürge döneminin sona ermesi ile ortaya çıkan çatışmalar sonucunda, milyonlarca insan ya kendi ülkesinde yer değiştirmek ya da diğer ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır (Özcan, 2005: 19). Bu gelişmeler sonucunda Afrika Birliği Örgütü (The Organization for African Unity-OAU) “Afrika’daki Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen 1969 ABÖ Sözleşmesi” ile yaşadığı yerin bütünlüğünün şiddet, dış kaynaklı işgal, yabancı egemenliği veya kamusal düzeni sarsan olaylar nedeniyle tehdiye uğradığı durumlardaki kişileri de dâhil etmiş (Paydak, 2012: 26), böylelikle 1951 sözleşmesinde yer alan beş ölçütü genişletmiştir. 1980’lerde Orta Amerika ülkelerinde meydana gelen iç savaşlar neticesinde bölgede iki milyondan fazla insanın yerinden edilmesi sonucu Orta Amerika’da yaşanan mülteci krizi Mülteciler ile İlgili Cartagena Bildirisi’nin imzalanmasına yol açmıştır (Özcan, 2005: 20). Bildirideki “yaygın şiddet, dış saldırı, iç çatışmalar, insan hakları ihlalleri ya da kamu düzenini ciddi olarak bozan diğer durumlardan dolayı hayatları, güvenlikleri ya da özgürlükleri tehdit altında olduğu için ülkelerinden kaçan kişiler”in de mülteci olarak tanımlanması (Hazan, 2012: 187-188) Cenevre Sözleşmesi’ni genişleten bir diğer tanım olarak yerini almıştır.

Birinci Dünya Savaşı’nın neden olduğu zorunlu nüfus hareketlerinin açtığı sorunları çözmeye çalışan Avrupa, İkinci Dünya Savaşı ile daha da büyük bir yıkıma maruz kalmıştır (Hazan, 2012: 186). Castles ve Miller’a göre (2008: 147), mevcut mülteci rejimi iki belirgin uluslararası çatışmanın etkisiyle şekillenmiştir: Avrupa’da 40 milyonu aşkın yerinden edilmiş insan bırakan İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş. İkinci Dünya Savaşı döneminde yerinden edilmiş insanlar, Kanada, Avustralya ve diğer ülkelere yerleşerek savaş sonrası ekonomik büyümeye ciddi katkıda bulunmuşlardır. Soğuk Savaş döneminde ise, komünizmi desteklemeyen Doğu Bloğu ülkeleri vatandaşlarına sığınma hakkı teklif etmek Batı için güçlü

bir propaganda kaynağı idi (Castles ve Miller, 2008: 147). Bu dönemde, bireysel iltica taleplerinin yanı sıra 1956 Macaristan krizi ve 1968 Çekoslovakya krizleri kitlesel mülteci akımlarına yol açarken (İhlamur-Öner, 2012: 582), Güney’de mülteciler için çok farklı koşullar ortaya çıkmış, sömürgeciliğin mirası olarak Asya’da, Afrika’da ve Latin Amerika’da zayıf anti-demokratik rejimler, az gelişmiş ekonomiler ve geniş çaplı yoksulluk oluşmuştu (Castles ve Miller, 2008: 148). Bunun yanı sıra, 1960’lı yıllardan başlayarak Afrika’da sömürgeci ve beyazların hâkimiyetindeki rejimlere karşı direniş, Ortadoğu’da ve Asya’da uzun süreli siyasal ve etnik çatışmalar geniş mülteci akımlarına yol açmıştır (Castles ve Miller, 2008: 148).

Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından sanılanın aksine sığınma ve iltica talepleri artış gösterirken ideolojik kaygılarla mültecilere kapılarını açan ülkeler çeşitli sebepler öne sürerek kapılarını kapatmaya başlamıştır. Bu noktadan sonra yerinden edilmelere kamp alanları ve güvenli bölgeler gibi yerinde müdahaleler ile çözüm aranma yoluna gidilmiş de bu sözde çözümlerin krizleri derinleştirerek kalıcı kıldığı zamanla net bir biçimde görülmüştür. “Uzun süren mülteci durumu” olarak adlandırılan bu vakaların sayısı artarak günümüzde de devam etmektedir (Hazan, 2012: 190).

1980’li yılların ortalarından itibaren, dünya genelinde mültecilerin ve sığınmacıların sayısında dramatik bir artış yaşanmış, 1975’te 2,4 milyon olan küresel mülteci nüfusu, 1985’te 10,5 milyona ve 1990’da 14,9 milyona ulaşmıştır (Castles ve Miller, 2008: 144-145). Özcan (2005: 28-29), 1980’li yıllarda ve özellikle 1990’lı yıllarda ciddi bir şekilde artan mülteci ve sığınmacı sayılarının ardındaki nedenleri beş ana başlık altında toplamıştır:

1. 1967 tarihli New York Protokolü ile Cenevre Sözleşmesi’nde yer alan coğrafi kısıtlamanın ve zaman kısıtlamasının kaldırılması,
2. Medya ve diğer kitle iletişim araçlarının niteliği ve niceliğindeki artış sonucu, zengin batı dünyasının dünya gündemine oturması, bu ülkelerdeki gelir seviyesi, iş olanakları ve yaşam tarzlarının daha iyi bir şekilde reklamının yapılması,
3. 1970’li yılların başlarında Fransa, Almanya, İngiltere, İsviçre ve İskandinav ülkelerinin, Güney Avrupa ülkelerinden 50’li ve 60’lı yıllarda sürdürdükleri göçmen işçi kabul etme politikalarını sona erdirmeleri,
4. Güney’de 1970’li yıllarda, 1989 sonrası ise Balkanlarda mülteci üreten sorunların artması,
5. Gelişmiş ülkelerin göç ve sığınma politikalarının sertleşmesi üzerine yeni kaçakçılık türlerinin ortaya çıkması ve daha nitelikli hale gelmesi ile insan kaçakçılığı ve insan ticareti gibi yeni alanların ortaya çıkması.

BMMYK'nın 2015 yılı ortasında yayınladığı eğilim raporuna ilişkin veriler şu şekildedir: Geçtiğimiz 4 yıl içerisinde mültecilerin toplam sayısı önemli ölçüde ve devamlı bir biçimde artmıştır. 2011 yılının sonunda 10,4 milyondan başlayarak sayı 2012'de 10,5 milyona, 2013'te 11,7 milyona ve son olarak 2014 yılında 14,4 milyona yükselmiştir. 2015 yılının ortasında 15,1 milyonla ulaşarak son 20 yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Yani üç buçuk yıl içerisinde küresel mülteci nüfusu %45 oranında, 4,7 milyon artmıştır. Bu eğilimdeki temel etken Suriye'de yaşanan savaştır. Suriye'yi, dışarıda tutarsak 2011 yılının sonundan 2015'in ortalarına kadar sadece yarım milyon (%5) mülteciye bahsedilebilir. Suriye krizinin yanı sıra, Afganistan, Burundi, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Mali, Somali, Güney Sudan ve Ukrayna'da patlak veren ve sürmekte olan silahlı çatışma ve bozulma mevcut eğilimlere katkıda bulunmuştur. Bu arada, menşe ülkeye geri dönebilen mültecilerin sayısında azalma eğilimi birçok mültecinin gelecek yıllarda sürgünde bulunmaya devam edeceğini göstermektedir. Gözlenen eğilimlerin bir sonucu olarak, Sahra-altı Afrika en büyük mülteci nüfusuna ev sahipliği yaparken (4,1 milyon), onu Asya ve Pasifik (3,8 milyon), Avrupa (3,5 milyon), ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika (3,0 milyon) izlemektedir. Amerika 2015 yılının ortalarında 753.000 mülteciye ev sahipliği yapmaktadır (UNHCR, 2015: 4).

1,8 milyon mülteci ile Türkiye, 2015 yılının ortalarında en çok sayıda mülteciye ev sahipliği yapan ülkedir. 2012 yılına kadar Türkiye'nin, en çok sayıda mülteci barındıran ilk 20 ülke arasında bile yer almadığı göz önüne alınacak olursa bunun önemli bir gelişme olduğu söylenebilir zira yukarı da belirtildiği üzere 2017 itibarıyla geçici koruma başvurusunda bulunan kişi sayısı 3 milyonu geçmiştir (Göç İdaresi, 2017). Pakistan hemen hepsi Afganistan'dan olmak üzere, 1,5 milyon kişi ile dünya çapında ikinci en büyük mülteci grubuna ev sahipliği yapmaktadır. Lübnan BMMYK'nin yetkisi altında 1,2 milyon mülteci ile en çok mülteci barındıran üçüncü ülkedir. Türkiye'de olduğu gibi, Lübnan'da da mültecilerin büyük çoğunluğunu (%99), 7.300 Iraklı mülteciye ek olarak, Suriye Arap Cumhuriyeti kökenli mülteciler oluşturmaktadır (UNHCR, 2015: 6-7). Suriye ve Ukrayna'nın dışında yakın zamanda yerinden edilen kişilerin büyük çoğunluğunu Sahra-altı Afrika ülkeleri kökenli kişiler oluşturmaktadır. Orta Afrika Cumhuriyeti, Güney Sudan, Nijerya ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin doğu kesiminde yenilenen ve devam eden çatışmalar ile birlikte Burundi'de patlak veren şiddet olayları 2015 yılının ilk yarısında yerinden edilenlerin yüksek sayısına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur (UNHCR, 2015: 4-8). Mülteci krizlerinin doğası ve ortaya çıktıkları bağlamlardaki değişime önemli bir meydan okuma olan Avrupa merkezli bakış açısı küresel bir zorunlu göç rejimi oluşturma çabalarında dikkate alınması gereken en önemli olgulardan biridir (İhlamur-Öner, 2012: 589).

1.2.5. Ülkesinde Yerinden Edilenler

Dünyanın dört bir yanındaki mülteci ve sığınmacılara ek olarak aslında onlardan çok daha fazla sayıda olan ancak üzerinde pek de durulmayan “ülke içinde yerinden edilmiş kişiler-ÜYEK” (internally displaced people-IDP) BMMYK’nin ilgisi dâhilinde ancak görev tanımı dışında olan diğer bir grubu oluşturmaktadır. BMMYK bu kişilere ilişkin bir statü tanımı geliştirmemiştir, dolayısıyla “ülke içinde yerinden edilmiş kişiler” kavramı yasal bir statü değildir ve BM’nin Yol Gösterici İlkeleri (Guiding Principles) bu anlamda bağlayıcı değildir (Yükseker, 2006: 43-44 akt. Ihlamur-Öner, 2012: 588). Ülke içinde yerinden olma gerçeği her ne kadar uzunca süreden beri var olsa da dünya devletleri ile uluslararası örgütler tarafından fark edilip belirli bir sistem içerisinde onlara koruma ve yardım sağlanması durumuna gelmesi oldukça yeni sayılır (Hazan, 2012: 191).

Mültecilerle aynı nedenlerle aynı şartlar altında yerinden edilen bu grup, mültecilerle aynı haklara sahip değildir çünkü mültecilik bir statüdür ve ancak uluslararası sınırı aşma durumlarında elde edilebilir. Uluslararası göç ve iltica rejiminin başta ekonomik açıdan gelişmiş ülkeler olmak üzere dünya genelinde sıkılaştırıldığı ve bunu takiben ülke dışına sığınma amaçlı çıkmanın zorlaştığı bu dönemde (Hazan, 2012: 192), uluslararası sınırı geçmeyi başaramamış “ülke içinde yerinden edilen insanlar” ise görmezden gelinmekteydi. Devletlerin egemenliği öncelikli olarak esas alındığı için kendi sınırları içinde yerinden edilmişlere müdahaleden kaçınma düşüncesi ağır basmaktaydı (Hazan, 2012: 191). Kurban’ın (2008: 55) belirttiği üzere, Soğuk Savaş’tan sonra hem zorunlu göçleri durdurma ya da engelleme hem de yerinden edilmiş kişilere yardım ve koruma sağlayacak uluslararası bir rejim kurma arayışları, “Ülke İçinde Yerinden Olmaya İlişkin Yol Gösterici İlkeler” raporunun 1998 yılında BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından kabul edilmesi ile sonuçlanmıştır (akt. Açıkgöz ve Günerigök, 2015: 334). Raporda ÜYEK’ler “özellikle silahlı çatışmalardan, toplu şiddet durumlarından, insan hakları ihlallerinden, doğal veya insan eliyle yapılmış felaketlerden dolayı yaşadıkları yerleri terk etmiş olan ve uluslararası bir sınırı geçmemiş kişiler veya gruplar” olarak tanımlanmıştır (Hazan, 2012: 193).

Ülke İçinde Yerinden Edilme Gözlem Merkezi ile Norveç Mülteci Konseyi’nin 2015 yılında hazırladığı küresel rapora göre 2015 yılında 127 ülkeden 27,8 milyon insan yerinden edilmiştir ki bu sayı aşağı yukarı New York, Londra, Paris ve Kahire’nin toplam nüfusuna eşittir (IDMC, 2016: 8). Orta Doğu ve Kuzey Afrika’daki yerinden edilmeler 2010 yılındaki Arap Baharı ayaklanmaları ve İslam Devleti’nin (ayrıca ISIL veya ISIS olarak da bilinir) yükselişinden beri çığ gibi büyümüştür. 2015 yılında bölgede yaklaşık 4,8 milyon yerinden edilme vakası yaşanmıştır ki bu sayı dünyanın diğer tüm bölgelerinde yaşanan yerinden edilme

vakalarının toplamından daha fazladır. Ortadoğu dışında, kaçmak zorunda kalan insanların en yüksek sayıda olduğu ülkeler Ukrayna, Nijerya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DKC), Afganistan, Kolombiya, Orta Afrika Cumhuriyeti (CAR) ve Güney Sudan'dır (IDMC, 2016: 8).

Afetlerle ilişkili olarak 113 ülkede toplam 19,2 milyon kişi yerinden edilirken bu sayı çatışma ve şiddet nedeniyle yerinden edilenlerin iki katından daha fazladır. Son sekiz yılda 203,4 milyon yerinden edilme kaydedilmiştir ve bu her yıl ortalama 25,4 milyon insana denk gelmektedir. Hindistan, Çin ve Nepal sırasıyla 3,7 milyon, 3,6 milyon ve 2,6 milyon ile en yüksek sayılardan sorumludur. 2015 yılında afetler ile ilişkili yerinden edilmeler en çok gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşmiştir. 2015 yılı sonu itibarıyla çatışma ve şiddet sonucu dünya çapında yerinden edilen 40,8 milyon kişi ortaya çıkmıştır ki bu şimdiye kadar kaydedilen en yüksek orandır ve dünyadaki mülteci sayısının iki katıdır (IDMC, 2016: 8).

Çatışma ve şiddet nedeniyle yerinden edilmiş ortalama insan sayısı son 13 yılda artış göstermiştir. 2003 yılından bu yana ortalama 5,2 milyon yerinden edilmiş insan meydana gelmiştir ki bu da her gün evlerini terk etmek zorunda 14.000 kişiye eşittir. Son 5 yılda, ortalama artış yılda 7,6 milyon, günde 20.000 insan olarak hesaplanmıştır. Bu artış dünya çapında çatışma ve şiddetin 2008-2015 yılları arasında yoğunlaştığı bulguları ile bağlantılıdır. Suriye'de, 2015 yılı boyunca 1,3 milyon insan yerinden edilmiştir. Bu 2014 yılı tahminlerinde yüzde 18'lik bir artış anlamına gelmektedir ve bir yıl içerisinde ülkedeki insani durum önemli ölçüde kötüleşmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimî üyesinin dördünün aktif bir biçimde devrede olduğu iç savaş artık altıncı yılına girmiş ve İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana en büyük yerinden edilme krizlerinden birine neden olmuştur. Komşu ülkeler Suriye'yi terk etmeye çalışan insan akışını giderek kısıtlamış veya ülkede sıkışıp kalan yüz binlerce aileyi ülke içinde yerinden edilmişler olarak yaşamaya bırakarak sınırlarını tamamen kapatmıştır (IDMC, 2016: 9).

2015 yılında dünya genelinde 113 ülkede afetler ile ilişkili 19,2 milyon insan sel, fırtına, deprem, volkanik patlamalar, orman yangınları, toprak kaymaları ve aşırı sıcaklıklar gibi olaylar nedeniyle yerinden edilmiştir. 2015 yılında doğal afetler tarafından tetiklenen felaketlerin neden olduğu yerinden edilmeler çatışma ve şiddetin neden olduklarının iki katı kadardır (IDMC, 2016: 14). Ülke içinde yerinden edilenlerin toplam sayısı son 15 yılda ikiye katlanmıştır. Uzun süren ülke içi çatışmaların neden olduğu yeni ve sürüncemeli yerinden edilmeler sonucu sayı 1990'larda 20 milyonun altındayken 2010 yılında 27,5 milyona kadar yükselmiştir. Büyük ölçüde 2010 yılının sonlarında başlayan Arap Baharı ayaklanmalarını takip eden Ortadoğu'daki çatışma ve şiddetin bir sonucu olarak beş yıl sonra sayı 40 milyonu aşmıştır

(IDMC, 2016: 27). Yerinden olma sadece bir kişinin evini ve diğer maddi varlıklarını kaybetmesi anlamına gelmemektedir. Yerinden edilmiş kişilerin birçoğu muhtemelen hayatlarına başka bir yerde yeniden başlamaları için gerekli olan; işlerini, geçim kaynaklarını, sosyal destek ağlarını ve belgelerini de kaybeder. Çocukların eğitimi genellikle sekteye uğrar, aileler parçalanır, sağlıkları kötüleşir ve travma birçoğunda psikolojik ve fiziksel izler bırakır (IDMC, 2016: 33).

Her ne kadar ÜYEK'ler konusunda önemli adımlar atılıyor olsa da etnik ve siyasi çatışmaların dünyanın pek çok bölgesinde kalıcı olarak çözülmemiş olmasına; deprem, sel felaketi, erozyon, kuraklık gibi doğal afetler de eklenince ÜYEK'lerin sayısının azaltılmasında da mevcut kişilere yardım ve korumanın ulaştırılmasında da güçlüklerle karşılaşılacağı belirgindir (Hazan, 2012: 194). Mülteciler, sığınmacılar, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler (ÜYEK), geri dönenler (mülteciler ve yerinden edilmişler), vatansız kişiler ve sığınma bölge/ülkesine göre BMMYK'nın ilgisi dâhilindeki diğer insanların toplam sayısı 57.959.702'dir (UNHCR, 2015: 16-19). Bu “yerinden edilmişler ülkesi”nin nüfusu İspanya, Arjantin ya da Kanada gibi birçok ülkenin nüfusundan daha fazladır.

1.3. Göç Kuramları

1.3.1. Ravenstein'in Göç Kanunları

Dr. William Farr'ın “göçün hiçbir kesin kanuna bağlı olmadığı” düşüncesini yanlışlamak için 1881 İngiliz nüfus sayımı verilerini kullanarak başladığı çalışması sonucunda Ravenstein (Yalçın, 2004: 22), Royal Statistical Society'ye 1885 ve 1889 yıllarında sunduğu “Göç Yasaları” (The Laws of Migration) tebliği ile (Abadan-Unat, 2002: 5) bu alanda bilinen ilk bilimsel çalışmayı ortaya koymuştur. Lee (1966: 48), Ravenstein'in ortaya koymuş olduğu ilkeleri şu şekilde özetlemiştir:

- 1) *Göç ve mesafe*. Göçün büyük bir bölümü yalnızca kısa mesafeli olarak gerçekleşir (Ravenstein, 1889: 286-288). Göç ve uzaklık arasındaki ilişkiyi belirleyen bu ilke bir sonraki göç kanunu ile daha çok açıklığa kavuşur (Yalçın, 2004, 23-25).
- 2) *Kademeli olarak göç*. Ravenstein'a göre (1889: 286-288) normal şartlar altında göçme hareketi kademeli bir biçimde gerçekleşecek, adım adım ilerleyecek ve bölgeden bölgeye akacaktır. Bu, kentin yakınlarından kente yapılan göçlerle kırsal kesimde ortaya çıkan işgücü açığı buraya yakın yerlerden gelen işgücü fazlasıyla doldurulacak; yeni gelenlerce geldikleri yerlerde oluşan boşluklarda yine oralara yakın yerlerden işgücü fazlasıyla kapatılması aracılığıyla gerçekleşecektir çünkü göçün kısa mesafeli yerlere

olması, uzun mesafeli bir göç sürecinin basamaklar halinde, yani daha kısa mesafelerle olmasını gerektirmektedir (Yalçın, 2004: 23-25; Göker, 2015: 51).

3) *Akım ve karşı akım*. Her göç akımının kendi karşı göç akımını yaratması ile söylenilmek istenen yoğun göç alan yerleşim birimlerinin, aynı zamanda göç de vermesidir (Yalçın, 2004: 23-24).

4) *Göç etme eğiliminde kırsal-kentsel farklılıklar*. Kırsal kesim kentsel kesime oranla daha fazla göç etme eğilimi göstermektedir.

5) *Kısa mesafeli göçmenler arasında kadın hâkimiyeti*. Her ne kadar istisnalar olsa da kısa mesafeli göçlerde kadınların hâkim olduğunu savunan Ravenstein uzun mesafeli göçlere ise daha çok eğitimli ve büyükşehirlerde doğan kadınların hâkim olduğunu ileri sürmektedir.

6) *Teknoloji ve göç*. Bu ilke ile Ravenstein (1889: 286-288), bir ülkenin bölgeleri arasında göçün en aktif ilerlediği yerlerin aynı zamanda endüstrinin en büyük merkezlerinden ya da ülkenin kaynaklarının son zamanlarda erişilebildiği bölgelerinden olduğunu söylemektedir.

7) *Ekonomik gerekçelerin baskınlığı*. Ravenstein'a göre (1889: 286) kötü ya da baskıcı yasalar, kötü bir iklim ya da tatsız bir sosyal çevre gibi nedenlerin hepsi göç akımları yaratmıştır ve yaratmaya devam etmektedir ancak bunlardan hiçbirisi çoğu insanın maddi açıdan kendilerini "daha iyi" görme arzusunun yarattığı göç dalgalarıyla hacim olarak kıyaslanamaz.

Ravenstein'ın belirlemiş olduğu kanunlar o dönemin koşulları ve İngiltere'nin iç göçleri dikkate alındığında geçerli görülse de genel geçerliliğinin olmadığı dile getirilmektedir, örneğin Yalçın'ın (2004: 26-27) da ifade ettiği üzere Türkiye'deki iç göçler ne kısa mesafeli ne de basamaklı olarak gerçekleşmiştir. Özyakışır'ın (2013: 47) da belirttiği gibi bu kanunlar boyut ve neden-sonuç ilişkisi bağlamında hayli karışık olan göç olgusunu tam olarak açıklamakta her ne kadar yetersiz kalsa da bu çalışmanın önemi göçü açıklamayı amaçlayan ilk teoriyi üretmesi ve bu teorinin daha sonra yapılan göç araştırmalarına öncülük etmesidir (Göker, 2015: 52).

1.3.2. Kesişen Fırsatlar Kuramı

Göç olgusunu açıklamaya dair bir diğer teori 'kesişen fırsatlar' (intervening opportunities) adıyla Stouffer tarafından ortaya atılır. Matematiksel olarak kentlerdeki fırsatların sayısının nasıl hesaplanacağını açıklamaya çalışan (Yalçın, 2004: 28), Kesişen Fırsatlar Kuramı'nı Çelik (2005: 53); "mikroya yönelik, göç konusunda bireylerin kararları ve

onları bu kararlara iten sebepler üzerine yoğunlaşan ve sosyal aktör olarak göçmeni ön plana çıkaran bir kuram” olarak değerlendirmektedir.

Stouffer’ın Cleveland’ın anakent bölgesine ait nüfus istatistikleri aracılığıyla evlerinden taşınan kişiler üzerine yaptığı çalışmanın sonucunda geliştirdiği (Çelik, 2005: 53) kurama göre, hareketlilik ve mesafe arasında hiçbir zorunlu ilişki yoktur. Bunun yerine ortaya koyduğu kesişen fırsatlar kavramına göre belirli bir yere giden insanların sayısı o yerdeki fırsatların sayısı ile doğru, kesişen fırsatların sayısı ile ters orantılıdır. Diğer bir ifadeyle kuram, belirli bir yere giden insan sayısının o yerdeki fırsatların artış yüzdesi ile doğru orantılı olduğunu öne sürmektedir (Stouffer, 1940: 846). Dolayısıyla bir bölgedeki ekonomik kalkınma ve buna bağlı olarak ortaya çıkacak iş olanaklarına bağlı fırsatlar arttıkça, o bölgeye göç edecek insan sayısında da bir artış yaşanacaktır. Yalçın (2004: 29), fırsat sayısı kavramının teorinin bahsettiği şekliyle mekanik ya da sabit bir şey olmayıp dinamik bir yapı sergilediğini, göçmenlerin bir süre sonra içinde bulundukları ekonomik örgütlenmeler aracılığıyla yeni fırsatların yaratıcıları olabildiklerini ileri sürmektedir.

Hareketlilik ve mesafe arasındaki ilişkinin bir mesafe fonksiyonu olarak, kümülatif (kesişen) fırsatları ifade eden yardımcı bir ilişkiye bağlı olduğu söylenebilir. Durumdan duruma farklılık gösteren fırsatların dağılımı, tarihsel, coğrafi, ekonomik, politik ve sosyal faktörler gibi birçok farklı değişkenden etkilenebilmektedir (Stouffer, 1940: 847). Yalçın’ın (2004: 29) teoriye getirdiği bir diğer eleştiri ise teorinin; kapitalist sistemin, çalıştıracağı işçiler kadar onlarla emek pazarında rekabet edebilecek işsizlere de ihtiyaç duyduğunu öngörememiş olmasıdır.

1.3.3. İtme-çekme Kuramı

Göçle ilgili “İtme-çekme Kuramı” olarak adlandırılan bir diğer teori ise Everett S. Lee’nin 1966 yılında Ravenstein’den esinlenerek ortaya koyduğu “Bir Göç Kuramı” (A Theory of Migration) adlı çalışmasına dayanmaktadır. Lee, Ravenstein’in düşüncelerini özetleyerek başladığı çalışmasında göçü tanımlama çabasının ardından göçe etki eden 4 etmenden bahsetmiştir (Lee, 1966: 50):

1. Yaşanılan (merkez) yerle ilgili etmenler.
2. Gidilecek (hedef) yerle ilgili etmenler.
3. Araya giren/karşılaşılan engeller
4. Bireysel etmenler

İnsanı rasyonel kararlar veren bir varlık olarak değerlendiren itme (push) ve çekme (pull) kuramına (Göker, 2015: 53) göre, her bölgede insanları o bölgeye çeken yahut o bölgeden

iten çok sayıda farklı etmen bulunmaktadır. Bu etmenlerden bazıları insanları aynı bazıları ise farklı şekillerde etkilemektedir. Örneğin, hemen hemen herkes için iyi hava çekici, kötü hava itici bir unsur iken; iyi bir okul sistemi çocuklu aileler ve çocuksuz aileler için farklı anlamlar ifade etmektedir. Her göçmen ya da muhtemel göçmen tarafından farklı anlamlara gelen itici ve çekici faktörler ne sosyal bilimciler ne de doğrudan etkilenen insanlar tarafından tam olarak anlaşılamamaktadır (Lee, 1966: 50). Castles ve Miller'a (2008: 31) göre, "itici faktörler demografik büyümeyi, düşük yaşam standartlarını, ekonomik fırsat yoksunluğunu ve siyasal baskıları içerirken, çekici faktörler emeğe olan talep, boş araziler, cazip ekonomik fırsatlar ve siyasal özgürlüklerdir" (akt. Göker, 2015: 52).

Terk edilen ve gidilen yerle ilgili itici ve çekici etmenlerin yanı sıra bu iki nokta arasında, bazı durumlarda aşılamaz olan engeller mevcuttur. Lee'ye göre (1966: 51), Berlin Duvarı gibi fiziksel bariyerler ya da göç yasaları hareketliliği sınırlandırabilir. Günümüzde gittikçe katılaştırılan sığınmacı ve mülteci düzenlemeleri buna tipik bir örnek oluşturmaktadır. Son olarak düşünür göçü kolaylaştıran yahut geciktiren birçok kişisel faktörün varlığından söz etmektedir. Bunlardan bazıları bireyin yaşamı boyunca az ya da çok sabitken, bazıları yaşam döngüsünde bulunan aşamalarla bağlantılıdır ve bir aşamadan diğerine keskin bir geçişi ifade eder. Diğer taraftan bazı bireyler için göç etmeye ikna edici sebepler olması gerekirken, diğerleri için ufak bir uyarım ya da söz yeterli gelmektedir (Lee, 1966: 51). Sonuç olarak, göç kararı hiçbir zaman tamamen rasyonel olmasa da göçün kavramsallaştırmasının kaynak ve hedef bölgeye dair bir dizi faktör, araya giren bir dizi engel ve kişisel bir dizi faktör içerdiği aşikârdır (Lee, 1966: 52).

1.3.4. Neo-klasik Ekonomi Kuramı

Neo-klasik ekonominin makro kuramına göre, bireylerin sermayenin kıt, işgücünün bol olduğu yerlerden; sermayenin bol, işgücünün kıt olduğu yerlere doğru hareketi uluslararası göçü doğurur. Bu sebeple uluslararası göçün hacmi ücret oranlarındaki boşluğun büyüklüğüne önemli oranda bağlıdır. Merkezi kavramı "insan sermayesi" olan bu bireyselci ve tarih dışı (ahistorical) modele göre insanlar göçe yatırım yapmaya karar verirler çünkü insan sermayesini artıran göç kazanç açısından potansiyel gelecek kazanımları sunar (Castles ve Miller, 2008: 31). Neo-klasik ekonomiye göre, "En genel haliyle göç akımları, göç sırasında yapılacak maliyetlerin ve elde edilecek faydaların rasyonel değerlendirmesine dayanan bireysel kararların kümülatif bir sonucudur" (Wood, 1982: 301).

Neo-klasik ekonomistler tarafından ortaya atılan uluslararası göçle ilgili Manchester Okulu'na uygun olan (Abadan-Unat, 2002: 6), Denge Modeli olarak da adlandırılan bu teori ve

uzantılarına göre, uluslararası göç ulusal göç gibi işgücü arz ve talebindeki coğrafi farklılıklar sonucu meydana gelmektedir. Sermayeye kıyasla işgücü fazlası olan ülkelerde ücret piyasasının düşük, sınırlı işgücü olan ülkelerde ise yüksek olması nedeniyle oluşan ücret farklılığı işçilerin düşük ücretli ülkelere yüksek ücretli ülkelere göçmesine neden olmaktadır. Bunun sonucunda sermaye yoksunu ülkelere işgücü arzı düşmekte ve ücretler yükselmekte, sermaye zengini ülkelere işgücü arzı yükselmekte ve ücretler düşmekte, uluslararası hareketin sadece maliyetini yansıtan, uluslararası ücret farkını oluşturan bir denge oluşturmaktadır (Massey vd., 1993: 433). Kamu düşüncelerini şekillendiren ve birçok göç politikası için entelektüel bir temel oluşturan bu yaklaşımın ortaya koymuş olduğu birkaç dolaylı varsayım ve önerme şu şeklide özetlenebilir:

- 1) Uluslararası işgücü göçü ülkelerarası ücret farklılıklarından kaynaklanır.
- 2) Ücret farklılıklarının giderilmesi işgücü hareketliliğini sona erdirecek ve bu gibi farklılıkların yokluğunda göç meydana gelmeyecektir.
- 3) İnsan sermayesinin –yüksek vasıflı işçilerin- uluslararası akışı, vasıfsız işçilerin tersine farklı bir göç modeli sunan ve genel ücret oranından farklı olabilen insan sermayesinin getiri oranındaki farklılıklara bir yanıttır.
- 4) Uluslararası işgücü akışlarını uyaran temel mekanizma işgücü piyasalarıdır, diğer tür piyasaların uluslararası göç üzerinde önemli bir etkileri yoktur.
- 5) Devletler için göç akımlarını kontrol etmenin yolu gönderen ve/veya alan ülkelerdeki işgücü piyasalarını etkilemek ya da düzenlemekten geçmektedir (Massey vd., 1993: 433-434).

Wood'a göre (1982: 300) neo-klasik ekonomi çerçevesinde nüfus hareketleri, arazi, işgücü, sermaye ve doğal kaynakların mekânsal dağılımındaki dengesizliklere tepki olarak oluşan, işçilerin coğrafi hareketliliği şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Her bir faktörün eşitsiz getirisini belirleyen şey üretim faktörlerinin çarpık coğrafi dağılımıdır ki bu da göç akımlarının büyüklüğünü ve yönünü etkiler.

Neo-klasik ekonomin mikro kuramına göre ise, bireysel aktörler yaptıkları fayda-maliyet analizi sonucu göç etmeye karar verirler. Dolayısıyla uluslararası göçün insan sermayesine bir yatırım şekli olarak kavramsallaştırıldığını söylemek mümkündür (Massey vd., 1993: 434). Bireyler daha verimli ve üretken olabilecekleri, emeklerinin ücret karşılığına en yüksek düzeyde sahip olabilecekleri yerlere göç etme kararını verirken bu süreçte katlanmak zorunda kalacakları bazı külfetleri de hesaba katarlar. Bunların başlıcaları; göç ederken ve iş ararkenki yaşam masrafları, yeni bir dil ve kültür öğrenme zorlukları, alışkın oldukları sosyal

çevreden ayrılıp yepyeni bir hayat kurma zorluklarıdır. Neo-klasik ekonomin mikro kuramının ortaya koymuş olduğu varsayımlar şu şekilde özetlenebilir (Massey vd., 1993: 435-436):

- 1) Uluslararası hareket, beklenen kazancı belirleyen kazançlar ve istihdam oranlarındaki uluslararası farklılıklardan ortaya çıkmaktadır.
- 2) Diğer her şey eşit olmak kaydıyla, hedef ülkede, gönderen ülkeye oranla ücret oranı ya da istihdam olasılığını yükselten bireysel insan sermayesi özellikleri (eğitim, deneyim, dil becerileri) uluslararası hareketin olasılığını artıracaktır.
- 3) Göç maliyetlerini azaltan bireysel özellikler, sosyal koşullar ya da teknolojiler göçün net getirisini artırır ve böylece, uluslararası hareket olasılığını artırır.
- 4) İkinci ve üçüncü maddeler nedeniyle, aynı ülkede bireyler çok farklı göç eğilimleri sergileyebilirler.
- 5) Ülkeler arası toplu göç akımları, bireysel fayda-maliyet hesaplamaları temelinde gerçekleştirilen bireysel hareketlerin basit bir toplamıdır.
- 6) Uluslararası hareket, ülkeler arasında ücret ve/veya istihdam oranlarında farklılık olmadığı durumlarda oluşmaz. Göç beklenen kazançlar (kazanç ve istihdam oranlarının sonucu) uluslararası olarak eşitleninceye kadar (hareketin maliyetleri hariç) gerçekleşir ve hareket bu sonuç eşitleninceye kadar durmaz.
- 7) Beklenen getirilerdeki farkın büyüklüğü, ülkeler arasındaki uluslararası göçmen akımının büyüklüğünü belirler.
- 8) Göç kararları, işgücü piyasaları arasındaki eşitsizlikler ve süreksizliklerden kaynaklıdır; diğer piyasalar göç kararını doğrudan etkilemez.
- 9) Göçmen kabul eden ülkelerdeki şartlar potansiyel göçmenler için psikolojik olarak çekiciyse, göçmen maliyetleri negatif olabilir. Bu durumda negatif kazançlar diferansiyeli, ülkeler arasında göçü engellemek için gerekli olabilir.
- 10) Hükümetler öncelikle, gönderen ve/veya alan ülkelerdeki beklenen kazançları etkileyen politikalar aracılığıyla göçü kontrol ederler, hedef bölgede (işveren yaptırımları yoluyla) istihdam olasılığını düşürme ya da işsizlik riskini artırma girişiminde bulunanlar, köken ülkede (uzun vadeli kalkınma programları aracılığıyla) gelirleri artırma niyetinde olanlar ya da göçün (hem psikolojik hem maddi) maliyetlerini artırma amacında olanlar örnek olarak verilebilir.

Üretim faktörlerinin dağılımında bir dengeye ulaşabilmek ve dolayısıyla ülke kaynaklarının daha verimli tahsisini sağlamak için, işçilerin onlara en büyük getiriye sağlayan istihdam olanaklarını aradıklarını varsayan denge modeline göre, uluslararası işgücü hareketi ekonomik kalkınma ve sosyal refah düzeylerinde kademeli bir yakınlaşmaya yol açar (Wood,

1982: 301). Prensipite test edilebilen bir varsayım ortaya koyan neo-klasik ekonomi modeline göre, kentte daha fazla gelir elde edeceğini düşünen rasyonel bireyler kırdan kente göç ederler. Harris ve Todaro'ya göre (1970: 127) bu yaklaşımın ortaya koymuş olduğu can alıcı bir varsayım, kırsal-kentsel göçün, beklenen kentsel reel gelir marjı, kırsal reel geliri aştığı sürece devam edeceğidir. Ne var ki, kentlerde yükselen işsizlik oranlarına rağmen kırdan kente göçün devam ettiği bilinmektedir.

Sert'e göre (2012: 33), neo-klasik göç kuramlarında üç ana problem vardır: Öncelikle, menşe ve hedef ülke piyasalarında bir dengeye ulaşılmamasının işgücü göçünü durduracağı iddiası gerçek hayatta hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Diğer taraftan, uluslararası göçü açıklamak için sadece işgücü piyasasını dikkate almak oldukça yetersiz bir yaklaşımdır. Son olarak, bir diğer varsayım devletlerin işgücü piyasasındaki arz ve talebi kontrol ederek göçü yönetebileceğidir. Ne var ki, devletlerin kontrolünde olmayan oldukça fazla etken uluslararası göçü yönlendirmektedir. Wood'a göre (1982: 303) bireysel davranışın formel bir kuramını sunan neo-klasik perspektifteki sorun daha çok, işgücünün coğrafi hareketliliğinden, yaklaşımın tarih dışı karakterine ve verilen bireysel kararlardaki yapısal parametrelerin altında yatan nedenlere çekilen dikkati önleyen bir indirgemeciliğe sahip olan denge kavramı ile ilgilidir. Modernleşme Okulu'nun Lerner, W.A. Lewis, Todaro gibi önde gelen temsilcileri tarafından savunulan bu kurama yöneltilen bir diğer eleştiri ise, gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasındaki ücret farklılıklarının göç yoluyla kapanması sonucu oluşacak olan dengenin gerçekleşmesi şöyle dursun göçün özellikle de Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde dengesizliklere yol açtığı gerçeğinin görülememesidir (Çakır, 2011: 139).

1.3.5. Dünya Sistemleri Kuramı

Tarihsel Yapısalcı Yaklaşım olarak da adlandırılan (Castles ve Miller, 2008: 34), marksist politik ekonomiden etkilenen, Andre Gunder Frank, Immanuel Wallerstein ve Samir Amin gibi önemli düşünürlere sahip, dünya üzerinde siyasi ve ekonomik gücün eşitsiz bir biçimde dağıldığını öne süren ve Bağımlılık Okulu tarafından geliştirilen Merkez-Çevre (center-periphery) Kuramı'na göre; dünya, bağımlılık ilişkisi içerisinde merkez ve çevre olmak üzere ikiye ayrılmıştır. "Wallerstein, dünya sistemleri kuramı adını verdiği yeni bir kuramsal açılımla bir adım daha ileri gitmiş ve dünyayı merkez ve çevre ülkeleri olarak ikiye ayırmaK yerine yarı-çevre olarak adlandırdığı ülkeleri de işin içerisine katarak üçlü bir sınıflama yapmıştır" (Kızılçelik, 2004: 95 akt. Yalçın, 2004: 38). Dünya Sistemleri Kuramı'na göre:

Merkez coğrafi alan, kapitalist dünya ekonomisine hâkimdir ve sistemin geri kalanını sömürür. Çevre de merkeze hammadde sağlayan ve merkez tarafından sömürülen alanlardan oluşur. Yarı çevre, sömüren ve sömürülen arasında bulunan bir dizi bölgeyi içeren diğer ikisinin dışında kalan bir kategoridir. Kilit

nokta şudur; Wallerstein'a göre uluslararası sömürü bölüşümü, devlet sınırları ile değil dünyadaki ekonomik iş bölümü ile tanımlanır (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 311).

Wallerstein'a göre kapitalist dünyanın gelişimi için üç şey gereklidir: keşif ve sömürgeleştirme aracılığıyla coğrafi yayılma, farklı emek denetim yöntemlerinin gelişimi, merkez devletleri haline gelecek olan güçlü devletlerin gelişimi (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 311). Bunlardan farklı emek denetim yöntemlerinin gelişimi şu şeklide gerçekleşir:

...Merkez serbest emeğe sahipti, çevrenin özelliği, zorlanmış emekti ve yarı çevre, ortakçılığın kalbiydi. Aslında Wallerstein, kapitalizmin anahtarının, vasıflı işçilere yönelik serbest emek piyasasının egemen olduğu bir merkezde ve çevre bölgelerinde daha az vasıflı işçilere yönelik zorlamaya dayalı bir emek piyasasında bulunduğunu ileri sürdü. Bu tür bir kombinasyon kapitalizmin özüdür... (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 311).

Massey vd. (1993: 459) uluslararası göçün, genişleyen küresel pazarların ekonomik ve politik örgütlenmelerini takip ettiğini savunan dünya sistemleri kuramı hakkında 6 belirgin varsayım ortaya koymaktadır (Massey vd., 1993: 447-448):

- 1) Uluslararası göç, kapitalist piyasa oluşumunun doğal bir sonucudur, küresel ekonominin gelişmekte olan ülkelerdeki oluşumlara ve çevrede yer alan bölgelere nüfuzu uluslararası hareketler için katalizör görevi görmektedir.
- 2) Emeğin uluslararası akışı sermaye ve ürünlerin uluslararası akışını ancak tersi yönde takip etmektedir. Kapitalist yatırımın teşvik ettiği değişimler çevre ülkelerde kökünden koparılmış mobil nüfuslar yaratırken aynı zamanda merkez ülkelerle arasında ulus-ötesi hareketlere yol açan güçlü maddi ve kültürel bağlar oluşturur.
- 3) Uluslararası göç özellikle kültür, dil, yönetim, yatırım, ulaşım ve iletişim bağları önceden kurulmuş olan eski kolonyal güçler ve onların sömürgeleri arasındadır.
- 4) Uluslararası göç piyasa ekonomisinin küreselleşmesi ile birlikte ortaya çıktığı için, hükümetlerin göç oranlarını etkilemesinin yolu şirketlerin deniz aşırı yatırım hareketliliğini düzenlemek ve uluslararası sermaye ve ürün akışını kontrol etmekten geçmektedir.
- 5) Yurt dışı yatırımlarını korumak ve küresel piyasaların genişlemesi taraftarı olan yabancı ülkeleri desteklemek amacıyla kapitalist ülkelerin hükümetleri tarafından gerçekleştirilen siyasi askeri müdahaleler başarısızlığa uğradığında bunlar, uluslararası göçün bir diğer formunu oluşturan ve belirli merkez ülkelere yönelmiş olan mülteci hareketleri üretirler.
- 6) Uluslararası göçün sonuçta ülkeler arasındaki ücret oranları veya istihdam farklılıkları ile pek bir ilgisi yoktur, uluslararası göç küresel ekonomin yapısını ve piyasa oluşturma dinamiklerini takip eder.

Massey ve arkadaşlarına (1993: 459) göre dünya sistemleri kuramı, karmaşık ve bazen dağınık bir kavramsal yapı teşkil etse de oldukça basit ve test edilebilir birkaç önerme sunar. Emeğin uluslararası akışının, sermayenin uluslararası akışını yalnızca tersi yönde takip etmesiyle çevre bölgelere giden yabancı sermaye akışına, ona karşılık gelen göçmen akışının eşlik ettiğini gözlemleyebiliriz. Önceki kolonizasyon sürecinin yanı sıra devam eden piyasa nüfuzunun yarattığı ideolojik ve maddi bağların varlığı ile temel göç sürecinin genişlediğini öne sürerek bunu şu şekilde ifade etmektedir:

Şayet biri dünya sistemleri kuramını test etmek amacıyla bir uluslararası göç akımı modeli belirlemek isterse, bunun için, önceki sömürge ilişkilerinin, ortak dilin yaygınlığının, ticaret ilişkilerinin, ulaşım ve iletişim bağlarının yoğunluğunun ve ülkeler arasındaki iletişim ve seyahatin görece sıklığının göstergelerini de içermelidir (Massey vd., 1993: 459-460).

Son olarak, dünya sistemleri kuramı, uluslararası göçün sadece yatırım yolları boyunca çevreden merkeze doğru akması gerektiğini değil aynı zamanda yabancı yatırıma kanal açan ve kontrol eden belirli “küresel kentlere” de yöneldiğini belirtir (Massey vd., 1993: 460).

Çevresel bölgelerin merkeze olan bağımlılığı aracılığıyla dünya sisteminin güçlenmesi aynı zamanda işgücü akışında da bir kaymayı beraberinde getirmiş, böylelikle az gelişmiş ülkelerdeki büyük uluslararası işgücü akımı endüstrileşmiş ülkelerdeki işgücü ihtiyacını karşılamaya yönelmiştir (Sassen, 1990, 33-34). Merkez ülkelerde oluşan esnek olmayan ya da pahalı emek sorunu göçmen emek yoluyla çözülmekte, hammadde ve işgücünün kontrolü çevre ülkelerden merkez ülkelere geçmekte, merkezde oluşan işgücü açığını çevre ülkelerden gelen uluslararası göçmen işçiler kapatmaktadır. Böylece göç akımlarına dayanan dünya çapında bir işgücü arz-talep dengesi oluşmaktadır (Özyakışır, 2013: 58). Doğası gereği yayılmacı olan sermaye ve dolayısıyla kapitalizm, bu yayılma sürecinde işgücünü her zaman kar maksimizasyonu için mobilize etmiş ve yedek işgücü ordusunu oluşturmuştur. Dolayısıyla bu kurama göre uluslararası göçmen işgücü akışı ülkeler arasındaki eşitsizliği artırmakta ve süreç uzun vadede çevre ülkelerin aleyhine işlemektedir.

Çevre ülkeler açısından merkez ülkelere bağımlılık süreci ise şu şekilde gelişmektedir. Merkez ülkelere yönelen iş gücü çevre ülkelerdeki mevcut ekonomik durum ve nüfus oranındaki artışın yol açtığı istihdam sorununa getirilebilecek kolay bir çözümdür. Diğer yandan çevre ülkeler bu yolla ellerindeki hammaddeleri çok kolay bir şekilde değerlendirebilmektedirler. Ne var ki kısır döngü bu süreç sonunda üretilen mal ve hizmetleri çok daha pahalıya satın almalarıyla başlamaktadır (Yalçın, 2004: 36). Diğer bir deyişle karşılıklı gibi görünen sömürü ilişkisi aslında tek taraflıdır. Bu kurama göre, merkez ülkelerde yer alan kapitalist oyuncular başta kar maksimizasyonu olmak üzere yeni hammadde ve işgücü

bulmak, yeni pazarlar oluşturmak gibi gayelerle çevre ülkelere nüfuz ederler. Aslında yeni olmayan sadece şekil değiştiren bu süreç Massey ve arkadaşlarına göre şu şekilde açıklanabilir:

Geçmişte bu pazarlara nüfuz, sömürgeci toplumların ekonomik çıkarları doğrultusunda yoksul bölgelere uygulanan kolonyal rejimler aracılığıyla gerçekleşmekteydi. Bugün bu, dünya ekonomisine kapitalistlerin kendileri olarak katılan ya da uluslarının kaynaklarının kabul edilebilir ölçülerde küresel firmalara sunan ulusal elitlerin gücünü devam ettiren neo-kolonyal ve çokuluslu şirketler ile mümkün olmaktadır (Massey vd., 1993: 444-445).

Dünya sistemleri kuramına göre, kapitalist ekonomik ilişkilerin çevreye nüfuz etmesi sonucu, kapitalist olmayan toplumlarda yurt dışına göç etmeye eğilimli mobil bir popülasyon oluşur (Massey vd., 1993: 444). Diğer bir deyişle, göç sermaye için bir çeşit ucuz emek hareketidir (Castles ve Miller, 2008: 34-35). Dünya sistemleri teorisinin sermaye birikimi, işçilik ve malzeme rezervlerine bağlı olduğundan, bazı ülkelerde gelişmişlik, diğerlerinde de az gelişmişliğin teşvik edildiği iddiası, kapitalizmin sömürü eleştirisinden güçlü bir şekilde etkilendiğini göstermektedir (Göker, 2015: 56). Sermaye doğası gereği yayılmacıdır ve dünyada ekonomik ve siyasi güç eşitsiz bir biçimde dağılmıştır. Kapitalizm; Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Okyanusya ve Japonya gibi merkez noktalardan dışarıya doğru genişledikçe daha çok sayıda popülasyonu dünya ekonomisine dahil etmekte, göç ise bu kapitalistleşme sürecinde kaçınılmaz olarak ortaya çıkan aksaklık ve kaymaların doğal sonucu olarak meydana gelmektedir (Massey vd., 1993: 445). Başka bir ifadeyle, “kapitalist ağlar kapitalist olmayan toplumların çevre dokularına sızmaya başlayınca, çevredeki nüfus göç etmeye başlar” (Abadan-Unat, 2002: 15). Ortaya çıkan bu uluslararası göçmen işgücü ise ülkeler arasında eşitsizliği daha da derinleştirerek çevrenin merkeze bağımlılığını artırır.

Tarihsel-yapısalcı yaklaşıma sahip olması nedeniyle uluslararası göçü şekillendirmede küreselleşmenin yapısal öğelerine önem veren bu teori, göçü bireysel yahut hane kararıyla gerçekleşen bir hareketten çok bir süreç olarak görmektedir (Sert, 2012: 37) çünkü teorisinin odağı sermayenin kitlesel emek gücü arayışıdır (Castles ve Miller, 2008: 34-35). Göker’e göre (2015: 58), merkez ülkeler ile çevre ülkeler arasındaki eşitsiz, asimetrik ilişkiye odaklanan bu kuram, özellikle küreselleşme çağında belirginleşen uluslararası göç akımlarının kapitalist gelişim süreciyle doğrudan doğruya ilişkisine değindiği için önem taşımaktadır. Castles ve Miller’a göre (2008: 35) ise, dünya sistemleri teorisi emek göçünü kapitalizmin merkez ülkeleriyle onların az gelişmiş çevreleri arasında sahtekârlıkla oluşturulmuş olan tahakküm ilişkisinin temel yollarından biri olarak görmektedir. Bu nedenle göç, Üçüncü Dünyanın Birinci Dünyaya bağımlı kalması, dünya ticaretinin ve çıkarlarının kontrol edilmesi açısından askeri tahakküm kadar önemlidir.

1.3.6. Yeni Ekonomi Kuramı

Her ne kadar neo-klasik geleneğe dayansa da aslında ona bir tepki olarak 1990'larda ortaya çıkan ve Oded Stark tarafından geliştirilen bu kuram; göç kararında bireyden ziyade hane halkının rol oynadığını, bölgeler arası ücret farklılıkları olmasa dahi çeşitli riskleri dağıtmak ve bir takım piyasa kısıtlamalarını aşmak adına göçün devam edeceğini ifade etmektedir. Hane halkı ise bu kısıtlamaları göç aracılığıyla aşma noktasında finansal aracı rolünü üstlenmektedir (Taylor vd., 2003: 79-80). Göçün yeni ekonomisinden ortaya çıkan teorik modeller neo-klasik teoriden çıkanlardan oldukça farklı bir dizi önerme ve varsayım ortaya koyar. Massey vd. (1993: 439-440) bunları şu şekilde özetlemektedir:

- 1) Özerk bireyler değil, aileler, hane halkları ya da diğer kültürel üretim ve tüketim birimleri göç araştırması için uygun analiz birimleridir.
- 2) Ücret farklılığı uluslararası göçün gerçekleşmesi için gerekli bir koşul değildir, hane halkları ücret farklılıklarının yokluğunda dahi ulus-ötesi hareketler aracılığıyla riskleri dağıtmak için güçlü teşviklere sahiptir.
- 3) Uluslararası göç, yerel istihdam ya da yerel üretim birbirinden bağımsız olanaklar değildir. Nitekim hane halklarının hem göçe hem de yerel aktivitelere katılmaları için güçlü teşvikleri mevcuttur. Aslında yerel ekonomik aktivitelerin getirisindeki artış, sermaye ve risk kısıtlamalarının üstesinden gelme ve bu gibi aktiviteler yatırım yapabilme noktasında göçün çekiciliğini de artırabilir. Bu nedenle, gönderen ülkedeki ekonomik kalkınmanın uluslararası göçün üzerindeki baskıyı azaltması gerekmez.
- 4) Ulusal sınırlar arasındaki ücret farklılıkları ortadan kaldırıldığında uluslararası hareket durmak zorunda değildir. Gönderen ülkedeki diğer piyasalar mevcut değilse, kusurluysa ya da bir eşitsizlik içerisindeyse göç etme güdüsü var olmaya devam edebilir.
- 5) Gelirden beklenen benzer kazanç, gelir dağılımında farklı noktalarda bulunan hane halkları için ya da farklı gelir dağılımına sahip topluluklar arasında göç olasılığı açısından benzer etkiye sahip olmayacaktır.
- 6) Hükümetler göç oranlarını sadece işgücü piyasalarını etkileyen politikalar aracılığıyla değil, aynı zamanda, sigorta piyasaları, sermaye piyasaları ve vadeli piyasalar aracılığıyla da etkileyebilirler. Devlet sigorta programları, özellikle işsizlik sigortası uluslararası hareket teşviklerini önemli ölçüde etkileyebilir.
- 7) Gelir dağılımını etkileyen hükümet politikaları ve ekonomik değişimler bazı hane halklarının görece yoksulluklarını değiştirecek ve böylece onların göç teşviklerini de değiştirecektir.

8) Gelir dağılımını etkileyen hükümet politikaları ve ekonomik değişimler uluslararası göçü onların ortalama gelirleri üzerindeki etkisinden bağımsız bir biçimde etkileyecektir. Aslında, göçmen gönderen bölgelerde daha yüksek bir ortalama gelir üreten hükümet politikaları, görece yoksul hane halkları gelir kazancını paylaşmadığı takdirde göçün artmasına neden olabilir. Tersine, ilgili politikalar görece zengin hane halkları gelir kazancını paylaşmadığı takdirde göçü azaltabilir.

Bu yaklaşıma göre hane halkı içerisindeki işgücü ekonomik riskleri dağıtmak amacıyla farklı alanlara yönelir. Bir kısım yerel ekonomik istihdama katılırken bir kısım yerel piyasalardan bağımsız uluslararası işgücü piyasalarında kendine yer arar. Böylece yerel ekonomiden kaynaklı refah sıkıntılarından hane halkı üst düzeyde olumsuz olarak etkilenmez ve uluslararası işgücü piyasasına yönelmiş olan aile fertlerinin sağladığı dövizlere güvenebilir. Böylelikle hane halkı gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik refah risklerini görece kontrol etmiş olur.

Gelişmiş ülkelerdeki hane halkı geliri ile ilgili riskler genellikle özel sigorta piyasaları ya da devlet programları aracılığıyla minimize edilir, ancak gelişmekte olan ülkelerde risk yönetimi için oluşturulan bu kurumsal mekanizmalar kusurludur, yoktur ya da yoksul aileler için ulaşılmazdır, bu da onları riskleri dağıtmak adına göçe teşvik eder (Massey vd., 1993: 436).

Kuramın dikkat çektiği bir diğer konu ise gelişmekte olan ülkelerde bu yöntem aracılığıyla göçün, tarımsal girişimlerin kapitalist girişimlere dönüşmesine yardımcı olduğudur. Gelişmekte olan ülkelerde sigorta piyasalarının ve vadeli piyasaların yetersizliği bu ülkelerdeki hane halkları için göçü cazip kılmaktadır. Abadan-Unat'ın (2002: 9-10) da belirttiği üzere kuramın iddiası; hanelerin yurtdışına göçmen yollarken sadece gelirlerini mutlak biçimde artırma arzusunda olmadıkları, aynı zamanda başka hanelere kıyasla “görelî yoksullukları”nı düzeltme dileğinde olduklarıdır. Ailenin verimliliğini, esnekliğini ve dinamik karşılaştırmalı üstünlüğünü gösteren bu yaklaşım göç teorisinin odağını bireysel bağımsızlıktan karşılıklı bağımlılığa kaydırır, diğer bir deyişle göçü bir “hesaplanmış strateji” olarak görür, çaresizlik ya da sınırsız iyimserlik eylemi olarak değil (Stark ve Bloom, 1985: 174-175).

Taylor ve arkadaşlarının (2003: 93), Çin'in kırsal kesiminde göç, döviz, tarım ve serbest meslek gelirleri arasındaki bağlantıyı incelediği çalışmalarında hane çiftçiliği anket verilerinin kullanıldığı ekonometrik bulgular göç nedeniyle işgücü kaybının, mahsul verimliliğini olumsuz etkilemese de hane halkı çiftçilik geliri üzerinde olumsuz etkileri olduğunu göstermektedir. Araştırma, göçmenler tarafından eve gönderilen dövizlerin bu işgücü kaybı etkisini kısmen telafi ettiğinin, hane halkı gelirlerine doğrudan katkı sağladığının ve dolaylı olarak tarımsal üretimi teşvik ettiğinin kanıtlarını sunmaktadır. Bu bulgular işgücü göçünün yeni ekonomi kuramının varsayımlarını doğrulayan, azgelişmiş ülkelerin kırsal kesimlerindeki karakteristik

kusurlu piyasa çevrelerinde üretimin üzerindeki kısıtlamaları gevşettiğine dair kanıtlar sunmaktadır. Göçün çoklu etkisini ve hane halkının büyüklüğündeki değişimi hesaba katarak, hane halkı seviyesinde göçe dahil olmanın, hane halkının kişi başı gelirini, geride kalanlar için %16 ile %43 arasında artırdığını görmekteyiz (Taylor vd., 2003: 93). Hane halkının göç kararını onun yerel gelir dağılımındaki konumuna bağlayan göçün yeni ekonomisi, neo-klasik ekonomiden farklı olarak göçü daha geniş bir topluluk bağlamına yerleştirir (Massey vd., 1993: 458).

1.3.7. İkili (Dual) İşgücü Piyasası Kuramı

Neo-klasik beşerî sermaye kuramı ve göçün yeni ekonomi kuramı, uluslararası göçün doğası ve kökeni hakkında birbirinden farklı sonuçlara götürmüş olsa da her ikisi de temelde mikro düzey karar modelleridir. Diğer taraftan bu rasyonel seçim modellerinden oldukça farklı bir yerde duran ikili işgücü piyasası modeli ise görüşlerini, karar veren bireylerden uzakta oluşturur ve uluslararası göçün modern sanayi toplumlarında işgücü taleplerinden ortaya çıktığını tartışır (Massey vd., 1993: 440).

İkili ya da diğer bir ifadeyle bölünmüş işgücü piyasası kuramı 1960'ların sonunda 1970'lerin başında neo-klasik ekonomi kuramına eleştirel, kendi şehirlerindeki gettolarda araştırma yaparken Marksist analizlerle içli dışlı olan bir grup akademisyen tarafından geliştirilmiştir. Uluslararası göçün, gelişmiş ülkelerin ekonomik yapısının doğasında olan göçmen işgücüne sürekli talebin bir sonucu olduğunu tartışarak bu teorik perspektifin en güçlü ve zarif savunucusu olarak öne çıkan Piore'ye (1979) göre göç; gönderen ülkedeki itici faktörlerin (düşük ücretler ya da yüksek işsizlik) sonucu değil, alan ülkedeki çekici faktörlerin (kronik ve kaçınılmaz bir yabancı işgücü ihtiyacı) sonucudur. Bu yerleşmiş göçmen işgücü ihtiyacı gelişmiş sanayi toplumlarının ve onların ekonomilerinin 4 temel karakteristik özelliğinden kaynaklanmaktadır: Yapısal enflasyon, motivasyonel problemler, ekonomik ikilik, işgücü arzının demografisi (bkz: Massey vd., 1993: 440-442). Piore'ye göre ikili-işgücü piyasası hipotezi, tüm göçmenler için ortak olan tek bir faktör kümesini belirlemeye ve bu faktörleri sistematik olarak endüstriyel ve sanayi öncesi toplumlarının ekonomik yapısı ile ilişkilendirmeye çalışmaktadır. Hareketten sorumlu yapısal faktörler klasik Marksizmin odaklandığı şekiller olmasa da bir kuram türü olarak Marksizme daha yakındır (Piore, 1986: 27). İkili işgücü piyasası kuramı mikro düzey karar modellerinden oldukça farklı bir dizi bağıntı ve sonuç ortaya koyar (Massey vd., 1993: 444):

- 1) Uluslararası işgücü göçü talep merkezlidir ve gelişmiş ülkelerdeki işverenler ya da onlar adına hareket eden hükümetler tarafından başlatılır.

2) Göçmen işçilere olan talep ekonominin yapısal ihtiyaçları nedeniyle ortaya çıktığından ve istihdam uygulamaları aracılığıyla gerçekleştiğinden ötürü uluslararası ücret farklılıkları işgücü göçünün gerçekleşmesi için ne gerekli ne de yeterli bir koşuldur.

3) Göçmen olan ülkelerdeki düşük seviyeli ücretler göçmen işgücü arzındaki bir azalmaya cevaben yükselmez, sosyal ve kurumsal mekanizmalar tarafından baskılandıkları için arz ve talepteki değişimlere yanıt vermekte serbest/özgür değillerdir.

4) Düşük seviyeli ücretlerin yükselmesini engelleyen sosyal ve kurumsal kontroller onların düşmelerini engellemediği için, göçmen işgücü arzındaki artışın bir sonucu olarak düşük seviyeli ücretler düşebilir.

5) Hükümetlerin ücretlerde ve istihdam oranlarında küçük değişiklikler meydana getiren politikalar aracılığıyla uluslararası göçü etkilemesi pek olası değildir, göçmenler modern, post-endüstriyel ekonomilerde yerleşik olan işgücüne olan talebi karşılar ve bu talebi etkilemek, ekonomik kuruluşlarda önemli değişiklikler gerektirir.

Wachter'a göre (1974: 638), ikili işgücü piyasası modeli 3 genel hipotez üzerinde kuruludur: Birincisi, birincil yüksek ücretli ve ikincil düşük ücretli olmak üzere ekonomi iki sektörden oluşur ve bu ikisindeki firmaların ve bireylerin davranışları farklı kuramsal açıklamalar gerektirir. İkincisi, ekonomik analiz için önemli olan ayırım, vasıflı ve vasıfsız işçilerden çok iyi ve kötü işler arasındadır. Üçüncüsü, ikincil sektöre hapsolmuş olan işçiler sıklıkla bir işten başka bir işe geçerek, istihdamın ve işsizliğin içine ve dışına hareket ederek bir iş istikrarsızlığı modeli geliştirmektedirler. İkincil sektöre yönelik ikili yaklaşım ise birbiriyle ilişkili dört hipotezin etrafında döner: Birincisi, ekonomiyi birincil ve ikincil sektörler olmak üzere ikiye bölmek kullanışlıdır. İkincisi, ikincil sektördeki ücret ve istihdam mekanizmaları birincil sektördekilere farklıdır. Üçüncüsü, bu iki sektör arasındaki ekonomik hareketlilik keskin bir biçimde sınırlıdır ve dolayısıyla ikincil sektördeki işçiler aslen buraya hapsolmuştur. Son olarak, ikincil sektör yaygın istihdam eksikliği ile mimlenmiştir çünkü normal masraflardan fazlasını gerektirmeden nitelikli işler için eğitilebilecek işçiler vasıfsız işlerle sınırlıdır. Bu anlamda, vurgu vasıflı ve vasıfsız işçilerden çok, iyi ve kötü işler üzerinde olmalıdır (Wachter, 1974: 638-639).

Piore (1973: 1-4), merkezi şehirlerin siyah gettolarındaki yaygın istihdam sorunlarına tepki olarak 1960'ların ortalarında geliştirilen ikili işgücü piyasasının kendi başına bir kuram olmadığını işgücü piyasasındaki birincil ve ikincil sektörlerdeki işleri ayırma ve bazı çalışanların ikincisine hapsedilmesi sürecini tanımlama gayretinin bir kuram oluşturduğunu

ifade etmektedir. Bu anlamda kuram işgücü piyasasının açıklayıcı ve tipolojik bir görünümünü ortaya koyar. Düşük ücretler, kötü çalışma koşulları, istihdam istikrarsızlığı, ilerleme için fırsat eksiliği, ast üst arasında (kurumsalın tersine) kişisel bir ilişki gibi birçok sorunun yanı sıra, getto emek piyasalarındaki temel sorun ikincil piyasanın varlığı ve siyahî işçilerin bu piyasadaki aktivitelerle sınırlı olduğu ve bu bireylerin birincil sektörlerde var olan ve tercih edilen pozisyonlara erişimlerinin olmamasıdır (Piore, 1973: 2-3). İkincil işçiler arasındaki işsizliğin doğasına odaklanan ve bunun yapısal olduğunu tartışan dualistlere göre, ikincil piyasada yeterince iş vardır ancak bunlar çıkmaz sokaklarla ve yoksulluk ücretleriyle karakterize edilen "kötü" işlerdir. Bu nedenle dualistler ikincil sektördeki derin işsizliğin nedeninin, istikrarlı istihdam ilişkileri sürdürebilmek adına çalışanlar ve işverenlerdeki teşvik eksikliğinden kaynaklı olduğunu öne sürerler (Wachter, 1974: 639).

Harrison ve Sum' a göre (1979: 689-690), bahsi geçen birincil ve ikincil işgücü piyasalarını merkez-çevre literatürüyle de tanımlamak mümkündür. Buna göre merkez, işverenlerin yüksek piyasa gücüne sahip olduğu, satışlarının en azından bir kısmının hükümet sözleşmeleri ile güvence altına alındığı ve yüksek ücretleri ödeyebilmek için genellikle yeterli kazanç elde edebildiği birincil bir işgücü piyasasının hâkimiyeti altındadır. Ekonomik güçleri, maliyetlerin en az bir bölümünü daha yüksek fiyatlarla tüketicilere yansıtma olanağı sağlar. Karlılıkları onlara, emeğin verimliliğini artıran ve yükselen bir kara dönüşen hem fiziksel hem de beşerî sermayeye yatırım yapma olanağı sağlar. Ekonominin çevresi ise, her açıdan merkez ile çelişmektedir. Çevre, emek yoğun teknolojileri ve piyasa gücünün yetersizliği nedeniyle yüksek ücret ödeme kapasitesi (ve ihtiyaçları) kısıtlanmış işveren sınıfı ile karakterize edilen ikincil işgücü piyasasıdır. İstikrar yoksunluğu da sendikalaşmayı caydırmakta ve engellemektedir. İstikrarsız ürün talebinin kendisi bu piyasadaki firmaların görece güçsüzlüğünün bir sonucudur ve bu da istikrarsız ya da dönemsel bir işgücü talebine dönüşür. Yetersiz sermaye oluşumu verimliliği azaltır ve bu da bu firmaların büyümesini ve merkezdeki firmaların sahip olduğu piyasa gücünü kazanmasını engeller (Harrison ve Sum, 1979: 690).

Düşük ücret, kötü çalışma koşulları, istikrarsız istihdam ve terfi için az fırsata sahip olan ikincil işler ve nispeten yüksek ücret, iyi çalışma koşulları ve yüksek ücretli işlere, terfi için fırsatlara sahip olan birincil işler olmak üzere, işgücü piyasasının kabaca iki ayrı ve fiilen kendi kendine yetebilen kısma ayrıldığını iddia eden ikili işgücü piyasası kuramcıları; birincil sektördeki işlerin bir nevi istihkak edildiğini ve özellikle kadınlar, siyahîler ve diğer azınlıklara öncelikli istihdam yaratmanın zor olduğunu ileri sürer (Dickens ve Lang, 1985: 792; McNabb ve Psacharopoulos, 1981: 442). İkincil sektördeki işler tüm çalışanları istihdam edecek kadar çok sayıda ancak düşük ücretli, istikrarsız ve genellikle iticidirler. Çalışanlar kendi insan

sermayelerinin eksikliklerinden dolayı değil, kurumsal kısıtlamalar (ayrımcılık gibi) ve basit anlamda iyi işlerin azlığı dolayısıyla birincil sektörden men edilirler. Bu nedenle, ikincil sektördeki çalışanlar eksik istihdamdan müzdariptir. Dualistler ayrıca, toplam talep politikaları ve işgücü eğitiminin eksik istihdam sorununu çözemediğini iddia etmektedir. Toplu talebin genişlemesinin, yalnızca daha kötü işler yaratacağını iddia ederler. İkincil işçiler ihtiyaç duydukları beşerî sermayeye sahiptir, sahip olmadıkları şey, iyi işlere erişimdir (Wachter, 1974: 638-640).

Fields'a göre (2004: 725) ikili modelin, İngiltere veya Kuzeybatı Avrupa'ya uygulanması değil, Mısır, Hindistan ve Jamaika gibi ekonomiler için kullanılması amaçlanmıştır. Ona göre işgücü piyasası ikiliği, daha sonra 'işgücü piyasası segmentasyonu' veya 'işgücü piyasası parçalanması' olarak adlandırılan kavramların kullanışlı bir biçimlendirmesidir. İşgücü piyasası segmentasyonunda ikilik vurgusunu ise Basu'dan (1997: 151-152) aktaran Fields (2004: 725) şu şekilde ortaya koyar: Az gelişmiş ülkelerin ikili ekonomi modelinin bozulduğu, işgücü piyasalarının genellikle ikiden fazla parçaya ayrıldığı ve ikiliğin az gelişmiş ülkelerin ayırt edici özelliği olmadığı, aksine bu özelliklere gelişmiş ülkelerde de rastlandığı aşikârdır. Lakin bu rahatsız edici bir eleştiri olarak görülmemelidir çünkü ikili ekonomi modelinin yaratıcıları dahi işgücü piyasasının gerçekte iki sektörden daha fazla parçaya ayrılabilceğini inkâr etmez. İkilik varsayımı yalnızca analitik kolaylık sağlamak amacıyla parçalanma sayısına bakılmaksızın ortaya çıkan sorunları inceleyebilmek adına basit bir varsayım olarak ortaya çıkar. “Bu teorinin popülaritesi, özünde anti-neoklasik olmasa da neo-klasik olmadığı ve neo-klasik literatür tarafından açıklanamadığı ileri sürülen işsizlik ve yoksulluk verilerindeki belirli deneysel bulmacaları çözebileceği iddialarından beslenir” (Wachter, 1974: 637-638).

Göçü, göç edilen ülkedeki itici faktörlere değil gidilen ülkedeki talebe ve ücret oranlarına bağlayan ikili işgücü piyasası yaklaşımı uluslararası işgücü akımlarının bireysel çabalarsa, resmi istihdam piyasasının işleyişi aracılığıyla ortaya çıktığını ileri sürer. Prensipte bu varsayım, 1950 yılından bu yana meydana gelen büyük uluslararası göç akımlarını listeleyip bunlardan hangilerinin devlet ya da özel resmi istihdam prosedürleri tarafından gerçekleştirildiğini belgeleyerek kolayca doğrulanabileceği ifade edilmektedir (Massey vd., 1993: 459). Ne var ki, teorinin kapsamlı bir testine sahip olunmamasındaki ana sebep, ikili işgücü piyasası hipotezinin, çok çeşitli ekonomik, sosyolojik ve psikolojik nitelikleri kapsamı nedeniyle mevcut disiplinler arası araçların bu hipotezi genel formunda test etmek için yeterince gelişmiş olmadığıdır. Bu nedenle araştırmacılar teorinin belirli öngörülerini kısmi bir şekilde test etmeye odaklanmışlardır (McNabb ve Psacharopoulos, 1981: 442).

İşgücü piyasasının genel bir teorisinden çok, çoğu neo-klasik iktisatçı tarafından göz ardı edilen kurumsal yapıdaki stres faktörlerini ortaya koyan ikili literatür, iş gücü piyasası davranışıyla ilgili zengin ve kışkırtıcı, birbiriyle gevşek bir biçimde bağlı bir dizi deneysel hipotezler bütünüdür (Wachter, 1974: 680). Bununla beraber bu kuramın hareket noktası, Piore'nin ısrarla ileri sürdüğü gibi, uluslararası göç hareketinin kamusal yoldan yapılan işgücü talebine dayanmasıdır. Bu durum, özellikle Türkiye örneğinde olduğu gibi devletler düzeyinde yapılan ikili anlaşmalarda kendini göstermektedir (Abadan-Unat, 2002: 23).

1.3.8. Göç Sistemleri Kuramı

Göçmenin faydasını en üst düzeye çıkarmaya çabalayan rasyonel bir ajan olduğunu düşünen neo-klasik göç teorilerinin tersine, göçmeni sosyal, politik, tarihsel ve ekonomik bağlamında değerlendiren (Rajendra, 2015: 363) ve kendinden önceki kuramlara getirilen eleştiriler sonucunda göç olgusunu hemen hemen tüm boyutlarıyla ele almayı amaçlayan Göç Sistemleri Kuramı ortaya atılmıştır. Kırsal ve kentsel göç üzerine yoğunlaşarak, göç sistemleri kuramını ilk kez tanımlayan Mabogunje'nin (1970) ardından zamanla kuram uluslararası göç akımlarını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Göç kuramcıları ne yoksulluk ve işsizlik gibi etkenlerin göçte önemli rol oynadığını ne de gelişmiş ülkelerdeki emek piyasalarının önemini inkâr etmemektedir. Fakat bu ekonomik faktörler, genellikle göç akımları üreten daha büyük makro yapılardan ayrı olarak düşünülmemelidir. Yoksulluk ve ekonomik eşitsizlikler kadar her iki ülkenin ekonomi politiği ve göç politikaları da önem arz etmektedir (Rajendra, 2015: 364).

Neo-klasik ekonomi, göçün yeni ekonomisi, ikili işgücü piyasası gibi birçok kuramın unsurlarını birleştirerek kapsamlı bir perspektif ortaya koyan göç sistemleri kuramı, Castles ve Miller'in da deyimiyle (2008: 36-37) disiplinlerarası bir yaklaşımın parçası, makro ve mikro yapıların etkileşiminin bir sonucudur. Burada makro yapılar büyük ölçekli kurumsal etmenlere işaret ederken, mikro yapılar ağlara, uygulamalara ve göçmenlerin kendi düşüncelerine göndermede bulunur. Göç sistemleri perspektifinin ileri sürdüğü önermeleri Massey ve arkadaşları (1993: 454) şu şekilde özetlemektedir:

- 1) Bir sistem içindeki ülkeler, coğrafi olarak yakın olmak zorunda değildir çünkü göç akımları, fizikselden ziyade siyasi ve ekonomik ilişkileri yansıtmaktadır. Yakınlık bariz bir biçimde ilişkilerin oluşumunu kolaylaştırırsa da mesafe bu oluşumu engellemez.
- 2) Bir dizi dağınık merkez ülkenin, bir dizi çakışan gönderen ülkeden göçmen alması yoluyla çok kutuplu sistemler ortaya çıkabilir.
- 3) Uluslar birden fazla göç sistemine ait olabilir, ancak birden fazla üyelik, alıcı ülkelere kıyasla gönderen ülkelerde daha yaygındır.

4) Siyasal ve ekonomik koşullar değıştikçe, sistemler geliştikçe istikrarlı bir yapı sergilemez. Ülkeler, toplumsal değışime, ekonomik dalgalanmalara veya siyasi kargaşaya tepki olarak bir sisteme üye olabilir veya bir sistemden çekilebilir.

Faist (2003: 82-83) göç sistemleri yaklaşımının üç temel niteliğı olduğunu ifade etmiştir. Bunlardan birincisi, göç sistemlerinin hareketlerinin ortaya çıktığı bağlamı oluşturduklarını ve bu sistemlerin kalmak ya da gitmek tavırlarında etkili olduğunu varsaymasıdır. Ayrıca temel olarak bir göç sistemi birbirine insan akışı ve karşı-insan akışlarıyla bağlı iki ya da daha fazla mekân –genelde ulus devlet-içerirler. İkincisi, göç sistemleri kuramının göç sistemlerindeki süreçler üzerine yoğunlaşmasıdır. Faist'e (2003: 82-83) göre bu hipotez, uluslararası göçün bir kez başladı mı neden kendi-kendini besleyen bir sürece dönüştüğünü açıklamaktadır. Üçüncüsü ise, ulus devletler arasındaki ekonomik eşitsizlikler ve göç alan ülkelerin kabul etme siyasaları gibi önemli etmenler bağlamında bireyler, hane halkları ve ailelerin kalış veya gidiş alternatifleri ile başa çıkmak amacıyla stratejiler geliştirdiğidir.

Dünya sistemleri kuramı kapsamında, dikkat sadece göçmen üzerine değil, aynı zamanda göçmenin dönüşümünün ayrılmaz bir parçası olan çeşitli kurumlar (alt sistemler) ve sosyal, ekonomik ve diğer ilişkiler (uyum mekanizmaları) üzerine de odaklanmaktadır (Mabogunje, 1970: 5). Emek hareketini içinde bulunduğu topluma ve kültüre kalıcı ve dinamik bir biçimde bağlı bir süreç olarak gören dünya sistemleri kuramı (Parsons, 2014: 1393) sadece bölgeler arasında insanların bağlantılarını değil, ticaret ve güvenlik ittifaklarını, sömürge bağlarını, malların, hizmetlerin ve bilginin yanı sıra daha göç akımları başlamadan var olan fikirlerin akımını ortaya koyar (Sert, 2012: 42).

İki ya da daha fazla sayıda ülkeyi içeren mevcut göç sistemlerinin oluşmasında coğrafi açıdan mesafenin bir önemi olmadığını söylemek mümkündür. Meydana gelen bu çoklu sistemler daha çok geçmişten bugüne süregelen sosyal, siyasal, ekonomik ve tarihi bağlara dayanmakta ve bu alanlarda yaşanan değışimler göç sistemlerini etkilemekte, böylece ortaya dinamik süreçler çıkarmaktadır. Bu bakış açısıyla belirli göç akımlarının neden belirli ülkeler arasında ya da birçok ülkeden tek ülkeye yöneldiğini analiz etmek makro ve mikro değışkenleri bir arada değerlendirebilmek açısından daha mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle göç sistemleri kuramı; makro yapıları ve mikro yapıları dikkate alan, göçü bu ikisi arasındaki etkileşimle birlikte açıklayan bir göç kuramı olarak değerlendirilebilir (Göker, 2015: 55).

Rajendra (2015: 363), en büyük göç akımlarından bazılarının kökenlerinin fetih ve sömürgeciliğe dayandığını şu şekilde ifade etmektedir. Örneğin, Mağripli göçmenler ve Frankofon Batı Afrikalı göçmenler ekonomik olarak daha müreffeh olan İsviçre'den ziyade eski

sömürgeci güç Fransa'ya göç etmektedir. Benzer şekilde, Güney Asya'dan gelen büyük göç akımları Birleşik Krallık'a yönelmektedir. Bunun yanında ona göre, tarihsel ilişkilere dayanan göç akımları, geleneksel sömürgecilikle sınırlı değildir hiçbir kolonisi olmamasına rağmen (Filipinler hariç), El Salvador ve Guatemala gibi ülkelerle olan yarı sömürge ilişkileri ABD'ye yönelik göç sistemleri başlatmıştır. Son olarak, düzenli istihdam da gelişmiş ülkelere büyük göç akımları yaratmış, mevcut misafir işçi programları Türkleri Almanya'ya, Meksikalıları Amerika'ya, İtalyanları İsviçre'ye, Faslılar ve Cezayirliileri Fransa'ya getirmiştir. Göç sistemleri, değişime duyarlı, sıklıkla kısa ömürlüdürler ve toplumların işlevinde önemli rol oynarlar ve bu nedenle de üzerlerinde denetim aracı kurulamadığı gibi gönderen ve alan ülkelerin resmi hedeflerine hizmet ederler (Riss, 2016: 196).

1.3.9. İlişkiler Ağı Kuramı

Massey (1988: 396) göçmen ağlarını, “menşei ve hedef ülkedeki göçmenleri, eski göçmenleri ve göç etmeyenleri akrabalık, dostluk ve topluluk bağlarıyla birbirine bağlayan kişiler arası bağlar grubu” olarak tanımlamaktadır. Diğer bir deyişle, “Sosyal ağlar, belli bir yerleşim yerine önceden göç etmiş olanlarla yeni göç etmiş olanlar arasında kurulan ve etnik, dinsel, hemşerilik ve dostluk temelinde gelişen ilişkiler bütünüdür” (Özyakışır, 2013: 59). Göç ağları kuramı, göçün nedenlerinden çok sürekliliği ile ilgilenmekte dahası göçmen talebi olmadığı durumlarda dahi nasıl olup da göçün kendi kendini devam ettiren bir süreç haline dönüştüğünü açıklamaktadır.

Göçmen ağları, yer değiştirme maliyetlerini düşürdükleri ve iki ülke arasında olumlu bir kazanç farklılığı oluşturduğu için göçün beklenen net getirisini artırmaktadırlar. Göçmen ağlarının azalttığı yer değiştirme maliyetlerini Massey (1988: 397) şu şekilde özetlemektedir: seyahat (ulaşım, yiyecek ve lojman), bilgi ve iş arama masrafları (muhtemel işleri tespit etmek ve elde etmek için gereken zaman, para ve çaba), fırsat maliyetleri (seyahat ve iş arama sırasında kaybedilen gelir) ve psikolojik maliyetler (tanıdık bir ortamdan ayrılma ve farklı bir düzene taşınmanın psikolojik zararı). “Bu ilişkiler ağlarının varlığı, uluslararası göçü özendiren öğelerdir. Bu tür bağlar insanların gereğinde yardım almak, iş bulmak konusunda başvurabilecekleri bir çeşit toplumsal sermayedir” (Abadan-Unat, 2002: 18). Böyle bir ağ, göçmenlerin hedef ülkede iş ya da ev ararken kullanabilecekleri bir sosyal sermayeyi yaratır ve bu da göç içinde yeni bir dinamik ve zincir göç gibi etkiler oluşturur (Sert, 2012: 40). İç göçlerden çok ulus-ötesi (transnational) göç hareketlerini aydınlatmakta daha yararlı olan ilişkiler ağı kuramının dayandığı varsayımlar şunlardır (Abadan-Unat, 2002: 19-20):

- 1) Göçmen ilişkiler ağı, göç hareketini özendirmek suretiyle göç etme isteğini sürekli yaygınlaştırmaktadır.
- 2) Ücret farklılığı önemini kaybetmekte, çünkü göçmen ilişkiler ağı göçün yol açtığı masrafları ve içerdiği riskleri azaltmaktadır.
- 3) Göçmen ilişkiler ağı, kurumsallaştıkları ölçüde sosyo-ekonomik açıdan daha az seçici olmakta, gönderen ülke topluluğunu daha fazla temsil etmektedirler.
- 4) Göçmen ilişkiler ağı, kurulduktan sonra, kabul eden ülkeleri hükümetleri bu akımı denetlemekte büyük zorluk çekmektedir. Benimsenen göç politikaları ne olursa olsun, göçmen örüntüler oluşturmaya devam etmektedir.
- 5) Göçmenlerle ailelerin birleşmesini hedefleyen politikalar göçmen ilişkiler ağını güçlendirmekte, zira belli bir ilişkiler ağına mensup olan üyelerinin aile bireylerine özel giriş hakkı tanımaktadırlar (Abadan-Unat, 2002: 19-20).

Çok farklı sebeplerle başlayan göç akımları belli bir seviyeye ulaştığında kurulan ilişkiler ağını genişletmek, yer değiştirme maliyetlerinin düşmesine neden olarak hem göç etme olasılığını hem akımların büyüklüğünü artırmaktadır. Göç etme eyleminin kendisi tarafından oluşturulan bu mekanizmalar bir süre sonra kendi kendini besler duruma gelmekte ve toplumun geneline yayılmaktadır. Akrabalık ve dostluk yapılarının doğası gereği, her yeni göçmen, varış bölgesi ile sosyal bağları olan bir grup insan yaratır. Göçmenler kaçınılmaz olarak akrabalık bağları ve dostluk bağları yoluyla göç etmeyen insanlarla bağlantılıdır ve bunlar, varış noktasında istihdam ve yardıma erişmek için bu ilişkilerde örtüşen yükümlülükleri üstlenmekte ve maliyetlerini büyük ölçüde düşürmektedir (Massey, 1988: 397). Bu yaklaşıma göre, göç akışlarının sürdürülebilirliği önceki göçmenlerin oluşturdukları ilişkisel ağların çokluğu ya da büyüklüğü ile doğru orantılıdır. Göçmen ağlarının göç etme eylemi üzerinde ne derece etkili olduğunu gösteren altı önemli işlevi şu şekilde sıralayabiliriz (Gurak ve Caces: 1992: 153 akt. Yalçın, 2004: 52):

- 1) Göçmenleri, göçün verdiği rahatsızlıktan ve masraflardan önemli ölçüde rahatlatırlar.
- 2) Göçmenleri, içine girdikleri toplumdan yalıttırlar ve onların kendi yurtlarıyla ilişkilerinin devamını sağlarlar.
- 3) Göçün başlangıcını ve hedef yerini etkileyerek önemli ölçüde kimlerin göçeceğini belirler.
- 4) Göçmenlerin gittikleri yerlerde uyumları için kolaylık sağlarlar.
- 5) Kendi anayurtlarındaki potansiyel göçmenler ve ağı yeni katılanlar için yabancı toplumdaki fırsatlar ve resmi yapılanmalar hakkında haber kanalları gibi hizmet verirler.
- 6) Göçün hızını ve büyüklüğünü önemli oranda belirlerler.

“Sosyal ağlar, her bir ek göçmen tarafından genişletildiğinde ve güçlendiğinde, potansiyel göçmenler, varış ülkesinde hâlihazırda kurulmuş olan sosyal ağlardan ve etnik topluluklardan yararlanabilirler” (Haug, 2008: 588). Hızla gelişen iletişim ve ulaşım teknolojileri göçmenlerin geldikleri yerlerle yakın ilişkiler kurmasını kolaylaştırmakta, tekrarlanan göç hareketlerini ve dolaşımın büyüklüğünü kolaylaştırmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 40). İşçi alımı ve benzeri nedenlerle başlayan göç akımlarının başlamasına neden olan nedenler ortadan kalktığı durumlarda dahi göç ağları göçün devam etmesinde büyük rol oynamaktadır. Haug (2008: 589), göç kararlarında topluluk ve akrabalık bağlarının potansiyel göçmenlerin kararlarına ilişkin etkisine atıfta bulunan hipotezleri şu şekilde sıralamıştır:

- 1) *Yakınlık hipotezi*. İkamet yerinde akrabaların ve arkadaşların varlığı göç etme eğilimini azaltır. Yerleşim yerindeki sosyal ağlar göçü önleyici bir faktördür.
- 2) *Bilgi hipotezi*. Hedef ülkedeki ilişkisel ağlar arttıkça artan bilgi tedariki göç kararında oldukça etkilidir. Menşe yeri ile varış yeri arasındaki mesafe ne kadar büyük olursa bilgi dolaşımı o kadar az olur. Hedef ülkedeki sosyal ağlar bir çekme faktörüdür.
- 3) *Hızlandırıcı hipotez*. Akrabalar ve arkadaşlar, yeni bölgeye uyum sağlamayı kolaylaştıracak şekilde kendi yerleşim yerlerini teşvik eder ve göçleri yönlendirir, dolayısıyla hedef ülkedeki sosyal ağlar bir çekme faktörüdür.
- 4) *Çatışma hipotezi*. Aile içi çatışmaların göçe neden olması nedeniyle ikamet yerindeki sosyal ağlar itme faktörü görevi görebilir.
- 5) *Teşvik hipotezi*. Ailelerin, aile üyelerini çalışmak üzere göç etmeye teşvik etmesi sonucu yine ikamet yerindeki sosyal ağlar bir itme faktörü olabilmektedir (Haug, 2008: 589).

Göçmen ağları, göçü üç farklı şekilde kolaylaştırabilir: göç sürecinin kendisi hakkında bilgi sağlayarak; varış noktasındaki işler hakkında bilgi sunarak ve varıştan sonra entegrasyona yardım ederek; göç masraflarını finanse etmeye yardım ederek. Bu rollerin göreceli önemini değerlendirmek, ağları, göç ve göç politikalarının tasarımını anlamamız açısından önemlidir (Dolfin ve Genicot, 2010: 343). Sosyal ve kültürel faktörler; göçün gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine, göçün hangi biçimde gerçekleşeceğine ve son olarak göçmenlerin yeni çevrelerindeki deneyimlerine etki ederler (Haug, 2008: 588). Yalçın’a göre (2004: 53-54), göçmen ağlarının olumsuz bir etkisi ise, her ne kadar bilinçli bir eylem olmasa da kendilerine katılanları içinde bulundukları ülkenin toplumundan yalıtarak dil ve kültür olarak içinde yaşadıkları toplumla ilişkilerini sınırlandırmasıdır. Bu durum ise göçmenlerin içinde bulundukları yabancı toplumla bütünleşmelerini zorlaştırmaktadır. Göçmen ağlarının giderek büyümesi, güçlenmesi ve çeşitlenmesi “ulus-ötesi göçmen”, “ulusaşırı alanlar”, “ulusaşırı toplumlar”, “küresel topluluklar” gibi kavramları da beraberinde getirmiş son olarak uluslaşırı

toplumsal alanlar kuramına genişlemiştir. Sert'in (2012: 40) de aktardığı üzere, Faist'e (2000: 199) göre ulus-ötesi sosyal alanlar:

Birçok devlette bulunan sosyal ve sembolik bağların, bunların içeriğinin, ağlar ve örgütlerdeki konumlarının ve ağlarının birleşiminden oluşur. Bu alanlar, bağlar ve pozisyonların durağan kavramlarını değil, dinamik süreçleri ifade eder (Faist, 2000: 199 akt. Sert, 2012: 40).

Faist'in (2003: 34-35) üç göç çalışması kuşağı analizine göre kuramsal olarak, ulusaşırı toplumsal alanlardaki göç, uluslararası göç kavramsallaştırmasının bir üçüncü kuşağını işaret eder. Göçün itici-çekici doğasına vurgu yapan ilk aşamada modeller, bu itici ve çekici faktörleri bir arada analiz eder, göç akımlarını ters göç gibi göç veren bölgelerden göç alan bölgelere yönelik ayrı hareketlermiş gibi görürler. Bu kavramsallaştırmayı ikinci aşamaya ilerleten analistler işçi göçü ve mülteci akışlarının göç veren ve göç alan devletlerarasındaki yapılaşmış ilişkiler içerisinde ortaya çıktığını öne sürer. Bu akışlar kapitalist dünya ekonomisinin, merkez ve çevre bölgeler arasındaki yapısal bağımlılığı içine yerleşmişlerdir. Göç veren ülkeleri çevredeki az gelişmiş eski sömürge bölgeleri oluştururken, göç alan bölgeler politik-ekonomik hiyerarşinin yüksek kademelerindekilerden oluşmaktadır. Oluşum halinde olan göç araştırmasının üçüncü kuşağına göre ise; ulus aşırı toplumsal alan kavramı, sadece göç veren ve göç alan bölgeleri birleştiren bağlantılardan ziyade, her iki dünyayı birleştiren göçmen ve yerli pratiklerinin ve ulus devlet gibi bu alanları kontrol etmeye çabalayan kurumların etkinliklerinin tanınmasını amaçlar. Önceki yaklaşımları tamamlar nitelikte olan bu yaklaşıma göre uluslararası göçmenler çoklu ve sınır-bozucu ailesel, ekonomik, sosyal, dini, kültürel ve siyasal ilişkiler sürdürmek yoluyla siyasi sınırları aşan bağlar inşa ederler (Faist, 2003: 34). Ulusaşırı sosyal alanlar kuramının önemi şu üç maddede özetlenebilir (Sert, 2012: 41):

- 1) Zincir göç, geriye göç, göç süreçlerinin sürekliliği ve nüfus akımlarının doygunluğu olgularını belli bir seviyede açıklayarak uluslararası göçün gerçek doğasını zaman ve mekân boyunca bir olay dizisinden oluşan dinamik bir süreç olarak görür.
- 2) Sosyal ağ teorilerini geliştirir, göçmen ağlarını hazır olarak kabul etmez, göçmen ağlarının nasıl oluştuğu ve bu ağların malların, fikirlerin, bilginin ve sembollerin dolambaçlı hareketini nasıl sağladığı sorularına cevap bulmaya çalışır.
- 3) Makro yapı teorilerinin ve mikro unsur teorilerinin arasına orta seviyeli bir model ortaya koyar.

1.4. Göç Sürecinde Yeni Eğilimler ve Göçün Güvenikleştirilmesi

Göç insanlık tarihinden bu yana var oldu ve insanlar kâh felaketlerden ve zorluklardan kaçmak için kâh daha iyi bir yaşam elde etme umuduyla hayallerini gerçekleştirmek için her zaman hareket halinde oldular. Bugünkü göç hareketlerini öncekilerden ayıran ve her zaman

olduğundan daha fazla önem arz etmesini sağlayan göçün ölçeği ve karmaşıklığı, dünyanın her bir ucuna ulaşan genişliği, bilgi, iletişim ve ulaşım teknolojileri ile birlikte katlanarak büyüyen dinamik yapısıdır. Küreselleşme mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımının yanı sıra beşerî sermayenin yani işgücünün de serbest dolaşımını öngörürken, gelinen noktada güvenlik eksenli göç politikaları sonucu devletler ekonomik göçmenlerin dolaşımını oldukça kısıtlarken, küreselleşmenin ve neo-liberal politikaların bir sonucu olarak ülkelerindeki çatışma ve yoksulluk ortamından kaçan mültecileri, mülteci olarak kabul etmemekte ve yasadışı alana itmektedirler.

Küresel bir nitelik kazanan uluslararası göç günümüzde her zamankinden daha fazla bölgeyi karmaşık ve çok boyutlu bir biçimde etkilemekte ve bu etkileşim süreçleri her zamankinden daha çok birbirine bağımlı bir yapı sergilemektedir. “Ancak yirminci yüzyılın sonu ve yirmi birinci yüzyılın başında küreselleşmenin aldığı yeni konum, bütün dünyada yaşanan uluslararası göç hareketlerinin de yeniden yoğun tartışılmasına neden olmuştur” (İçduygu, 2010: 22). Küreselleşmenin yoğunlaşması ile birlikte her ülke uluslararası göç olgusunun farklı biçimleri ve oranları ile karşılaşmış ve bu olguyu karşılama ve yönlendirme biçimini de bu tecrübelerine özgü bir biçimde üretmiş ve geliştirmiştir.

Küreselleşen dünyada ulus-devletlerin kontrol edemediği göç rejimlerinin çok daha kompleks hale geldiğini söylemek mümkündür. İçduygu ve Keyman’a göre (2000: 396); küreselleşme ile birlikte bölgesel kısıtlamaların azalması devletin sonu anlamına gelmemektedir. Bu daha çok yönetimin niteliksel değişimidir. Bu nedenle göç sınırların ve alanların kontrolünden çok yeni kamu politikalarının meselesidir. Diğer bir deyişle, son zamanlarda göç meseleleri güvenlik tartışmalarından daha büyük bir şeye dönüşmektedir. Öyle ki, örneğin Kürt diasporası, milliyetçi hareketin mirasını taşıyarak Türkiye ve Avrupa arasında hararetli tartışmalar yaratmıştır (İçduygu ve Keyman, 2000: 396). Küreselleşmenin her alanda etkisini artırdığı günümüz dünyasında göçü adil, kapsayıcı ve sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınmanın temel sağlayıcılarından biri olarak algılamının önemi büyüktür. Bununla birlikte, zenginliğin, ticaretin, iş alanlarının ve sosyal güçlenmenin yaratılmasında göçün potansiyelinin farkına varılması için göçmenlerin olumlu katkılarını tanıyan, onların insan haklarını koruyan ve hareketliliklerini daha iyi yöneten politikalara ihtiyacımız vardır.

Teknolojinin sunduğu imkânlarla artık göçmenler gittikleri yerlerde memleketlerinden soyutlanmamakta, ekonomik, politik, sosyal ve kültürel gelişmeleri eş zamanlı olarak takip edebilmekte böylelikle bedenleri dünyanın diğer ucunda olsa dahi hiçbir zaman tam anlamıyla geldikleri yerle olan bağları kopmamaktadır. Benzer bir biçimde göçmen veren ülkelerde geride kalan insanlar da gidenlerin hayatları hakkında çok daha fazla bilgi ve fikir sahibi

durumundalar. Castles ve Miller (2003: 12-14) günümüz göç çağında meydana gelen göç biçimlerinin yeni formlarına dair 5 genel eğilim ortaya koymaktadır:

- 1) *Göçün küreselleşmesi*: Göç hareketlerinin tüm dünyayı kaplayacak bir biçimde yayılması sonucunda kaynak ve hedef sahaların sayısı artmakta buna bağlı olarak da göçmen kabul eden ülkelerdeki kültürel mozaik çeşitlenmektedir.
- 2) *Göçün hızlanması*: Küreselleşmeye paralel olarak dünya genelinde göç oranında niceliksel bir artış ve buna bağlı olarak gelişen ve çeşitlenen göç politikalarından söz etmek mümkündür.
- 3) *Göçün farklılaşması*: Gelişen sosyal ağlar ve teknoloji ile birlikte alınan önlemler ve kısıtlamalar göçlerin sınırlandırılmasını yahut durdurulmasını zorlaştırmakta göçler bir şekilde farklılaşarak ve öteki biçimlere bürünerek göç zincirine dönüşmektedir.
- 4) *Göçün kadınsallaşması*: Her ne kadar geçmişte emek göçü ve de mülteci akımları noktasında erkek egemenliğinden bahsetmek mümkün ise 1960’lardan bu yana ve günümüzde özellikle belirli göç türleri ve insan trafiği ağlarında kadınların belirgin bir yer tuttuğunu dahası çağdaş göçlerde kadınların görünürlüğünün arttığını söylemek mümkündür.
- 5) *Göçün giderek siyasallaşması*: Daha önce de bahsedildiği üzere artan uluslararası ilişkiler ve güvenlik tartışmaları bağlamında göç bugün dünya siyasetinin en önemli konuları arasında yerini almıştır.

Bu bölümde değinilmesi gereken bir diğer husus ise, birçok alanda olduğu gibi göç çalışmalarında ve düzenlemelerinde uzun yıllar görmezden gelinen LGBTİ bireylerin sığınma süreçlerindeki yeridir.

Bu kategori üzerinden sığınma talebinde bulunanlar için en büyük zorluk, diğer başvuruların aksine, din, milliyet, siyasi düşünceler veya ırk gibi daha bağımsız ve dışsal gözükten sebeplerden ötürü değil, hemen her toplumda çok daha zor kabul gören cinsiyet yönelimlerini açıklamak zorunda kalmalarından kaynaklanmaktadır (Akis, 2012: 393).

Her ne kadar son yıllarda LGBTİ bireylerin sığınma başvurularında artış görülse ve buna paralel olarak konuya ilişkin araştırma ve tartışmalarda artış yaşansa da uygulamada halen daha hem başvuru sürecinde hem de kabul noktasında ciddi sıkıntılar ve başvurunun “gerçekliği” tartışmaları devam etmektedir.

“Son 15-20 senede uluslararası göç sisteminde görülen en çarpıcı özelliklerden birisi, Güney Avrupa ülkelerinin göç verenden göç alan ülkelere dönüşmesi ve Avrupa’daki göç hareketlerinin ana çekim merkezi haline gelmesidir” (Salomoni, 2012: 417). Günümüzde 20. yy’dan farklı olarak göçmenler klasik göçmen ülkeleri olan Batılı devletlerden çok gelişmekte olan ve daha çok fırsata sahip olduklarını düşündükleri çevre ve yarı çevre ülkelerine gitmeyi

tercih etmektedirler. Mevcut göç literatürünün büyük bölümünün Batı ve Kuzey ülkelerine yönelen göç vakaları üzerine olduğu ve ek olarak göçmen kabul ve vatandaşlık prosedürlerinin de geleneksel gelişmiş ülkelerin yaklaşımlarına göre şekillenmesi dolayısıyla uygulamalarda sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu nedenle,

...kaynaklar ve siyasi güç dağılımı Batı'dan Doğu'ya (ve Kuzey'den Güney'e) doğru kayarken Çin, Brezilya, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelere giden göçmen işçi kaynağının önemi gittikçe artmakta olup bu durum göç rejim tipolojileri kapsamında ele alınmalıdır (Boucher ve Gest, 2015: 154-155).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin hazırlamış olduğu 2014 yılı Küresel Eğilimler Raporu'na göre yaşanan savaş ve çatışmalar sonucu meydana gelen kitlesel yer değiştirmeler tarihte eşi benzeri görülmemiş seviyelere ulaşmıştır. Bir yılda 51,2 milyona ulaşan yerinden edilmiş kişi sayısı on iki ayın ardından 59,5 milyona ulaşmıştır. Birleşik Krallık yahut İtalya nüfusuna kabaca eşit olan bu nüfus şayet bir ülke olsaydı dünyanın 24. büyük ülkesini oluştururdu (UNHCR, 2014: 5). 2015 yılı ise 2014 yılının rekorunu kırarak şimdiye dek kayda geçen en fazla sayıda yer değiştirmeye sahne olmuştur. Bir önceki yıla göre 5,8 milyon artış yaşanarak yılsonunda yer değiştiren insan sayısı toplam 65,3 milyona ulaşmıştır (UNHCR, 2015: 2). 2015 yılında güvenlik ve koruma arayışında olan artan sayıda insan Akdeniz'i geçmek için hayatlarını riske atmıştır. Yıl boyunca yüzde 84'ü en çok mülteci üreten 10 ülkeden olmak üzere yaklaşık 1 milyon insan tekneler aracılığıyla Avrupa'ya ulaşmıştır. Yeni gelenlerin büyük bir çoğunluğu en azından 850.000 kadarı, Türkiye'den Ege Denizi'ni geçerek Yunanistan'a giriş yapmıştır. Yunanistan, İtalya ve İspanya'ya gelenlerin %25'ini çoğu refakatsiz ya da ailesinden ayrılmış olmak üzere çocuklar oluşturmuştur. Yıl boyunca 3,770 insan Akdeniz'de ya ölmüş ya da kayıp olarak rapor edilmiştir (UNHCR, 2015: 32).

Bölgesel Stratejik Bakış 2016 yılı raporuna göre Suriye krizi, 4,81 milyon Suriyeli mülteciyi yerinden ederek Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır'a yönelmelerine neden olurken, yaklaşık olarak 6,1 milyon insanın ise Suriye içerisinde yerinden edilmesine neden olmuştur. Türkiye 2,6 milyon ile herhangi bir ülkeden daha fazla mülteciye ev sahipliği yapmakta, bu rakam Türkiye nüfusunun yüzde 3,5'ini oluşturmaktadır. Lübnan'da bulunan 1 milyon kayıtlı Suriyeli mülteci nüfusun %20'sinden fazlasını oluşturmakta ve Ürdün'de 655.000 kayıtlı Suriyeli mülteci, nüfusun yaklaşık yüzde 9'unu oluşturmaktadır. Irak yaklaşık 230.000 Suriyeli mültecinin yanı sıra 3,2 milyon ülke içinde yerinden edilmiş Iraklı'ya ev sahipliği yapmaktadır. Mısır diğer birçok ülkeden gelen mültecilerin yanı sıra 115.000 Suriyeli mülteciyi ağırlamaktadır (UNHCR ve UNDP, 2016: 4). Bu rapora göre, 2016 yılında bu beş ülke tarafından koruma sağlanan kayıtlı Suriyeli mülteci sayısı yaklaşık 200.000 kişi artarak Kasım ayının sonunda 4,81 milyona ulaşmıştır (UNHCR ve UNDP, 2016: 4). Suriyeliler

memleketlerinde dökülen kanı sonlandıracak bir siyasi çözümün bulunacağına dair, dahası bölgedeki sığınma ülkelerindeki temel ihtiyaçlarını karşılanacağına dair umutlarını kaybetmektedirler (UNHCR ve UNDP, 2016: 4). Bu nedenle Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki Moon “Çağımızın en büyük mülteci ve yerinden olma krizi ile karşı karşıyayız. Her şeyden önce, bu sadece bir sayı krizi değildir; aynı zamanda bir dayanışma krizidir.” demiştir (UNHCR ve UNDP, 2015: 5). Batılı ülkelerin mülteci ve sığınmacılar için daha fazla barınma alanı ve olanaklar yaratması gerekliliği kuşkusuz gerçektir lakin bundan daha önemlisi komşu ülkelerde hali hazırda var olan ve kendi ülkelerindekinden kat ve kat fazla olan mülteciler için o ülkelerin devletlerine ve özel sektörlerine çeşitli fonların sağlanması, iş sahalarının yaratılması, bağlayıcı finansal desteklerin sağlanması gerekmektedir.

“Uluslararası göç hiçbir zaman ne ulusal güvenlikle ne de küresel anlamda çatışma ve düzensizlikle bu derece ilişkilendirilmemiştir” (Castles ve Miller, 2003: 405). Çok çeşitli akademik ve siyasi alanda insanların ulusal sınırlar boyunca hareketi noktasında bir fikir birliğine varıldığı görülmektedir ki, bu fikir birliği de bu hareketlerin bir güvenlik meselesi olarak görülmesi gerektiğidir (Doty, 1998: 71). İkinci Dünya Savaşı sonrası işgücüne duyulan ihtiyaçtan ötürü göçmenler tehdit olarak görülmezken 1973 krizi ile birlikte ciddi sınırlamalar getirilmiş, 11 Eylül öncesi hâlihazırda var olan güvensizlik söylemleri 11 Eylül’ün ardından tavan yapmış, terörizm ve tehdit söylemleri ile oluşturulan kamuoyu aracılığıyla çok sıkı denetimler, kısıtlamalar uygulamaya konmuştur. Bu süreçte göçmenler sosyo ekonomik problemlerle ilişkilendirilerek refah devletleri ve ev sahibi ülkenin kültürel kimliği için bir tehdit olarak görülmeye başlanmış, dahası suç ile ilişkilendirilerek organize suç unsuru olarak yaklaşılmıştır. Bu gelişmeler sonucunda, klasik göçmen ülkeleri olan Amerika ve Kuzey Avrupa ülkeleri terör ile birlikte göçe karşı da savaş açtıklarını ilan etmişlerdir (Akçapar, 2012: 565). Güvenlik kavramı üzerinden göç karşıtı söylemler daha çok göçmenlerin ulusal bütünlüğe karşı bir tehdit, potansiyel terörist oldukları ve ülke vatandaşlarını işlerinden ettikleri üzerinden şekillenmektedir. Bu söylemler ekonomik kriz ve seçim çalışmaları dönemlerinde oldukça artmaktadır. Özellikle 11 Eylül saldırısını takiben bitmek bilmeyen ve son yıllarda sıklığı oldukça artan terör saldırıları göçmenlere karşı çok ciddi güven problemlerini de beraberinde getirmiştir. Oluşan öfke ve güvensizlikle beraber artan yabancı düşmanlığı ve ayrımcılık ve hatta ırkçılık entegrasyon ve çok kültürlülük politikalarının sorgulanmasına ve toplumsal uyum süreçlerinin sekteye uğramasına neden olmuştur.

Benzer şekilde İçduygu (2010) asimilasyon politikalarının yerine geçen entegrasyon ve çokkültürlülük yaklaşımlarının uluslararası göçün güvenlik sorunsalı olarak algılanması nedeniyle göçmen-devlet ilişkisi bağlamında terk edildiğini ve yerini tekrar asimilasyon

politikalarına bıraktığını ifade etmektedir. Her ne kadar küreselleşme hız kaybetmeden devam ediyor olsa da 21. yüzyılda göçmenlerin ulus-devlet içindeki konumlarına bakış açısının köklü değişimler geçirdiği görülmektedir (İçduygu, 2010: 23). İnşacı yaklaşımı temel alarak yepyeni bir bakış açısı ile güvenlikleştirmeye ilişkin literatürü yaratan Kopenhag Ekolü'nün öncü isimleri Buzan, Waever ve Wilde'ın çalışmalarından önce uluslararası ilişkiler literatüründe güvenlik tartışmalarının görece sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. 1990'lara kadar tamamen ulusal bazda değerlendirilen göçün, adalet ve içişlerine bağlı olarak bir ulus üstüleşme sürecine girmesi sonucu güvenlikleştirme süreci de bu ekseninde tartışılmaya başlanmış ve ortak göç politikası oluşturma çabalarına ilişkin uygulamalar çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır (Özerim, 2014: 13). Bu bağlamda Avrupa Birliği geniş çaplı, önleyici, güvenlikleştirici uygulamalar geliştirmiştir (Toğral, 2012: 67):

- ❖ Sınırlayıcı, ayrımcı ve dışlayıcı vize uygulamaları;
- ❖ SIS, VIS ve Eurodac gibi göçmen ve sığınmacıların tespiti ve kontrolü için teknolojik araçlar ve veri tabanları;
- ❖ İleri teknoloji cihazlarla desteklenen sınır kontrol mekanizması sistemlerinin gelişimi;
- ❖ "Güvenli ülke", "güvenli üçüncü ülke" kavramları, vize yükümlülükleri veya taşıyıcı yaptırımlar gibi sığınma prosedürlerine erişimi kısıtlamak;
- ❖ Menşe ülkelerle iş birliği yoğunlaştırılması veya geri kabul anlaşması gibi çeşitli anlaşmalar yoluyla transit geçiş.

Halihazırda ekonomik yük olarak görülen sığınmacılar, özellikle 9/11 ve Avrupa'da gerçekleşen saldırıların ardından terör eksenli bir güvenlik tartışmasına kaymış, "evde yetişen terörizm" ya da "radikalleşme" olarak da anılan Müslüman göçmenlerin entegrasyon problemleri kamuoyuna ve politik gündeme hâkim olmaya başlamıştır (Toğral, 2012: 66). Arap Baharı sonrası yaşanan kaos, Irak ve Suriye'de başta olmak üzere Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde IŞİD'in ortaya çıkması ve Avrupa'daki genç Müslümanlar arasında artan bir popüleriteye sahip olması göçün güvenlikleştirilmesini güçlendirmiştir. Cihatçı Işid terör örgütüne Avrupa'dan katılım oranının yüksek olması, bu bireyler geri döndüklerinde oluşabilecek muhtemel terör eylemleri korkusunu yaratmıştır. Charlie Hebdo saldırısı bu korkuların yersiz olmadığını göstermiş, koyu sağ kanat partilerinin göçmen karşıtı söylemlerini güçlendirmiştir. Özellikle geçtiğimiz yıl Avrupa'nın göbeğinde IŞİD'in üstlenmiş olduğu terör eylemleri ışığında güvenlik söylemlerinin azalmayacağını öngörmek zor değildir. Bunu öngörmek nasıl zor değilse Müslüman ülkeler ağırlıkta olmak üzere Akdeniz'i aşmaya çalışarak Avrupa'ya yönelik sığınma hareketlerinin azalmayacağı da bir o kadar aşikârdır. Her ne kadar göçün ulus üstü düzenlemeler aracılığıyla bir güvenlik konusu olarak ele alınması Avrupa ve dünya için

yeni bir dönem olarak görülse de bu dönemin bir anda değil bir sürecin sonucunda oluştuğu, Avrupa tarihinin iç dinamikleri ve kolonyal ilişkilerine uzanan bir arka planının bulunduğu unutulmamalıdır (Özerim, 2014: 44). Bu çok boyutlu, çok aktörlü ve çok katmanlı ulus ötesi sorunun çözümü de ancak bu noktadan hareketle oluşturulacak söylemler, perspektifler ve uygulamalar aracılığıyla mümkün olabilir.

Toğral'a (2012: 67) göre, bu şekilde AB, güvenlikleştirme uygulamalarını AB'nin ötesine yani düzensiz göçmenler ve sığınmacılar için transit veya kaynak ülke görevi gören üçüncü dünya ülkelerine genişletir. Bu ülkelerdir ki, istenmeyen insan hareketliliğini -ya maddi kazanımlar karşılığında gönüllü olarak yahut ekonomik, toplumsal ya da politik yaptırımlara maruz kaldıklarından zorunlu olarak- kontrol etmekle yükümlüdürler. Göçmenlerin bu yolla Avrupa topraklarından uzaklaştırılması Avrupa'yı hem finansal ve bürokratik yükten hem de yasal yükümlülüklerden kurtarmaktadır (Toğral, 2012: 67). Buradan da rahatlıkla anlaşılabileceği üzere Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme teorisine dayanan göçün güvenlikleştirilmesi söylemi Batı'lı ülkeler için reel bir tehditten çok politik bir seçimdir.

Batılı ülkelerin kendi içlerindeki yabancı toplulukları tanımlama ve onlarla ilişki kurma süreci kendini tanımlama sürecinden bağımsız olarak düşünülemez. Diğer birçok oluşum gibi siyasi oluşumlar da ötekini tanımlarken kendi varlık nedenlerinden hareketle yola çıkar ve ötekine de bu perspektiften yaklaşır.

Başka bir deyişle İslamofobi, entelektüel ve politik bir eğilim olan anti-İslamizm tarafından üretilmiş, kitlelere empoze edilmiş bir korku biçimidir. Batı dünyası, "kızıl düşman"ını kaybedince, ortaya çıkan boşluğu doldurmak üzere bunun yerine "yeşil" bir düşman ikame etmiştir (Canatan, 2013: 319).

Tüm kültürlerin bir arada uyumlu bir biçimde yaşayabileceğini ileri süren çok kültürlülük hayali tam da bu realite nedeniyle suya düşmüştür. Canatan'ın deyişiyle (2013: 320) çok-kültürlülük, rengârenk kültürlerin uyumlu bir orkestrası değil, medeniyet kavgalarına yol açacak bir çelişki ve çatışma kaynağıdır. Onun yerine önerilen ve karşılıklı etkileşime dayanan kültürlerarasılık ise yine aynı handikap nedeniyle neredeyse başlamadan bitmiştir. Avrupa'nın üzerinden kendini yeniden tanımlamaya çalıştığı "yeni öteki" olan "İslam tehlikesi" çok da yeni sayılmaz, zira ünlü düşünür Erasmus kilisenin tekeline karşı çıkarken, İslam'ı bir tür temizlik malzemesi olarak kullanmıştır. Anti-İslamist hareketlerin en bariz özelliklerinden biri olan Müslüman ülkelerden kaynaklanan göçe karşı olmalarının temel gerekçesi Müslüman göçmenlerin değer ve normlarının, Batı dünyasının değer ve normlarıyla bağdaşmadığı ve bu nedenle Batı toplumlarına entegre olmalarının zor, hatta imkânsız olduğu düşüncesidir (Canatan, 2013: 320).

Göçün güvenlikleştirilmesi ve buna bağlı olarak uygulanan katı sınır politikalarının temelinde yatan söylemlerin başında İslam tehlikesini Batı'dan uzak tutmak vardır. Tartışma kültürel zenginlik ve inanç özgürlüğü zemininden ülke ve kamu güvenliği alanına kaymıştır.

Avrupa'nın göbeğinde yaşanan terör olayları, hızla yükselen sağ partiler ve Amerika'da Güney sınırına duvar örme vaadiyle iktidara gelen Trump, bu söylemin yükselmeye devam edeceğinin göstergesidir. Bu nedenle Batı'nın öteki ile olan ilişki anlayışında yeni modellemelere acilen gereksinim duyulmaktadır.

1.5. Göç ve Türkiye

“Anadolu'nun 10.000 yıllık yerleşme tarihinde, Anadolu toprakları çok zengin ve nitelikleri çok farklı göç deneyimleri yaşamış ve bugünkü kültürel çeşitliliğini bu süreçler sonrasında kazanmıştır” (Tekeli, 2008: 42). Konumu itibarıyla göç yolları üzerinde bir kavşak durumunda olan bu toprakların binlerce yıllık göç tarihinin burada, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan modern Türkiye'nin 21. yüzyılına kadar olan bölümü kısaca özetlenmeye çalışılacaktır. Osmanlı İmparatorluğu göç ve iskân politikaları aracılığıyla her zaman topraklarındaki demografik yapıyı devlet eliyle planlama ve kontrol etme çabasında olmuş, işgal sonrası nüfus dönüşümüne önem veren politikalar uygulamıştır. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu'nda görülen başlıca göç tarzı, ele geçirilen topraklardaki yerleşim birimlerinin yeniden canlandırılması amacıyla buralara yapılan nüfus hareketleridir (Yalçın, 2004: 106).

Tekeli (2008: 142), 16. yüzyıldaki klasik Osmanlı düzeninin zorunlu yer değiştirme hareketlerinin biçimini belirleyen özellikleri, merkezi otokratik bir ülke olma, gaza ilkesi etrafında sürekli büyüme içinde bulunma, topraktaki tımar sisteminin hem artı ürünün denetlenme biçimini hem de imparatorluğun askeri gücünü belirlemesi, millet sistemi içinde örgütleyerek değişik din gruplarının imparatorluğun bütünlüğünü tehlikeye düşürmeden bir arada yaşamasına olanak vermesi olarak ifade etmektedir. Birey haklarının kurumsallaşmadığı bu dönemde, imparatorluk insanların zorunlu yer değiştirmesini “sürgün” sistemiyle kurumsallaştırmıştır (Tekeli, 2008: 144). 17. ve 18. yüzyıllarda iskân politikalarında da değişimler yaşanmış bu dönemde konargöçer toplulukların iskânı ağırlık kazanmıştır. Anadolu'da batıdan doğuya doğru Yörük, Türkmen ve Kürt aşiretleri, güneyinde ise Arap aşiretlerinin iskânıyla hedeflenen hem tarımsal üretimi artırmak hem de imparatorluk sınırları içindeki asayiş sağlamaktır. 18. yüzyılda ekonomide ve dış ticarete yaşanan gelişmelere bağlı olarak gerçekleşen gönüllü yer değiştirmeler ve aşiretlerin iskânına bağlı zorunlu yer değiştirmelerin öne çıktığı görülmektedir. 19. yüzyılda ise İmparatorluktan kopan topraklardan gelen kitlesel Müslüman-Türk akımlarının yanı sıra, özel mülkiyet hakları, artan kapitalist ilişkiler, sultanın mutlak otoritesine getirilen sınırlamalar, mal, kapital ve beşerî sermaye akımını kolaylaştıran düzenlemeler gibi gelişmeler nüfus hareketlerinin gönüllü hale gelmesi

ve devletin rolünün azalması bakımından önem arz ederken İmparatorluğun uyguladığı iskân politikalarında da önemli değişimler gerektirmekteydi (Tekeli, 2008: 146-149).

Göç ya da göçmen denince akla ilk gelen toplumlardan biri olan Romanların sürekli bir göç halinde oldukları vurgusu yapılırken, onların “kök saldıkları” pek çok mekânın olduğu gerçeğinin ise güncel tartışmalarda çoğu kez göz ardı edildiğini dile getiren Gökçen (2015: 37) Anadolu ve Trakya’nın, Romanların ilk göç dalgalarından bu yana, “ev” edindikleri ve kültürlerinin şekillenmesinde önemli rol oynayan coğrafyalar olduğunu ifade etmektedir. Roman grupların Hindistan’dan ayrılarak bugünün İran ve Ermenistan topraklarından geçerek Bizans etkisi altındaki Anadolu’ya göçünün önemi büyük olmakla beraber devamında Balkanlar, Romanlara dört ila altı yüzyıl süresinde ev sahipliği yapmış, Osmanlı’da ise Romanlar saray çevresi ve orduda zanaat ve becerileriyle karşılık bulmuşlardır (Gökçen, 2015: 39-43). Romanlar bugün de Anadolu kültürel mozağının ayrılmaz bir parçasıdır. Her dönem Anadolu’yu uğrak yer olarak kullanan ve uzun dönemler yurt edinen bir diğer grup ise Yahudiler olmuştur. Anadolu’daki Yahudi varlığının Roma İmparatorluğu dönemine kadar dayandığı bilirse de tarihte Türkler ile Yahudilerin ilk en belirgin teması Selçuklular döneminde Bizans baskısından kaçan Yahudilere vergi karşılığında tanınan din ve vicdan özgürlüğü ile oluşmuş ve o günden bugüne Osmanlı İmparatorluğu döneminde 14. ve 15. yüzyıllarda Avrupa’dan Aşkenaz Yahudilerinin göçleri, İspanya ve Portekiz’den Sefarad Yahudilerinin göçleri, 16. Yüzyılda Avrupa’dan, Apulya, Bohemya, Hollanda ve Padolya’dan (Lehistan) göçler, Güneydoğu Avrupa ve Balkanlar’dan göçler, Orta Avrupa’dan ve Rusya’dan göçler ve son olarak modern Türkiye zamanında ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan göçler göz önüne alındığında Türkiye Yahudiler için çoğu zaman güven duyulan ülke olagelmıştır (bknz: Güler, 2015: 50-70). Durugönül’ün (2013: 415) de belirttiği üzere özellikle 1933 yılında Almanya’da Nazi rejiminin başlaması üzerine Türkiye’ye sığınan aralarında bilim insanlarının, sanatçıların ve filozofların da bulunduğu çoğunluğu Yahudi olan mültecilerin, Türk sanat ve bilim anlayışı üzerinde olduğu kadar Türk üniversite sisteminin yeniden düzenlenmesinde oynadıkları büyük rol Türk bilim ve sanat tarihi açısından oldukça önemlidir.

Afrika’dan Türkiye’ye yönelen göçlere baktığımızda 16. yüzyıl ile Birinci Dünya Savaşı arasında dört yüz yıllık dönemde büyük oranda kölelik kurumu üzerinden gerçekleşen zorunlu göçler sonralarda yerini 1990’lara kadar yaşanan bir boşluğun ardından ve özellikle 2000 yılından sonra hızla yoğunlaşan gönüllü Afrikalı göçmenlere bırakmıştır (Şaul, 2015: 77-78). 1787 ve 1828-29 yıllarında yaşanan Osmanlı-Rus Savaşlarını takiben Osmanlıların Kafkasya’da sınırlarının daralması ve Rusların yayılcılığı sonucunda 1 milyon üzerinde

Çerkez'in anavatanlarını terk etmek ve Osmanlı'ya sığınmak zorunda kalması 1864 Çerkez sürgünü olarak da bilinen bir başka zorunlu göç deneyimi olarak yerini almaktadır (Kaya, 2015: 140-141). Aynı dönemde Kırım Savaşı'nın ardından kitlesel boyutlara ulaşan Kırım Tatarları'nın ve Nogaylar'ın göçü dalgalar halinde iki yüz yıla yakın sürmüş, Osmanlı yönetimi göç eden diğer gruplara olduğu gibi Kırım Tatarı ve Nogaylara da arazi tahsisi, vergi muafiyeti vb. uygulamalardan faydalandırmıştır (Yakut, 2015: 122-130-131).

Osmanlı'nın parçalanması ile birlikte ayrılan ve ulus devlet kuran ülkelerde ortaya çıkan kitlesel göçler bazı askeri, politik, ekonomik ve sosyal kaygılar nedeniyle Osmanlı topraklarına yönelmiştir. Bu gelişmelerin 19. yüzyılda ulus-devletleşme süreci, sosyal, ekonomik ve kültürel reformlar gerektiren modernleşme süreciyle de paralellik gösterdiği unutulmamalıdır:

Sosyal ve politik yapılar değişirken, kitle göçlerinin de aynı döneme denk gelmesi bu değişimleri daha da hızlandırmış ve toplumun sosyal yapısını dönüştürmüştür. ...Bu göçmenler sadece demografik yapıyı değiştirmekle kalmamış aynı zamanda sosyal, politik, ideolojik ve ekonomik değişimlere yol açmışlardır. Bu nedenle, zorunlu ya da değil, göçün Osmanlı'nın değişiminde ve sonrasında günümüz Türkiye'sinin oluşumundaki rolü yadsınamaz (Kale, 2015: 167).

Peş peşe yaşanan Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Ulusal Kurtuluş Savaşı sonucunda Osmanlı'dan kopan her toprak parçasından Anadolu'ya ve Anadolu'dan başta Balkanlar olmak üzere oluşan yeni ulus devletlere göçler gerçekleşmiş, sular durulduğunda Anadolu'nun nüfus kompozisyonu ve etnik yapısı önemli ölçüde değişmiştir (Tekeli, 2008: 155-158).

“Cumhuriyetin ilanından sonra, ülkemizde görülen önemli göç hareketlerinden en ilginç olanı, Lozan'da 30 Ocak 1923'te imzalanan ve resmi adı ‘Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol’ sonucunda ortaya çıkan göçtür” (Yalçın, 2004: 107). Ulus devletleşme sürecinde homojen toplumlar yaratmak amacıyla en sık başvurulmuş yöntemlerden biri olan nüfus mübadelesi sonucunda farklı etnik yahut dini kimliğe sahip olan gruplar değiş tokuş edilmektedir. Yunanistan ile Türkiye arasında yapılan nüfus mübadelesi bunun en tipik örneklerindendir. Ne var ki bu yöntemin ne derece işlevsel olduğu tartışma konusudur.

Farklı bir toplumsal ve ulusal sınıflandırma sistemine alışmış olan bir Batılı gözlemci, bunun hiçbir şekilde bir vatana iade olmadığı, iki sürgüne gönderme –Hristiyan Türklerin Yunanistan'a, Müslüman Yunanlıların da Türkiye'ye- olduğu sonucuna bile varabilir (Lewis, 1984: 352 akt. Macar, 2015: 185).

Sürgün, mübadele veya geri gönderme her ne şekilde adlandırılırsa adlandırılınsın nüfus mübadelesinin dünyaya bıraktığı kötü miraslardan birisi, devletlerin nüfuslarını kovulabilir, değiş-tokuş edilebilir bir mal olarak görmeleri fikrinin ortaya çıkması olmuştur (Macar, 2015: 188). Diğer bir deyişle bazı devletlerin sürgün olarak nitelendirdikleri göçler, diğerleri tarafından iradi göç olarak nitelendirilmiş, özünde büyük insanlık trajedilerini ve devlet

zafiyetlerini barındıran göçler de barış adına mübadele adı altında meşrulaştırılmaya çalışılmıştır (Özgür Baklacioğlu, 2015: 193).

Sanayileşme öncesinde insanların toprağa bağlı olmaları nedeniyle yaşanan yer değiştirme hareketlerinin insanların kendi rızasıyla gerçekleşmeyeceğini yani gönüllü olmadığını dolayısıyla bunun ancak sanayileşmiş modern toplumlarda söz konusu olabileceğini ifade eden Tekeli (2008) göçün temelde modernitenin bir kavramı olduğu sonucuna varmaktadır. Bu nedenle göç olgusunun modernleşme süreciyle yakından ilgili olduğu ön kabulünden hareketle utangaç Osmanlı modernitesinin gelişmeye başladığı 19. yüzyılın ortalarından bugüne geçen yüz elli yıllık dönemi niteliksel olarak dört göç kategorisi altında incelemektedir: Bu kategorilerden ilki 1860-1927 yılları arasında imparatorluğun ulus-devletlere parçalanması sırasında siyasal nedenlerle ortaya çıkan, kaybedilen topraklarda barınamayan Müslüman nüfusun büyük kitleler halinde Anadolu topraklarına sığınmasını kapsayan *balkanlaşma göçleridir*. Bu göçlerin İmparatorluğun ulus-devletlere parçalanması sürecinde yaşanması nedeniyle hem dış göç, savaş ve şiddet ortamında meydana gelmeleri nedeniyle hem de zorunlu göç kategorisinde ele almak gerektiğini dile getirmektedir. İkincisi, 1954-1980 yılları arasında geç sanayileşme ile birlikte gelen ve Türkiye’de hâkim göç türü olan kırdan kente göçü içeren *kentleşme sürecidir*. Kentleşmeyi her ulusun sanayileşme sürecinde yaşaması gereken yapısal ve sancılı bir dönüşüm olarak nitelendiren düşünür kentleşme ile tek yönlü bir yer değiştirme ve aynı zamanda toplumsal bir dönüşümden bahsetmektedir. Yapısal bir dönüşümün ortaya çıkardığı göçlerden değil, ekonomik fırsatların mekânsal dağılımının eşitsiz olmasından kaynaklanan bir göç türü olan ve 1975’lerden sonra hâkim hale gelen *kentler arası göç* ise üçüncü kategoriyi oluşturmaktadır. Yazar, bu kategoriyi kentten kente göç eden bireyle ilgili bir dönüşüm beklentisi artık taşınmaması ve bu göçlerin salt bir yaşam yeri değiştirmesi olarak öne çıkması nedeniyle bir önceki kategoriden ayrı bir biçimde ele almaktadır. Dördüncü kategoride ise, günümüzde insanların çok kez yer değiştirdikleri yani yaşamları boyunca bir güzergâh üzerinde mobil halde bulunduklarından hareketle, insan mekân ilişkisinin değişimi bağlamında göç kavramının yetersizliği üzerinde durmakta ve alternatif olarak *yaşam güzergâhları* kavramını ele almanın önemini vurgulamaktadır (Tekeli, 2008: 43-44).

Nasıl ki dünya tarihi ve de medeniyetler tarihi temelde bir göç tarihi ise Türkiye Cumhuriyeti tarihi de bir göç tarihidir. Cumhuriyetin inşası, endüstrileşme ve kalkınmanın tabii gereği olan göç toplumsal hareketliliğin bir aracı olarak toplumsal değişme sürecini her dönemin değişen şartlarına özgün bir biçimde etkilemiştir. Özellikle 1950’li yıllardan itibaren; “yeni teknolojilerin girmesi, entansif tarım, toprak yetersizliği, toprağın mirasla parçalanması,

hızlı nüfus artışı ve yaşam biçiminin sınırlılığı, kentlerdeki sosyal ve kültürel olanaklardan yararlanma isteği, kentlerin iş bakımından daha cazip olması, haberleşme ve ulaşım imkânlarındaki gelişmeler ve çeşitli düzeylerde verilen yönetimle ilgili kararlar ve uygulamaya konulan politikalar” (Şen, 2014: 233) vb. gelişmeler nedeniyle gerçekleşen iç göçler sonucunda Türkiye’nin demografik yapısında ciddi dönüşümler meydana gelmiştir.

Yalçın (2004: 115-117) Türkiye’de yaşanan iç göçleri açıklamaya yönelik düşünceleri; kırsal yapıdaki teknolojik dönüşüm, bazı kentlerdeki sanayinin hızla gelişmesi, hızlı nüfus artışı, köyün itici ve çekici nedenleri, kırsal kesimdeki kan davaları ve terör olayları şeklinde özetlemektedir. Bu süreçte tarımsal makineleşmenin üretime dâhil olması ile birlikte meydana gelen işgücü fazlasının kentlere yönelmesi, plansız sanayileşme sonucu kentleşmenin belirli bölgelerdeki kentlerde kümelenmesi, nüfus artışının getirdiği işgücü arzı fazlalığı, kentlerdeki yaşam standardı ve imkânların boyutunun köydekiler tarafından bilinir hale gelmesi gibi gelişmeler sonucu oluşan kentleşme hareketleri Güçlü’nün de (2002: 27) belirttiği üzere birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye’de de 1950’li yıllardan sonra görünür hale gelen çağdaş bir olgudur. Bu ve benzeri nedenler üretim dışı kalan işgücünün yeni geçim kaynakları elde etmek için büyük kentlere göç etmesine yol açmıştır (Durugönül, 1997: 97). Devletin niteliğinin değişmesiyle beraber refah devleti anlayışı içerisinde nüfus yer değiştirmelerinin temelini kalkınma ve halkın refahı oluşturmuş, kentleşmenin hızlanması ile beraber kentlere iskânın önemi artmıştır (Tekeli, 2008: 160-163). Cumhuriyetin kurulduğu günden bugüne Türkiye nüfusu yaklaşık 6 kat artış göstermiş bu artış 1950’lere kadar kır ve kentte oransal olarak benzerken tarımda makineleşme ve kentleşme ile birlikte 1950’lerden sonra kırdan kente göç ile birlikte dengeler kentten yana oldukça değişmiştir. 1945 yılında kent nüfusunun toplam nüfus içerisindeki payı %25.04 iken 2012 yılında bu oran %77,30 olmuştur (Şen, 2014: 252).

Türkiye’ye yönelik ve Türkiye’den başka ülkelere yönelik göç akışlarını tarihsel olarak incelerken ortaya konabilecek bir dönemselleştirme pratiği ise 1923-1960, 1960-1980 ve 1980’ler sonrası şeklindedir (Eder, 2000; İçduygu, 2008 akt. İçduygu ve Biehl, 2012: 9-10). İçduygu ve Biehl’e göre ulus devlet kuruluşunun ilk aşamalarını kapsayan 1923-1960 arası dönemde devletin kültürel, dilsel ve dini olarak homojen bir “Türk” toplumu yaratmak amacıyla yürüttüğü “Türkleştirme” politikalarının sonuçlarını görmekteyiz. 1914’te yüzde 19 olan gayrimüslim azınlıkların oranı 2005 yılına gelindiğinde sadece binde iki olarak hesaplanmıştır (İçduygu ve Biehl, 2012: 10-11). 1960-1980 arası dönemde her ne kadar ulus-devletlerin nüfuslarını homojenleştirmeleri sonucu oluşan göçler devam etse de bu dönemi karakterize eden gelişmeler artan kentleşme ile birlikte kırsal kesimden kentlere ve yurtdışına yönelik işgücü göçü olduğunu söylemek mümkündür. Yurtdışına yönelik işgücü göçünün ardından

gerçekleşen aile birleşimleri ve iltica başvuruları nedeniyle Türkiye uzun süre göç veren ülke konumunu korumuştur. Ancak 1980’lerden sonra Türkiye etnik yahut dini kimliği Türk olmayan göçmenlerin de uğrak noktası haline gelmeye başlamış ve Türkiye, Türkiye’ye gelen veya oradan geçen “yabancılar” olgusuyla tanışmıştır (İçduygu, 2004; 2008 akt. İçduygu ve Biehl, 2012: 13).

Sirkeci ve arkadaşları (2012: 380); şiddetli çatışma (örneğin: silahlı çatışmalar, zorunlu yer değiştirme, faili meçhul cinayetler), sosyo-ekonomik yoksunluk (örneğin: işsizlik ve yoksulluk), siyasi yoksunluk (örneğin: siyasi parti yasakları) ve kültürel ve toplumsal ayrımcılık ile Türkiye’de kendini gösteren insani güvensizliklerin Türkiye’den göçün anahtar faktörleri olduğunu ifade etmektedir. Bu anahtar faktörlerden biri olan sosyo-ekonomik yoksunluk sonucunda 1950’li yılların ikinci yarısında Almanya’nın da işgücüne olan talebi ile birlikte Türkiye göç literatürünün büyük bir bölümünü oluşturacak olan konuk işçiler, başta Almanya olmak üzere Avrupa’nın farklı yerlerine göç etmeye başlamışlardır. O yıllarda bu hareketliliğin uzun soluklu bir göç ağı oluşturacağı bilinmemektedir çünkü planlanan, Türk işçilerinin 1 yıl süre ile Almanya’da çalışmasının ardından yurda dönecekleri ve Türkiye’nin endüstrileşmesi için ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünü oluşturacakları yönündedir, lakin bu hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. 1973’te patlak veren enerji krizi ile birlikte Avrupa genelinde işçi alımları durdurulmuştur. Önceki dönemlerde bir tür çifte standart uygulamasıyla İtalya, İspanya ve Yunanistan gibi ülkelerden gelen işçilere tanınan ancak Türk işçilere tanınmayan aile birleşimi hakkı nihayetinde aynı yılın sonlarına doğru tanınmış ve Türkiye’den Almanya’ya göç bu yolla devam etmiştir (Abadan-Unat, 2015: 264-265). Yabancı işgücüne olan ihtiyacın azalması pek çok Türk vatandaşının giriş izni almasını zorlaştırırken, bu süreçte birçok hareketlinin (göçmenin) sonraki otuz yıl boyunca kayıt dışı göçmen haline dönüşmesine neden olmuştur (Sirkeci vd., 2012: 376). Türkiye’de göç sürecinin belli bir üniversiteye bağlı bir şekilde yahut özerk bir araştırma merkezi tarafından belirli aralıklarla sistematik bir biçimde takip edilmemiş olması nedeniyle verilerin niteliği ve yıllara göre dağılımı önemli farklılıklar göstermektedir (Abadan-Unat, 2015: 263). İlk kez 1958 yılında az sayıda işçinin Federal Almanya’ya gitmesiyle başlayan Türk işgücü göçünün (Yalçın, 2004: 121) geçtiği belli başlı beş aşamayı Abadan-Unat (2002: 38) şu şekilde özetlemiştir:

- 1) 1950’li yıllar: Bireysel Girişimler ve Özel Aracılar
- 2) 1960’lı yıllar: İkili Anlaşmalara Dayanılarak Devlet Eliyle Düzenlenen “Artan İşgücü İhracı”
- 3) 1970’li yıllar: Ekonomik kriz, Yabancı İşçi Alımının Durdurulması, “Turist” (illegal) Göçmenlere Yasal Bir Statü Kazandırılması, Ailelerin Birleşmesi, Çocuk Paraları

4) 1980’li yıllar: Çocukların Eğitim Sorunları, Getto Yaşamı, Dernekleşme Hareketleri, Sığınma İsteklerinin Artması, Vize Zorunluluğu, Dönüşü Özendiren Yasalar

5) 1990’lı yıllar: Yabancılar Yasası, Yabancıların Kimlik Kazanması, Artan Yabancı Düşmanlığı, Etnik İşletmelerin Yaygınlaşması, Etnik ve Dinsel Derneklerin Yaygınlık Kazanması, Siyasal Hakların İstenmesi (Abadan-Unat, 2002: 38).

1960’lar Türkiye göç tarihinde her ne kadar uluslararası işçi göçü ile öne çıkmış olsa bu tarihler aynı zamanda beyin göçünün de görünür hale geldiği zamanlardır. Nitelikli işgücünün ve profesyonellerin çalışmak için Avrupa’yı tercih etmesinin yanı sıra yüksek öğretim için giden öğrencilerin birçoğunun da geri dönmemesinin altında Türkiye’deki istihdam piyasasında mevcut sıkıntılar, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, bilgi ve becerilerini verimli bir biçimde kullanamamak gibi birçok sorunun yattığı aşikârdır. Bakırtaş ve Kandemir’in de (2010: 966) belirttiği üzere uzun yıllar nitelikli işgücünün Avrupa ülkeleri başta olmak üzere yurtdışına yönelmesi ekonomik çıktıları olumsuz etkilemiş ve önemli ölçüde nitelikli işgücü açığı ortaya çıkarmıştır. Yurt dışında çalışan Türk vatandaşlarının büyük bir çoğunluğunu Avrupa’dakiler oluştursa da 1973 yılında Avrupa’nın yabancı işgücü istihdamına son vermesi beraberinde petrol ihraç eden ülkelere yönelik yeni dış göç akımını da beraberinde getirmiş, Ortadoğu’ya yönelik Türk işgücü akımı Türkiye’nin işgücü ihracatının önemli bir bölümünü oluşturmuştur.

Almanya’dan Türkiye’ye göç, Türkiye’den Almanya’ya göçü sayısal olarak 2006 yılı itibariyle aşmış ve sonraki beş yıl boyunca negatifte kalmıştır (Sirkeci vd. 2012: 377-378). Bu istatistiğin ortaya çıkmasında Türk kökenli Avrupa vatandaşlarının geriye göçü büyük rol oynamış olsa da Avrupa vatandaşlarının da Türkiye’ye göçü artan bir oranda devam etmektedir. Balkır ve Kaiser, Suzan Erbaş’ın (1998) Alman göçmenlerden hareketle yapmış olduğu çalışmayı, AB’nin diğer ülke vatandaşlarını da kapsayacak şekilde genişleterek tamamlayıcı nitelikte bir sınıflandırma ortaya koymuştur. Bu çalışmaya göre Türkiye’de yaşayan gruplar şu şekildedir: a) AB menşeli ya da yabancı şirket veya kurumların görevli ve temsilcileri, b) Eşi Türk vatandaşı olan AB vatandaşları, c) Karma evliliklerle kurulan AB-Türk ailelerinin çocukları, d) Emekli AB vatandaşları, e) Alternatif bir yaşam tarzı arayan AB vatandaşları, f) Türk kökenli AB vatandaşları, g) “İstanbul Boğazı Almanları” h) Mülteciler (özellikle Nazi rejimi çerçevesinde Almanya’dan gelenler) (Balkır ve Kaiser, 2015: 225-226). Anadolu topraklarında Avrupalıların varlığına baktığımızda tarihsel açıdan Osmanlı dönemine eğilmekte fayda vardır. Zira bu dönemde o dönemden beri “Levanten” olarak adlandırılan bu grubun sahip olduğu imtiyazlar -dahası kendilerine tanınan kapitülasyonlar- sayesinde ticari faaliyetlerini serbest bir biçimde yürütmüş böylece Anadolu topraklarındaki varlıklarını uzun yıllar sürdürmüşlerdir. 1980’lerden itibaren uygulamaya konulan liberal ekonomi

politikalarıyla birlikte Türkiye'nin yabancı sermaye için cazip hale gelmesi sonucu oluşan ticari ilişkiler beraberinde "ulusaşırı seçkinler" olarak da anılan yüksek nitelikli göçmenleri de getirmiştir. Avrupa'dan Türkiye'ye göçler bağlamında bu grubun yanı sıra Özbek (2010: 161) iki grubun varlığından daha söz etmektedir: Birinci grubu ucuz geçim masrafları, yumuşak iklim ve çekici doğayı gerekçe göstererek "yaşamlarının sonbaharını" burada geçirmek isteyen emekliler ve ikinci grubu Almanya'da var olduğunu iddia ettikleri soğukluk ve maddiyatçılık gibi yaşam koşullarına eleştirel yaklaşan kültür pesimistleri (medeniyet eleştirmenleri) oluşturmaktadır. Literatürde uluslararası emekli göçü (international retirement migration) veya emeklilik sonrası göç (post-retirement migration) olarak geçmekte olan göç türü için geleneksel olarak tercih edilen İspanya, Portekiz, İtalya gibi ülkelere 2000'li yıllarda Yunanistan ve Hırvatistan gibi ülkelerin yanı sıra Türkiye de eklenmiştir (Özerim, 2012: 4767). Diğer birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de emekli göçleri daha çok tercih edilen iklim şartlarına sahip olan turistik yerleşim yerlerini seçmiştir. Bugün Akdeniz ve Ege sahillerinde bulunan kasaba ve ilçeler hatırı sayılır ölçüde emekli Avrupa vatandaşı nüfusuna sahiptir.

"Türkiye, göç hareketlerinin hemen her biçiminden etkilenen bir coğrafyada bulunmanın sonuçları ile karşı karşıyadır (Ünver, 2009: 86)." Türkiye'nin düzensiz göç tarihini dönemselleştirirsek, özellikle İran devrimi sonrası oluşan akınlardan etkilenen ve 1979-1987 yıllarını kapsayan ortaya çıkış dönemi; sığınma, transit göç ve döngüsel göç gibi farklı göç türlerini ortaya çıkaran ve 1988-1993 yıllarını kapsayan olgunlaşma dönemi; artan düzensiz göç miktarıyla birlikte ulusal düzenlemelerin uluslararası düzenlemeler ile uyumlu hale getirilmeye çalışıldığı 1994-2000/2001 yılları arası doyumluk dönemi ve son olarak düzensiz göç, insan ticareti ve insan kaçakçılığı meselelerinin ülke gündemini yoğun bir biçimde meşgul ettiği 2001 yılından günümüze uzanan kurumsallaşma dönemi olmak üzere 4 ayrı dönemin varlığından bahsetmek mümkündür (İçduygu, 2005; İçduygu ve Sert, 2012 akt. İçduygu, 2015: 281). Bu sürecin sonunda Türkiye'deki göç rejiminin, ülkeyi göç alan ve göçe transit alan sağlayan bir ülke olarak tanımlayarak kurumsallaştırdığı ifade edilmektedir (İçduygu, 2015: 282).

Türkiye Orta ve Batı Asya, Ortadoğu ve Afrika ülkelerinden gelen göçmenler için bir geçiş ülkesi olmakla birlikte eski Demir Perde ülkelerinden gelen göçmenler için ise kaynak ülke konumundadır. "Diğer yandan 1990'lardan sonra, Türkiye'nin uluslararası nüfus hareketi içindeki konumunun radikal bir biçimde değiştiğini ve Türkiye'nin 'Demir Perde'nin kıyısından, 'AB Kalesi'nin kıyısına geçtiğini söylemek mümkündür" (Erder, 2010: 43). Türkiye'ye yönelik göçmen akımını 4 başlık altında toplamak mümkündür: (1) çalışma amaçlı düzensiz göçmenler; (2) düzensiz transit göçmenler; (3) sığınmacılar ve mülteciler ile (4)

düzenli göçmenler (İçduygu ve Kirişçi, 2009 akt. İçduygu, 2015: 280). Başka bir deyişle, son yıllarda Türkiye için tarihsel olarak yeni ve farklı bir gelişme olan çeşitli ülkelerden “yabancı” (etnik olarak Türk olmayan) nüfusların Türkiye’ye göç akışı geçiş göçmenlerini, belgesiz çalışanları, önceleri az sayıda gelmeye başlayan ancak son yıllarda sayıları kayda değer rakamlara ulaşan sığınmacıyı ve mültecileri kapsamaktadır (İçduygu ve Biehl, 2012: 16).

1990’lardan itibaren Balkanlar’dan ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla eski Sovyet ülkelerinde Türkiye’ye gelen düzensiz göçmen sayılarında ciddi bir artış yaşanmıştır. “1996 ve 2008 yılları arasında Türkiye’de tutuklanan 763.000 kişinin yaklaşık %25’i (177.000); Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu ve Ukrayna vatandaşları” olduğu görülmektedir (İçduygu ve Biehl, 2012: 25). Son yıllardaki istatistikî veriler de bu eğilimin devam ettiğini göstermektedir. 2015 yılında yakalanan düzensiz göçmen sayısı 2014 yılına göre %150’lik bir artışla 146.485 olmuştur. Böylelikle 2005-2015 yılları arasında yakalanan düzensiz göçmen sayısı toplam 643.397, düzensiz göç kapsamında göçmen kaçakçısı olarak yakalanan kişi sayısı ise 4.471 olmuştur (Göç Raporu, 2016: 64-65).

Osmanlı dönemindeki konar-göçer aşiretlerin yerleşik hayata geçirilmesi, 1860’lardaki büyük Kafkas göçü, Ermenilere yönelik Tehcir Kanunu, 1930’larda Yunanistan ile imzalanan “nüfus mübadelesi” antlaşması, 1937-1938 Dersim ayaklanması sonucu yaşanan göçler, 1964 yılında Kıbrıs olayları nedeniyle İstanbul’da yaşayan binlerce Rum’un göç ettirilmesi, 1980’lerde Balkan ülkelerinden gelen göçler ve 1990’larda silahlı çatışma ortamı nedeniyle kırsal kesimlerden kentlere yönelik yaşanan göçleri, Türkiye’nin toplumsal ve siyasal yaşamında önemli bir yere sahip olan zorunlu göçler bağlamında ortaya koymak mümkündür (bknz: Açıkgoz ve Günerigök, 2015: 327). Zorunlu göçler bağlamında Anadolu toprakları konumu itibarıyla zengin bir tarihe sahiptir. Sevk, mübadele ve tehcir ile geçen Birinci Dünya Savaşı, iki dünya savaşı arası ve İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde Anadolu’nun zorunlu göç hafızası oldukça genişlemiş, 1950-1990 yılları arasında Türkiye öncelikle Soğuk Savaş politikaları sonucu oluşan zorunlu göçlerin hedef ülkelerinden biri haline gelmiş, iki kutuplu düzenin bozulmasının ardından ise Bulgaristan, Bosna, Kosova, İran, Irak ve bugünde Suriye olmak üzere bölgesel sorunların getirdiği zorunlu göçlerin muhatabı olmaya devam etmiştir (bknz: Özgür, 2012: 200-211). Diğer bir ifadeyle:

Çok sorunlu bir bölgenin ortasında yer alan Türkiye, İran’daki din devrimi, 1991 Körfez Savaşı, Bosna, Kosova, Afganistan ve Irak’taki çatışmalar gibi son yıllarda süregelen çeşitli büyük savaşlardan kaçan ve daha yakın zamanlarda, ayrıca Somali ve Sudan gibi ülkelerden gelen binlerce sığınmacının geldiği bir ülke olmuştur (İçduygu ve Biehl, 2012: 31).

Başta Türkiye’nin sınır komşuları olmak üzere yakın coğrafyada yaşanan derin ve uzun süreli istikrarsızlık, savaşlar, çatışmalar ve insan hakları ihlalleri büyük kitleleri yer değiştirmek

zorunda bırakmakta, bölge ülkesi olarak Türkiye'nin de her yıl artış gösteren sığınma başvuruları göz önünde bulundurulduğunda bu hareketlilikten fazlasıyla payını aldığı görülmektedir. Türkiye her ne kadar 1994 İltica Yönetmeliği gereği Avrupa dışından gelen sığınma taleplerini de karşılıksız bırakmıyor yahut üçüncü bir ülkeye gitmek üzere geçici sığınma talebinde bulunanların birtakım haklara ulaşmasına çalışıyor olsa da mevcut yasal düzenlemelerin halen oldukça yetersiz olduğu görülmektedir.

1980'lerden sonra değişen koşullarla birlikte Türkiye'nin göç veren bir ülkeyken, göç alan ve/veya transit ülkeye dönüştüğü görülmektedir. Bu değişimin altında yatan nedenler arasında Ortadoğu'da süre gelen çatışma ortamının büyük ölçüde etkili olduğunu söylemek mümkündür (İçduygu ve Biehl, 2012: 15). Türkiye'deki düzenlemeler 1951'de Cenevre'de imzalanan 1954'te yürürlüğe giren Mültecilerin Durumuna Dair Sözleşmeye dayanmaktadır. 1967 New York Protokolü ile yapılan güncelleştirmelerin ardından, göç ve iltica hareketlerine ilişkin düzenlemeler 1994 tarihli İltica Yönetmeliği'ne dayandırılmakta, bu bağlamda mülteci ve sığınmacı ayrımı nicelik, nitelik, coğrafya ve zaman temelli bir ayırım oluşturmaktadır (Kartal ve Başçı, 2014: 282-283). Bu noktada Türkiye 1951 Cenevre Anlaşması'na koyduğu "coğrafi çekince" nedeniyle daha çok Batı'ya ulaşmak isteyenler için bir geçiş ülkesi olmaktadır. Buna göre Türkiye sadece Avrupa kökenli kişilere iltica hakkı tanımakta Afrika ve Ortadoğu'dan gelenlere ise sadece geçici sığınma hakkı tanımaktadır. Bu nedenle bu bölgelerden gelen bireylerin çoğunluğu belirli bir süre Türkiye'de kaldıktan sonra ya Avrupa'ya geçmiş ya da ülkelerine geri dönmüşlerdir. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne göre:

Türkiye "1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi"ni, (1951 Cenevre Sözleşmesi) 29 Ağustos 1961 tarihinde 359 sayılı Kanunla Türkiye Büyük Millet Meclisinde onaylayarak kabul etmiş ve içerisinde bulunduğu bölgeyi göz önünde bulundurarak, mülteciliğin belirlenmesi yönünden öngörülen seçme hakkını kullanarak yalnızca Avrupa'dan Türkiye'ye gelerek uluslararası koruma talep eden yabancıları sözleşme kapsamında mülteci olarak kabul edeceğini 359 sayılı Kanunla yayınladığı deklarasyonda belirtmiştir (Göç Raporu, 2016: 75).

Bu bağlamda, Türkiye'den uluslararası koruma talebinde bulunanların talepleri olumlu değerlendirildiği takdirde mülteci, şartlı mülteci ve ikinci koruma statüleri verilmektedir. Bu rapora göre 2015 yılında uluslararası koruma başvuru sayısı 2014 yılına göre %64'lük bir artış ile 64.232'ye yükselmiş, 2005 yılından 2015 yılı sonuna kadar yapılan uluslararası koruma başvuru sayısı ise 216.351 olmuştur (Göç Raporu, 2016: 80).

Türkiye'ye sığınma başvurusunda bulunanların büyük çoğunluğunu eskiden Irak ve İranlılar bugün ise Suriyeliler oluşturmaktadır. Her zaman görece az sayıda olan Afrikalı sığınmacıların daha çok Kuzey Afrika ülkelerinden gelmekte olduğu, Orta ve Batı Afrika

ülkelerinden gelenlerin genelde sığınma başvurusunda bulunmadığı yukarıda da belirtildiği gibi daha çok yasadışı ekonomik göç oranını artırdığını söylemek mümkündür. Günümüzde Afrika ülkelerinden Türkiye'ye yönelen göç hareketlerinin, kaçak göç ve sığınmacı akınlarının AB üyesi ülkelere ulaşmadan, AB'yi çevreleyen ülkelerde veya birliğe aday ülkelere durdurulmasını ifade eden “Avrupa Kalesi” oluşturma politikalarının bir sonucu olduğu açıktır (Yükseker ve Brewer, 2010: 300).

Göçün güvenlikleştirilmesi bağlamında Avrupa Birliği'nin göç politikalarını sınırlandırmasının ardından sınır denetimlerinin sıkılaştırması ile birlikte insan kaçakçılığı ve ticareti “Avrupa Kalesi” Türkiye’de de kurumsallaşarak ve katlanarak artmıştır. Bu yolla kandırılan insanların bir kısmı Türkiye’ye getirildikten sonra öylece bırakılmakta bir kısmı ise artık hemen her gün haberlerde gördüğümüz şekilde Akdeniz ve Ege’nin tuzlu sularını geçmeye çalışmakta, birçoğu da çalışırken can vermektedir.

Güncel gelişmeler, Türkiye’nin küresel göç haritasındaki konumunun değiştiğini, Doğu-Batı ve Güney-Kuzey ekseninde AB ülkeleri başta olmak üzere gelişmiş ülkelere yönelen düzensiz göç akışının yoğun geçiş koridorlarından biri haline geldiğini ve giderek yoğunlaşan sığınmacı girişini işaret etmektedir (Kartal ve Başçı, 2014: 293).

Türkiye, Avrupa Birliği ile 16 Aralık 2013’te Geri Kabul Anlaşması’nı imzalamış, 3 yıllık bir geçiş süreci öngören anlaşma 1 Ekim 2014’te yürürlüğe girmiştir. Ancak vize serbestisi ile birlikte Geri Kabul Anlaşması’nın da Haziran 2016’da uygulanmasına karar verilmiştir. Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması mütekabiliyet temelinde, Türkiye’de veya AB’ye üye ülkelerden birinde, son beş yıl içinde ülkeye giriş, ülkede bulunma veya ikamet etme koşullarını sağlamayan veya sağlayamaz duruma düşen kişilerin talepte bulunulan ülkeye geri gönderilmesini amaçlamaktadır (Göç Raporu, 2016: 68). Anlaşmanın uygulanmasının ardından geçişlerde ciddi bir yavaşlama görülmüştür. Bu anlaşma sonucu ortaya çıkan süreci takip eden son ve dördüncü ilerleme raporu 8 Aralık 2016’da yayınlanmıştır. Bu rapora göre, Avrupa Birliği 3 milyar Euro’luk bütçesinin 2,2 milyar Euro’sunu Türkiye’deki mültecilere ayırmış ve şu ana kadar bunun 677 milyon Euro’sunu harcamıştır (European Commission, 2016: 2). 28 Eylül’de yayınlanan üçüncü rapora ek olarak bu raporda da Türkiye’nin vize serbestisi için gerekli olan 72 kriterden 7’sini halen yerine getirmediği ifade edilmiştir (European Commission, 2016: 10). Ege denizi geçme eğilimlerinde ve denizdeki ölüm oranlarında düşüş olduğunu kaydeden raporun beşincisi Mart 2017’de yayınlanacaktır (European Commission, 2016: 10). Düzensiz göçmenlerin ne kadarının Türkiye üzerinden Avrupa’ya geçtiğinin bilinmemesi Geri Kabul Anlaşması kapsamında Türkiye’ye iade edilecek göçmen sayısını da belirsiz kılmakta, olası yüksek düzeyde geri kabulün gerçekleşmesi ihtimali ekonomik açıdan büyük riskler barındırmaktadır (Güder, 2016: 135). 2015 yılında gerçekleştirilen Toplumsal

Eğilimler Anketi'ne katılanların %77'si sığınmacıların ekonomiye zarar verdiklerini, %68'i işlerini ellerinden aldıklarını düşünürken sadece %16'sı ekonomiye canlılık kazandırdıklarını düşünmektedir (GLOBAL, 2015: 42 akt. Güder, 2016: 132). Görüldüğü üzere ekonomik bağlamda halkın sığınmacılara olan yaklaşımı hâlihazırda oldukça olumsuzken olası bir yüksek düzeyde geri kabul işleri daha da zorlaştıracaktır.

Suriye'den Türkiye'ye yönelik 29 Nisan 2011'de gerçekleşen ilk toplu nüfus hareketi sonucu gelen grubun ilk çadır kent alanı olan Yayladağ merkeze yerleştirilmelerinin ardından süregelen dalgalar nedeniyle 9 Haziran 2011 tarihinde Altınözü ve 12 Haziran 2011 tarihinde Boynuyoğun çadır kentleri kurulmuş, sonraki süreçte sığınmacı sayısına ilişkin telaffuz edilen “kırmızı çizgi”ler birçok revize edilmek zorunda kalmıştır. Dahası yeni kurulan kamplarla birlikte neredeyse %100 doluluk oranının yanı sıra tam olarak hesaplanamayan ciddi oranda artış görülen yerler kamp dışı alanlarda bulunanların sayısıdır. Nisan 2011'den Aralık 2014'e kadar olan üç buçuk yıllık süreçte toplam 1 milyon 650 bine ulaşan sığınmacı sayısı dünyada eşine rastlanılmamış büyüklükte bir zorunlu göç hareketi olarak kayıtlara geçmiştir (Erdoğan, 2014: 5-9). “2015 yılı içerisinde 984.263 Suriyeli yabancının kayıtları alınmış ve yılsonu itibariyle geçici koruma altına alınan Suriyeli vatandaşların biyometrik kayıt sayıları 2.503.549 olmuştur” (Göç Raporu, 2016: 85). Bu rakam 2017 itibariyle 3 milyonu aşmıştır (Göç Raporu, 2017: 71).

Türkiye bu sürecin en başından beri “açık kapı” politikasını sürdürmüş ve çatışma ve savaş ortamından kaçanları “geçici koruma” altına almıştır. Yaşanan insanlık dramının yükünü paylaşma noktasında ne Batılı devletlerin ne de uluslararası kuruluşların sembolik yardımlar dışında inisiyatif almaması, beklenenden çok daha uzun süren ve halen devam eden bu krizin mali ve insani yükünü başta Türkiye olmak üzere komşu ülkelerin omuzlamak zorunda kalmasıyla sonuçlanmıştır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Suriye'de yaşanan iç karışıklıktan dolayı ülkemize koruma amaçlı gelen Suriyeli yabancılar uluslararası koruma başvurularının bireysel olarak değerlendirme imkânı olmadığından geçici koruma kapsamına alındığını, bu nedenle de uluslararası koruma başvuru istatistiklerine yansıtılmadığını ifade etmektedir (Göç Raporu, 2016: 76).

Erdoğan (2014) Türkiye'deki Suriyeliler konusunu “toplumsal kabul ve uyum” bakımından ele alan ve kısa, orta ve uzun vadede Suriyelilerin Türk toplumu ile birlikte yaşama ilişkilerini ve dinamiklerini yansıtan bir çalışma ortaya koymuştur. Erdoğan'ın da belirttiği üzere (2014: 123) çalışmaya kaynaklık eden temel öge; Aralık 2014 itibari ile sayıları 1 milyon 650 bin olarak açıklanan Suriyelilerin %87'sinden fazlasının, yani 1 milyon 450 binden fazlasının Türkiye'nin bütün bölgelerine yayılmış vaziyette kamp dışında, toplumla birlikte

yaşadıkları gerçeğidir. Bulgular, 3,5 yıldır Türkiye’de yaşayan ve 1,5 milyonu aşan nüfusun günlük hayatına doğrudan yansıyan pek çok etki ve risklerine rağmen Türk toplumunun Suriyeliler konusundaki toplumsal kabul düzeyinin son derece yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, AKP ve BDP taraftarlarının Suriyeliler konusundaki yaklaşımlarının CHP-MHP’ye göre daha “sahiplenici” yönde olduğu gözlenmektedir. Yaş grupları bakımından çok özel algı farklılıklarına rastlanamamıştır (Erdoğan, 2014: 126). Diğer taraftan Güder (2016: 131) ise bölgesel araştırmaların Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasası üzerindeki etkisine dair iki farklı yaklaşım ortaya koyduğunu ileri sürmektedir: Birinci yaklaşım yerel halkın tarım ve fabrika işçiliği gibi alanlarda çalışmak istememesi sonucu Suriyelilerin bu alanları doldurduğu ve böylece işgücü açığının kapatılarak istihdama katkı sağladıkları yönündeyken diğer yaklaşım emek arzının artışıyla beraber reel ücretlerin düşmesi ve iş kaybının ortaya çıkmasında Suriyelilerin de etkisinin önemini ortaya koymaktadır.

Son yıllarda Türkiye gündeminin temel tartışma konularından biri olan Suriyeli göçü Türkiye göç tarihinin karşılaştığı ilk kitlesel sığınma vakası olmamakla birlikte diğerlerinden farklı bir yere sahiptir. 1989’da Bulgaristan’dan gelen Türk ve Pomak kökenli göçmenlerin birçoğu komünizm rejiminin yıkılmasının ardından ve Kuzey Irak’tan gelen çoğunluğu Kürt kökenli göçmenler için “güvenli bölge”nin oluşturulmasının ardından yurtlarına dönmüşler ve iki ülke arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmişlerdir. Ne var ki benzer bir sürecin Suriyeliler noktasında da yaşanacağı öngörüsünün yanlış olduğu anlaşılmış, Esad rejiminin baskısıyla baş gösteren göçler korkunç bir iç savaşın başlamasıyla birlikte tarihte eşi benzeri görülmemiş büyüklükte bir kitlesel sığınmaya sahne olmuştur. Almanya’nın Türk işçilerin geri gitmeyeceklerini geç kabullenmesi gibi Türkiye de geç de olsa Suriyelilerin en azından daha uzun yıllar boyunca Türkiye’de kalacaklarını kabul etmiştir. Bu noktada kendilerine tanınan “geçici sığınma” statüsü fazlasıyla muallâk ve yetersiz kalmaktadır. Bu durum, “geçici koruma”nın ötesine geçmek ve kalıcı bir çözüm olarak yerel entegrasyon ihtimalini geç de olsa tartışmaya açmıştır (Kirişçi ve Karaca, 2015: 298-299).

2013 yılı Transatlantik Eğilimler Araştırması’na göre Türkiye halkının göçe ilişkin görüşleri olumsuz bir biçimde öne çıkmaktadır. Araştırmanın verilerine göre Türkiye halkının %54’ü göçü daha çok bir sorun olarak tanımlarken sadece %18’i göçü bir fırsat olarak görmektedir. Yasadışı göçten endişe duyanların oranı %69, yasal göçten endişe duyanların oranı da benzer bir biçimde %60’tır. Türkiye toplumunun yaklaşık üçte ikilik kısmının göçle ilgili endişe ve kaygı taşıdığı aşıkardır (Transatlantik Eğilimler, 2013: 48). İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 2015 yılı Göç Raporu verilerine göre Türkiye’de ikamet izni ile bulunanların sayısı 2015 yılına göre %11’lik bir artış göstererek 422.895 olmuş, bunun %48’ini

kısa dönem ikamet izni, %17'sini aile ikamet izni, %16'sını öğrenci ikamet izni, %15'ini çalışma izni ve %4'ünü diğer ikamet izni alanlar oluşturmaktadır. Türkiye'de ikamet izni ile bulunan yabancıların ülke dağılımı incelendiğinde; Irak vatandaşları 33.202 kişi ile birinci, Suriye vatandaşları 32.578 kişi ile ikinci, Azerbaycan vatandaşları 32.476 kişi ile üçüncü sırada yer almaktadır (Göç Raporu, 2016: 44).

Türkiye'de uluslararası göç, yabancı göçmen, mülteci ve sığınmacı meselelerinin uzun zamandır açıklana geldiği üzere “Türk misafirperverliği” ya da “konukseverliği”nin ötesinde, artık uluslararası insan hakları rejiminin konusu olduğunu kabul etmek gerektiğini vurgulayan Ünal (2014: 86), “Türkiye’ye farklı nedenlerle gelen göçmen, mülteci veya sığınmacılara dair artabilecek olan ötekileştirme sürecini azaltabilecek ve var olan önyargıları hafifletebilecek önlemlerin alınması”nın önemini dile getirmektedir. Türkiye geçmişten bugüne alışlagelmiş göç veren ülke niteliğinin yanı sıra geçtiğimiz on yıllarda farklı niteliklerde göç akımlarının hedef ülkesi haline gelmekle birlikte Avrupa’ya göçlerde de transit ülke olarak tercih edildiği görülmektedir. Her ne kadar bir süredir açık kapı politikası izleniyor buna bağlı olarak hem düzenli hem de düzensiz göçte –özellikle Suriyeliler dalgasıyla birlikte- ciddi oranda artış yaşanıyor olsa da Erder’in de (2010: 42) belirttiği üzere düzenlemeler ve politikalar bağlamında, Türkiye’nin hala kendini göç veren bir ülke olarak tanımladığı, kural ve kurumların da daha çok yurtdışına çalışmaya gidenler açısından düzenlendiği görülmektedir. Beklenmedik bir biçimde hızlı gelişen göç veren ülkeden göç alan ülkeye dönüşüm süreci bu konudaki kural ve düzenlemelerin yetersizliği nedeniyle bir dizi problem doğurmuş ve daha birçoğuna da gebedir. Bu nedenle uluslararası göç bağlamında Türkiye bulunduğu coğrafyayı ve stratejik konumunu da göz önünde bulundurarak uzun vadeli, kapsayıcı ve dinamik bir göç ve sığınma politikasına ihtiyaç duymaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ANTROPOJENİK İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

2.1. Küresel Isınma ve Küresel İklim Değişikliği

Dünya çok farklı iklim dönemlerinden geçmiş ve iklim dünya üzerinde çok sefer değişmiştir. Son 400.000 yıla baktığımızda dünya ikliminin, buzul çağları ve sıcak dönemlerden oluşan periyodik bir döngü sergilediği görülmektedir (Demir, 2009: 37). 17. yüzyılda yaşanan Küçük Buz Çağı bunlardan sadece bir tanesidir. Doğal iklim değişikliği olarak adlandırabileceğimiz bu iklim değişimlerini antropojenik (insan kaynaklı) iklim değişikliğinden ayırmak önemlidir. Sanayi devrimiyle birlikte büyük bir hızla artan endüstrileşme faaliyetlerine bağlı fosil yakıt kullanımı, kentleşme, ormansızlaşma ve hatalı arazi kullanımı gibi gelişmeler sonucunda “küresel ısınma” ve buna bağlı olarak antropojenik (insan kaynaklı) “küresel iklim değişikliği” insanlığın yarattığı en büyük tehditlerden biri olarak ortaya çıkmıştır.

Daha açık bir şekilde Türkiye küresel ısınmayı şu şekilde tanımlamaktadır:

Sanayi devriminden beri, özellikle fosil yakıtların yakılması, ormansızlaşma, tarımsal etkinlikler ve sanayi süreçleri gibi çeşitli insan etkinlikleri ile atmosfere salınan sera gazlarının atmosferdeki birikimlerindeki hızlı artışa bağlı olarak, şehirleşmenin de katkısıyla doğal sera etkisinin kuvvetlenmesi sonucunda, yeryüzünde ve atmosferin alt katmanlarında (alt ve orta troposfer) saptanan sıcaklık artışı (Türkeş: 2008: 23).

Küresel iklim değişikliği ise Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) Madde 1’ göre: “Karşılaştırılabilir bir zaman döneminde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan ya da dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan etkinlikleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik” olarak tanımlamaktadır (Talu, 2015: 28). Görüldüğü üzere BMİDÇS iklim değişikliğinin atmosferin kimyasal bileşenini değiştiren insani nedenlerden kaynaklı iklimde görülen değişimlere atıfta bulunmaktadır (Kadıoğlu, 2009: 17).

Türkeş ve arkadaşlarına göre (2000), sera gazlarındaki artışın temel kaynağı olan antropojen etkilerin %49’unu enerji kullanımı; %24’ünü endüstri; %14’ünü ormansızlaşma ve %13’ünü tarımsal faaliyetler oluşturmaktadır (akt. Demir, 2009: 39). Antropojenik sera gazı emisyonları nüfus artışına ve ekonomik süreçlere bağlı olarak sanayileşme öncesi dönemden bu yana atmosferdeki karbon dioksit (CO_2), metan (CH_4) ve azot oksit (N_2O) konsantrasyonlarında büyük artışlara neden olmuş ve bugün son 800.000 yılda benzeri görülmemiş oranda bir konsantrasyona yol açmışlardır (IPCC, 2014a: 4). Atmosferin ısınmasında rol oynayan aslında karbondioksitten daha tehlikeli gazlar mevcuttur ancak

yoğunlukları çok düşüktür. Bu nedenle karbondioksitin atmosferdeki oranı ve kontrol altına alınması tartışması küresel ısınmanın temelidir.

Sanayi devriminden önceki dönemde atmosferdeki CO² yoğunluğu yaklaşık 280 ppm (bir milyonda iki yüz seksen sekiz parçacık) olarak ölçülmüşken 2014 yılının ocak ayında bu yoğunluğun 397,8 ppm'ye (bir milyonda üç yüz doksan yedi bin sekiz yüz parçacığa) ulaştığı belirlenmiştir (Dünya Meteoroloji Örgütü, 2014 akt. Talu, 2015: 28).

Her yıl %0,5 artış gösteren CO²'in aynı hızda artmaya devam ederse, 2050'de 450 ppm'e ulaşacağı, 140 yıl sonra ise 2 katına çıkacağı tahmin edilmektedir (Demir, 2009: 39-40). 1750 ile 2011 yılları arasındaki insan kaynaklı CO² emisyonlarının yaklaşık yarısı son 40 yılda meydana gelmiştir (IPCC, 2014a: 4).

Geçmişte atmosferdeki gazların yoğunluklarını nasıl bilebildiğimiz merak konusu olabilir. Bu bilgiler bilim insanlarının Grönland ve Antarktika'da açtıkları 3 kilometrelik delgilerden elde edilmektedir. Bol miktarda hava içeren karın yoğunlaşarak oluşturduğu buz katmanlarının içine sıkışmış hava kabarcıkları o zamanki sera gazı miktarını, onların içindeki oksijen ve hidrojen izotopları ise buzun olduğu sıcaklığı göstermektedir. Bu göstergelerin atmosferdeki sera gazlarının sıcaklıkla birlikte değiştiğini göstermesi, atmosferdeki karbondioksit içeriğiyle küresel sıcaklık arasındaki güçlü bağı ortaya koymaktadır ki, bu da bizi sera gazı seviyeleri artmaya devam ederse dünyanın da giderek ısınacağı sonucuna götürmektedir (Maslin, 2011: 16-17).

1896 yılında fosil yakıtların yakılması sonucu atmosfere karbondioksit gazı salınacağını ve bunun gezegenin ortalama sıcaklığını artıracağını ileri sürerek küresel ısınmaya dikkat çeken ilk bilim insanı Svante August Arrhenius'dur (Tomanbay, 2008: 82). Arrhenius'un öncü çalışmaları ve ardından Thomas Chamberlin'in bağımsız doğrulamasıyla, atmosferde artan karbondioksit oranının ısınmaya yol açacağı hesaplanmıştır (Maslin, 2011: 38). Guy Steward Callender ise 16 Şubat 1938'de, fiziksel karbondioksit kuramı ve sera etkisi, atmosferde artan karbondioksit değişimi ve dünya sıcaklığı artışını yani antropojenik iklim değişikliği kavramının üç ayağını bir araya getirerek ilk sistematik girişimi ortaya koymuştur (Hulme, 2016: 74). 1930'larda gözlemler sonucu önemli oranda fark edilen ısınmanın ardından 60'larda uygulanan bilgisayar modellemeleri sıcaklığın yükselmesi muhtemel seviyelerini ortaya koymaya başlamıştır. 70'li yıllardan itibaren oluşan çevre bilinci ve STK'ların çalışmaları sonucunda 1992 Rio Dünya Zirvesi'nde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) imzalanmış, bunu 1997 yılında 150 ülke tarafından imzalanan Kyoto İklim Değişikliği Sözleşmesi takip etmiştir (Tomanbay, 2008: 84).

İklim değişikliği etkilerinin boyutu, yoğunluğu ve çeşitliliği oldukça farklılık göstermektedir. Sonraki bölümlerde detaylı olarak anlatılacak olan çeşitli iklim değişikliği

etkilerinden en çok etkilenecek yerlerin başında; Akdeniz Havzası, Kutuplar, dağlık bölgeler, adalar, kıyılar ve yoğun nüfusa sahip kentler gelmektedir (Talu, 2015: 32). Küresel bir sorunun çözümünün de ancak küresel olabileceği düşüncesinden hareketle taraflar bir araya gelse de karbondioksit salımına neden olan fosil yakıtların oluşumunun milletlerin geçmişteki ve bugündeki sanayi süreçlerine bağlı olması ve bunların oldukça farklılık göstermesi bir konsensus oluşturulmasını zorlaştırmış ve halen de zorlaştırmaktadır (Maslin, 2011: 22).

Fosil yakıtların yanı sıra karbondioksit oranını artıran bir diğer etmenin ise yanlış arazi kullanımı olduğu bilinmektedir. Tarım, kentleşme ve yol yapımı gibi gelişmeler sonucu toprak kullanımındaki değişiklikler sonucu ortaya çıkan karbon oranının %90'dan fazlasından (yaklaşık 4 milyon ton) Güney Amerika, Asya ve Afrika sorumludur (Maslin, 2011: 22). Kuzeyin zengin ülkeleri yüksek endüstriyel karbon üretimleri ile Güneyin yoksul ülkeleri ise daha çok kötü arazi kullanımı ile küresel ısınmaya katkıda bulunmaktadır (Kadioğlu, 2009: 17). Yine de yanlış arazi kullanımına kıyasla fosil yakıtların neden olduğu sera gazı salımı çok daha fazladır ve bunun da kuşkusuz en büyük sorumlusu sanayi devriminden bu yana atmosfere karbon salan gelişmiş ülkelerdir. Nüfusları ve gelişme hızlarıyla karbon salımları hızla artan Çin ve Hindistan gibi ülkeler her ne kadar listenin üstlerinde yer alsalar da halen daha nüfus oranları dikkate alındığında en büyük pay ABD gibi gelişmiş ülkelere aittir. Örneğin ABD'deki bir insan Çin'deki bir insandan 10 kat daha fazla karbondioksit üretmektedir (Maslin, 2011: 24). Siyasi ve ekonomik ilişkilere dayalı dinamikler bir tarafa insanlığın iklime, bunun sonucunda da iklimin insanlığa olan müdahalesi çok ciddi küresel sorunlara gebe. Diğer bir deyişle, üçüncü bin yılda insanlık küresel iklim değişimi problemiyle karşı karşıyadır (Kadioğlu, 2009: 16).

2.2. İklim Değişikliğinin Bilimsel Kanıtları

2.2.1. Sera Etkisi ve Karbon Salımı

Ciddi miktarda bilimsel kanıt dünya ikliminin, ağırlıklı olarak insan faaliyetlerinden kaynaklanan sera gazlarındaki artışın bir sonucu olarak hızla değişmekte olduğunu göstermektedir. Bu noktada atmosferdeki sera gazı yoğunluğu ile iklim arasındaki yakın ilişkiyi anlamak oldukça önemlidir. Okyanusların ısındıkça daha çok karbon açığa çıkarması gibi yerküre de ısındıkça kimyasal süreçler sonucunda karbondioksit ve metan salımlarını artırmaktadır. Yani ısınma karbon salımını, karbon salımı da ısınmayı artırmaktadır. Çalışmalar, artan küresel sıcaklığın karbon döngüsüne etki etmesi sonucu oluşan bu pozitif geri beslemenin gelecek yüzyılda ısınmayı %25 ila %75 oranında artıracaklarını öngörmektedir (Gautier, 2014: 77).

Dünya atmosferinde ya doğal olarak bulunan ya da insanlar tarafından atmosfere yapay olarak salınan gaz halindeki bileşiklerden oluşan sera gazlarının başlıcaları; su buharı (H_2O), karbondioksit (CO_2), nitroz oksit (N_2O), metan (CH_4) ve ozon (O_3), azot oksitler (NO_x), metan dışı uçucu organik bileşikler (NMVOC'ler) ve karbonmonoksittir (CO) (Talu, 2015: 26-27). “Atmosferdeki gazların gelen güneş ışınlamına karşı geçirgen, buna karşılık geri salınan uzun dalgalı yer ışınlamına karşı çok daha az geçirgen olması nedeniyle, yerkürenin beklenenden daha fazla ısınmasını sağlayan ve ısı dengesini düzenleyen doğal süreç” olarak ifade edilebilen sera etkisi (Türkeş, 2003a akt. Türkeş, 2008: 29) özellikle endüstriyel faaliyetler sonucu atmosfere salınan bu gazların oranının artması sonucu etkisini artırmakta ve küresel ortalama sıcaklığın artmasına yol açmaktadır.

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC, 2014b: 48), 1951'den 2010'a kadar küresel ortalama yüzey sıcaklığında gözlemlenen artışın yarısından fazlasının, sera gazı konsantrasyonları ile birlikte diğer antropojenik zorlamalara neden olan antropojenik artışa bağlı olduğu ihtimali üzerinde durmaktadır. IPCC'nin yayınladığı beşinci değerlendirme raporu sera gazı emisyonları hakkında çok çarpıcı bilgiler ortaya koymaktadır. Rapora göre, endüstriyel öncesi dönemden bu yana büyük oranda ekonomik süreçlere ve nüfus artışına bağlı olarak artış gösteren antropojenik sera gazı emisyonları 2000 ile 2010 yılları arasında tarihin en yüksek seviyesine çıkmış, bunun sonucu oluşan atmosferik karbon dioksit, metan ve azot oksit konsantrasyonları, en azından son 800.000 yılda eşi benzeri görülmemiş seviyelere çıkarak iklim sistemi tarafından bir enerji alımına yol açmıştır (IPCC, 2014b: 44). Bu artış doğrudan enerji (%47), sanayi (%30), ulaşım (%11) ve inşaat (%3) sektörlerinden gelmiştir (IPCC, 2014b: 47). Bu bilgi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ortalama emisyon oranlarında önemli ölçüde farklılıklar olduğu sonucuna götürmektedir. Zira Milenyum Geliştirme Hedefleri Raporu'na göre (2015: 52), 2012'de, gelişmekte olan bölgelerdeki ortalama emisyonlar, kişi başına yılda yaklaşık 10 metrik ton olarak ölçülürken, gelişmekte olan bölgelerde yaklaşık 3 metrik ton karbon dioksit olduğu görülmektedir.

Toplam sera gazı emisyonlarına yaklaşık %78 oranında katkıda bulunan karbondioksitin (CO_2) atmosferde kalma süresi o kadar uzundur ki, CO_2 salımları bugün dursa dahi mevcut miktarın etkilerinin asırlarca devam edeceği bilinmektedir (Denhez, 2007: 32; Gautier, 2014: 15; IPCC, 2014a: 5). Fosil yakıt tüketiminden kaynaklanan CO_2 emisyonlarındaki artışların en önemli nedenleri ekonomik büyüme ve nüfus artışı olsa da 2000 ile 2010 yılları arasındaki nüfus artışının katkısı, önceki otuz yıla kıyasla kabaca aynı kalırken, ekonomik büyümenin katkısı keskin bir şekilde artmıştır (IPCC, 2014a: 5). 1750 ile 2011 yılları arasında biriken insan kaynaklı CO_2 emisyonlarının yaklaşık yarısı son 40 yılda meydana gelmiştir. 1970 yılından bu

yana, fosil yakıt yanması, çimento üretimi ve alevlenmesinden kaynaklanan biriken CO² emisyonları üç kat artmış ve ormancılık ve diğer arazi kullanımı nedeniyle biriken CO² emisyonları yaklaşık %40 artmıştır (IPCC, 2014b: 44).

Türkiye’de küresel eğilime paralel olarak sera gazı emisyonları büyük bir hızla artış göstermektedir (TÜİK, 2016). 2014 yılı sera gazı emisyon envanterine göre toplam sera gazı emisyonu CO² eşdeğeri olarak 467,6 milyon ton (Mt) olarak hesaplanmıştır. 1990 yılında kişi başı 3,77 ton/kişi olan CO² eşdeğer emisyonu, 2014 yılında 6,08 ton/kişi’ye çıkarak %125 artış göstermiştir. Toplam CO² emisyonlarının 2014 yılında %85,2’si enerjiden, %14,6’sı endüstriyel işlemler ve ürün kullanımından, %0,2’si ise tarımsal faaliyetler ve atıktan kaynaklandığı ifade edilmektedir (TÜİK, 2016).

Son 800.000 yılda eşi benzeri görülmemiş seviyelerde seyreden sera gazı atmosferik konsantrasyonlarından karbon dioksit (CO²), metan (CH⁴) ve azot oksit (N²O) konsantrasyonlarının hepsinde 1750’den beri büyük artışlar görülmekte özellikle CO² konsantrasyonları, 2002- 2011 arasında gözlemlenen en hızlı on yıllık değişim oranı hızında artmaktadır (IPCC, 2014b: 44). Miktar olarak CO²’den çok daha az olmasına rağmen molekül bazında CO²’den 23 kat daha etkin olduğu için toplam ısınmanın yaklaşık %10’undan sorumlu olan metan (CH⁴), son iki yüzyılda %150 oranında artış göstermiştir (Gautier, 2014: 15). Bu artışta en temel sebep nüfus artışıdır çünkü metan gazının salımında rol oynayan etmenler endüstriyel enerji, çimento üretimi, pirinç üretimi, ayrıştırılan çöpler ve büyükbaş hayvancılıktır. Örneğin Türkiye’de 2014 yılı metan emisyonlarının %54,3’ü tarımsal faaliyetlerden, %25’i atıktan, %20,5’i enerjiden, %0,2’si ise endüstriyel işlemler ve ürün kullanımından kaynaklanmıştır (TÜİK, 2016). 1750’den beri dünya genelinde %20 artış gösteren azot oksit (N²O) konsantrasyonları, 2014 yılında Türkiye’de de artış göstermiş bunun %75,9’u tarımsal faaliyetlerden, %8,3’ü enerjiden, %8’i atıktan, %7,8’i ise endüstriyel işlemler ve ürün kullanımından kaynaklanmıştır (IPCC, 2014b: 44; TÜİK, 2016).

2.2.2. Artan Ani Yağış ve Sıcaklıklar

Küresel İklim Değişikliğinin kendini en bariz şekilde hissettirdiği durumların başında kuşkusuz sıcaklık ortalamalarında ve yağış düzenlerinde yaşanan değişimler gelmektedir. 21. yüzyılda dünya artık daha sıcak bir iklime sahiptir ve ısınmaya da devam etmektedir.

Temel olarak insan etkinlikleri sonucunda söz konusu bu sera gazlarının emisyonlarında meydana gelen aşırı artışa bağlı olarak atmosferin bileşiminde ortaya çıkan önemli değişiklikler sonucu, küresel yüzey sıcaklıklarında 19. yüzyılın sonlarında başlayan ısınma, 1980’li yıllarla birlikte daha da belirginleşerek, hemen her yıl bir önceki yıla göre daha sıcak olmak üzere, küresel sıcaklık rekorları kırılmıştır (Demir, 2009: 41).

Bin yıldır belirli bir düzeyde seyreden sıcaklıkların 1800'lerden itibaren keskin bir yükseliş göstermesi "Hokey Sopası"na (Hockey Stick) benzetilmektedir. Diğer bir deyişle Hokey Sopası benzetmesi insanoğlunun neden olduğu iklim değişiminin bir kanıtı olarak görülmektedir. 1906'dan beri dünya atmosferinin ortalama sıcaklığı 0,18 ila 0,74 derece arasında yükselmiştir ki Avrupa'da 0,95 derece, Kuzey Kutup Bölge'sinde ise 1,4 derecelik bir ısınmaya karşılık gelen bu artış çok zayıf gibi görünse de üç yüzyılda 5 derecelik bir artış anlamına gelmektedir (Denhez, 2007: 38). Orta enlemlerde don yaşanan gün sayısında azalma, aşırı sıcaklarda artış, aşırı soğuk günlerde azalma görülmektedir (Gautier, 2014: 297). Sıcaklık artışında son yıllarda yaşanan ivme endişe verici boyuttadır. Zira 100 yıllık dönemde (1906-2005) küresel ortalama yüzey sıcaklıkları için doğrusal eğilimin büyüklüğü 0,74 C° iken bunun son 50 yıllık döneminde geçen 100 yıllık dönemin 2 katı büyüklüğünde artış yaşanmıştır (Türkeş, 2006; Türkeş, 2008b akt. Demir, 2009: 41). Son küresel toplam kara ve okyanus yüzeyi sıcaklık verileri ise 1880-2012 arası dönemde 0.85'lik (0.65'den 1.06'ya) bir artış olduğunu göstermekte olup, 1983-2012 yılları arası Kuzey Yarım Küre'de son 1400 yılın en sıcak 30 yıllık dönemi olarak kayıtlara geçmiştir (IPCC, 2014a: 2). 2014 ve 2015 hepsinden sıcak olmak üzere, 2011-2015 yılları ise en sıcak 5 yıl sıralamasında rekor kırmış; 2015 yılı, küresel ortalama yüzey sıcaklığının (karalar ve okyanuslarda) sanayi öncesi dönemin tam 1°C üzerinde olduğu ilk yıl olarak kayıtlara geçmiştir (Hood, 2016). ABD Ulusal Okyanus ve Atmosfer İdaresi 2016 yılının temmuz ayının gezegenimizde modern kayıtların tutulmaya başlandığı 1880 yılından beri kaydedilmiş en sıcak ay olduğunu duyurmuştur (Lunau, 2016).

Bir diğer değişim ise yağış rejimlerinde yaşanmaktadır. Okyanuslar üzerindeki yağışlarla ilgili verilerin elde edilememesinden ötürü net bir küresel ortalama yağış değişiminden bahsetmek her ne kadar zor olsa da Kuzey Yarımküre'nin orta enlemdeki arazileri üzerindeki ortalama yağışın 1901'den beri arttığı bilinmektedir (IPCC, 2014a: 4). Artan sıcaklıkların beraberinde getirdiği buharlaşmaya bağlı olarak yağışların artış gösterdiği bilinse de bu yaşanan değişim yeryüzüne orantısız olarak eşit miktarda dağılmamaktadır. Aksine tropikal ve subtropikal bölgelerde azalan yağışlara bağlı olarak ciddi kuraklıklar yaşanırken, yüksek enlemlerdeki bölgelerde yağışlar artış göstermektedir. Avrupa'nın kuzey ve orta bölgesinde 1900'den beri yağışlarda %10'dan %40'a varan bir artış görülürken, kışlar Avrupa'nın güney ve doğusunda daha kuru geçmekte, Akdeniz havzasında ve İskandinavya'nın iç bölgelerinde yazın daha sık kuraklıklar meydana gelmektedir (Denhez, 2007: 39). ABD, eski Sovyetler Birliği ve Çin'de ağır yağmur olaylarında düşen yağmur miktarında artış görüldüğüne dair çalışmalar yayınlanırken, 1960'lardan sonra Afrika'yla Endonezya arasındaki bölgelerde yağışta düşüşler kaydedilmektedir (Maslin, 2011: 75).

Benzer şekilde Türkeş (2008a; 2008b), yağışların kuzey yarım kürenin orta ve yüksek enlem bölgesinde her on yılda yaklaşık %5 ile %1 arasında artarken, Akdeniz havzasını da içine alan subtropikal karaların önemli bir bölümünde her on yılda yaklaşık %3 azalma gösterdiğini ifade etmektedir (akt. Demir, 2009: 42). Antarktika'da kar yağışında %5-%20 düzeyinde çok ciddi bir artış görülürken, Grönland'ın ise son 50 yılda birikmiş karının %20'sini kaybetmesi (Maslin, 2011: 75), dünya genelindeki yağışlarda görülen düzensizliği gözler önüne sermektedir.

2.2.3. Okyanusların Isınması, Buzulların Erimesi ve Deniz Seviyesi Yükselmesi

Yeryüzünde küresel anlamda bir ısınmadan bahsederken tabii ki okyanusların da ısınmasından bahsetmekteyiz. Hatta mevcut ısınmanın görece ilerleyen yavaş seyrinin en temel sebeplerinden birisi okyanusların tampon görevi görmeleridir. Öyle ki okyanuslar mevcut dengesizlikten kaynaklanan ilave enerjinin %90'ından fazlasını emdikleri için bu fazla ısı geçtiğimiz 40 yıl boyunca yüzlerce metre derinliklere nüfuz ederek okyanusların ısı içeriğini de yükseltmiştir (Gautier, 2014: 26). Küresel ölçekte, okyanus ısınması yüzeyin yakınında en fazladır ve üst 75 m, 1971'den 2010'a kadar her on yılda 0.11°C'ye [0.09 ila 0.13] kadar ısınmıştır (IPCC, 2014a: 4).

Küresel ısınmanın en büyük göstergelerinden biri de Grönland ve Antarktika üzerindeki eriyen buz örtüleridir. Eriyen buzullar deniz seviyesindeki yükselmeyi de beraberinde getirdiği için dünya üzerindeki küresel buzun büyüklüğündeki değişimler oldukça önemlidir. Yapılan ölçümler ise kaygı verici değişimlerin yaşandığını göstermektedir. 1993-1997 dönemi 1958-1976 dönemi ile karşılaştırıldığında Kuzey Buz Denizi'nin derin deniz kısımlarının çoğunda 1.3 metrelik bir azalma kaydedilmiş yani buz draftı yirmi ya da kırk yıl öncesine kıyasla 1990'larda bir metreden daha fazla incelmış ve hacim de yaklaşık %40 düşmüştür (Maslin, 2011: 77). Yıllık ortalama Arktik deniz-buzu genişliği, 1979'dan 2012'ye kadar, on yılda %3,5 ila %4,1 arasında bir oranda düşüş gösterirken, Grönland ve Antarktik buz tabakaları ise 2002-2011 yılları arasında daha fazla olmak üzere 1992 ile 2011 yılları arasında büyük oranlarda buz kütleleri kaybetmiştir (IPCC, 2014a: 4).

Geçtiğimiz sene bilim insanları Arktik deniz buzunun 1984'deki ve büyük oranda antropojenik etkiler sonucu oluşan şu anki halini kıyaslayan oldukça ürkütücü bir zaman aşımı animasyonu yayımladılar. Arktik'te yaz ve kış aylarında değişim gösteren dönemsel buzun yanı sıra devamlı olarak erimeden kalan kalıcı buz tabakası en kalın buz tabakasını temsil etmektedir. 4 hatta 9 yıl boyunca yaz kış erimeden kalabilen bu buz kütesinin kalınlığı 4 metreyi bulabilmektedir. Ancak son zamanlarda Arktik'in en yaygın buz türü en ince ve en

genç olan (1 yıldan daha az kalan) deniz buzu haline gelmiştir. Bu deniz buzu kış aylarında 2 metreye ulaşmakta zorlanırken, yaz aylarında çok kolay erimektedir. Ekim 2016'da Arktik deniz buzu, kayıtların tutulmaya başlandığı 1979 yılından beri ikinci en düşük seviyesini görmüştür. Diğerisi ise 2012 yılının Ekim ayında 3,39 milyon km²'ye düştüğü zaman kaydedilmiştir (CNN, 2016).

Erimenin yaşandığı tek yer kutup bölgeleri değildir. 45°C ile 75°C enlemleri arasında karın kapladığı alan kışın, yaz döneminin on katı olan Kuzey Yarımküre'de Nisan ayındaki kar örtüsü sadece 1996 ile 2004 yılları arasında alan olarak yüzde 5 azalmıştır (Denhez, 2007: 43). Geçen yüzyılda Kenya dağlarındaki Buzul kütleleri %92, Kilimanjaro'dakiler %82, Kafkasya dağlarının tümünde ve Alplerde bulunan buzulların %50'si ve Yeni Zelanda buzullarının dörtte birinden fazlası azalırken, Avrupa'da buzullar bundan 5.000 yıl önce ulaştıkları azami çekilme sınırlarının altına gerilemiş durumdadır (Denhez, 2007: 42).

Tüm bu değişimler bir başka önemli soruna daha yol açmaktadır: deniz seviyesi yükselmesi. Aşırı ısınma sonucu genişleyen deniz suyu ve eriyen buzul örtüleri küresel ortalama deniz seviyesini yükseltmektedir. IPCC'ye (2007b) göre, deniz seviyesindeki yükselmenin yarısı ila üçte ikisinin deniz suyunun ısıl genişlemesinden, geriye kalanı ise buzul ve buz örtülerinin erimesi ile ortaya çıkan suyun okyanusa boşalmasından kaynaklanmaktadır (Gautier, 2014: 27). Küresel ortalama deniz seviyesi geçtiğimiz yüzyılda bölgelere göre 10 ila 25 cm arasında yükselmiş olup, bu artış 1950'lerin başından itibaren hızlanmıştır (Denhez, 2007: 41).

1,14°C-5,8°C aralığında bir sıcaklık artışı yaşanması durumunda 2100 yılına kadar deniz seviyelerinde 9 cm ile 88 cm arasında bir artış yaşanması beklenmektedir (Pittock, 2005: 105; Australian Greenhouse Office, 2006: 13 akt. Kılıç, 2009: 24) ve sıcaklık artışı sürse dahi deniz seviyesinin uzun yıllar boyunca artmaya devam edeceği unutulmamalıdır. 1901-2010 dönemi boyunca, küresel ortalama deniz seviyesi 0.19 [0.17 ila 0.21] m yükselmiş olup bu yükselme oranı, önceki iki bin yıldaki ortalama oranından daha yüksektir (IPCC, 2014a: 4).

2.2.4. Biyolojik Ortamdaki Değişimler

Akdeniz'de 1980'lerin sonundan beri bazı türler Doğu havzasından Batı havzasına göç etmekte, gündüz balığı gibi tropikal bölge balıkları Akdeniz'de görülmekte, Çaçı balığı gibi daha serin sulara ihtiyaç duyan balıklar Akdeniz'i terk ederek Atlantik Okyanus'una göç etmekte, bazı türlerin üreme dönemleri ve miktarlarında ciddi değişimler meydana gelmekte ve bu değişikliklerin kökeninde suların yüzeyindeki sıcaklık artışı olduğu görülmektedir (Denhez, 2007: 44). Son otuz yılda, beyaz leylek gibi bazı türlerin göçe başlamakta gecikmeleri, böcek

ve kelebeklerin kuzeye doğru göçe etmeleri ve gittikçe daha erken yumurtadan çıkmaları, memelilerin de benzer şekilde kuzeye doğru göç etmeleri artan ortalama yeryüzü sıcaklığının türler bakımından iklim dağılımını etkilemeye başladığını göstermektedir (Denhez, 2007: 45).

2016 yılının sonlarına doğru yüzlerce türün yerel olarak neslinin tükendiği ve birçok bitki ve hayvan türünün de neslinin küresel olarak yok olma yolunda ilerlediği ifade edilmektedir. Örneğin Panama’da son saçak-kollu ağaç kurbağasının hayvanat bahçesinde yaşamını yitirmesiyle soyu tamamen tükenmiştir. Yapılan yeni bir çalışmada incelenen 976 türün %47’sini temsil eden 450 tür artık bir zamanlar yaşadıkları bölgelerde bulunmamaktadır. Arizona Üniversitesi’nden John Weins sadece Amerika’da 15 bitki türünün, 18 balık türünün, 14 memeli türünün ve 46 kuş türünün yerel anlamda soyunun tükendiğini ifade etmektedir. Wein bu vakaların büyük bir bölümünün en sıcak bölgelerde meydana geldiğini vurgulayarak, iklim değişikliğine bir sürücü olarak dikkat çekmektedir (Viegas, 2016).

Değişimin işaretlerini birçok fiziksel ve biyolojik sistemde görmek mümkündür, örneğin geçtiğimiz 30-40 yılda birçok tür her on yılda ortalama 6 km olmak üzere kutup yönüne doğru hareket etmekte diğer taraftan çiçeklenme ve yumurtlama gibi mevsimsel olaylar Kuzey Yarım Küre’nin ılıman bölgelerinde her on yılda 2-3 gün daha erken gerçekleşmektedir (Stern, 2007: 5). Değişikliklerin gözlemlendiği bir diğer yer dağlardır. Bitkiler yükseklerle doğru devamlı bir göç halindedir. Buna Ural dağlarındaki dağ otlaklarının yüzyıl öncesine göre daha yukardan başlaması, Alplerdeki kayın ağacının 1600-2100 m’de, çam ve ladin ağacının ise 2100-3200 m’de görülmeye başlanması örnek olarak verilebilir (Denhez, 2007: 47).

Ormanlar okyanuslar gibi yutak görevi görerek fazladan karbondioksiti hapsedmekte böylece iklim değişikliğini yavaşlatabilmektedir. İklim değişikliği ile mücadele noktasında bu yüzden ormanların sayısı ve büyüklüğü önem arz etmektedir. Artan ormansızlaşma ise iklim değişikliğinin etkilerinin daha da artmasına yol açmaktadır.

Özellikle büyük CO² yutakları olan tropikal ormanların 1980’lerden bu yana giderek azalması iklim değişikliğinin etkisini artıran unsurlardan biri olarak görülmektedir. Bu konuda endişe uyandıran ilk bölge, dünya tropikal ormanlarının %33’üne sahip olan ve bunları hızla kaybeden Brezilya olmuştur (Oğuz, 2009: 59).

Tropikal ormanların %53’üne sahip olan Latin Amerika’da ormanların yok edilmesinin başında fast-food zincirlerine satılmak üzere büyükbaş hayvancılık için alanlara ihtiyaç duyulması gelirken, tropik ormanların %23’üne sahip Güneydoğu Asya topraklarında ise bazı ülkelerin kerestesi için sert ağaçları keserek Japonya’nın inşaat ve kâğıt sektörüne satması gelmektedir (Oğuz, 2009: 59-60). Ormanlar, 19. yüzyılın sonlarında Avrasya’da, 20. yüzyılın başlarında Kuzey Amerika’da ve 1960’lı yıllardan bu yana da tropikal bölgelerde yok edilmeye başlanmış, Kuzey bölgelerde bu süreç neredeyse son bulurken Batı Avrupa ve Amerika Birleşik

Devletleri'nin doğusunda yeniden ağaçlandırma çalışmaları kendini göstermektedir (Gautier, 2014: 72-73).

Ormansızlaşma, orman bozulması ve yetersiz orman yönetimi, karbonu atmosfere salmakta ve iklim değişikliğine katkıda bulunmaktadır. 1990'dan bu yana, küresel ormanlar, hemen hemen tüm bölgelerde kendi biokütlesinde depolanan karbonu kaybetmiş ve küresel karbon emisyonlarına katkıda bulunmuştur. Orman biokütlesinde tutulan toplam karbon stoku, öncelikli olarak küresel ormandaki azalmaya bağlı olarak, 2005 yılından 2010 yılına kadar yılda yaklaşık 0.5 gigaton düşmüştür. Bu zararlı karbon salımlarının ortadan kaldırılması, ormansızlaşmayı sınırlandırmak ve ormanların ekosistem sağlığındaki önemli rollerini sürdürmesine izin vermek için dünya genelinde sürdürülebilir orman yönetimi gereklidir (Milenyum Geliştirme Hedefleri Raporu, 2015: 52).

2.3. İklim Değişikliğinin Kısa ve Uzun Vadeli Sonuçları

Yukarıda kısaca özetlenen mevcut etkiler artık hatırı sayılır ölçülere ulaşmış olsa da antropojenik iklim değişikliğinin doğal sistemler ve insan yaşamı üzerinde yaratacağı sonuçlar aslında uzun vadede ortaya çıkacak, geri döndürülmesi oldukça zor, küresel ölçekli değişiklikler meydana getirecektir. İklim değişikliği etkilerinin ekolojik sistemleri ve insan yaşamını dünya ölçeğinde doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak etkileyecek önemli sonuçlar doğuracağı açıkça öngörülmektedir (Talu, 2015: 209). Bunların başlıcalarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Kuzey Atlantik'e doğru ılık suları taşıyan okyanus akıntılarında yavaşlama, Grönland ve Batı Antarktika buzullarında büyük ölçekli erimeler; küresel ısınmanın, dünyanın donmuş bölgelerinin ısınması sonucunda toprakta sıkışmış bulunan karbon gazının ve kıyı bölgelerinde suya karışmış metan gazının ortaya çıkmasına yol açması ile daha da hızlanması (Tomanbay, 2008: 92).

Her geçen gün iklim sistemi üzerindeki insan etkisi büyümekte ve bu küresel ve bölgesel gelişmeler kanıtlarla ortaya konmaktadır. "İklim değişikliğinin ani ve geri dönüşü olmayan değişimini tetiklemek için gerekli net seviyeler belirsizliğini korumaktadır, ancak bu eşiklerin aşılmasıyla ilişkili risk, yükselen sıcaklık ile artmaktadır" (IPCC, 2014a: 13). Atmosferin ve okyanusun ısınması, küresel su döngüsü değişiklikleri, kar ve buzullardaki azalma ve küresel ortalama deniz seviyesi yükselişi gibi gelişmeler üzerindeki insan etkisi tespit edilmişse de sebep her ne olursa olsun gözlemlenen iklim değişikliğidir ve doğal ve beşerî sistemler bu değişikliğe karşı duyarsız kalmayacaktır (IPCC, 2014b: 47). Bu bölümde antropojenik iklim değişikliğine dair projeksiyonlar ve antropojenik iklim değişikliğinin yaratacağı başlıca sonuçlar ele alınacaktır.

2.3.1. İklim Değişikliği Projeksiyonları

Mevcut iklim değişikliğinin ortaya koyduğu sonuçlardan hareketle bilimsel verilere dayanarak gelecek sıcaklık ortalamaları, yağış rejimleri, ortalama okyanus seviyeleri ve kar ve buz kalınlıkları hakkında çeşitli modellemeler orta koyma ve öngörülerde bulunma noktasında başta IPCC olmak üzere birçok kuruluş önemli çalışmalar yapmaktadır. 21. yüzyılda yüzey sıcaklığının değerlendirilen tüm emisyon senaryoları altında yükseleceği, ısı dalgalarının daha sık meydana geleceği ve daha uzun süreceği, aşırı yağış olaylarının birçok bölgede daha yoğun ve sık olacağı, okyanusun ısınmaya ve asitleşmeye, küresel ortalama deniz seviyesinin ise yükselmeye devam edeceği öngörülmektedir (IPCC, 2014a: 10). İklim değişikliği projeksiyonları, iklim değişikliğinin kendisinin doğal Emilimi azaltarak, karbondioksit ve metan depolarını serbest bırakarak gelecekteki ısınmayı artıracak ihtimalini de hesaba katmalıdır. Bu geribildirimler, etkileri henüz anlaşılmaya ve nicelleştirilmeye başlandığı için, iklim modellemelerine bugüne kadar dâhil edilmemiştir (Stern, 2007: 10). Antropojen sera gazı emisyonları, çoğunlukla nüfusun büyüklüğü, ekonomik faaliyeti, yaşam tarzı, enerji kullanımı, arazi kullanım kalıpları, teknoloji ve iklim politikası tarafından yönlendirilir. IPCC 21. yüzyılın sera gazı emisyonu ve atmosfer konsantrasyonu yollarını tanımlayan 4 farklı projeksiyon sunmaktadır. Bunlardan birisi en kötü, birisi en iyi diğer ikisi ise ara senaryoları oluşturmaktadır. İyi senaryo küresel ısınmayı endüstriyel dönem öncesi sıcaklıkların yani 2°C'nin altında tutmayı amaçlamaktadır (IPCC, 2014a: 8).

Söz konusu iklim modelleri değerlendirildiğinde, özellikle soğuk mevsimlerde yüksek kuzey enlemlerindeki karların daha hızlı ısınabileceği, Kuzey Amerika'nın kuzey bölgeleri ile Orta Asya'nın kuzeyinde küresel ortalamanın %40'ından daha fazla ısınma olacağı, yazın ise güney ve güneydoğu Asya ve kışın Güney Amerika için öngörülen ısınmanın ise küresel ortalamanın altında kalacağı öngörülmektedir (Türkeş, 2008b akt. Demir, 2009: 42).

Gelecekteki ısınma eşit olmayan bir şekilde gerçekleşecek ve mevcut sıcaklık düzenleri üzerine bindirilecektir. En yüksek sıcaklık artışının, eriyen karların ve deniz buzullarının yüzey yansımalarını azaltacağı ve ortalama daha fazla bir ısınmaya yol açacağı yüksek enlemlerde (özellikle kutup çevresinde) olacağı beklenmektedir. Yaklaşık 4°C'lik bir küresel ısınma için, okyanuslar ve kıyılar yaklaşık 3°C, orta enlemler 5°C'den fazla ve kutuplar yaklaşık 8°C derece ısınacaktır (Stern, 2007: 10).

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin yayınladığı son rapora göre gelecekteki sıcaklık değişimlerine dair projeksiyonların şu şekilde gelişmesi beklenmektedir: 1985-2005 döneminden hareketle 2016-2035 dönemi için 0,3°C ila 0,7°C aralığında bir küresel ortalama yüzey sıcaklığı değişimi öngörülmekte olup, 1850-1900 yıllarından hareketle 21. yüzyılın sonlarında (2081-2100) küresel yüzey sıcaklığın iyi senaryolara göre 2°C'yi aşma ihtimali

öngörülüyorsa da, 1.5 °C'yi aşacağı kuvvetle muhtemeldir. 1986-2005 yılları arasını baz alırsak da 21. yüzyılın sonuna kadar (2081-2100) küresel ortalama yüzey sıcaklığının en iyi senaryoya göre 0,3°C ila 1,7°C yükselmesi, en kötü senaryoya göre ise 2,6°C ila 4,8°C arasında yükselmesi öngörülmektedir (IPCC, 2014a: 10).

Sıcak havanın daha çok nem tutma kapasitesine sahip olması nedeniyle ısınma yağış düzenlerini de değiştirecek ve ısınmanın dağınık dağılımı büyük ölçekli hava rejimlerinde kaymalara neden olacaktır. Çoğu iklim modellemelerinde, yüksek enlemlerde yağış artışları öngörülürken, Kuzey Afrika ve Akdeniz'deki yağış miktarında önemli oranda düşüş beklenmektedir. Diğer bir ifadeyle yağış rejimlerindeki değişimler tek tip olmayacak ve bölgeler üzerinde de eşit oranda dağılmayacaktır. IPCC'nin ortaya koymuş olduğu dört senaryodan en kötüsü olan RCP 8.5'e göre, yüksek enlemlerde ve Ekvator Pasifik'inde yıllık ortalama yağış miktarı artacak, birçok orta enlem ve sub-tropikal kuru bölgede ortalama yağış muhtemelen azalacak, orta-enlem kara kitleleri ve aşırı ıslak tropikal bölgeler üzerindeki aşırı yağış olayları muhtemelen daha yoğun ve daha sık yaşanacaktır (IPCC, 2014a: 11). “Bununla birlikte Avustralya, Orta Amerika ve Güney Afrika'nın kış yağışlarında azalma olacağı belirtilmektedir” (Türkeş, 2008b akt. Demir, 2009: 43).

Tüm senaryolar, 21. yüzyılda küresel okyanusun ısınmaya ve buzul hacminin azalmaya devam edeceğini göstermektedir. En hafif senaryoya göre Antarktika'daki ve çevresindeki buzullar ve Grönland'daki buzullar hariç olmak üzere küresel buzul hacminin %15 ila %55 arasında, en ağır senaryoya göre %35 ila %85 arasında düşmesi beklenirken; yüzyılın ortalarından önce, en ağır senaryoya göre Arktik Okyanusunda yaz deniz buzunun Eylül ayında minimuma inerek neredeyse tamamen buzsuz duruma geleceği öngörülmektedir (IPCC, 2014a: 12). Tüm bu gelişmeler yani okyanusların ısınarak genişmesi ve buzulların yaşadığı kütle kayıpları sonucunda ise yüzyılın sonlarına doğru küresel ortalama deniz seviyesinin bugünkünden yaklaşık olarak 1 metre daha yüksek olma ihtimali artık ciddi kaygılar uyandırmaktadır.

İklim değişikliğinin sonuçlarını, dahası kendi yarattığımız bu sürecin önemini anlamak adına iklim değişikliğinin Devrilme Noktası'na (Tipping Point) değinmekte fayda var. Normal şartlarda çok nadir görülen bir durumun belirli bir eşik aşıldıktan sonra çok sık görülmesi olarak açıklayabileceğimiz bu kavramın en anlaşılır örneklerinden biri, bir nesnenin devrilmesini gözlemlemektir. Herhangi bir nesneyi devirmek için uygulanan itme kuvvetine belirli bir noktadan sonra ihtiyaç duyulmaz, hiçbir kuvvet uygulanmasa dahi nesne düşmeye devam eder. Aksine bu noktadan sonra nesnenin düşmemesi için tersi yönde bir kuvvet uygulanma zorunluluğu doğar. İşte bu uygulanması gereken tersine kuvvet bir nesne söz konusu olduğunda

daha kolayken mevzu bahis olan dünyanın kırılgan dengesi olduğunda neredeyse imkânsız hale gelmektedir. Arktik deniz buzunun erimesi, Grönland buzlarının erimesi ya da okyanus dolaşımının bozulması da bu kırılgan dengenin başlıca devrilme noktaları arasındadır.

Küresel iklim değişikliği sonucunda Türkiye’de ve Güney Avrupa’da öngörülen değişimleri Talu şu şekilde sıralamaktadır:

Yıllık ortalama sıcaklıklarda artış; bunaltıcı yazlar; ısı dalgaları ve kuraklıklar; hayvancılığın ısı baskısına maruz kalması; süt ve et üretimini tehdit eden endojen veya endojen olmayan hastalıkların yaygınlaşması; tarım ürünlerinin hızla olgunlaşıp daha kısa sürede büyümesi, su sıkıntısı ve ısı baskısı nedeniyle tohumlarda kısırlık; tahıl ve yağlı tohum rekoltesinde azalma; soğan kalitesinde ve rekoltesinde düşüş; bazı bitkilerin tarımının daha yüksek rakımlı bölgelere –özellikle Türkiye’nin dağlık bölgelerine – kaydırılma olasılığı; üzüm kalitesinde ve miktarında artan değişkenlik; kuraklığa dayanıklı zeytin, narenciye ve incir üretiminin yaygınlaşması (Talu, 2015: 34).

IPCC’nin ortaya koyduğu 4 senaryodan en hafifi olan RCP 4.5 senaryosuna göre Meteoroloji Genel Merkezi’nin (MGM) Türkiye için ortaya koyduğu projeksiyonları dönemlerine göre ifade edecek olursak:

- ❖ 2016-2040 döneminde; sıcaklıklarda artışın genel olarak 2°C civarında olacağı, yaz mevsiminde Marmara ve Batı Karadeniz bölgelerinde sıcaklığın 2-3°C artacağı, kış yağışlarında Ege kıyıları, Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu’da bir artış, ilkbahar yağışlarında ise Ege kıyıları ve Doğu Anadolu’nun doğusu hariç Türkiye’nin önemli bir kısmında %20’ler civarında azalmaların görüleceği,
- ❖ 2041-2070 döneminde, sıcaklık artışının ilkbahar ve sonbaharda 2-3°C civarında olacağı, yaz aylarında 4°C’ye kadar bir artışın gerçekleşeceği, Doğu ve Güney Doğu Anadolu ile Orta ve Doğu Akdeniz bölgelerinde kış yağışlarında %20’ler civarında azalışlar, yaz yağışlarında Doğu Anadolu’da %30 civarında azalma, sonbahar yağışlarında ise Ege kıyıları ve İç Anadolu’nun küçük bir bölümü hariç azalmalar olacağı,
- ❖ 2071-2099 döneminde, kışın 2°C’lik, ilkbahar ve sonbaharda 3°C’lik, yazın Ege kıyılarında ve Güney Doğu Anadolu’da 4°C’yi aşan sıcaklık artışları, ilkbahar yağışlarında Kıyı Ege, Orta Karadeniz ve Kuzey Doğu Anadolu bölgeleri hariç %20 civarında azalma, kış yağışlarında özellikle kıyı şeridinde %10 civarında artış, Ege, Marmara ve Karadeniz kıyıları hariç yaz yağışlarında %40’lara varan azalmalar, Sonbahar yağışlarında ise hemen hemen Türkiye genelinde azalmalar yaşanacağı öngörülmektedir (MGMc, 2014 akt. Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016: 161).

Diğer bazı çalışmalarda ortaya konan projeksiyonlara göre ise 21. yüzyılın ilk yarısında Türkiye’nin batı sahilleri için yağışlardaki azalmanın büyüklüğünün %5-%25 oranında gerçekleşeceği (Hemming, Buontempo, Burke, Collins ve Kaye, 2010), 21. yüzyılın sonunda

ise havzadaki yağış eksikliği sebebiyle Fırat Nehri'nde %30-%70 oranında bir azalma olacağı tahmin edilmektedir (Kitoh, Yatagai ve Alpert, 2008 akt. Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016: 160). 1971-2000 döneminden referansla 2013-2099 dönemi projeksiyonlarına göre Türkiye genelinde ardışık kurak günlerin sayılarında ciddi artışların, don olan günlerin sayılarında düşüşlerin, havza ortalama sıcaklıklarında ise artış eğilimlerinin görüleceği belirtilmektedir (Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016: 22).

2.3.2. Altüst Olan Bölgesel Hava Durumları

1950'den beri hava koşullarında meydana gelen aşırılıklarda ciddi değişimler söz konusudur. Aşırı soğuklarda düşüş, aşırı sıcaklarda artış, yüksek deniz seviyelerinde fazladan yükselme ve bazı bölgelerdeki yoğun yağış miktarının daha da artması gibi kendini gösteren değişimler kuşkusuz antropojenik etkilerden bağımsız değerlendirilemez. Büyük bir çoğunluğunu (%90) sel, fırtına, sıcak hava dalgaları ve diğer hava koşullarıyla ilgili olayların oluşturduğu son yirmi yıldaki felaketler nedeniyle yılda ortalama 30.000 olmak üzere 606.000 kişi hayatını kaybetmiş ve 4,1 milyar insan yaralanmış, evsiz ya da acil yardıma muhtaç kalmıştır (CRED, 2016: 1). 2005-2014 yılları arasında EM-DAT (Uluslararası Afetler Veritabanı) tarafından kaydedilen yılda ortalama 335 hava durumu kaynaklı felaket 1995-2004 yıllarına kıyasla %14'lük bir artışa tekabül ederken, 1985-1994 yılları arasında kaydedilen seviyenin neredeyse iki katına denk gelmektedir (CRED, 2016: 1).

İngiltere Meteoroloji Kurumu Met Ofis'in 2015 Ocak-Eylül verileri küresel ortalama sıcaklığın sanayileşme öncesi döneme kıyasla 1°C arttığını göstermektedir. 2014 yılında 0,9°C'nin altında seyreden ortalama sıcaklığın 2015 yılında 1°C'nin üzerine çıkması iklim şartlarında keskin bir artışı göstermektedir (The Guardian, 2015). 2100'e kadar CO² oranlarının 550 ppm'nin altında tutulması durumunda dahi ortalama atmosfer sıcaklığını şimdikinden 2-4,5°C ilerde tutabileceğimiz öngörülmektedir ki bu, en azından son 10.000 yıl boyunca benzeri gerçekleşmemiş bir ısınma oranıdır (Denhez, 2007: 55; Türkeş, 2008: 39). Küresel ısınma ile birlikte genel anlamda küresel ortalama sıcaklıkların arttığından bahsedilir ancak bu saptama soyutlama gereksiniminden kaynaklı olarak ortaya konmaktadır ve aslında dünya üzerinde çok ciddi bölgesel anlamda sıcaklık farklılıkları mevcuttur. Bu bağlamda Denhez (2007: 55) 4 temel ayrımdan bahsetmektedir. Birincisi, kıtalar ve okyanuslar arasında: kıtalar okyanuslara göre iki kat daha hızlı ısındığı için kıta içleri daha fazla zarar görecektir. İkincisi, enlemler arasında: Kuzey Yarım kürenin yüksek enlemleri ve subtropikal bölgeler, orta enlemlere göre en az iki kat daha hızlı ısınacaktır. Üçüncüsü, mevsimler arasında: kışlar yazlara göre daha fazla ısı biriktirecek böylelikle örneğin Avrupa'da gelecekte daha az donlu ve karlı günler yaşayacaktır.

Son olarak, gece gündüz arasında: Geceleri gündüzlere göre daha fazla ısınma yaşanacaktır (Denhez, 2007: 55).

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'ne göre, küresel ölçekte, soğuk günlerin ve gecelerin sayısının azalmış, sıcak günlerin ve gecelerin sayısı artmıştır. Avrupa, Asya ve Avustralya'nın büyük bölümünde ısı dalgaları sıklığının arttığı görülmektedir. İnsan etkisi, 20. yüzyılın ortalarından beri günlük aşırı sıcaklıkların sıklığı ve yoğunluğu noktasında gözlemlenen küresel ölçekte değişikliklere katkıda bulunmuştur. İnsan etkisinin bazı yerlerde ısı dalgalarının oluşma ihtimalini iki katına çıkardığı muhtemeldir. Gözlemlenen ısınmanın bazı bölgelerde sıcaklıkla ilişkili insan ölüm oranını arttırdığı ve soğukla ilişkili insan ölüm oranının düştüğü konusunda da bir kanı mevcuttur (IPCC, 2014a: 7-8). Örneğin yüksek gelirli ülkeler, hava durumuna bağlı felaket sonucu meydana gelen ölümlerin %76'sının aşırı sıcaklık, özellikle sıcak hava dalgaları nedeniyle olduğunu bildirmiştir (CRED, 2016: 1).

Bazı kurak ve yarı kurak alanların daha da kuraklaşmasıyla birlikte, yağışlarda mevsimlik ve enlemsel kaymalar olabileceği de öngörülüyor. Genel olarak yağış yüksek enlemlerde yaz ve kış mevsimlerinde artabilecektir. Yağışların kışın, orta enlemler, tropikal Afrika ve Antarktika'da artacağı; yazın ise, Güney ve Doğu Asya'da artacağı öngörülüyor. Avustralya ve Orta Amerika ve Güney Afrika'nın kış yağışlarında sürekli bir azalma bekleniyor (Türkeş, 2008: 39). Ancak, üzerinde durulması gereken nokta ortalama yağış miktarında azalma beklenen bölgelerde bile yoğun yağmur olaylarının (fırtınalar) artması ve dünyanın her yerinde su taşkınlarının artmasının beklendiğidir (Denhez, 2007: 51).

Her ne kadar yönetilmeyen havzalardaki uzun vadeli kayıtların yetersizliğine bağlı delillerin gücünün sınırlı olması, sellerinin sıklığı ve büyüklüğündeki artışları antropojenik iklim değişikliği ile ilişkilendirmeyi güçleştirse de (IPCC, 2014b: 53), bunun fırtına ve kasırgaların sıklığının ve büyüklüğünün artmasındaki rolü daha nettir. Küresel ısınma kasırgaların temel enerji kaynağı olan su buharında değişiklik yaratarak onları etkilemektedir.

Hem teorik hem de bilgisayarla yapılan modellemeler daha sıcak bir okyanusun (daha yüksek sera gazı yoğunluklarının olduğu bir dünyada beklendiği üzere) kasırgaların gücünü artırabileceğine işaret etmektedir. Çünkü ilave buharlaşmayla atmosfere daha fazla su buharı eklenir (Gautier, 2014: 299).

1995-2016 yılları arasında meydana gelen sel olayları 2,3 milyar insanı etkilerken, hava koşullarıyla ilişkili felaketlerin en ölümcül tipi olan fırtınalar 242.000'den fazla insanın ölümüne neden olmuştur (CRED, 2016: 1). 2013'te meydana gelen ve 6.300 kişinin ölümüne neden olan Süper Tayfun Haiyan'dan sonra 2015 yılının Ekim ayında Filipinler'i vuran Koppu Tayfun'u 15.000'den fazla insanın evlerini terk etmelerine neden olmuştur (BBC News, 2015).

Antropojenik iklim değişikliğinin bu gelişmelerle olan bağlantısını ortaya koymak, onun sıcaklık artışlarıyla olan bağlantısını ortaya koymaktan kuşkusuz daha zor ve çetrefilli bir

süreçtir. Ne var ki konuya ilişkin mevcut yüksek kanıtlar artık bilimsel verilerle kendini göstermeye başlamıştır. Dünya Meteoroloji Örgütü'nün Marakeş'te düzenlenen BM İklim Konuşmaları'ndaki raporuna göre 2011-2015 yılları arasında gerçekleşen başlıca uç hava olaylarının %50'sinden fazlası insan kaynaklı küresel ısınmanın parmak izlerini göstermektedir. Örgüte göre 2011-2015 döneminde iklim değişikliği nedeniyle meydana gelen felaketlerde 300.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu felaketlerin başlıcalarını 2010-2012 yılları arasında Batı Afrika'da yaşanan kuraklık, 2013'de Filipinler'de meydana gelen Tayfun ve 2015'te Hindistan ve Pakistan'ı vuran sıcak hava dalgaları oluşturmaktadır (Hood, 2016).

Yağış miktarında ve şiddetinde yaşanan artışlara bağlı olarak son yıllarda sel, su baskını, kuvvetli fırtına ve hatta birkaç yıl öncesine kadar Türkiye'de son derece nadir görülen hortum gibi birçok meteorolojik hadise Türkiye'nin iklim ekstremlerinden payını almaya başladığını gözler önüne sermektedir. Geride 4 ölü ve önemli hasar bırakan 2004 Ankara Çubuk hortumu, 7 can kaybına neden olan 2012 Elazığ hortumu ve özellikle 2014'te İstanbul kıyılarında gözlenen hortumlara ilaveten; Ağustos 2015'te metrekaresine 255 kg yağışın düşmesi sonucu ciddi mal kaybına neden olan sel felaketi, benzer şekilde 2015 yılının Eylül ayında Bodrum'u ve 2016 yılının Aralık ayında Mersin'i vuran ve 2 kişinin hayatını kaybetmesine neden olan sel felaketleri başlıca örneklerdir (Talu, 2015: 312-315; Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016: 193). "İklim değişikliğine bağlı olarak özellikle taşkın ve kuraklık gibi su döngüsünün değişmesine duyarlı doğal afetlerin sıklığı, şiddeti ve ülke çapındaki mekânsal dağılımlarında artışlar öngörülmektedir" (İklim Değişikliği Stratejisi, 2012: 58).

Yarı kurak/yarı nemli orta enlem bölgesinde yer alan Türkiye'de son yıllarda küresel eğilime paralel olarak yaz aylarında bir yandan yağışlar artarken diğer taraftan bu yağışların arasındaki sürenin uzaması artan kuraklığın temel göstergelerinden biridir (Şahin ve Kurnaz, 2014: 26).

2012 yılında İç Anadolu ve Doğu Anadolu'nun bazı bölümlerinde yeniden etkili olmaya başlayan meteorolojik kuraklıklar, Akdeniz ikliminin doğasından beklenen yaz kuraklığıyla da birleşerek, 2013 yılında Türkiye'nin büyük bölümünde ortadan olağanüstü kurağa kadar değişen şiddette kuraklık görülmesine yol açmıştır (Şahin ve Kurnaz, 2014: 26-27).

1970-1978 yılları arasında 12,7°C olan ortalama sıcaklığın, 2006-2012 yılları arasında 13,8°C'ye yükselmesi yani yaklaşık bir derecelik bir artış (MGMa, 2014; akt. Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016: 32), Türkiye'nin yakın gelecekte daha sıcak, daha kurak ve yağışlar açısından daha belirsiz bir iklim yapısına sahip olacağına işaret etmektedir (İklim Değişikliği Stratejisi, 2012: 55).

Şensoy ve diğ. (2013) ortaya koymuş oldukları 1960-2010 yıllarına ait sıcaklık ve yağış eğilim analizi çalışması da Türkiye genelinde sıcaklıkların artmakta, yağışın ise genel anlamda

azalırken şiddetini artırdığını doğrulamaktadır (akt. Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016: 154). Çalışmanın sonuçlarına göre, yaz günlerinin sayısı, tropik gece (Fırat Havzası hariç) sayısı, sıcak gün sayısı, sıcak gece sayısı (Fırat Havzası hariç) artmaktayken, serin gün ve gece sayısına ek olarak donlu gün sayısı azalma eğilimi göstermektedir. Diğer taraftan, yıllık toplam yağış eğilimlerinin ülkenin kuzeyinde artış, Güneydoğu Anadolu, Akdeniz ve Ege Bölgelerinde ise azalış, şiddetli yağışlı gün sayısının ve aşırı yağışlı gün sayısının ve bir günlük maksimum yağışların (Ege ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri hariç) artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Küresel iklim değişikliği ile birlikte dünya genelinde yaşanan iklim ekstremlerinin sayısında yaşanan artışa paralel olarak Türkiye’de de uç olayların sayısı 1940’larda 50’nin altında iken 2012 yılında bu değer hızla artarak 200’ü geçmiş, sadece 2012 yılında gözlemlenen uç olayların sayısı 538’e ulaşmıştır (MGMc, 2014 akt. Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016: 165).

2.3.3. Buzulların Erimesi ve Deniz Seviyesi Yükselmesi

Arktik ve Grönland başta olmak üzere kutuplardaki buzulların hem alansal olarak daralmasının hem de kütle kaybı yaşamasının başlıca sebebi küresel ısınma ve iklim değişikliğidir. Yaşanan bu erimenin deniz seviyesi yükselmesi ve okyanus dolaşımının değişmesi gibi tüm dünyayı etkileyecek ekolojik sonuçları mevcuttur. Yapılan çalışmalar, Kuzey Kutbu’nu kaplayan buz kalınlığının %60 azaldığını, ilkbahar ve yazları görülen deniz buzlarının 1950’lere oranla %10–15 azaldığını, dağlardaki buzul takkelerinde gerileme olduğunu, karın daha geç düşmesi ve daha erken erimesi sonucu kar örtüsünün 1960’lardan beri %10 azaldığını göstermektedir (Oğuz, 2009: 48-49).

Buzulların erimesinin olumsuz sonuçlarından birinin de okyanus dolaşımının bozulması oldukça riskli bir konudur. Bu konuda da kaygı verici gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Kuzey Atlantik’te Grönland’ın hemen yanında bir bölge soğuma eğilimi göstermektedir. Bu bölgede okyanus düzeyi normalden çok daha soğukken bazı yerlerde ise rekor soğukluklar kaydedilmektedir. Küresel ısınmadan en çok kutup bölgesinin etkilendiğini göz önüne alırsak bu kadar kuzeyde böyle bir soğumanın yaşanması her ne kadar şaşırtıcı görünse de bilim insanları bu soğumanın Grönland’daki buzulların erimesi dolayısıyla oluştuğunu düşünmektedir. Zira en iyi iklim bilimciler Grönland’da devasa boyutlarda buzun yok olduğunu ve Atlantik okyanus döngüsünü rahatsız ettiğini göstermektedir. Normal şartlarda Kuzey Atlantik’te soğuk ve tuzlu su daha yoğun olduğu için batır ve güneyden gelen sıcak suyla yer değiştirir. Bu vakada ise Grönland’dan eriyen ve okyanusa karışan devasa miktarlarda tatlı su; yoğun, soğuk, tuzlu suyun dibe batmasını engelleyebilir ve Atlantik Okyanus Döngüsünü

bozabilir. Her ne kadar Pasifik Okyanusu'nda ısınan ve Atlantik Okyanusu'nda soğuyan bölgelerin iklim değişikliği ile olan bağlantısı üzerinde henüz bir bilimsel konsensüse ulaşılmamış olsa da mevcut kanıtlar bu iddiayı doğrular niteliktedir. Normal okyanus döngüsünün kaybedilmesi hava durumu desenlerinde ciddi kaymalara, Grönland'daki buzun erimeye devam etmesi de dünya genelinde kıyı kentlerini tehdit eden deniz seviyesi yükselmesine neden olabilir (The Washington Post, 2015; CNN, 2015).

Kuzey Yarım Küre'de kendini gösteren kar örtüsü ve buzulların erime ve hacim kaybetme, buzul takkelerinin ise geri çekilme eğiliminin bu yüzyılda da devam edeceği bilinmektedir. Ek olarak Antarktika buz kalkanının daha fazla yağış nedeniyle kütle kazanması beklenirken, Grönland buz kalkanının kütle kaybetmesi beklenmektedir (Türkeş, 2008: 40). Yeryüzü ortalama sıcaklığının yükselmesine bir tepki olarak oluşan buzul erimleri okyanuslarda ısınmanın yarattığı genleşme ile birleştiğinde deniz seviyesi yükselmesi kaçınılmaz hale getirmektedir. Sorun şu ki, ısınmanın zamanla okyanusun daha derin katmanlarına nüfuz etmesiyle birlikte gerçekleşecek genleşme ve uzun bir süreçte gerçekleşen erime dünya ortalama sıcaklığı 2100 yılında sabitlense dahi takip eden yüzyıllarda okyanus seviyesi yükselmeye devam edecektir (Denhez, 2007: 56).

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin son raporuna göre, 1970'li yılların başından beri gerçekleşen, buzul kütle kaybı ve ısınmaya bağlı okyanus termal genişlemesi gözlemlenen küresel ortalama deniz seviyesi yükselişinin yaklaşık %75'ini açıklamaktadır. Rapora göre, 1993-2010 dönemi boyunca, küresel ortalama deniz seviyesi yükselişi; yüksek sıcaklık ile okyanus termal genişlemesiyle, ısınmadan kaynaklı, buzullardaki, Grönland buzul tabakasındaki, Antarktik buz tabakasındaki ve kara suyu depolarındaki değişimlerle uyumludur (IPCC, 2014b: 42). Küresel ortalama deniz seviyesi yükselişinin, 21. yüzyılda muhtemelen 1971'den 2010'a kadar gözlemlenen orandan daha hızlı bir şekilde devam edeceği ifade edilmektedir. 1981-2001 döneminden hareketle 2081-2100 dönemi için deniz seviyesindeki artışın en iyi senaryoda 0,26-0,55 m aralığında, en kötü senaryoda 0,45 ila 0,82 m aralığında olacağı beklenmektedir. Deniz seviyesinin yükselmesinin bölgeler arasında aynı olmayacağı ifade edilirken, 21. yüzyılın sonunda, deniz seviyesinin okyanus alanının %95'inden fazlasında yükseleceği belirtilmektedir (IPCC, 2014a: 13). Bu senaryoların ehemmiyeti sanıldığından daha yüksektir çünkü:

Dünya nüfusunun yaklaşık üçte birinin, deniz kıyılarından ortalama 60 km. içeriye doğru giren alanda yerleşik oldukları düşünülürse, adalarda, kıyı şeritlerinde, kıyı kentlerinde ve nehir yataklarında yaşayanlar, kıyılarda turizm tesisi işleterek, tarım ya da balıkçılık yaparak geçimini sağlayanlar, yerleşim ve geçim alanlarını kısmen veya tamamen kaybedebilecektir (Oğuz, 2009: 49).

Deniz seviyesinde yaşanacak 1 metrelik bir yükseliş, Hint Okyanusu'ndaki Maldivler ve Pasifik'teki Marshall Adaları gibi küçük ada ülkelerindeki karaların %75'inin sular altında kalması ve adaların yaşanamaz hale gelmesine; drenaj sisteminin zaten sorunlu olduğu Mısır, Bangladeş, Endonezya, Çin, Hollanda, Florida'nın bazı bölümleri gibi alçak kıyı kesimlerinde tarımsal faaliyetlerin zorlaşmasına neden olacaktır (Oğuz, 2009: 49; Maslin, 2011: 116). Deniz seviyesinde meydana gelecek yükselmelere son derece duyarlı diğer bazı alanların başında ise Baltık Havzası ile yükseltinin hiç olmadığı ya da çok düşük olduğu ve nüfus yoğunluğu gözlenen Polonya kıyıları ve şimdiden olumsuz etkilerle yüzleşen başta Rusya, Ukrayna, Gürcistan olmak üzere Karadeniz kıyıları gelmektedir (Talü, 2015: 33).

Kuşkusuz deniz seviyesi yükselmesinde en çok etkilenecek olan kıyı şeritlerindeki yerleşim birimleridir. Örneğin küresel bir modelleme, Bangladeş'te bazı bölgelerde kıyıların 30 km'ye kadar geri çekileceğini tahmin etmektedir (Denhez, 2007: 56). En kötü durum senaryosuna göre 21. yüzyılda göreceli deniz seviyesinin 1,8 metre yükselebileceği ve bunun nüfusun %13'ünü besleyen ve şu an ki gayri safi yurtiçi hasılanın %12'sini üreten %16 oranında bir toprağın kaybına neden olacağı belirtilmektedir (Maslin, 2011: 118). 1 metrelik bir yükselmenin dahi 40 milyon insanın evsiz kalmasına yol açarken, ülkenin pirinç tarlalarının yarısını sular altında bırakabileceği ifade edilmektedir (Brown, 2006: 116 akt. Oğuz, 2009: 50). Benzer şekilde Fransa'da her 1 metrelik yükselme için kıyıların 100 metre geri çekileceği tahmin edilmektedir (Denhez, 2007: 56).

Savunmasız durumda bulunan kıyı şeridi örneklerinden bir diğeri ise dünyanın en eski yerleşim birimlerinden biri olan Mısır ve Nil Deltası'dır. Deniz seviyesi yükselmesi, Mısır'da balık avcılığının yaklaşık üçte birinin yapıldığı lagünleri, tatlı su balıklarının bulunduğu bölgelerdeki su kalitesini, İskenderiye ve Port Said'de alçak yerlerdeki yaşamsal tesislerle, eğlence turizmine yönelik sahil tesislerini ve yeraltı sularını tehdit etmektedir (Maslin, 2011: 118).

Avrupa'da ise özellikle Baltık Denizi, Akdeniz ve Karadeniz'deki habitat ve kıyı ekosistemleri yüksek risk altında bulunmakta iken, Akdeniz Havzası'nda ise deniz seviyesinin yükselmesi durumunda en savunmasız bölge Türkiye'den Cezayir'e uzanan güney şerit olarak görülmektedir (Giannakopoulos, vd., 2005: 48 akt. Oğuz, 2009: 50).

İklim Merkezi'nin "Tercihlerin Haritası: Küresel Mirasımız'da Karbon, İklim, Deniz Seviyesinde Yükselme" adlı raporuna göre küresel ısınmanın 4°C olması durumunda deniz seviyesindeki artış dünya genelinde 570 ile 760 milyon insanı, 2°C olması durumunda 130 milyon insanı, etkileyecek. Raporda, Türkiye'de artış 1,5°C olması durumunda 1,3 milyon, 2°C olması durumunda 1,9 milyon insanın yaşam alanının sular altında kalma riski olduğu ifade

edilmektedir. Bu nedenle, Paris Anlaşması'nda 1,5°C olarak ortaya konan hedef büyük önem arz etmektedir (Radikal, 2015).

2.3.4. Ekosistem Üzerindeki Etkiler ve Biyo-çeşitliliğin Azalması

Görece çok kısa süre içerisinde kendini gösteren antropojenik iklim değişikliği sonuçlarının, çok daha uzun zaman dilimlerinde oluşmuş dengelere sahip olan ekosistemler ve biyo-çeşitlilik üzerinde de köklü değişikliklere neden olan etkileri mevcuttur. Önceki bölümlerde de değinildiği üzere antropojenik iklim değişikliğinin sonuçları arasında yer alan aşırı soğuk, aşırı sıcak, sel veya kuraklık gibi aşırı uç hava olaylarının şiddetinin ve meydana gelme sıklığının artması ekosistemleri tehdit eden unsurların başında gelmektedir. Bununla beraber bölgeler arası farklılıkların giderek artması ekosistemi ve biyolojik eşitliliği olumsuz etkilemektedir.

İklim değişikliğinin etkilerini elle tutulur bir biçimde göstermeye başladığı son birkaç on yıllık dönemde kara ekosistemlerinin de bundan payını aldığı görülmektedir. Bilindiği üzere canlılar içinde bulundukları yaşam şartlarının değişmesi durumunda ya bu değişime adapte olmaya çalışırlar ya da şartların daha uygun olduğu yerlere göç ederler. Uyum sağlama yahut göç etme kapasitesi olmayan veya görece zor olanlar ise yok olma tehlikesiyle yüzleşirler. Bu noktada antropojenik iklim değişikliğinin hızı ve etki alanı büyük önem taşımaktadır. Örneğin Denhez'in (2007: 58) ifade ettiği üzere, uzmanlar, ılıman alanda, biyo-coğrafi kuşağın her 1°C'lik artış için 100 ila 170 km'lik bir ritimle kuzeye doğru yer değiştirmesini bekleseler de aslında bitki türlerinin çoğunun kutuplara doğru yer değiştirme hızının her 1°C için 4 ila 200 km arasında olması nedeniyle göç kapasitesi düşük olan türler yok olacaktır. İklim değişiminin en belirgin özelliği olan sıcaklık artışına bağlı olarak yüksek enlemlerde ve kuzey bölgelerinde yaşayan türlerin göç etmesi oldukça zor olduğu için ciddi bir tehlikeyle karşı karşıyadırlar (Demir, 2009: 45).

Antropojenik iklim değişikliği nedeniyle yüzyılın sonuna kadar karasal habitatların %35 oranında tahrip olması, birçok bitki ve hayvan türünün tükenmesi; sıcaklık artışının ve buna bağlı doğal hayat kaybının en yüksek olacağı Kanada, Rusya ve İskandinavya gibi yüksek kuzey enlemlerinde ise habitat kaybının %70'lere ulaşabileceği tahmin edilmektedir (Godrej, 2003: 83 akt. Oğuz, 2009: 48). Benzer şekilde yüzyılın sonuna kadar İber yarım adasının güneyi, Yunanistan'ın doğusu ve Kafkaslar ısı artışına bağlı kuraklıklar nedeniyle çöl ekosistemlerini andırır hale gelebilir (Denhez, 2007: 59 akt. Oğuz, 2009: 48).

Yağışlarda meydana gelmesi beklenen azalmalar, orman yangınlarının daha sık ortaya çıkması, toprak erozyonunun artması ve nesli tükenen türlerin yerini alabilecek türlerin bulunmaması sebebiyle, Akdeniz bölgesindeki mevcut bitki türlerinin zenginliği yirmi birinci yüz yılda azalabilir (Demir, 2009: 46).

İklim değışikliğı ormanların sağığını ve verimliliğini de büyük oranda etkilemektedir. Zira çalışmalar iklim değışiminin ormanların kompozisyonunu ve fonksiyonunu etkileyebileceğini göstermekte olup 2050 yılına kadar iklim değışimi ile dünyadaki ormanların 1/3'nün tür kompozisyonunun değışeceği öngörülmektedir (Demir, 2009: 47). İklim değışikliğinin neden olduğu yüksek sıcaklık ve kuraklıklar nedeniyle ormanlık alanlar orman yangınlarına karşı çok daha duyarlı hale gelmektedir. “Son yıllarda, aralarında İspanya, Yunanistan, Portekiz ve Türkiye'nin de bulunduğu Akdeniz Havzası ülkelerinden çoğı büyük çaplı tahribata yol açan ve kontrol edilebilmesi uzun zaman alan orman yangınları ile karşı karşıya kalmaktadır” (Oğuz, 2009: 61).

Küresel ısınma ve iklim değışikliğinin etkilediğı bir diğerk alan ise su ekosistemleridir. Dahası, “...bu olumsuz etkinin özellikle su ekosistemlerinde, kara ekosistemlerine göre daha hızlı ortaya çıkacağı öngörülmektedir” (Demir, 2009: 44). Daha önce de ifade edildiğı üzere veriler iklim değışikliğinin yağış rejimlerini olumsuz etkileyerek bazı bölgelerde sellere neden olurken bazı bölgelerde kuraklıkların yaşanmasına neden olmaktadır. Diğerk bir ifadeyle yerkürenin sıcaklığının insan faaliyetlerinden ötürü artması sonucu iklim değıştikçe, su sistemleri büyük ölçüde düzensiz hale gelerek değışmekte ve bu da su rejiminin değışmesini beraberinde getirmektedir (Talu, 2015: 34-35). Birçok bölgede, değışen yağış rejimleri veya eriyen karlar ve buzullar, hidrolojik sistemleri değıştirmekte ve su kaynaklarını nicelik ve kalite yönünden etkilemekteyken, buzullar ise iklim değışikliğı nedeniyle neredeyse tüm dünyada küçülmeye devam etmekte ve su kaynaklarının akışlarını etkilemektedir (IPCC, 2014b: 51).

Isınmayla birlikte artan buharlaşmaya bağılı olarak yağışların artmasının su kaynaklarını artıracığı öngörüsünün teoride doğru olsa da pratikte bölgesel farklılıklar nedeniyle oldukça farklı sonuçlara yol açacağından daha önce bahsetmiştik. Bu bağlamda, kar yağışlarının giderek yağmura dönüşmesi sonucu kar ve buzulların çok daha çabuk erimesi yahut hiç oluşamaması gibi nedenlere bağılı olarak bazı bölgelerde ciddi sıkıntılar yaşanacaktır. Gautier bu etkileri şu şekilde ifade etmektedir:

Birleşik Devletleri'nin batısı veya Himalayalar'ın eteklerindeki ülkeler gibi su kaynakları karların erimesine bağılı olan bölgelerde güçlü bir etkiye sahip olacaktır. Deniz seviyesindeki yükselmenin yaşamı tehdit etmeye başlamasında çok önce, okyanus suyu tatlı su kaynaklarını kirleteceğı ve sonuç itibarıyla insan yaşamına zarar vereceğı için Pasifik Adası ülkeleri ve aşağı kısımlardaki sahil şeridi yaşam için elverişsiz yerleşim alanları haline gelebilir. Aşırı güçlü rüzgârların hâkim olduğu şiddetli ve uzun süreli kasırgalar, geniş alanlara yayılan fırtınalar ve şiddetli yağışlar bölgesel su kaynaklarına ve insan yaşamına büyük zararlar verebilir. Şiddetli ve daha sık gerçekleşmesi beklenen El Nino olayları uzun vadede yağış biçimlerini değıştirerek Pasifik'in batısındaki geniş topraklarda şiddetli kuraklığa ve aylar süreceksusuzluğa neden olabilir (Gautier: 2014: 4).

Benzer şekilde Oğuz'un (2009: 51) aktadığı üzere İklim Değişikliği ve Su Raporu'na (IPCC, 2008) göre, ortalama nehir debisinin ve su varlığının yüksek enlemlerde ve yağış alan tropik bölgelerde artabileceği, Akdeniz Havzası, ABD'nin batısı, Güney Afrika gibi birçok kurak ve yarı kurak bölgenin su kaynaklarının azalacağı, aşırı yağış olaylarının sıklığındaki artışın yine birçok bölgede yağmur kaynaklı sel baskınları riskini de artıracığı, yaz aylarında sub-tropik bölgeler ile orta ve alçak enlemlerde aşırı kuraklığa maruz kalacak toprak miktarının da artacağı, buzullar ve kar örtülerindeki azalmaya bağlı olarak ılık ve kuru mevsimlerde su varlığının azalacağı öngörülmektedir. Dahası hâlihazırda yaşanan su sıkıntılarına ve su kaynaklarının paylaşılmasına bağlı çatışmalar ve gerginlikler iklim değişikliğinin etkileri sonucunda daha da artacak, su savaşları görünür hale gelecektir. Oğuz'un (2009: 53) aktardığı üzere "iklim değişikliğinin su kaynakları üzerinde yaratacağı baskı, Türkiye, Suriye ve Irak arasında, Hindistan'da, Mısır'da, İsrail ve Arap ülkeleri arasında devam eden su kaynaklı anlaşmazlıkları şiddetlendirebilecektir (Harris, 2001: 16; Ohlsson, 1995: 13)".

Yüzey sularının ısınması sonucu en büyük endişe kaynaklarından biri de deniz seviyesi yükselmesiyle birlikte karaların içlerine doğru ilerleyerek yeraltı sularına, tatlı su havzalarına karışması olasılığıdır. Kıyı ekosistemleri, sulak alanlar, su bitkileri ve hayvanları, hatta insanlar için tehlike oluşturan bu durum, canlı türlerin üretkenliğini yitirmesi ya da göç etmesiyle sonuçlanacaktır (Demir, 2009: 44; Gautier, 2014: 205). Yüzey sularının ısınması sonucu oluşan bir diğer sıkıntı ise tüm deniz canlılarının besin ağının temelini oluşturan planktonlara olan etkileriyle ilgilidir. Örneğin, Kuzey Denizi ve Kuzey Atlantik'teki fito-plankton biyo-kütlesinde bir artış ve mevsimsel büyüme süresinde de bir uzama olduğu gözlenmiş, 1990'larda, zoo-planktonların mevsimsel gelişimi, uzun dönem ortalamalarıyla karşılaştırıldığında yaklaşık 4-5 hafta daha erken bir tarihte gerçekleşmiş ve de son 30 yılda, zoo-plankton türlerinin yaklaşık olarak 1000 km kadar kuzeye doğru kaydığı ve plankton ekosistemlerinin yeniden organize olduğu saptanmıştır (Demir, 2009: 45).

"Şu andaki koşullarda dahi kutup ayıları, foklar ve deniz ayılarının besin sıkıntısı yaşadığı, kutup ayılarının vücut ağırlıklarının %10'nu kaybettiği, buzul alanlarının küçülmesi ve incelmesine bağlı olarak bu canlıların doğal habitatlarında daralma olduğu ifade edilmektedir" (Rothrock vd., 1999; Edwards vd., 2001; Çepel ve Ergun, 2002 akt. Demir, 2009: 44). IPCC raporuna göre, mercan resifleri, mangrovlar, öteki kıyı bataklıkları, dağlık bölgelerin üst 200-300 metresinde bulunan dağ ekosistemleri, çayır bataklıkları, permafrost ekosistemler ve kutup ayılarıyla penguenlerin habitatını oluşturan buz kenarı ekosistemleri tehdit altındaki doğal habitatların başlıcalarıdır (Maslin, 2011: 132). Son zamanlarda meydana gelen birkaç türün yok oluşu iklim değişikliğine atfedilirken, antropojenik iklim değişikliğinden

daha yavaş oranlardaki doğal küresel iklim değişikliği, milyonlarca yıl boyunca önemli ekosistem kaymalarına ve türlerin yok olmasına neden olmuştur. İklim değişikliğine bağlı olarak artan ağaç ölüm oranı, birçok yerde gözlemlenmektedir. Kuraklıklar, rüzgâr fırtınaları, yangınlar ve zararlı salgınlar gibi ekosistem sorunlarının sıklığı veya yoğunluğundaki artışlar, dünyanın birçok yerinde tespit edilmiş ve bazı durumlarda iklim değişikliğine atfedilmiştir (IPCC, 2014b: 51).

Türlerin büyük bir kesimi, özellikle iklim değişikliği diğer stres faktörleriyle etkileşime girmesi sonucu, 21. yüzyılda ve sonrasında iklim değişikliği nedeniyle artan yok olma riskiyle yüz yüzedir. Yapılan gözlemler dünyadaki kuş türlerinin 1/8'ini oluşturan 1211 kuş türünün, iklim değişikliği nedeni ile toptan yok olma tehdidiyle karşı karşıya olduğunu göstermekte olup, sadece İngiltere’de son 25 yılda 22 milyon çift kuşun, 17 milyon çifti yok olmuştur (Demir, 2009: 47). Çoğu bitki türü, çoğu bölgede mevcut ve yüksek olduğu tahmin edilen iklim değişikliği oranlarına yetişmek için doğal olarak coğrafi aralıklarını yeterince hızlı şekilde değiştirememektedir örneğin; küçük memelilerin çoğu ve tatlı su yumuşakçaları, bu yüzyılda orta derece ve üstündeki senaryolara göre düz arazilerde öngörülen değişimlere yetişemeyeceklerdir. Deniz organizmaları giderek daha düşük oksijen seviyeleri ve daha yüksek oranda ve büyüklükte okyanus asitleşmesi ile karşı karşıya kalacak ve aşırı yükselen okyanus sıcaklığı ile ilişkili riskler artacaktır. Mercan resifleri ve kutup ekosistemleri oldukça savunmasızdır. Kıyı sistemleri ve alçak alanlar, küresel ortalama sıcaklık istikrara kavuşsa bile yüzyıllar boyunca devam edecek olan deniz seviyesi yükselişinden dolayı risk altındadır (IPCC, 2014a: 13).

Türkiye’de de benzer kaygılar yaşanmakta ekosistem ve biyo-çeşitlilikte yaşanan bozulmalar gün geçtikçe artmaktadır. Tuz Gölü’nün yüzölçümünde 1987 yılı ile 2005 yılı arasında %35’lik bir azalma, Beyşehir Gölü’nün su potansiyelinde yaklaşık %23’lük, Eğirdir Gölü’nün su seviyesinde 56 cm’lik ve Manyas Gölü’nün su derinliğinde yaklaşık 0,4 metrelik bir düşüş, İznik Gölü kıyılarının bazı bölümlerinde 10 metrelik bir çekiliş yaşandığı ve Van Gölü’nde 2 metrelik seviye düşüşünün göl suyunun tuzluluk ve soda oranının yükselmesiyle sonuçlandığı bilinmektedir (Yüksel, Sandalcı, Çeribaşı ve Yüksek, 2011 akt. Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016: 198).

Türkiye’de iklim değişikliğinden kaynaklanan yaz sıcaklıklarının artması, kış yağışlarının azalması (özellikle batı illerinde), yüzey sularının kaybı, kuraklıkların sıklaşması, toprağın bozulması, kıyılarda erozyon ve su baskınları gibi etkiler doğrudan su kaynaklarının varlığını tehdit etmektedir (İklim Değişikliği Stratejisi, 2012: 55).

Su stresinin artması ile birlikte şehir ve ülke sınırlarını aşan akarsuların kullanımı gibi birçok uluslararası, ulusal ve yerel su kaynağının paylaşımı noktasında sıkıntıların yaşanacağı

öngörülmektedir (Kadıoğlu, 2009: 23-24). Kırılgan ve risklere açık bir diğer alan ise iç su ekosistemleridir. İklim değişimi iç su ekosistemleri üzerinde, kara içi su kütlelerinin alan ve hacim kayıpları, tatlı su kaynaklarında azalma, akım ve debi azalmaları gibi etkiler olup, bu etkiler çoraklaşma, su kıtlığı ve yetersizliği, biyolojik çeşitlilik ve habitatlarda bozulma, tarımda verim düşüşleri ve gıda yetersizliği gibi sonuçlara neden olurken; karasal tatlı su sulak alanları, yağışlardaki değişikliklerden ve daha sık ve daha şiddetli kuraklık, fırtına, sel ve baskınlarından etkilenecektir (Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016: 198).

Benzer şekilde Akdeniz ekosistemi de deniz suyunun ısınması, su seviyesinin yükselmesi, tuzluluk ve yoğunluğa bağlı olarak akıntılardaki değişimlerden payını almaktadır. İklimsel modellemelerin Akdeniz'in küresel ısınma trendinden en çok etkilenecek bölgelerden biri olacağı iddiası son 20 yıllık uydu verilerinin Ege Denizi'nde 1,8 °C'lik bir ısınma trendini göstermesi gibi çalışmalarla doğrulanmaktadır (Theocharis, 2008 akt. Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016: 202). Türkiye'de nüfusun %54,7'sini barındıran 28 kıyı şehri bulunmakla birlikte tarım üretiminin yüksek olduğu kıyı deltaları ve sulak alanların varlığı bilinmektedir (Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016: 23). "Bu yüzden, gelecekteki yağış değişiklikleri ile rüzgâr hız ve yönündeki değişikliklerin, gelecekteki kıyı kullanımları ve planlamaları açısından önemli düzeyde ek bir sorun yaratacağına ilişkin bir öngöründe bulunmak yanlış olmayacaktır" (Türkeş, 2008: 50).

İklim değişikliği ile beraber Türkiye'deki karasal ekosistemler de tehdit altındadır. Son yirmi yıldır Göknar ve Ladin ormanlarında gözlenen böcek zararlarındaki artış bu kapsamda değerlendirilmektedir. Ayrıca yaşanan ısınma ile birlikte Türkiye ormanlarının %60'ı kadar olan yangına çok hassas bölgelerin alanı genişleyecektir. Ayrıca yağışların azalmasına bağlı olarak yaşanan kuraklıklara uyum sağlamak adına ağaçlar yapraklarını erken dökmeye başlamışlardır. Dahası özellikle Tuz Gölü'nü çevreleyen İç Anadolu Bölgesi'ndeki step ekosisteminin çok kolay bir biçimde çöl ekosistemine dönüşebileceğinden korkulmaktadır (Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016: 201).

Ekosistemlerin yanı sıra Türkiye'deki biyo-çeşitlilikte de ciddi değişimler söz konusudur. Çölleşme tehlikesiyle karşı karşıya olan İç Anadolu Bölgesi'nde kuraklığa karşı hassas olan türlerin yok olarak kuraklığa dayanıklı türlerin ortaya çıkmasıyla biyo-çeşitliliğin değişmesi çok olasıdır. Su sıcaklığında yaşanan artış Akdeniz suyunun tropikalleşmesine neden olmakta ve bu da Akdeniz'e giren yabancı türlerin sayısını artırmaktadır. Bugün Süveyş Kanalı'ndan Akdeniz'e giriş yapmış 600'ün üzerinde yeni tür yerli türlerle rekabete girerek biyolojik çeşitlilik üzerinde dönüşü olmayan değişimlere, balıkçılığın çökmesine, kültür

balıkçılığı ile ilgili stokların bozulmasına, üretim maliyetlerinin artmasına, insan sağlığının etkilemesine yol açabilir (Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016: 203).

İklim değişiminin sorun yarattığı alanlardan biri de endemik türlerdir. Bölgesel özellikler taşıyan dar yayılış alanlarına sahip olan endemik türler risk altındadır ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Örneğin, Göller bölgesi 900 endemik tür içermekte, bunun 48'i yok olma tehdidi altındadır (Demir, 2009: 50). Kızıldeniz'de yaşayan bazı yosun ve balık türlerine Türkiye denizlerinde rastlanmakta (Öztürk, 2002), Kızılcahamam Milli Parkı'nda yaşamları tamamen suyun ve nemin varlığına bağlı olan ciğerotlarından eskiden 20 tür varken şimdi 4 tür kaldığı görülmekte (Çetin, 2007), mercanlarda %25 oranında beyazlama Kaş ve Kemer'de açıkça görülmekte (akt. Demir, 2009: 51), gelecek yıllarda koruma altındaki kaplumbağa türleri olan *Caretta Caretta* ve *Chelonia Mydas* yumurtlama alanlarında kayıplar yaşanması, Akdeniz Foku'nun kıyı yaşam alanlarının yok olması beklenmektedir (Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016: 205).

Alansal ve hacimsel olarak giderek küçülen ve tamamen ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıya olan dağ buzulları nedeniyle, tüm Alpin alanlarda olduğu gibi Türkiye'de de Alpin kuşaktaki fauna ve flora ile kış turizmi de bundan olumsuz olarak etkilenecektir (Türkeş, 2008: 51). Görüldüğü üzere, milyonlarca yılda oluşan ekolojik dengenin antropojenik faaliyetler sonucunda çok kısa sürede ciddi oranlarda müdahaleye maruz kalmasının sonuçlarının birçok canlı için hayati önem taşıdığı aşikârdır.

2.3.5. Tarım ve Gıda Güvenliği

İklim değişikliğinin gıda güvenliğini baltalaması beklenmektedir. İklim değişikliğine uyum sağlanmadığı takdirde, tropikal ve ılıman bölgelerdeki buğday, pirinç ve mısır üretiminde 2°C'lik yerel sıcaklık artışının olumsuz etkiler yaratması beklenmekte olup, iklim değişikliğinin, çoğu kuru tropikal bölgede yenilenebilir yüzey suyu ve yer altı suyu kaynaklarını azaltacağı ve sektörler arasında su için rekabeti artıracığı öngörülmektedir (IPCC, 2014a: 13). Yoksulluk açısından bakıldığında, iklim değişikliği etkilerinin ekonomik büyümeyi yavaşlatacağı, yoksulluğun azaltılmasını zorlaştıracacağı, gıda güvenliğini daha da aşındıracığı, kırsal alanların, su temini ve arzı, gıda güvenliği, altyapı ve tarımsal gelirleri üzerinde büyük etkileri olması beklense de özellikle kentsel alanlarda ortaya çıkan açlık noktalarında yeni yoksulluk tuzakları yaratacağı öngörülmektedir (IPCC, 2014a: 16).

İklim değişikliğinin tarım üzerindeki etkisi yani dünya nüfusunun beslenme durumu, dünya için büyük riskler barındıran bir alandır. Ortaya konan bazı modellemeler küresel ısınma sonucunda dahi küresel gıda arzında önemli bir azalmanın olmayacağını göstermektedir. Ancak

diğer birçok konuda olduğu gibi bu konuda da en çok etkilenenler adaptasyon kapasitesi en düşük olan ülkeler olacaktır. Entegre piyasalar nedeniyle bu daha çok bir küresel ekonomi sorunudur. Bu konuya ilişkin Maslin (2011: 136-137) iki önemli örnek vermektedir: Birinci örnek Benin’li pamuk üreticileridir. Batı Afrika devleti Benin’de pamuk çiftçileri, Texas’lı çiftçilere kıyasla 4 ila sekiz kat daha fazla verim almalarına karşın, ABD’nin çiftçilerine Benin’in GSYİH’sının neredeyse iki katı tutarında bir subvansiyon sağlaması, ABD pamuğunun Benin’den gelen pamuktan daha ucuz olmasını sağlamaktadır. Yani küresel ısınmanın Teksas’da pamuk üretimindeki verimi düşürmesi piyasalara yansımamaktadır. Bir diğer örnek ise Uganda’daki kahve üretimidir. 2 derecelik bir artış sonucunda Robusta kahvesinin yetiştirilmesine uygun alanın %10’unun altına ineceği öngörülmektedir. Ekonomileri birkaç tarım ürününe dayanan ülkelerin küresel ısınmadan en çok etkilenecek, en savunmasız olan ülkeler olduğu açıkça görülmektedir (Maslin, 2011: 136-137). Ticaretler ve devletlerarası ilişkiler gibi uluslararası boyutlar, bölgesel ölçekte iklim değişikliğinin risklerini anlamak için oldukça önemlidir (IPCC, 2014a: 16).

Her ne kadar atmosferde artan karbondioksit miktarının miktarı ılıman bölgelerde fotosentezi hızlandırarak buğday gibi bazı tahıllarda ürün miktarını artırabileceği üzerinde durulsa da potansiyel yararlar olası zararların yanında çok küçük ölçekte kalmaktadır (Oğuz, 2009: 56). Zira çok çeşitli bölge ve ürün yelpazesini kapsayan birçok çalışmanın değerlendirilmesi, iklim değişikliğinin ürün verimleri üzerindeki olumsuz etkilerinin pozitif etkilerden daha yaygın olduğunu göstermektedir (IPCC, 2014b: 51). Dünyadaki mevcut gıda arzı tarım yapılabilir alanların miktarına bu alanlardaki tarımsal üretimin verimliliğine bağlıdır. Mevcut iklim koşullarında dahi var olan su sıkıntılarına bağlı olarak sağlık ve hijyen koşullarındaki problemlerin ve bunlara bağlı salgın hastalıkların, dahası yağış rejimlerindeki değişikliklere bağlı olarak gıda yetersizliklerinin iklim değişikliğinin etkileriyle beraber daha da kötüleşeceği ihtimali çok da uzak değildir. Son yıllarda kilit üretim bölgelerinde iklim aşırılıklarının ardından yiyecek ve tahıl fiyatlarındaki hızlı artışların yaşandığı dönemler bunun bariz bir göstergesi olmakla birlikte sorunun daha çok gıda üretiminin güvenliği ile ilgili olduğunu ortaya koymaktadır (IPCC, 2014b: 51). Gıda güvenliğinin önemine, iklim değişikliğinin tarım üretiminde yol açması muhtemel etkileri açısından Gıda ve Tarım Örgütü’nün (FAO) raporlarında da yer verilmiştir: FAO (2008: 2-3) gıda güvenliğini üretimin dışında dört boyutta ele almaktadır (akt. Oğuz, 2009: 57):

- 1) Gıda elde edilebilirliği (food availability); aşırı hava olaylarının ekilebilir arazi ve sulama olanaklarını olumsuz etkilemesi, verimli ürün ve hayvan türlerinin azalması sonucu üretimin düşmesiyle birlikte giderek zorlaşacaktır.

- 2) Gıdaya erişim (access to food); iklim değişikliği sonucu altyapıda, geçim kaynaklarında, gelir ve istihdamda yaşanacak kayıplar nedeniyle daha da güçleşecektir.
- 3) Gıda arzının istikrarı (stability of food supply); gıda fiyatlarındaki dalgalanmalar, ithalata ve gıda yardımlarına bağımlılığın artmasından etkilenecektir.
- 4) Gıda kullanımı (utilization of food); mahsullere zarar veren böcekler ve hayvan hastalıklarının yanı sıra, sıtma ve ishal gibi salgınlar sonucu gıda güvenliğine yönelik risklerden dolayı olarak etkilenecektir.

Gıda üretimindeki sıkıntılar kuşkusuz küresel ısınma problemi ile birlikte ortaya çıkmamıştır. Hızlı sanayileşme, kentleşme süreçleri ve artan nüfus dünyada gıda üretiminin geleceği hakkındaki temel sıkıntıları oluştururken küresel ısınmaya bağlı oluşacak olan bölgesel iklim dengesizlikleri ve buna bağlı su kıtlıkları, bu sıkıntıları çok daha ciddi boyutlara getirmiştir. Bu noktada iklim değişikliği ve gıda güvenliği arasındaki karmaşık ilişkiyi ortaya koymak adına yapılan çalışmalar büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmalardan biri, İngiltere Meteoroloji Kurumu (Met Office) ve Dünya Gıda Programı (WFP) uzmanlarının birlikte ortaya koymuş olduğu, gıda güven(liği)(sizliği) ve günümüz iklimi (ve bir ölçüde değişen iklim koşullarını) arasındaki karmaşık etkileşimleri gösteren Açlık ve İklimsel Etkilenebilir İndisi'dir (HCVI) (bkz: Türkeş: 2014: 73). Başka bir çalışma, 2050 yılına kadar iklim değişikliği nedeniyle 100-200 milyon insanın daha açlık riskiyle karşılaşabileceğini gösterirken, bir diğeri (Cline 2008), iklim değişikliğinin 2080 yılına kadar potansiyel küresel tarımsal üretim çıktısını günümüze göre %3,2'den daha fazla azaltacağını öngörmektedir (akt. Türkeş, 2014: 75).

İnsanların yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanması noktasında en eski ve en büyük sektörlerden biri olan tarım sektörü olumlu ve olumsuz oldukça farklı etkilere açık bir alandır. Bir yandan yeni teknolojilerinin kullanılması ile birlikte gıda üretimi büyük hız kazanırken diğer taraftan, büyük bir hızla artan nüfus, kuraklık, hatalı arazi kullanımı ve de iklim değişikliği nedeniyle toplam ürün tutarında azalma riski boy göstermektedir. İklim değişikliğinin tarım sektörü üzerindeki etkileri, hali hazırda eşitsiz bir biçimde şekillenmiş olan küresel gıda arzındaki dengesizlikleri derinleştirerek gıda güvenliği ekseninde ciddi sosyo-ekonomik problemlere yol açacaktır. Dünya genelinde gittikçe körüklenen tüketim arzusu sonucu oluşan yoğun tarımsal faaliyetler bir yerde iklim değişikliğinin sebeplerinden biriyken diğer taraftan doğrudan ve dolaylı olarak etkileyeceği sektörlerin başında gelmektedir.

Bugün dahi Avrupa'nın %19'u yağmur suyu yönünden sıkıntı çekerken (Talu, 2015: 34-35), yaşanacak kuraklık ve sellere bağlı olarak dünya genelinde tarım sektöründe yaşanacak sıkıntılardan en çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler etkilenecek. Bunun temel sebebi, sıcaklıkta herhangi bir artış olması durumunda, tarımsal üretkenlik tropikal ve subtropikal

kuşaklardaki birçok ülkede azalırken, buna karşılık sıcaklıktaki birkaç santigrat derecelik artışlar ile birlikte, orta ve yüksek enlemlerde üretkenliğin artacağı gerçeğidir (Türkeş, 2008: 44). Diğer bir ifadeyle, iklim değişikliğinin sonuçlarından biri olarak yaşanacak kuraklıkla birlikte ortaya çıkacak su sıkıntısı sonucunda tarım alanlarının kuzey bölgelere doğru kayacağı öngörülmüşken; dünyanın yoksul halklarının çoğunun yaşadığı tropikal ve subtropikal bölgelerdeki bazı yerlerde, açlık tehlikesinde artış beklenmektedir (Türkeş, 2008: 45; Karaalp, 2008: 273). Örneğin, Finlandiya’da, her bir ek derece Celsius için, ekilebilir bölgelerin kuzeye doğru 100 ila 150 km arasında genişleyeceği, Kuzey Amerika’nın %20 ila %50, Avrasya’nın tahıl ambarına dönebilecek Rusya’nın ise %40 ila %70 arasında bir verimlilik artışı yaşayacağı, buna karşılık Afrika’da ekilebilir toprak alanı hızlanan bir ritimle azalırken Tropik Asya’da her bir ek derece Celsius için üretimde %7,4’lük bir azalma göstereceği belirtilmektedir (Talu, 2015: 34-35).

2015 yılında Dünya Bankası, 15 yıl içerisinde 100 milyon dolayında insanın yoksulluğa sürüklenebileceğini ifade ederek iklim değişikliğine dikkat çekmiştir. Yayınlanan raporda iklim değişikliğinin önümüzdeki 15 yıl içinde en çok Sahra Altı Afrika ve Güney Asya’da etkili olacağı belirtilirken, 2030 yılına kadar Afrika’nın geniş kesimlerinde yiyecek maddeleri fiyatlarının artışına neden olacağı ve buna bağlı olarak yoksulluk ve yetersiz beslenmenin artacağı ifade edilmiştir (NTV, 2015). Yaşanan son gelişmeler bu kaygıların fazlasıyla yerinde olduğunu göstermektedir zira bugünlerde Birleşmiş Milletler’den Afrika’da yaşanan açlık krizi için yardım çağlıkları yükselmektedir. Güney Sudan, Kuzey-Doğu Nijerya, Yemen ve Somali’de yağış rejimindeki değişikliğe bağlı kuraklık ve dolayısıyla iç savaş nedeniyle 20 milyon insan açlıkla pençeleşmektedir (UN News Centre, 2017).

Türkiye nüfusunun yaklaşık üçte birinin halen kırsal alanlarda yaşadığı, istihdamın yaklaşık dörtte birinin tarım sektöründen sağlandığı gerçeğinden hareketle iklim değişikliğinin işsizlik problemi üzerinde de artırıcı etki yaratacağını tahmin etmek zor değildir. Gıda üretiminde yaşanacak sıkıntılara ilaveten tarımda yaşanacak istihdam sıkıntısı ile birlikte dünyada her geçen gün artan gıda güvenliği problemi Türkiye’de daha hissedilir hale gelecektir. Türkiye’de tarımsal üretim faaliyetleri çok büyük oranda yağışlara bağımlıdır çünkü ekilen alanların büyük bir bölümünde kuru tarım yapılmaktadır. Bu nedenle Türkiye tarım sektöründe iklim değişikliğinden görece daha da olumsuz etkilenecektir. Örneğin 2008 yılında Isparta’da yağışların azlığı nedeniyle tahılların boyları kısa kalmış, biçerdöverlerin çok alçaktan hasat yapamaması nedeniyle azalan saman miktarı başka illerden getirilen saman ile tamamlanmak zorunda kalmıştır (Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016: 183).

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine paralel olarak Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesinin kuzey ve doğusunda özellikle yüksek Erzurum-Kars platosunda, yaz ürün verimi artabilecekken, güney Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'nin batı ve güney bölgelerinde ise yağışların azalması ve sıcaklık artışı ile beraber oluşacak kuraklık sonucunda ürün verimi azalabilecek, tarımsal sulama evsel, endüstriyel ve enerji amaçlı su kullanımı ile yarışır duruma gelebilecektir (Türkeş, 2008: 51). Türkiye'nin Ege kıyılarında yer alan Gediz ve Büyük Menderes Havzaları'nda bu yüzyılın sonunda yüzey sularının %50'sinin kaybolacağı, tarımda, yerleşimlerde ve sanayide aşırı su sıkıntısı yaşanacağı tahmin edilmektedir (İklim Değişikliği Stratejisi, 2012: 58).

Akdeniz Bölgesi'nde karbondioksit konsantrasyonlarındaki, sıcaklıktaki ve su stresindeki yükseliş Seyhan Havzasında buğday ve mısır gibi temel gıdaların üretimini etkileyebilir (Albayrakoğlu, 2011: 62). İklim değişikliğinin Türkiye'de tarıma ekonomik etki değerlendirmesi konusundaki bir çalışmada Türkiye'de yedi coğrafik bölgede ve ülke genelinde ürünlerin verimlerinde azalış olacağı, verimdeki azalmalar nedeniyle üretim miktarının azalacağı, üretim deseninde bölgeler itibarıyla değişiklikler olacağı, buğday ve ayçiçeğinde ihracatın azalacağı, mısır ve pamukta ithalatın artacağı, ürün fiyatlarının artacağı, ürün fiyatlarında artış karşısında üretici refahı artarken, tüketici ve toplam refahın ise azalacağı tahmin edilmiştir (Türkiye İklim Değişikliği 6, 2016: 22). Zira Doç. Dr. Barış Karapınar'ın da ifade ettiği üzere 2050 yılına kadar gıda fiyatlarında meydana gelecek %85 oranındaki artışın buğday gibi ürünlerde %100'e ulaşacağı tahmini Türkiye gibi buğday ithal eder hale gelmiş ülkeler için oldukça risklidir (Talu, 2015: 311).

Sonuç olarak, arazi bozulması sorunları ve çok zengin olmayan, daha önemlisi akılcı/bilimsel kullanılmayan arazi (toprak ve su) kaynakları, çölleşme süreçlerini de kuvvetlendirerek, değişen iklim koşullarında Türkiye'nin tarımsal potansiyelini sınırlandırabilecek ve gıda güvenliğini tehdit edebilecektir (Türkeş, 2008: 51).

Geliştirilen projeler, eğitim programları, çiftçilere yönelik destek programları gibi atılan somut adımlarla iklim değişikliğinin tarıma olan etkileri kontrol edilmeye çalışılmaktadır (Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016: 22).

2.3.6. İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkiler

Yüzyılın ortalarına kadar iklim değişikliğinin mevcut sağlık sorunlarının daha da kötüleşmesine yol açarak insan sağlığını etkileyeceği beklenmektedir. İklim değişikliği kaynaklı fırtınalar ve aşırı yağışlar, seller, toprak kaymaları, hava kirliliği, kuraklık, su kıtlığı ve deniz seviyesi yükselişi gibi sebeplerle insanlar için birçok riskin artacağı öngörülmekte olup, altyapıdan yoksun kentlerde bu riskin çok daha fazla olduğu bilinmektedir (IPCC, 2014a: 15). Küresel ısınmanın getirdiği sıcaklık artışlarının insan ölümlerini artıracığı yapılan ilk tahminler arasında yer alsa da zamanla insanların sıcağa daha çabuk alıştığı ve aşırı soğuklar nedeniyle ölen insan sayısının daha fazla olması nedeniyle kışların daha ılıman geçmesinin ölüm oranlarını azalttığı saptanmıştır (Maslin, 2011: 128). Ancak bilindiği üzere iklim değişikliğinin insan sağlığı üzerindeki etkileri sıcaklık artışından oldukça farklı biçimlerde de kendini göstermektedir. Bunları yetersiz beslenme, aşırı hava olaylarına ve hava kirliliğine bağlı sağlık sorunları, alerjenlerde artış, solunum problemleri, su ve gıda yoluyla yayılan hastalıklar, sinek, sivrisinek, çeşitli böcekler gibi taşıyıcılar ve kemirgenler yoluyla bulaşan hastalıklar, gıda ve su kıtlığının etkileri, ruhsal rahatsızlıklar, diğer bulaşıcı hastalıklar olarak özetlemek mümkündür (Githeko ve Woodward, 2003: 48-49; Arıkan, 2008(a): 115 akt. Oğuz, 2009: 66).

Küresel ısınmanın insan sağlığı üzerindeki en kaygı verici etkilerinden biri tatlı su kaynaklarına erişme noktasında yaşanacak sıkıntılardır. Hızlı nüfus artışı ve kentleşme hali hazırda dünyanın birçok bölgesinde su sıkıntısını beraberinde getirirken iklim değişikliğinin nehir akışları ve yeraltı su kaynakları, buharlaşma oranları ve deniz seviyeleri üzerindeki etkileri su kıtlığını ciddi oranda artıracığı öngörülmektedir. Şu an 1,5 milyar insan su sıkıntısı yaşıyor. IPCC raporları beklenen nüfus artışı ve iklim değişikliği sonucunda bu rakamın 2025'te 5 milyar insanı bulacağına işaret etmektedir (Maslin, 2011: 129). İklim değişiminin insan sağlığı üzerindeki oluşturduğu bir diğer önemli tehdit bulaşıcı hastalıkların yaygınlaşmasında yaşanan artıştır. Bu aktarımın sağlanmasında rol oynayan etmenler iklim değişikliği ile birlikte daha dengesizleşmekte böylece bulaşıcı hastalıkların yayılma oranı, tekrarlanma sıklığı ve de şiddeti değişimlere uğramaktadır. Zira,

son yıllarda görülen enfeksiyon hastalıklarının %75'inin zoonoz (hayvanlar ve insanlar arasında doğal yollardan aktarılan enfeksiyonlar ve hastalıklar) özellik taşıdığı ve bunun başlıca nedenleri arasında iklim değişikliğinin, ormanlık alanların hızla ağaçsızlaştırılmasının, plansız kentleşmenin, hızlı nüfus artışının ve doğal su kaynaklarının iyi yönetilememesine bağlı olarak bazı mikroorganizmaların antibiyotiklere karşı direnç kazanmasının bulunduğu gösteren bilimsel kanıtlar giderek artıyor (Talu, 2015: 36).

Diğer taraftan sivrisinekler için uygun sıcaklık bölgelerini haritalandıran matematik modellerinin, iklim değişikliğinin 2080'lere gelindiğinde insanların sıtmaya maruz kalma

olasılığını %2-4 arasında (260-320 milyon insan) artacağını öngörmesi geniş çaplı bir risk ortaya koymaktadır (Maslin, 2011: 131).

Küresel eğilimlere paralel olarak Türkiye’de de değişen iklim koşullarının insan sağlığı üzerinde etkiler yaratacağı bilinmektedir. Uç iklim olaylarına bağlı ölüm ve yaralanmalar, mevsim anomalilerine bağlı alerjik rahatsızlıklar, haşeratlar ve kemirgenlerin yaşam alanlarının değişmesiyle birlikte yayılan bulaşıcı hastalıklar, hava kalitesindeki değişimlere bağlı olarak meydana gelecek kalp-damar ve solunum yolu hastalıkları gibi çok sayıda unsurdan Türkiye toplumu da etkilenecektir. Bu bağlamda iklim değişikliğinin insan sağlığı üzerindeki olası etkilerinin derinlemesine araştırılması ister iklim değişikliğinin önlenmesi ister iklim değişikliğine uyum kapsamında olsun, gerekli önlemlerin sadece siyasilere bırakılmadan uluslararası örgütler aracılığıyla alınması ve halkın bu konuda bilinçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

2.4. İklim Değişikliği Rejimi Tarihi

Küresel iklim değişikliği rejimi tarihinin çok eskilere dayanmadığı tahmininde bulunmak çok zor değildir. Bu konunun uluslararası örgütler, yapılanmalar ve küresel toplum tarafından müşterek bir biçimde ele alınması oldukça uzun bir zaman almıştır. İklim değişikliği ile mücadele noktasında ilk büyük adım olarak sayılabilecek Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli’ne temel hazırlayan gelişmelerin 1972 yılında Stokholm’de gerçekleştirilen BM İnsan ve Çevre Konferansı sonrasında 1979 yılında gerçekleştirilen Birinci Dünya İklim Konferansı ve ardından 1988 de Toronto’da gerçekleştirilen Değişen Atmosfer Konferansı olduğunu söylemek mümkündür.

Bu gelişmelerin ardından küresel ısınma ve iklim değişikliği konusundaki kaygılardan ötürü 1988 yılında Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı’nın (UNEP) ortak çabalarıyla Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC-Intergovernmental Panel on Climate Change) oluşturulmuştur. Amacı “bilimsel, çevresel ve sosyo-ekonomik etkiler ve tepki stratejileri de dâhil olmak üzere iklim değişikliğinin çeşitli yönleri hakkında bilgi düzeyinin değerlendirilmesinin sürdürülmesi” olan (Maslin, 2011: 25) kuruluşun görevi,

...dünyanın çeşitli ülkelerinden yaklaşık iki bin uzmanın çalışmaları sonucu, insan kaynaklı iklim değişikliği riskini, gözlemlenen ve beklenen etkilerini, çözüm ve uyum seçeneklerini anlamaya yönelik dünya çapında üretilen en son bilimsel, teknik ve sosyoekonomik bilgileri, kapsamlı, tarafsız, açık ve şeffaf bir değerlendirmeye tabi tutmaktır (Oğuz, 2009: 86).

Kuruluşun çalışma grupları aracılığıyla belirli aralıklarda yayınladığı Değerlendirme Raporlar'ı (Assessment Reports) dünya genelinde iklim değişikliği hakkındaki en güncel verileri derleyerek en geniş çaplı bilgi kaynağını oluşturmaktadır.

Kurulduğu günden bu yana 5 Değerlendirme Raporu yayınlayan kuruluşun 1990 yılında yayınladığı ilk rapor Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne (BMİDÇS- United Nations Framework Convention on Climate Change- UNFCCC) temel oluşturmuştur. 1992 Rio Zirvesi'nde imzaya açılan ve 1994 yürürlüğe giren sözleşmenin hedefi atmosferdeki sera gazı birikimlerini, iklimin üzerindeki tehlikeli insan kaynaklı etkileri önleyecek bir seviyede durdurabilmeyi başarmaktır (Arıkan, 2008: 226). 1995 yılında Sözleşmenin uygulanma ilkelerini görüşmek üzere bir araya gelinen toplantıda sanayileşmiş ülkelerin sera gazı emisyonları sınırlamaları hakkındaki taahhütleri üzerine müzakereler başlatılmasına karar verilmiş böylece geçtiğimiz yıl 22'ncisi düzenlenen Taraflar Konferansı Süreci başlamıştır (bknz: Oğuz, 2009: 95-116, Talu, 2015: 222-256). Bu süreci Kyoto Anlaşması ve Paris Anlaşması başta olmak üzere öne çıkan toplantıların üzerinde durarak şu şekilde özetlemek mümkündür. İkincisi Cenevre'de gerçekleştirilen Taraflar Konferansı'nın üçüncüsü 1997 yılında Japonya'nın Kyoto kentinde 170 ülkenin katılımıyla gerçekleşmiş olup diğerlerinden farklı olarak bağlayıcılığı olan hükümler içeren ilk Protokol'e imza atılmıştır. İklim değişikliği ile mücadele noktasında alınan kararların uygulanması yönünde ilk adım olan ve gelişmiş ülkelerin, toplam sera gazı salımlarını 2008-2012 döneminde taban yıl olarak belirlenen 1990 yılının sera gazı salım seviyesinden ortalama %5 daha aşağı çekmeyi taahhüt ettikleri Protokol 2005 yılında yürürlüğe girmiş ve 2015 yılına değin hukuki bağlayıcılığı olan uluslararası nitelikte tek belge olma özelliğini korumuştur (Maslin, 2011: 160; Talu, 2015: 204). 13. kez Bali adasında;

...sözleşmeye taraf 192, Kyoto Protokolü'ne taraf 176 ülkeden yaklaşık on bin temsilcinin katıldığı, 1500 medya çalışanı tarafından izlenen Konferansta altı başbakan, çok sayıda çevre, dışişleri, sanayi ve ticaret bakanı, parlamenter, politikacı, belediye başkanı, sivil toplum temsilcisi, aktivist, bilim insanı iklim değişikliği konusunda ulusal ve uluslararası politikalara yön vermek için bir araya gelmiştir" (Ediger, 2008: 141-142 akt. Oğuz, 2009: 112).

Bali Konferansı Kyoto sonrası yeni yol haritasının çizilmesi açısından da önem taşımaktadır. Kopenhag Zirvesi (2009), Cancun Müzakereleri (2010), Durban Platformu (2011) ve ardından gerçekleşen Doha Konferansı (2012) ile birlikte Kyoto Protokolü'nün Birinci Yükümlülük Dönemi sona ermiş ancak büyük bir aşama kaydedilememiştir. 2013 ve 2014 yıllarında düzenlenen Varşova (COP19) ve Lima Konferansları'nda (COP20) görüşmeler 2015 yılının sonunda Paris'te kabul edilmesi planlanan görüşmenin unsurları, temel ilkeleri

tartışılarak, tarafların sözleşmeye nasıl katkıda bulunabileceği konusunda temel kurallar belirlenerek sonlandırılmıştır.

Paris Sözleşmesi iklim değişikliği ile mücadele etme, etkilerine uyum sağlama ve gelişmekte olan ülkelerinde bunu yapmalarına yardımcı olma noktasında tüm ulusları tarihte ilk kez bir araya getirmiştir. Bu bağlamda küresel iklim çalışmaları kapsamında yeni bir eşiği ifade etmektedir. Zira 21. BM İklim Değişikliği Taraflar Konferansı (COP21) 196 ülkenin imzasını taşıyan tarihi bir anlaşmaya ev sahipliği yapmıştır. Bu gelişmenin tarihi bir eşik kabul edilmesinin temel sebebi varılan anlaşmanın ilk kez hukuki anlamda bu kadar bağlayıcılığı olan bir sözleşmeyi içermesidir. Başta ABD olmak üzere birçok gelişmiş ülkenin Kyoto Protokolü'nün başarısızlığa uğramasına neden olmasının ardından Paris Anlaşması ile umutlar bir kez daha yeşermiştir. Sözleşme ile karara bağlanan ve taahhüt edilen belli başlı detaylar ise şu şekildedir. Sözleşme ile birlikte taraf ülkelerce küresel ısınmanın en azından 2°C mümkünse 1,5°C'ye kadar indirilmesi hedeflenmiştir. Her ne kadar hukuki bir yaptırımı olmasa da 180 ülkenin karbon emisyonlarını keseceğini yahut azaltacağını taahhüt eden Ulusal Olarak Belirlenen Katkılar (Intended Nationally Determined Contributions-INDC) Paris Anlaşması ile tanınmıştır. Ülkelerin sunmuş oldukları mevcut planlar anlaşma ile taahhüt edilen 2°C sınırını yakalayacak düzeyde olmadığı için, anlaşma metnindeki mevcut planların her 5 yılda bir geliştirilmesi gerekliliği metne eklenmiştir. Diğer taraftan ABD gibi sera gazı salımı yüksek olan ülkelerin savunmasız ülkelerde iklim değişikliği nedeniyle meydana gelecek maddi kayıplardan sorumlu tutulamayacağını da içeren bir mekanizma (Loss and Damage- Kayıp ve Zarar) düzenlenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğine uyum sürecinde maddi destek almalarına ilişkin hususlar ise hukuki bağlayıcılığı olmayan metne eklenmiştir (bkz: UNFCCC, 2015b).

Marakeş'te düzenlenen 22. Taraflar Konferansı da Paris Anlaşması'na bağlılığın teyit edildiği, daha çok nasıl uygulanacağı üzerinde durulduğu bir anlaşma olarak yerini almıştır. ABD seçim sonuçları kaygı uyandırorsa da anlaşmayı imzalayan ülke sayısının 111'e ulaşması ve 196 ülkenin anlaşmanın hayata geçirileceğini bir kez daha taahhüt etmeleri büyük önem taşımaktadır (bkz: UNFCCC, 2016). Görüşmelerin yapıldığı hafta başında birçok özel şirketin Trump'a Paris Anlaşması taahhütlerini devam ettirmesi çağrısında bulunarak özel sektörün iklim değişikliği ile mücadeleye destek vermesi bir diğer önemli gelişmedir.

Türkiye 1990'da toplanan İkinci Dünya İklim Konferansı'ndan bu yana uluslararası iklim politikalarına katılsa da 2004 öncesindeki süreç kamu kesimiyle sınırlıdır (Şahin, 2014: 7). Türkiye 2001 yılına kadar gelişmekte olan ülkeler arasında yer almasını öne sürerek sessizliğini korumaya devam etmiştir. 2004'te BMİDÇS'yi ve 2009'da Kyoto Protokolü'nü

onaylasa da Türkiye Kopenhag Zirvesinde pasif tavrını sürdürmüştür. Türkiye, İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildirimi'ni 2007 yılında; ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci bildirimlerin birlikte sunulduğu İklim Değişikliği Beşinci Ulusal Bildirimi'ni ise 2013 yılında ve sonuncusu olan Altıncı Ulusal Bildirimi'ni 2016 yılında BM Sekretaryası'na sunmuştur. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı yayınladığı 2010-2020 dönemini kapsayan, Yüksek Planlama Kurulu tarafından onaylanan Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi'nde sera gazı emisyonlarının kontrolü ve iklim değişikliğine uyum kapsamında kısa-orta ve uzun vadeli hedef ve stratejilerini ortaya koymuştur (bknz: İklim Değişikliği Stratejisi, 2012: 16-29). “Ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar” ilkesi temel alınarak Türkiye'nin ulusal ve uluslararası kaynaklar yardımıyla gerçekleştirebileceği azaltım, uyum, finansman ve teknoloji politikalarını içeren belgedeki hedefler doğrultusunda sera gazları emisyonlarının kontrolü ve uyum çalışmaları için eylemler sunarak bu eylemlerin hayata geçirilmesi için sorumluları ve zamanlamayı tanımlayan “İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı” hazırlanmıştır (Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016: 19 ve 99). Türkiye 2030 yılına kadar toplam sera gazı emisyonlarının %21'e varan oranda azalacağını öngören planını 30 Eylül 2015'te BMİDÇS Sekretaryası'na sunmuştur (Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016: 21). Ne var ki plan bugüne dek eylemde oldukça zayıf bir biçimde sergilenmiştir (Algedik, 2014: 131).

Daha önce de belirtildiği üzere Paris Anlaşması ile birlikte dünya yeni bir İklim Değişikliği Rejimi dönemine girmiştir. Bu noktada Türkiye'nin tavrındaki değişim oldukça önemlidir. Diğer ülkeler gibi Türkiye de yeni rejim içinde kendini mümkün olan en iyi pozisyonda konumlandırmaya çalışmaktadır ancak kısmen yıllar boyu süren talihsiz sınıflandırılması nedeniyle ülkenin son derece koruyucu -hatta donmuş- iklim politikaları onu daha çetin zorluklarla karşı karşıya getirmekte diğer bir ifadeyle sergilenen aşırı korumacı tavır, daha da çok çözülemez problemler yaratma riskini beraberinde getirmektedir (Sahin, 2016: 118).

Ne tarihsel süreçte ne de bugün Türkiye kişi başına düşen sera gazı emisyonları sıralamasında çok yukarılarda yer almasa da geçtiğimiz yıllarda ortaya koymuş olduğu taahhütlerin tersine sera gazı emisyonlarının çok ciddi oranda yükselişe geçtiği görülmektedir. Bunun sebebi kuşkusuz artan nüfus ile birlikte büyüyen ekonominin fosil yakıtlara olan bağımlılığıdır. Sahin'e (2016: 123) göre, Türkiye Paris Zirvesi'nden hemen önce tebliğ ettiği Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkısı'nda (Intended Nationally Determined Contribution-INDC) yakın zamanda sera gazı emisyonlarını azaltma ya da politikalarını değiştirme niyetinde olmadığını gözler önüne sermektedir çünkü taahhüt edilen %21'lik azaltma tepe noktasında (peak point) -%5'lik büyüme gösteren bir ülkeye göre oldukça gerçek dışı- geçirilen bir yılın

verileri temel alınarak oluşturulmuştur. Tam da bu sebeple Sahin (2016: 123) Türkiye'nin özel koşullarının tanınması için bitmek tükenmek bilmeyen talebinin gerçek nedeni, yalnızca azaltma çabası finansmanına uygun olmakla ilgili değil, aynı zamanda ülkeyi kalkınma politikalarını değiştirmeye zorlayacak gerçek bir emisyon azaltma hedefine sahip olmamasıyla da ilgili olduğunu iddia etmektedir. Paris Anlaşması ile birlikte girilen bu yeni dönemde Türkiye'nin de sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak politikalar oluşturması ve bu rüzgârın bir parçası olması geleceği açısından oldukça önemlidir.

Küresel arenada alınan kararlar ve uygulanan yaptırımlar son yıllarda umut vaat edici bir biçimde yol alıyor olsa da IPCC'nin son raporu başta olmak üzere yayınlanan son çalışmaların ortaya koymuş olduğu sonuçlar iklim değişikliğinin dünya için nasıl geri döndürülemez riskler barındırdığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, ekosistemlere, doğal yaşam döngülerine ve insanlığa telafisi neredeyse imkânsız sonuçlar doğuracağı aşikâr olan bu süreçte uluslararası kuruluşların, hükümetlerin ve karar alıcıların sorumluluğun paylaşılması noktasında çok daha üstün çabalar sarf etmeleri ve iş birliğine açık bir biçimde daha adaletli yaklaşımlar sergilemeleri oldukça elzemdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTROPOJENİK İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KAYNAKLI GÖÇLER

3.1. İklim Değişikliği ve Çevre Bağlamında Göç Tartışmaları

Göçebeler dünya medeniyetlerinin oluşumunda büyük rol oynamışlardır. Her uygarlık kendi iç dinamiklerine göre farklı göç hareketleri meydana getirir de tüm bu hareketlerin ortak noktası göçlerin her uygarlığın kendi habitusunu genişletmesini sağlamış olmasıdır. Coğrafya ve iklim tarafından dayatılan tüm sınırlamalara rağmen, göç ister kendi iç yapısından doğan ister siyasi olsun her bir oluşumu alabildiğince uzaklara kadar genişletmiştir. Sonuçta göç, tarihsel değişimin anahtar enstrümanıdır. Göç akımları imparatorluklar yaratmış ve yok etmiş, güç dengelerini alt üst etmiş, geniş bölgelerin etnik ve kültürel kompozisyonlarını değiştirmiş, bazı gelişmeleri mümkün kılmış bazılarını ise tarihinin çöplüğüne terk etmiştir. İklim ve insan göçü arasında bir bağlantı olduğuna dair tarihsel kanıtlar mevcuttur ancak bu ilişki diğer toplumsal süreçlerle de yakından bağlantılıdır. Göç iklimle ya da diğer herhangi bir faktörle ilgili mevcut bir riske verilen basit ve otomatik bir tepki olarak düşünülmemelidir. İnsanın mekânsal davranışının ortaya çıkmasında birçok faktör bir araya gelir ve göç hassasiyetleri ve tercihleri sosyal gruplar ve bölgeler arasında büyük farklılıklar gösterir (McLeman ve Smit, 2006: 32).

Çevresel değişimler sonucu ortaya çıkan insan hareketliliği yeni bir olgu değildir. İnsanlar yüzyıllardır çevrelerindeki değişimlere bağlı olarak özellikle mevsimsel olarak, göç etmektedirler. Ne var ki, uluslararası toplum yalnızca son 30 yıldır iklim değişikliğinin ve çevrenin insan hareketliliği üzerindeki etkisine dair geniş bağları ve etkileri tanımaya başlamıştır (Laczko ve Aghazarm, 2009: 13). İster bölgesel ister küresel olsun değişen iklim koşullarının ilgili yerlerde yaşayan popülasyonların hareketlilikleri üzerinde etkileri olduğu bilinmektedir. Diamond (2005), Fagan (2008), Lamb (1982) ve Linden'in (2006) çalışmalarını da kapsayan birçok çalışma tarih öncesi ve klasik dönemlerde iklim değişimleri ve değişkenliği nedeniyle meydana gelen göç hareketlerini gösterirken, McLeman ve Hunter (2010) ve Leighton'ın (2006) çalışmalarını da içeren bir dizi çalışma 20. yüzyılda meydana gelen iklim olaylarının neden olduğu göçleri ortaya koymaktadır (akt. McLeman, 2013: 600).

Uluslararası bilim dünyası 21. yüzyıl boyunca dünya üzerinde antropojenik iklim değişikliği yaşanacağına hem fikirdir. Söz konusu iklim değişikliğinin doğal dengeleri bozarak, deniz seviyesi yükselmesi, ormansızlaşma, kuraklık ve uç hava olayları gibi etkileri olacağı oldukça açıktır. Tüm bu etkilerin insanların yerleşme şekilleri, yaşam koşulları, gıda üretimleri, sağlık koşulları üzerinde ciddi sıkıntılar yaratacağı da öngörülmektedir. Bunun

sonucunda yaşanacak tüm bu çevresel olaylar ve bunlara bağlı olarak oluşacak problemlerin ulusal ve uluslararası ölçekte büyük oranda yer değiştirmelere neden olacağından korkulmaktadır. İklim değişikliği kaynaklı göç tartışmaları, iklim değişikliğinin gelecek yıllarda meydana getireceği sorunların daha detaylı ve güvenilir modellemeler aracılığıyla ortaya koyulmaya başlandığı yıllarda, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin 1990 yılında yayınladığı etki değerlendirme raporunda "iklim değişikliğinin en büyük etkilerinin insan göçü üzerinde olabileceği" (IPCC, 1990) öngörüsünde bulunduğu günden beri sürmekteyken, özellikle 2007 yılında Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin dördüncü raporunun yayınlanması ile birlikte oldukça dikkat çekmiştir. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin son raporunda da (IPCC, 2014a: 16) iklim değişikliğinin yerinden edilen insan sayısını artıracığı vurgulanmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü'nün göç, çevre ve iklim değişikliği üzerine bakış açısı ise şu şekildedir (IOM, 2014a: 1):

- a) Çevresel faktörler her zaman göçün bir nedeni olmuştur;
- b) İnsanlar doğal felaketlerden kurtulmak için ya da sert ve bozulan çevresel koşullarla karşı karşıya kaldıkları zaman kaçarlar;
- c) İklim değişikliğinin ani ve yavaş başlangıçlı felaketleri ve de aşamalı çevresel bozulmayı yoğunlaştırması beklenmektedir;
- d) Çevresel göç ister gönüllü olsun ister zorunlu, kolaylıkla ayırt edilemeyen vakaları içerir;
- e) Göç nüfusun çevresel faktörlerle baş etmesine izin veren bir adaptasyon stratejisi olarak giderek daha fazla kabul görmektedir- örneğin geçici göç ya da döviz havaleleri alternatif gelir kaynakları açabilir ve geçim için çevreye olan bağımlılığı azaltabilir.

İklim değişikliği etkilerinin göçü nasıl etkilediği sorusunun cevabı, toplulukların var olduğu sosyo-kültürel-politik-ekonomik çevrelerini, iklim değişikliğinin etkisini yaşayan insanların bilişsel süreçlerini; bireyin, hane halkının ve toplumun göçe ve göçün sonuçlarına ilişkin tutumlarını ve göçün cevap verebileceği iklim uyarılarının türünü anlamaktan geçmektedir (Kniveton vd., 2008: 57). İklim değişikliğinin insan hareketliliğini en az dört şekilde etkilemesi beklenmektedir (IOM, 2014b: 34):

- 1) Daha büyük, sık ve potansiyel olarak daha yoğun bir şekilde meydana gelen hava koşullarına bağlı doğal afetler- hem ani hem de yavaş başlangıçlı -insani acil durumlar ve artan nüfus hareketleri riskinin artmasına neden olabilir.
- 2) Isınmanın ve iklim değişikliğinin diğer etkilerinin geçim, sağlık, gıda güvenliği ve su mevcudiyeti üzerindeki olumsuz sonuçları muhtemelen önceden var olan savunmasızlıkları daha da arttıracaktır. Kırsal alanlardaki hane halkı geliri düştüğünde,

iklim değışikliği ile bağlantılı geçim sıkıntısı, bazı yerlerde dışa göç düzeylerinin düşük olmasına neden olabilir. Göç kaynak gerektirdiğinden, gitmek isteyen ama kaynak yetersizliğinden dolayı gidemeyen insanlar sıkışmış nüfusları oluşturacaktır.

- 3) Yükselen deniz seviyeleri, kıyı alanlarını ve alçakta bulunan adaları yaşanmaz hale getirebilir.
- 4) İklim değışikliği azalan doğal kaynaklar üzerinde rekabeti ve gerilimi daha da arttırabilir ve potansiyel olarak çatışmaya, dolayısıyla yerinden olmaya yol açabilir.

İklim değışikliğinin sonuçlarının her bölgede farklı etkiler yaratabilecek karmaşık bir çevresel süreç olduğu önceki bölümde detaylı bir biçimde anlatılmıştı. Bu bağlamda toplumların da tarihsel süreçte en az iklim değışikliğinin kendisi kadar karmaşık ve çok boyutlu kurumsal, sosyo-ekonomik, kültürel ve teknolojik süreçlere uyum sağlamak zorunda kaldığı bilgisinden hareketle bu yeni bilinmez ve çeşitlilik gösteren değışim sürecine uyumun da bu bağlamda düşünülmesi gerekmektedir. İşte bu noktada insanlık tarihi kadar eski uyum mekanizmalarından biri olan göç devreye girmektedir. İklim değışikliği uluslararası toplumda büyük bir endişe halini alırken, değışimin insani boyutlarından biri olan göç her geçen gün hem politika belirleyiciler hem de araştırmacıların artan bir biçimde ilgisini çekmektedir. Bu alandaki bilgiler halen sınırlı ve paralıyken, etkilenen mekanizmalar, kişi sayısı ya da coğrafi bölgelere dair belirsizliklere ek olarak, çevrenin nüfus hareketleri üzerindeki doğrudan etkisini vurgulayanlar ile bu hareketlerin daha çok sosyal ekonomik ve politik bağlamlarda ortaya çıktığı üzerinde duranlar arasındaki tartışmalar sürmekte, her disiplin kendi girdisini literatüre dahil etmektedir (Piguet vd., 2011: 1).

İklim değışikliği, insanların yaşamları ve geçim kaynaklarının tehdit altında olmasına bağlı olarak göç etmesine neden olurken aynı zamanda doğal felaketlerin sıklığını ve yoğunluğunu arttırdığı ve çevresel bozulmayı hızlandırdığı görölmektedir. Yoğun hava olayları, deniz seviyesi yükselmesi, kıyı erozyonunu ve çölleşmeyi de içeren artan çevresel bozulmalar sonucunda iklim değışikliği insani acil durum risklerini artıracak ve nüfus hareketliliklerini tetikleyecektir. İnsanlık tarih boyunca yaşam alanlarını iklim koşullarına göre düzenlemiştir. Bu anlamda göç iklim stresi ile başa çıkma noktasında her zaman başvurulmuş bir mekanizma olagelmıştır. Hali hazırda göçebe hayat yaşayan pastoral toplumlar, su ve besin kaynakları için iklim şartlarına göre yer değıştirmektedirler. Göç sadece göçebe toplumların başvurduğu bir yöntem olmakla kalmayıp yerleşik düzene sahip toplumlarda da önemli bir mekanizma olmuştur. İklimin yaşam koşulları üzerinde oluşturmuş olduğu stresin neden olduğu göçlerden bahsediyor olsak da bu göç hareketlerinin sosyo-ekonomik streslerle birleştiği takdirde hatırı sayılır seviyelere ulaştığına değinmekte fayda vardır. Zira uzak mesafeler kat edecek

kaynaklara sahip olamayanların bu gibi durumlarda alternatif yollarla süreci atlama yoluna gittikleri görülmektedir.

Yükselen deniz seviyeleri, değişen yağış düzenleri ve daha sık ve şiddetli fırtınalar gibi iklim değişikliğinin meteorolojik etkilerini belirlemek için muazzam miktarda zaman ve enerji harcanırken, iklim değişikliğinin insan nüfusu üzerindeki etkilerinin ampirik analizi üzerinde çok daha az zaman, enerji ve kaynak harcanmaktadır (Brown, 2008: 12). Marchiori ve Schumacher'in (2011: 597-598) iklim değişikliği ve uluslararası göç arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında, iklim değişikliğinin dünya göçünü büyük oranda artıracığı ve küçük değişimlerin dahi uzun vadede göçmen sayısı üzerinde belirgin etkilere neden olacağı sonucuna ulaşmışlardır. Onlara göre, "Kalıcı göç, insanların geçim imkânını ortadan kaldıran çölleşme veya sürekli çevresel bozulma gibi geri dönüşü olmayan veya uzun süren sorunlardan dolayı yahut insanların gelecekte daha fazla aşırı olaylar beklemesi ve bunlardan kaçınmaya çalışması nedeniyle ortaya çıkmaktadır" (Marchiori ve Schumacher, 2011: 574). İklim değişikliği kaynaklı göçlerin büyük bir bölümünü ülke sınırları içerisinde gerçekleşeceği öngörüldürken, uluslararası boyutta gerçekleşenlerin genel anlamda önceki göç düzenlerini ve yollarını takip ettiği görülmektedir. İklim değişikliğinin geçici ve dönemsel göçleri artırdığının Afrika ve Asya başta olmak üzere örneklerine rastlanırken, gelecek yıllarda özellikle hem yavaş başlangıçlı çevresel bozulmalarda hem de ani felaketler noktasında yaşam koşullarının sürdürülemez hale gelmesi nedeniyle daimî göçün de artacağı beklenmektedir (IOM, 2014b: 40).

Antropojenik iklim değişikliğinin doğal afetlerin sıklaşması, gıda üretimini ve temiz suya ulaşımı etkileyen artan sıcaklık ve kuraklıklar, kaynaklar üzerinde artan rekabete bağlı çatışmalar, deniz seviyesi yükselmesine bağlı olarak batan adalar ve bozulan kıyılar ve yukarıda bahsedilen diğer etkileri nedeniyle ciddi oranda insan hareketliliği yaratacağı öngörülmektedir. İklim değişikliği kaynaklı göç sürecine dair Piguet ve arkadaşları (2011: 14-15) üç değişken belirlemiştir:

- 1) Göç kısa ya da uzun süreli olabilir. Göçün geçiciliği de çevresel süreçlerin doğası ile ilişkilidir: Çok sistematik bir tipoloji olmasa da genel anlamda çölleşme veya deniz seviyesi yükselmesi gibi yavaş başlayan olaylar uzun vadeli göç ile ilişkili gibi görünürken, tropikal siklonlar gibi ani felaketler geçici yer değiştirmeler yaratacaktır.
- 2) İkinci önemli ayırım, kısa mesafeli ve uzun mesafeli göç arasında ya da iç ve dış hareketler arasında gerçekleşmektedir. Her ne kadar iklim değişikliğine bağlı göçler üzerine tartışmalar özellikle "Güney"den "Kuzey"e yoğunlukla uluslararası göç üzerine yoğunlaşıyor olsa da kanıtların çevresel faktörlerin tetiklediği göçlerin daha çok iç göç

düzeyinde kaldığını göstermesi dolayısıyla bu konuda daha çok Batı'nın korkularının dile geldiğini söylemek mümkündür.

- 3) Üçüncü ayırım, zorunlu ve gönüllü göç arasındadır. Sıklıkla kullanılan "çevresel mülteci" kavramı, insanların doğal çevre yüzünden evlerini terk etmek zorunda kaldıkları fikrini ifade eder. Ne var ki, potansiyel göçmenler arasında karar alma sürecini yakalamak ve neden, nasıl ve ne zaman ayrılmaya karar verdiklerini anlamak son derece zor olmakla beraber büyük oranda insanların sahip oldukları kaynaklar ve fırsatlarla da ilgilidir.

İnsan hareketliliğinin değişen iklimin sonuçlarından biri olduğunu savunanlar, fırtınalar, seller ve kasırgalar gibi iklim değişikliğinin ani etkilerinin ve ormansızlaşma, çölleşme ve kuraklık gibi aşamalı etkilerinin her ikisinin de toprağı ve gıda üretimini bozguna uğrattığı ve hatta çoğu durumda yok ettiğini iddia etmektedir (Okeowo, 2013: 276). Kuşkucular ise yaşanan çevresel felaketlerin insan etkinliğine bağlanamayacağını veya en azından yaşanan her felaketten antropojenik iklim değişikliğinin sorumlu tutulamayacağını dolayısıyla bunların sonucunda meydana gelen göç hareketlerinin bu bağlamda değerlendirilmemesi gerektiğini savunmaktadırlar. Zira tarih doğal felaketler nedeniyle yerinden olan binlerce topluluğun örnekleriyle doludur. Ne var ki, önceki bölümde detaylı bir şekilde anlatıldığı üzere sanayi devriminden bugüne yaşanan süreçte insan faaliyetleri sonucunda yaşanan iklim felaketlerinin sayısının oldukça arttığı herkes tarafından kabul görmektedir. Bu bağlamda iklim değişikliğinin yarattığı daha sıcak ve daha kuru bir iklim, daha değişken bir yağış düzeni, artan ve uzayan kuraklıklar sonucu yayılan çölleşme ve azalan gıda üretimi gibi etkiler sonucunda insan hareketliliğinin artacağı tahmin edilmektedir (Okeowo, 2013: 277). Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM), çevresel ve iklimsel değişiklikler bağlamında insan hareketliliği konusunda etkin eylem için dört önemli mesajı bulunmaktadır (IOM, 2014b):

- 1) Çevresel ve iklim değişikliği kaynaklı göç, çok kutuplu ve çok boyutlu bir olgudur. Çevresel ve iklimsel faktörler hem itici hem de çekici faktörlerdir ve bunlara ekonomik, sosyal, politik ve demografik yönlerden aracılık edilmektedir. Tüm bu farklı boyutlar birlikte bir topluluk ve bir kişinin dayanıklılığı ve savunmasızlığını tanımlar. Göç, çevre ve iklim değişikliği ilişkisi "çift duyarlılık sorunu" oluşturmaktadır. İklim müzakereleri siyasi açıdan hali hazırda hassas bir konu iken, çevresel kaynaklı göç ile ilgili sorular incelendiğinde daha da hassas bir hal almaktadır. Göç ayrıca son derece karmaşık bir konudur ve devletlerarası göç konusundaki iş birliği hassasiyetleri devam etmektedir.
- 2) İklim değişikliği bağlamında göçten bahsetmek, iklim değişikliği tartışmalarının insani yüzüne bakmak demektir. Göçmenlerin kendileri, aileleri ve topluluklarına;

stratejilerini ve hareket kabiliyetlerini anlamak için daha fazla önem verilmelidir. Politika yapıcılarının, göç, çevre ve iklimin karmaşık bağıını ele alabilmek için ulusal, yerel veya bölgesel ve uluslararası seviyelerde yetkilendirilmeleri gerekmektedir.

- 3) İnsan hareketliliği hem direnç hem de hassasiyet barometresi olarak okunabilir. Göçmenlerin hareket kabiliyet stratejileri doğası gereği "olumlu" ya da "olumsuz" değildir. Hareketlilik, hayatları kurtarabilir, dayanıklılığı artırabilir ve riski azaltabilir-aynı zamanda insanları savunmasız duruma düşürebilir ve onları yeni risklere maruz bırakabilir. Etkilenen alanlardan çıkamamak da güvenlik açığının daha büyük bir işareti olabilir; çünkü sıkışmış nüfus genellikle çevresel tehditlerle başa çıkmak için daha az seçeneğe sahiptir.
- 4) Göç, siyasi icraatlarla desteklenebilecek bir uyum seçeneğidir. Tarih, değişen çevre koşullarına uyum sağlamak için göçü kullanan bireylerin ve toplumların pek çok örneğini bize sunmaktadır. Bazı bağlamlarda, göç, politika eylemiyle desteklenebilen önemli ve olumlu bir uyum stratejisi oluşturabilir. Göçün mevcut bağlamda adaptasyona nasıl katkıda bulunduğu ve gelecekteki çevresel değişime nasıl katkıda bulunabileceği üzerine kanıt tabanını geliştirmek anahtardır.

İklim değişikliği ile çevresel bozulma ve iklim değişikliği ya da çevresel bozulma ile göç arasındaki bağlantıları araştırmak çevresel etkilerden dolayı yerinden edilmiş kişilerin korunması için uygun platformun bir mülteci paradigması yahut bir uyum stratejisi kapsamında mı değerlendirileceği açısından önem taşımaktadır (Okeowo, 2013: 275). Sosyal, politik, demografik ve ekonomik etkenlerle iç içe geçmiş, çok boyutlu ve çok nedenli bir olgu olan çevresel göç, iklim değişikliği etkileri sonucu gerçekleşen göç sürecinin paydaşları açısından mutlak surette olumsuz bir anlam taşımamalıdır. Aksine belki de, gelecekte etkileri kaçınılmaz bir biçimde öngörülen iklim değişikliğinin etkilerine bir cevap, bir tepki olarak geliştirilebilir. Zira göç neredeyse insanın kendisiyle yaşıt ve dünyadaki insanlar tarafından yaygın olarak değişen çevresel koşullara uyum sağlamak adına kullanılan geleneksel bir mekanizma olarak iklim değişikliği ile başa çıkma noktasında bir çözüm olabilir. Bu bağlamda zorunlu göçleri mümkün olduğunca azaltmak, engel olunamayan zorunlu göçlerden etkilenen insanlara gerekli yardımı ve korumayı sağlamak bu sürecin en önemli basamağıdır.

Her ne kadar çevresel göçler popülerlik kazanarak yeni bir alanmış gibi görülse de aslında Ravenstein (1889) başta olmak üzere literatürde tarihi daha eskilere dayanan bir göç türünden bahsetmekteyiz. 20. yüzyıl boyunca göç literatüründen gittikçe kaybolan; Stouffer'in 'müdahil olan fırsatlar' yaklaşımı, neo-klasik ekonomik teori, coğrafya, 'ekolojik modeller' ve 1980'lerden itibaren yoğunlaşan uluslararası göç çalışmalarında da değinilmeyen çevresel

faktörlere bu azalan ilgiyi Piguet vd. (2011: 3-4) dört eğilimle açıklamaktadır: Birincisi, Batı merkezli düşünceye göre teknolojik ilerleme doğanın insan hayatındaki etkisini azaltacaktır. İkincisi, göçün çevre temelli açıklamaları, sosyo-kültürel yaklaşımların veya Marksist / ekonomik perspektiflerin yararına olan sözde deterministik doğaları nedeniyle gittikçe reddedilmiştir. Üçüncü sebep, göç teorisinde ekonomik paradigmanın yükselişi ile beraber ekonomik faktörlere en merkezi rolün verilmesidir. Son olarak, zorunlu göç çalışmaları çevresel nedenlerle yerinden edilmeleri içerebilirken daha çok devlet ekseninde güçlü bir politik öncül üzerine inşa edilmiştir.

1980'lerin sonu 1990'ların başında iklim değişikliğine olan ilginin artması, muhtemel iklim göçmenleri ile ilgili ortaya atılan sayılar ve IPCC'nin 1990'da yayınladığı rapor ile konuya dikkat çekmesi sonucunda "çevresel göçmenler" tekrar tartışmalarda yerini almıştır. Ancak bu dönemde çevresel göçmenlerin, iklim değişikliği kaynaklı sebeplerden ötürü ülkelerini terk etmek zorunda kalacak olan insanlar olarak resmedilmesi ve mevcut göç akımlarının ampirik analizlerinden ziyade geleceğe dönük öngörüler temelinde gerçekleşmesi, çoğu göç araştırmacısının inançlarıyla açıkça çelişmiş ve doğa ve sosyal bilimciler arasında uzun zamandır süregelen bir bölünmeye yol açmıştır: Doğa bilimcileri çevresel bozulma ve göç arasındaki karşılıklı ilişkiyi kabul ederken, ilişkili çok sayıda insan olduğunu vurgulamakta; sosyal bilimciler ise çevreyi diğer birçok göç sürücüsünden biri olarak görüp öne sürülen tahminler konusunda oldukça temkinli yaklaşmaktaydı (Piguet vd., 2011: 5). Bugünlerde tartışma devam ediyor olsa da belirgin bir disiplin ayrımının yok olduğunu söylemek mümkündür. Göç uzmanları göç dinamiklerinde çevresel faktörlerin rolüne daha çok eğilmekteyken, çevre bilimciler de daha temkinli ve çok boyutlu yaklaşımlara açık hale gelmekte, son yıllarda iklim değişikliğinin sonuçlarının her zaman olduğundan daha sık ve sert bir biçimde kendini göstermesi ise ampirik çalışmalar için umut vaat etmektedir. Çevresel göçmen terimi:

...hayatlarını ya da yaşam koşullarını olumsuz bir biçimde etkileyen çevre koşullarında meydana gelen ani ya da aşamalı değişiklikler yüzünden mutlak yerleşim yerlerini gerek geçici gerek daimî olarak terk etme zorunluluğu altında olan ya da terk etmek zorunda kalan ya da terk etmeyi tercih eden ve ülke içinde ya da ülke dışına hareket eden kişiler ya da kişi gruplarını (IOM, 2009a: 8).

ifade etmektedir. Gerçekten de bu bağlamda;

yerinden edilme', 'hareketlilik' ve 'göç' gibi kavramlar, kasırga korkusuyla birkaç saatini geçici sığınma yerinde geçirenler ile deniz seviyesi yükselmesi nedeniyle toprakları tamamen yok olmuş bir toplumun hep beraber yer değiştirmesine kadar birçok durumu ima etmektedir (Piguet vd., 2011: 14).

Göçmen-mülteci tanımlarındaki sıkıntılardan ötürü literatürde (ve bu çalışmada da) kişiden ziyade sürece odaklanan birçok farklı terimle karşılaşmak mümkündür: Çevresel göç (environmental migration), çevresel yerinden edilme (environmental displacement), iklim göçü

(climate migration), iklimsel yerinden edilme (climate displacement), çevresel kaynaklı göç (environmentally induced migration), iklim kaynaklı göç (climate-induced migration), çevresel hareketlilik (environmental mobility), iklim hareketliliği (climate mobility), çevresel hareketler (environmental movement) vb. (Nicholson, 2014: 153).

Çevresel göç diğer tüm göç türleri gibi çok nedenli bir olgudur. Diğer bir deyişle, çevre ve göç arasında basit bir nedensel ilişki yoktur. Her ne kadar halen daha ampirik kanıtlar zayıf kalsa da çevresel sürücülerin göç olgusu üzerinde belirgin ve artan bir etkisi olduğu gerçektir. Birçok göç türünde olduğu gibi çevresel göçlerde de gönüllü-zorunlu, uzun vadeli-kısa vadeli, geçici-kalıcı ya da bölgesel-uluslararası nitelikleri dolayısıyla çok yönlüdür. Bunun yanı sıra kır-kent göçü ve artan kentleşme tartışmaları iklim değişikliği bağlamında da oldukça önemlidir. Yine birçok durumda olduğu gibi burada da göçün bir taraftan neden olduğu zarar ve acılar dolayısıyla bir zorluk mu yoksa üstlenebileceği adaptasyon işlevi nedeniyle bir çeşit çözüm mü olduğu tartışma konusudur. Bu bağlamda “adaptasyon” (adaptation), “savunmasızlık” (vulnerability), “dayanıklılık” (resilience), “iklim adaleti” (climate justice) ve “sürdürülebilir kalkınma” (sustainable development) önemli ve geliştirilmeye açık kavramlardır. “İklim mültecileri”, “çevresel mülteciler”, “iklim göçmenleri” vs. şeklinde giden bir dizi tasnif çabasına rağmen hala yasal mevzuattaki belirsizlikler nedeniyle, iklim değişikliğinden etkilenecek toplumları da kapsayan kapsamlı ve katılımcı süreçler oluşabilmesi adına küresel inisiyatif ve iştirakler büyük önem taşımaktadır. En büyük riski az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin taşıdığını göz önünde bulundurarak, yerel düzeyde danışma, bilgilendirme, kapasite geliştirme vb. çalışmaların güçlendirilmesi kuşkusuz öncelikli eylemlerdendir.

Daha açık bir biçimde ifade edecek olursak, herhangi bir göç hareketi bir araya gelen birkaç faktörün bir ürünüdür ve çevresel baskı her zaman ekonomik kısıtlar ya da fırsatlar, sosyal ağlar, politik bağlam ve benzerlerini içeren diğer nedenlerle birbirine karışmıştır. Yani hareketliliği artıran etmenler sadece çok sayıda değil aynı zamanda da iç içe geçmiş durumdadırlar. Örneğin iklim değişikliği sağlık sorunlarına, ekonomik problemlere ya da besin sıkıntısına neden olabilir ve bunlar göçü artırabilir. İşte bu gibi durumlarda bir hareketliliğin birincil sebebini bulmak oldukça zordur, zira tüm nedenler iç içe geçmiş bir biçimde karşılıklı olarak birbirini güçlendirebilir. Çevresel faktörlerin hali hazırda ekonomik, politik ya da sosyal problemlerin bulunduğu bölgelerde göç hareketleri noktasında katalizör görevi göreceği öngörülebilmektedir. Zira bu gibi sebepler dolayısıyla bir göç hafızasına sahip olan toplumların iklim değişikliği nedeniyle göç etmesi daha muhtemel gözükmektedir.

Piguet ve arkadaşları (2011: 2) çalışmalarında birbiriyle bağlantılı iki ana argümanı tartışmaktadır. Birincisi, göçteki çevresel ve iklimsel faktörlerin ağırlığını ve sosyal, siyasi veya ekonomik nitelik taşıyan diğer itme veya çekme faktörleri ile olan ilişkisini göz önüne almaktadır. Çevrenin göç dinamikleri üzerindeki rolünü anlayabilmek, insanların nasıl ve neden iklim değişikliğine karşı savunmasız oldukları ve çevresel stresle baş etmek için geliştirdikleri farklı stratejilerin bir değerlendirmesini gerektirir. İkinci argüman, gerçekleşen göç akımlarına yönelik siyasi yaklaşım ve çevresel faktörlerle bağlantılı olarak hareket eden kişilere nasıl davranılması gerektiği ile ilgilidir. Bu, savunmasız durumda olanlara sağlanacak potansiyel koruma ve bu korumayı sağlayacak sorumlu olan hükümetler ve uluslararası toplum üzerine tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Çevresel faktörlerin göçü ne derece belirlediği konusu ve bu tür göçlerle ilişkilendirilecek insanların statüsüyle ilgili konu kuşkusuz iç içe geçmiş iki noktadır (Piguet vd., 2011: 2). Görüldüğü üzere çevresel göç hakkında tahminlerde bulunmak içerdiği çok sayıda değişken nedeniyle oldukça zordur. Göç etme kararının ardındaki etkenler arasında çevresel etkileri izole etmek oldukça zor bir uğraştır. Bu nedenle Uluslararası Göç Örgütü, göçmenleri bir kategoride sınıflandırmaya çalışmak yerine “savunmasızlığı” (vulnerability) kavramsal ve operasyonel çabaların merkezine koymaktadır (IOM, 2014b: 6). Çevresel faktörlerle mücadele etme yahut onlara uyum sağlama kapasitesini göz önüne alan bu kilit kavrama ve bağlantılı diğer kavramlara sonraki bölümlerde daha detaylı olarak değinilecektir.

Çevresel kaynaklı göçü araştırma ve kavramlaştırma güçlükleri göç süreçlerinin karmaşıklığı nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bu tarz vakalar genellikle çok nedenlidir ve diğer göç sürücülerıyla bir bağlantısı bulunmayan çevresel bozulma gibi tek bir sürücüden bahsetmek genellikle mümkün değildir. “İklim değişikliği, doğrudan insanları yerinden oynatmaz ya da hareket ettirmez, ancak çevresel etkiler yaratır ve insanların bulundukları yerde yaşamalarını zorlaştıran mevcut kırılganlıkları artırır” (Laczko ve Aghazarm, 2009: 14). Göç süreçlerinin bir süre sonra orijinal sürücüden bağımsız bir hale gelebilme ve kendi kendini devam ettirebilme özelliği nedeniyle iklim kaynaklı göçü ampirik olarak açıkça diğer çevresel, ekonomik ve hatta kültürel kaynaklı göç süreçlerinden ayırmak neredeyse imkansızdır (Faist ve Schade, 2013: 12-13). Göçün doğrusal bir özelliğe sahip olmaması yani belirli bir durumda bir grup göç etmeyi tercih edebilecekken başka bir grubun dışsal bazı sebepler dolayısıyla göç etmemeyi tercih etmesi burada da geçerlidir. Örneğin aynı çevresel baskıya maruz kalan bir bölgede göç geçmişine sahip olan köy göç etmeyi tercih ederken diğer köy kalmayı seçebilir (Faist ve Schade, 2013: 13). Çevreye bağlı göçün çoğunun iç göç olarak gerçekleşmesi beklenirken, kalıcı veya geçici, yerel veya uluslararası olabilir. İklim değişikliğinin etkilerine yüksek oranda

maruz kalma ve düşük uyum kapasitesinin birleştiği gelişmekte olan ülkeler en çok etkilenen ülkeler olacaktır (IOM, 2014b: 6). İklim değişikliğinin var olan göç yolları, sosyal ağlar ve ulus-ötesi topluluklar aracılığıyla uluslararası göçü artıracak bir yanda dursun, iklim ile ilişkili göçlerin büyük bir bölümü ülke içi ya da bölge içinde gerçekleştiği görülmektedir (Adamo ve Izazola 2010; Gemenne 2011; Massey vd., 2010; Nelson 2010 akt. McLeman, 2013: 602). Ayrıca, gelişmekte olan bölgelerde ekonomik sistemler ve geçim kaynakları büyük oranda tarıma ve doğal kaynaklara bağımlı olduğu için, uç hava olaylarının ve artan kuraklığın hali hazırda artan kır-kent göçünü hızlandırması beklenmektedir (Hunter 2005; Mendelsohn vd., 2007; McLeman ve Hunter 2010 akt. McLeman, 2013: 602-603).

Göç etme teşvikini bir taraftan arttırabilecekken bunu yapabilme kapasitesini de azaltabilecek olan iklim değişikliğine bağlı çevresel değişimlerin göç sürücülere (ekonomik, demografik, sosyal, politik, çevresel) üzerindeki etkileri, Black ve arkadaşları tarafından “Göç ve Küresel Çevresel Değişim: Gelecekteki Zorluklar ve Fırsatlar” raporunda da ortaya koyulmaya çalışılmıştır (Black vd., 2011b: 51-52; Black vd., 2011a: 448). Bu raporun ardından yayınladıkları makalede de belirttikleri üzere, deniz seviyesi yükselmesi, tropik fırtınalar ve siklonlarda artış, yağış rejimlerindeki değişimler, sıcaklıklarda artış, ve atmosferin kimyasındaki değişimler göçü doğrudan etkileyecek olan gelişmelerken bunların yanı sıra dolaylı olarak göçün ekonomik, demografik, politik, sosyal ve çevresel sürücülerini etkilemek suretiyle de göç düzenlerinin değişimine neden olduklarına dair kanıtlar gün geçtikçe artmaktadır (Black vd., 2011c, S8).

Her ne kadar belirli bir bölgede yaşanan iklim değişikliğine bağlı bir felaket sonucu meydana gelmiş göçün varlığı bilinse de çevresel etkilerin diğer sosyal veya ekonomik faktörlerle olan bağı nedeniyle –örneğin iklim değişikliğinin kuraklık nedeniyle Afrika’nın bazı bölgelerinde gıda verimliliğini düşüreceği bilinirken, kuzey bölgelerde tarım verimliliğini artıracak bilinmektedir- göçmenler tarafından farklı göç sürücülere aracılığıyla ifade edilebilir (McLeman, 2013: 601). Hali hazırda var olan birçok göç sürücüsü için tehdit çarpanı görevi görmeyen yanı sıra çevresel faktörlerin, deniz seviyesi yükselmesine bağlı batan adalar ya da kasırga ve fırtınalar gibi uç hava olayları sonucu yaşanan tecrübeler gibi doğrudan bazı göç şekillerine neden olduğunu ifade etmek mümkündür. Doğrudan yahut dolaylı, iklim değişikliğinin mevcut göç akımlarını daha da artıracak aşıkârdır (Faist ve Schade, 2013: 34).

Ottawa Üniversitesi'nden Robert McLeman iklim değişikliği bağlamında zorunlu göçleri iki sınıfa ayırmaktadır: İklim Olayları ve İklim Süreçleri (Brown, 2008: 17). İklim süreçleri, deniz seviyesi yükselmesi, tarım arazilerinin tuzlanması, çölleşme, artan su kıtlığı ve gıda güvensizliği gibi görece yavaş gerçekleşen değişimlerdir. Carteret ve Tuvalu adalarından

deniz seviyesi yükselmesi nedeniyle gerçekleşen göçler ve Afrika'dan kuraklık ve su kıtlığı nedeniyle gerçekleşen göçler bu gruba örnek olarak verilebilir. Diğer taraftan iklim olayları ise seller, kasırgalar, fırtınalar, tayfunlar gibi ani ve dramatik bir biçimde gerçekleşen değişimlerdir. Bu değişimlere bağlı olarak gerçekleşen zorunlu göçlere ise Amerika'da meydana gelen kasırgalar yahut Asya'da meydana gelen seller sonucu gerçekleşen göçleri örnek olarak vermek mümkündür.

İnsanlar hali hazırda hareket halindedir. Şu anda, kuraklık ya da kademeli olarak çevresel bozulma gibi yavaş başlangıçlı felaketlerin bir sonucu olarak hareket edenler hakkında güvenilir bir küresel tahmin bulunmamakla birlikte, tahminler daha çok ani gerçekleşen afetler nedeniyle yerinden edilen kişiler hakkındadır (IOM, 2014b: 39). Seller ve fırtınalar gibi hava olaylarına maruz kalmanın nüfusun hem geçici hem de kalıcı anlamda yer değiştirmesine neden olan önemli etkenlerden biri olduğu görülmektedir. Zira 2005 yılında meydana gelen Katrina Kasırgası'nın ardından New Orleans bölgesinde nüfus %25,4 oranında azalmış (2005 yılı temel alınarak), Teksas 250.000'in üzerinde Katrina göçmeni kabul etmiştir (Black vd., 2011b: 3). Ülke İçinde Yerinden Olma Merkezi'nin (IDMC) verilerine göre 2008-2013 yılları arasındaki beş yıllık dönemde toplam 165,8 milyon kişi yerinden edilmiş bunun 4 yıllık döneminde yerinden edilenlerin yüzde 90'ından fazlası iklim ve hava felaketlerine bağlı olarak yerinden olmuştur. Ayrıca daha şimdiden aniden ortaya çıkan felaketler şiddetli çatışmalara kıyasla daha çok insanı yerinden etmekte, örneğin 2013 yılında Asya'da çatışma ve şiddet nedeniyle yerinden edilen insan sayısı 327.400 iken, Haiyan tayfunu gibi ani iklim felaketleri nedeniyle yerinden edilen insan sayısı 7,3 milyondur (akt. IOM, 2014b: 39).

İklim değişikliğine bağlı göç örnekleri artık fazlasıyla mevcuttur. Bir kasırga yahut deniz seviyesi yükselmesine bağlı olarak tamamen ortadan kalkan bir yerleşim biriminde, tek bir olayın nüfusun büyük bir bölümünün yerinden olmasına yol açtığı görülürken, kuraklığın yaşandığı bölgelerdeki göç hareketlerinin diğer itici faktörlerden bağımsız değerlendirilemediği görülmektedir. Bu nedenle iklim değişikliği kaynaklı göçler bağlamındaki tartışmalar, göçmenleri iten ya da çeken iklim sinyallerinin kapsamının ve büyüklüğünün belirsizliği ve buna bağlı olarak bireylerin karar verme süreçlerindeki belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Çevresel ya da iklim değişikliği göçlerin gönüllü mü zorunlu mu olduğu da tartışma konusudur. Doğal afetler gibi durumlarda insanların göç etmekten başka bir şansı pek yoktur. Bu göçlerin kimi gönüllü kimi zorunlu olarak değerlendirilebilir. Çevresel değişimin yavaş ve kademeli olarak gerçekleştiği diğer durumda ise hareket daha çok gönüllüdür ve diğer ekonomik, sosyal ve siyasal faktörlerle bağlantılıdır (Laczko ve Aghazarm, 2009: 18).

Uzun süreli kuraklık gibi iklim süreçlerine bağlı stres faktörleri nedeniyle göç eden insanların, (kasırğa gibi ani iklim olaylarına sonucu yaşanan göçlere kıyasla) para, aile bağları ya da varış ülkesinde sahip olduğu herhangi bir bağlantıya ihtiyacı vardır. Ancak iklim değişikliği nedeniyle göç edecek insanların büyük bir bölümü ülke sınırları içerisinde kalacaktır. Kendi ülkelerinin ya da bölgelerinin dışına çıkmak durumunda kalanların ise birçok zorunlu göç türünde olduğu gibi etnik ya da kültürel bağı olan komşu ülkelere yahut kolonyal bağları olan varış noktalarına yöneleceğini tahmin etmek zor değildir. Her ne kadar fırtına, kasırğa, tsunami gibi uç hava olayları basında fazlasıyla yer bulsa da aşamalı değişimlerin insan hareketliliği üzerindeki etkisi çok daha büyük olacaktır. Çölleşme ve kıyı erozyonu gibi kademeli ve yavaş gerçekleşen çevresel değişimler daha az dramatik görünmeleri nedeniyle pek dikkat çekmeseler de büyük miktarda insanı etkilemektedir ve uzun vadede etkilemeye devam edecektir (Laczko ve Aghazarm, 2009: 15). Fırtına ya da hortum gibi ani ve habersiz gerçekleşen felaketler sonucunda çok hızlı bir biçimde göç etmek gerektiği için planlama yapmak görece zordur. Ancak kuraklık gibi yavaş gerçekleşen ve öngörülebilir değişimler için fırsatları değerlendirmek ve kaynakları da kullanmak açısından göç bir araç olarak çok daha iyi hizmet edebilir. Yavaş başlangıçlı ve ani iklim olaylarına bağlı göçler ağırlıklı olarak ulusal düzeyde kırdan kıra ya da kırdan kente şeklinde, uluslararası göç açısından genel olarak en yakın sınıra doğru gerçekleşmesi muhtemeldir. Küçük Pasifik adalarının gelişmekte olan devletleri "vatansızlık"ın söz konusu olduğu özel bir durum teşkil etmektedirler. Uzun mesafeli uluslararası göçlerin finansal kaynaklar ve sosyal ağlar gerektirmesi nedeniyle bu şekilde gerçekleşen hareketler mevcut göç düzenleri üzerinden ilerleyecektir (Laczko ve Aghazarm, 2009: 23).

İster ani gerçekleşen uç hava olayları şeklinde ister yavaş başlangıçlı ve uzun vadeli değişimler şeklinde gerçekleşsin iklim değişikliğinin göç hareketleri, düzenleri ve yoğunlukları üzerinde farklı etkileri mevcuttur. Örneğin kuraklık ve arazi bozulmasının Etiyopya (Meze-Hausken, 2000), Meksika (Feng vd., 2010), Batı Sahra (Gilla vd., 2011), Kenya (Gray, 2011), Hindistan (Jülich, 2011), Kanada (McLeman ve Ploeger, 2012), Guatemala (Lopez-Carr, 2012), Sahel (Scheffran vd., 2012b,d), Burkina Faso (Kniveton vd., 2011) örneklerinde hareketliliği artırdığı görülürken; Mali (Findley, 1994), Nepal (Massey vd., 2010; Bohra-Mishra ve Massey, 2011), Uganda (Gray, 2011) örneklerinde hareketliliği azalttığı görülmektedir (akt. IPCC, 2014c: 769). Benzer şekilde sellerin, Amerika (Frey ve Singer, 2006), Vietnam (Dun, 2011), Bangladesh (2011, Foresight) örneklerinde hareketliliği artırdığı ancak Bangladesh (Paul, 2005) ve Senegal (Foresight, 2011) örneklerinde hareketliliği azalttığı görülmektedir (IPCC, 2014c: 769). Deniz seviyesi yükselmesinin de benzer şekilde Amerika (Arenstan Gibbons ve

Nicholls, 2006), Amerika (Curtis ve Schneider, 2011), Vanuatu (Ballu vd., 2011) ve Papua Yeni Gine (Oliver-Smith, 2011) örneklerinde hareketliliği artırırken Tuvalu (Mortreux ve Barnett, 2009) örneğinde hareketliliği azalttığı saptanmıştır (akt. IPCC, 2014c: 770).

İklim değişikliğinin fırtınalar ve seller gibi ani başlangıçlı felaketlerin sıklığını ve şiddetini artırması; kuraklık gibi yavaş ilerleyen felaketlerin etkilerini artırması ve ayrıca çölleşme, okyanus asitlenmesi ve erozyon gibi aşamalı çevresel bozulma süreçlerini daha da kötüleştireceği bilinmektedir. Deniz seviyesi yükselmesi ve buzul erimesi gibi yükselen sıcaklıklarla bağlantılı bazı olaylar, yavaş ve aniden ortaya çıkan etkileri birleştirecektir. En çok kademeli çevresel bozulmanın uzun vadede çevresel göçlere neden olması beklenirken, bu olguların tümünün büyük ölçekli nüfus hareketlerine neden olacağı Uluslararası Göç Örgütü tarafından da (IOM, 2014b: 5) vurgulanmaktadır. İklim değişikliği sonucunda meydana gelecek yahut artacak olan yavaş başlangıçlı ve ani felaketlerin göç bağlamında farklı sonuçlara yol açabileceği ve bu gibi durumlarda göçün kimi zaman gerekli, kimi zaman engellenmesi gereken, kimi zaman ise meşru uyum stratejisi olarak ortaya çıkabileceği görülmektedir. Bu noktada müşterek yerel, ulusal ve uluslararası politikaların belirlenmesi ve uygulanması büyük önem taşımaktadır.

Tahminler, önümüzdeki 40 yıl boyunca 25 milyondan 1 milyara kadar insanın iklim değişikliği nedeniyle yer değiştirebileceğini söylemektedir (Laczko ve Aghazarm, 2009: 9). Örneğin Jakobeit ve Methmann (2007) gelecek 30 yıl içerisinde yaklaşık 150-200 milyon civarında “iklim değişikliği mültecisi” öngörürken, Christian Aid (2007) 2050’ye kadar bir milyar iklim mültecisi öngörüsünde bulunmaktadır (akt. Kniveton vd., 2008: 32). Geleceğin “iklim mültecilerine” dair 25 milyondan 1 milyara kadar uzanan geniş bir yelpazede öngörüler bulunsa da iklim değişikliğinin neden olacağı insan göçüne dair kantitatif, net bir öngörü sunacak modelleme henüz bulunmamakla birlikte, tamamen çevresel sebeplerin neden olduğu bir iklim göçmeni ya da çevresel göçmenin varlığı da tartışma konusudur (Ada devletleri vb. yerlerde yaşayan ve evlerinden olanlar hariç). Uç vakaları bir tarafa bırakacak olursak nüfus hareketliliği hemen her zaman çevresel, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlar arasındaki çok nedenli ilişkilerin bir ürünüdür. İklim değişikliği nedeniyle göç edecek insan sayısını tahmin etmek oldukça güçtür. Mevcut iklim modelleme tekniklerinin göç öngörülerini yapabilmeleri adına bireysel seçimler, potansiyel uluslararası eylemler ve emisyon senaryoları gibi birçok faktörü hesaba katması da oldukça zor. Ek olarak iklim değişikliği nedeniyle göç eden insanları kapsayan yeterli bir tanımlamanın olmaması da istatistik elde edilmesini zorlaştıran bir diğer etken olarak ortaya çıkmaktadır. İklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin en çok yaşanacağı bölgeler olan savunmasız az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde de

istatistiklerin sağlıklı elde edilememesi problemi söz konusudur. Bugüne kadar yapılan alan araştırmaları çevresel göç türlerine ilişkin şunları söylemektedir (IOM, 2014a: 2):

- a) çevresel göç daha çok ülke içinde gerçekleşmekle birlikte, çoğunlukla komşu ülkelere olmak üzere küçük bir oran sınır ötesi hareket etmekte,
- b) daha az sayıda göçmen uzun mesafeler kat etmekte,
- c) çevresel göç, çevresel tetikleyicinin türüne bağlı olarak geçici veya kalıcı olabilmektedir.

Örnek vaka çalışmaları içeriğe özgü olduğu için, kapsamlı sonuçlar çıkarmak ya da göç şekilleri ve eğilimleri ile ilgili genellemeler yapmak zordur. İklim değişikliğinin gelecekte mevcut çevresel ve sosyo-ekonomik sorunları daha da şiddetlenip şiddetlendirmeyeceği ve potansiyel geçici göç düzenlerini daha kalıcı hale getirebilme veya varış noktalarını değiştirebilme ihtimali, özellikle uluslararası göçle sonuçlanma potansiyeline götürme derecesi bilinmemektedir (Laczko ve Aghazarm, 2009: 24).

Piguet ve arkadaşları (2011: 16) iki ana yönetsel yönelim ortaya koymaktadır. Daha çok tanımlayıcı ve ileriye dönük olan birinci yöntem çevresel bozulma nedeniyle tehdit altında olan bölgelerin ve popülasyonların belirlenmesine ve gelecek potansiyel göçler hakkında bilgi veren bölge sakinlerinin savunmasızlık ve direnç boyutlarının bütünleşik bir değerlendirmesine odaklanır. Daha analitik olan ikinci yöntem ise diğer göç sürücüleri arasındaki belirgin çevresel bileşeni ayıklamaya çalışır ve amaç yaşanan göç hareketlerinde çevresel etmenlerin rolünü ve ağırlığını sorgulamaktadır.

Çevresel kaynaklı göçler hakkında mevcut çalışmaların büyük bir bölümünün yalnızca vaka çalışmalarına odaklanması ya da nitel çalışmalardan oluşması, nicel çalışmaların ise genel olarak yerel düzeyde kalması ve ülkeler arası karşılaştırılabilir anketlerin yoksunluğundan doğan boşluğu Avrupa Birliği tarafından finanse edilen Göç, Çevre ve İklim Değişikliği: Politikalar için Kanıtlar (The European Union-funded Migration, Environment and Climate Change: Evidence for Policy-MECLEP) projesi 6 ülkenin karşılaştırmalı analizini yaparak doldurmayı amaçlamaktadır (Laczko ve Singleton, 2016: 2). Bu proje kapsamındaki bulgulara sonraki bölümlerde değinilecektir. Piguet 2010 yılında yayınlamış olduğu ve meydana gelen insan göçlerinde çevresel faktörlerin rolünü ve ağırlığını sorguladığı çalışmasında kullanılan farklı yöntemlerin eleştirel bir değerlendirmesini sunmakta ve bunları 6 tipolojide özetlemektedir:

- 1) Alan Özelliklerine Dayalı Ekonomik Çıkarım: Bu yöntemin temel hipotezi, şayet çevre göç kararlarında bir rol oynuyorsa, belirli bir bölgenin çevresel özelliklerinin aynı zaman diliminde aynı bölgenin göç özellikleri ile bağlantılı olması gerektiğidir. Diğer

bir ifadeyle, bir bölgede yaşanan aşırı uç hava olaylarının sıklığı ile o bölgenin göç oranları arasında bir korelasyon olmalıdır. Bu yöntemin iki sınırlamasından söz etmek mümkündür. Birincisi kullanılan çevresel değişkenlerin yetersizliğine dairdir. Çoğu gösterge iklim değişikliğinin veya çevresel bozulmanın daha ayrıntılı göstergelerini bir tarafa bırakarak çok temel olan yağışlara yahut doğal felaketlere odaklanmaktadır. İkinci bir sınırlama, yöntemin kendisi ile daha doğrudan ilişkilidir ve maruziyetlerin ve yanıtların yalnızca bireyler yerine mekansal toplamlar için ölçülmesi gerçeği ile ilgilidir. Başka bir deyişle, hiçbir şey, çevresel stres altındaki bir alanda göç eden ve negatif göç dengesine katkıda bulunan kişilerin, o çevresel stresi yaşayan ve aynı şekilde göçe karar veren kişilerle aynı kişiler olduğunu garanti edemez. Ekolojik çıkarım yöntemi bu gruplar için özel bir göç verisi kullanılmadığı takdirde, çevresel değişkenlerin toplumsal alt gruplar üzerindeki etkisini -örneğin toplumsal cinsiyet veya sosyo-ekonomik statülerine ilişkin- ayırt etmeyi çok zorlaştırmaktadır (Piguet, 2010: 518)

- 2) Bireysel Örnek Anketleri: Bu modelin ekonomik çıkarım yönteminden farkı bireyler ve hane halkı düzeyindeki süreçleri anlamaya yönelik olmasıdır. Önceki göçlere dair yahut hane halkından bir veya birkaç kişi göç etmiş ise onlara dair sorular sorularak gerçekleştirilen anketler sonucunda bilgiler regresyon modellerinde ya da basit çapraz tabloları hazırlamak için kullanılır. Bu sayede çevresel baskı ve sosyo ekonomik bağlamlara ilişkin veriler geniş anketler aracılığıyla toplanmış olur (Piguet, 2010: 519)
- 3) Zaman Serisi Analizi: Bu yöntem, bu süreçte gelişebilecek diğer faktörleri kontrol altında tutarak, göç düzenlerinin çevresel parametrelerin evrimi ile birlikte değişip değişmediğini, göç düzenlerindeki mevcut değişimlerin çevresel etmenlerle açıklanıp açıklanamayacağını ölçer yani çevresel etmenler ve göç oranları arasında zaman içerisinde oluşan korelasyonun derecesini ölçmeyi amaçlar (Piguet, 2010: 520).
- 4) Çok Düzeyli Analizler: Ekolojik veriyi (örneğin uydu görüntüleri de dahil), hane halkı anketlerinden gelen bireysel verileri ve bazı durumlarda zaman serilerini birleştiren çok seviyeli metodoloji, birey, hane halkı, sınıf ya da coğrafi etkilerin toplam içerisindeki faktör analizlerini yapmak ve farklı bağlamsal ölçeklerin spesifik etkisini çözmek amacıyla sosyal bilimlerin birçok alanında kullanılmaktadır. Çok düzeyli yaklaşım her ne kadar umut verici görünse de bir dezavantajı, mekânsal birimlerin önceden tanımlanmış ve belki de fenomenin yaşandığı zamanki mekânsal dağılımını yansıtmayan bir hiyerarşiyi kullanmasıdır (Piguet, 2010: 520).

- 5) Bireysel (Ajan) Tabanlı Modelleme: Temel fikir, göç kararlarına yol açan davranış kurallarını çoklu uyaranlar bağlamında tanımlamak ya da hipotezlemektir. Bilgisayar simülasyonu araştırmacıların bir popülasyondaki ajanların davranışlarının zaman içerisinde sonuçlarını gözlemelerine ve içeriksel parametreleri değiştirmelerine olanak tanır. BTM'nin diğer yöntemlere göre en güçlü yanlarından birisi, ajanlar arasındaki davranış heterojenliklerini (örneğin, cinsiyete göre) veya sınırlı rasyonaliteleri göz önüne alabilmesidir (bireylerin rasyonalitesinin bilgi seviyesi, bilişsel yetenekleri ve karar verebilmeleri için mevcut olan zaman miktarı ile sınırlıdır) (Piguet, 2010: 521).
- 6) Niteliksel Yöntemler: Son yıllarda en çok kullanılan araştırma deseni olan niteliksel yöntemlerde, tehdit altındaki bölge sakinleri arasında yapılan görüşmeler ya da küçük örneklem anketlerinin yanı sıra tarihsel kaynaklara dayanan tarihsel analoglar kullanılmaktadır (Piguet, 2010: 521).

İkinci bölümden açık bir biçimde çıkarılabilecek ve bu bölüm içinde büyük önem taşıyan bir sonuç vardır: Küresel ısınmaya neden olan sera gazı emisyonlarından ve dolayısıyla da insan kaynaklı iklim değişikliğinden başlıca sorumlu olan gelişmiş ülkelerken, bu gelişmenin en güçlü etkileriyle karşı karşıya olan az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerdir. Uluslararası Göç Örgütü'ne göre en çok etkilenen gruplar (IOM, 2014a: 2): a) toplumun marjinalize olmuş kısımları, b) tarıma bağımlı gruplar, c) en az gelişmiş ülkelerdeki, düşük seviyeli adalardaki ve kıyı bölgelerindeki nüfuslar, d) en şiddetli şekilde etkilenen gruplar genellikle zarardan kaçabilme ihtimali en az olanlar. İklim değişikliğinin her bölgede olumsuz etkileri görülmektedir ancak özellikle ekonomilerinin büyük bir bölümü iklime duyarlı sektörlere bağımlı olan, beşerî, finansal ve doğal kaynakları yetersiz olan, kurumsal ve teknolojik kapasiteleri düşük olan az gelişmiş ülkeler daha savunmasız durumdadır. Bugün dahi çevre, nüfus ve göç baskısı altında bulunan bu bölgelerde durumun iklim değişikliğinin etkileri ile birlikte daha da kötüleşmesi beklenmektedir.

Diğer bir ifadeyle, iklim değişikliği kaynaklı göçlerin en çok en savunmasız ve yoksul bölgelerde yaşayanlar arasında gerçekleşeceği ancak bunun belirli bir miktar kaynak gerektiren uluslararası göç düzeyinde gerçekleşmeyeceği öngörülmektedir. En az gelişmiş ülkelerdeki nüfuslar, daha düşük adaptasyon kapasitesi (düşük ekonomik ve sosyal sermaye) nedeniyle iklim değişikliğinden en çok etkilenenler olacaktır. Aynı durum, savunmasız coğrafi konumlarından dolayı alçakta bulunan adalar ve kıyı bölgelerindeki nüfuslar için de geçerlidir. İklim değişikliğinin en ciddi göç ve / veya yerinden edilme sonuçlarını da görecek olanlar bu ülkelerdir. İklim değişikliğinin olumsuz etkileri sonucunda göç edecek olanların aslında, bunu gerçekleştirecek finansal ve enformel kaynaklara sahip olmamaları nedeniyle en yoksul

kesimler olmayabileceğine de değinmek gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle göç edememek daha büyük bir savunmasızlığın göstergesi olabilir (IOM, 2014b: 39). Son raporunda IPCC'nin de belirttiği üzere planlı göç için kaynaklara sahip olmayan nüfuslar, özellikle düşük gelirli gelişmekte olan ülkelerde aşırı hava olaylarına daha fazla maruz kalmaktadır. İklim değişikliği dolaylı olarak yoksulluk ve ekonomik şok gibi belirli sürücüler aracılığıyla şiddetli çatışmaların riskini artırabilir (IPCC, 2014a: 16).

Düşük gelirli gelişmekte olan ülkeler tarafından çevresel kaynaklı göçü yönetmek için benimsenen temel çerçeve olan Ulusal Uyum Eylem Programları'nın (National Adaptation Programmes of Action-NAPAs) yapmış olduğu değerlendirmeler birçok ülkede iklim değişikliğinin göç düzenlerini ciddi manada etkileyebileceğini göstermektedir. Ülkeler, yaşam alanlarının ve geçim kaynaklarının kaybedilmesi sonucu özellikle deniz seviyesi yükselmesi, artan kuraklık, sel ve diğer çevresel tehlikelerin etkilediği tarımsal alanlardan büyük ölçekli göçlerin hızlanacağını öne sürmekte olup, bunlardan NAPA'nın hali hazırda sunduğu örnekler şu şekildedir (Laczko ve Aghazarm, 2009: 362-363):

- ❖ Bangladeş, durgun suyun fazla derinliğinin Kharif (bölgeye bağlı olarak Nisan'dan Ekim ayına kadar uzanan yağışlı mevsimlerde yapılan hasat) mevsimi boyunca ekin üretimini engellediğini, iş ve geçim kaynaklarını etkilediğini ve sınırlı gıda kaynağı bırakarak iş ve geçim kaynağı için şehirlere göçe yol açtığını belirtmektedir.
- ❖ Kamboçya, çiftçilerin, taşkın ve kuraklıklara karşı savunmasız olduklarını, geçici yağmurla beslenen pirinç tarımıyla geçim etmek zorunda olduklarını belirtmektedir. Artan ürün kaybı, kırsal kesimde kentsel göç ve sınır ötesi göç için bir katalizör görevi görmekte, gıda sıkıntısına ve sağlığın kötüye gitmesine yol açmaktadır.
- ❖ Cape Verde, çevre ve nüfus baskısının etkileşiminden kaynaklanan devasa kıtlık nedeniyle göç etmiş binlerce sakine dikkat çekmektedir. NAPA, altyapı ve tarımsal üretimde büyük kayıplara yol açan ve sık sık görülen yağışların bazen ailelerin yerlerinden edilmesine veya insanların hayatını kaybetmesine neden olduğunu bildirmektedir.
- ❖ Eritre, başa çıkma stratejilerinin, özellikle şehirlerdeki gündelikçi işler için geniş mevsimsel hareketleri ve daha serin yaylalara ve/veya yükseltilmiş bölgelere hareketleri de içerdiğini belirtmektedir.
- ❖ Etiyopya, geçmişteki tekrarlanan kuraklık olaylarının, insanların göçünün yanı sıra yaşam ve mülk kaybı ile de sonuçlandığını belirtmektedir. Etiyopya, iklim değişkenliği ve aşırılıklarına karşı kullanılan geleneksel ve çağdaş başa çıkma mekanizmalarının, ekin ve dikim uygulamalarında meydana gelen değişiklikler, tüketim seviyelerinin

azaltılması, yabancı yiyeceklerin toplanması, haneler arası transferler ve kredilerin kullanımı, küçük emtia üretiminin artırılması, istihdam arayan geçici ve kalıcı göç, hububat depolaması, hayvancılık ve tarım araçları gibi varlıkların satışı, arazilerin ipotek edilmesi, tüccarlardan ve borç verenlerden gelen kredi, erken uyarı sisteminin kullanılması, gıda başvurusu/yardımları ve benzerlerini içerdiklerini ifade etmektedir.

- ❖ Gambia, öngörülemez yağışlı mevsimler ve kuru dönemler sonucu oluşan ürün verimi düşüşünün, orman ürünlerinin kullanılabilirliğinin azalmasının ve hayvancılığın yetersizliğinin, kırsal hane halkı gelirlerini azaltmaya neden olduğunu ve kırsal-kentsel göç için bir katalizör görevi gördüğünü belirtmektedir.
- ❖ Gine-Bissau özellikle kırsal alanlarda (ülkenin doğu kesiminde) uzayan kurak mevsimlerin yaylalarda baskıyı artırması nedeniyle köylerin tümüyle yerlerinden edilmesine neden olduğunu belirtmektedir. Nüfuslar tuzlu su istilasını nedeniyle pirinç tarlalarını terk etmek zorunda kalmaktadır. Birçok çiftçi yeni araziler aramakta ve bulduklarını pirinç tarlalarına dönüştürmektedir. Güney kıyısındaki diğerleri kuzeye veya Gine'ye göç etmektedir. Göç hareketleri doğu, kuzeybatı ve ülkenin güneyinde bazı bölgelerde de gerçekleşmektedir.
- ❖ Haiti, yoksulluk, nüfus artışı ve çevresel sorunların birleşimi sonucunda kırsal alanlardan Port au Prince'e çok sayıda insanın göç ettiğini belirtmektedir.
- ❖ Mali, ülkede kuzeyden güneye, sahil ülkelerine ve batıya doğru kuraklık ile mücadelede kendiliğinden oluşmuş bir uyum stratejisi olarak göç yaşandığını ancak iç göçün zaten kırılğan ekosistemi baskı altına aldığını ifade etmektedir.
- ❖ Moritanya, azalan yağışlar sonucu hayvanlarını kaybeden çobanların göçmen yaşam tarzlarını bırakarak devasa bir kırsal göç gerçekleştirdiklerini deneyimlemiştir.
- ❖ Sudan, bazı çobanları otlak alanlar arayışıyla güneye doğru göçmeye zorlaması sebebiyle kuraklığı iç göçün bir nedeni olarak görmektedir.
- ❖ Birleşik Tanzania Cumhuriyeti, kıyı alanlarındaki yerleşim yerlerinin kaybolmasına yol açan erozyon ve deniz seviyesi yükselmesine değinerek potansiyel adaptasyon faaliyetinin bu savunmasız toplulukların diğer alanlara taşınması olduğunu belirtmektedir.

Lilleør ve Broeck (2011: S79), az gelişmiş ülkelerdeki iklim değişikliğinin ve iklim değişikliğinin iki temel göç sürücüsü olan gelir seviyesi farkı ve gelir değişikliğini nasıl etkilediği ve onların da göçü nasıl etkilediğini mevcut literatürdeki ampirik verilerden hareketle değerlendirdiği çalışmada iki temel sonuca ulaşmıştır: Birincisi, göç sürücülerinin her ikisi de daha fazla göçe neden olacak iklim değişikliği ve artan iklim değişikliğinden

etkilenmektedir ancak yeterli ampirik kanıt bulunmamaktadır. İklim değişikliğinin ya da artan iklim değişkenliğinin gelir seviyeleri üzerindeki olumsuz etkilerine dair bazı kanıtlar bulunmaktadır ancak gelir değişkenliği üzerindeki etkilerine ilişkin oldukça az kanıt bulunmakta ve daha çok araştırmaya gereksinim duyulmaktadır. İkincisi, iklim değişikliğinin göçün ekonomik itici güçlerini nasıl etkilediği ve göç üzerindeki etkilerinin nasıl güçlendiği veya zayıfladığı konusunda şaşırtıcı bir biçimde araştırma eksikliği vardır. Bu sonuçlara dayanarak, en az gelişmiş ülkelerdeki (LDCs-Least Developed Countries) göçün iklim değişikliğinden ve gelecekte artan iklim değişkenliğinden nasıl etkileneceğini tahmin etmenin zor olduğunu ve mevcut projeksiyonların ampirik verilere dayanmaması nedeniyle politika yapıcılarının olumsuz etkileyebileceğini ifade etmektedirler.

İklim değişikliğinin etkilerinin önüne geçebilecek bilgiye ve kaynaklara sahip olan gelişmiş ülkelerde iklim değişikliğinin göçü tetiklemesinin çok muhtemel olmadığı lakin küresel güneydeki ülkelerde iklim değişikliğinin esas olarak sosyo-ekonomik ve politik sıkıntılar için bir tehdit çarpanı görevi gördüğü sonucuna varmak mümkündür (Okeowo, 2013: 281). Bu bağlamda Faist ve Schade'in vurguladığı üzere (2013: 4) insan-çevre ilişkilerinin toplumsal inşası, doğal ve beşerî kaynakların sürdürülemez biçimde sömürülmesine destek veren toplumsal eşitsizlikler, bu eşitsizlikleri coğrafi hareketlilikle aşmaya çalışan kişilerin çabaları ve mevcut savunmasızlıkların ve kaynak yoksunluğunun bazen üstesinden gelen bazense onları yeniden üreten kurumların rolü birlikte değerlendirilmelidir. Dolayısıyla,

İklim değişikliğinin etkisiyle sıklık ve şiddetleri artan kasırgaların, sel baskınlarının özellikle altyapısı yetersiz ve ekonomisi zayıf ülke ve bölgeleri derinden etkileyeceği düşünüldüğünde, atmosferde küresel ısınmaya yol açan sera gazı birikiminden tarihsel olarak sorumlu olan gelişmiş ülkelerin, sosyoekonomik sorunların çözümü için az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere, küresel adalet ilkesi doğrultusunda destek olması, söz konusu bölgelerdeki çatışma olasılığını azaltarak insanların ülkelerini terk etmek zorunda kalmalarını önleyebilir. Böylece, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanması olası toplumsal ve ekonomik erozyonun önlenmesi yönünde bir adım atılmış olacaktır (Oğuz, 2009: 65).

Antropojenik iklim değişikliği kaynaklı göçlerin ne boyutta gerçekleşeceğine dair oldukça farklı öngörüler söz konusudur. Bu öngörülerin şekillenmesine neden olan etkenlerden bir tanesi IPCC'nin raporlarında ortaya konulan senaryolarken bir diğeri ise ülkelerin ve toplumların değişen iklime ne derece uyum sağlama kapasitesine sahip olduklarıdır. IPCC 2030 senaryosuna göre:

- ❖ Çevresel yıkım milyonlarca insanı göç etmeye zorlayabilir.
- ❖ Deniz seviyesinde görülmesi beklenen yükselme nedeniyle, bazı ada ülkeleri toplum ve kültür olarak tamamen yok olabilir.
- ❖ Kimi bölgelerde şiddetli yağışlar göçü tetikleyebilir.

- ❖ Köylerden kente göç hızlanırken, kentlerdeki alt yapının çökmesi kentlerden kırsal bölgelere göçe de neden olabilir.
- ❖ Kötü iklim şartları ve savaşların birlikte yaşandığı bölgelerde büyük ölçekli sığınmacı ve göçmen problemleri yaşanabilir (Kadioğlu, 2007a: 335 akt. Oğuz, 2009: 65).

İklim değişikliği sonucu meydana gelecek sıcaklık ve yağış artışları sonucunda gelecekte dünya üzerinde bazı bölgelerin daha çok nüfus barındırabilecek hale geleceğine ayrıca değinmekte fayda vardır. Bu gerekçeleri Brown (2008:19-20) üç temel noktada toplamıştır: Birincisi, yükselen sıcaklıklar ile birlikte yüksek enlemde bitkilerin büyüme süresi uzarken yeni bitki türleri yetişmeye başlayacak, azalan don riski ile birlikte tarım verimliliği artacaktır. İkincisi, bazı alanlarda karbondioksitin "döllenme etkisini" artırması sonucu tarım üretiminde yoğunluk artacaktır. Artan yağışlar ise su stresi altında olan bölgelerdeki sıkıntıları hafifletecektir. Bu gibi gelişmeler nedeniyle iklim değişikliğinin bazı bölgelerde yaşayan toplulukların göç kararlarında "çekici" faktör olabileceği görülmektedir ancak bu konu bu tezin kapsamı dışında olduğu için üzerinde durulmayacaktır. Brown (2008: 27) iklim değişikliğinin zorunlu göç sürücülerini üzerindeki gelecekteki etkisini; gelecekteki sera gazı emisyonlarının miktarına, gelecekteki nüfus artış oranı ve dağılımına, iklim değişikliğinin metodolojik evrimine ve de yerel ve ulusal adaptasyon stratejilerinin etkinliğine bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Bu etkenlere kuşkusuz iklim değişikliğinin yaşanmasında en büyük paya sahip olan gelişmiş ülkelerin iklim adaletinin sağlanması adına üzerlerine düşen sorumlulukları ne derece yerine getireceklerinin de eklemesi gerekmektedir.

Faist ve Schade (2013: 13), iklim değişikliği bağlamında göç tartışmalarına baktığımızda, tartışmaların daha çok göç edilen yere ve göç nedenlerine, diğer bir ifadeyle mevcut göç ile çevresel değişim arasındaki bağlantıya yoğunlaştığını; diğer göç türlerinde oldukça tartışılan ulus-ötesi ağlar, varış yerindeki koşullar, varış yerine olan etkiler, ekonomik, siyasi ve kültürel dinamiklerin göz ardı edildiğini ifade etmektedir. Findlay (2011), bu tespitten hareketle mevcut çevresel göçmenlerin seçmiş oldukları hedef bölgeler üzerine yayınladığı bir çalışmada ilk olarak literatürden hareketle göçmenlerin varış yerlerini belirleyen genel prensipleri özetlemiştir (akt. Findlay, 2011: S51):

- 1) Ekonomik ve sosyal ölçütler hareket ederek elde edilebilecek dış kazançların olabileceğini gösterse de potansiyel göçmenlerin çoğu mümkünse mevcut ikamet yerlerinde kalmak isterler ve bu bazen 'hareketsizlik paradoksu' olarak adlandırılır (Fischer ve Malmberg, 2001; Malmberg, 1997).

- 2) Bir kez taşınma kararı alındığında çoğu insanın uzun mesafelerden kısa mesafeli hareket ettiği neredeyse değişmez bir yasadır ve kalabalık nüfusa sahip yerler, daha az insan bulunan yerlere kıyasla daha fazla etkileşim içerisindedirler (Boyle vd., 1998).
- 3) Potansiyel göçmenler genellikle en cazip olası hedefe gitmezler ancak eğer hareket ederlerse (1. prensipte verildiği üzere), 'araya giren fırsatlar' nedeniyle daha uzaktansa daha yakın bir yerde çalışır ya da yaşarken bulurlar kendilerini.
- 4) Bir dizi destinasyonun göreceli çekici yönleri, sunduğu gelir artırma olanakları ya da elde edilebilecek yararlar gibi ekonomik terimlerle yorumlanabilir.
- 5) Seçilen göçmen destinasyonları bir dereceye kadar bazı araştırmacıların 'ulus ötesi sosyal alanlar' olarak adlandırdığı önceden var olan sosyal ve kültürel bağlar tarafından şekillenmiştir (Carling, 2007; Brettell, 2008; Vertovec, 2007)
- 6) Destinasyonların sadece en acil finansal kazanç sağlama olanağı dolayısıyla değil, sundukları 'sosyal' ve 'kültürel sermaye' nedeniyle de cazip yerler olarak görüldüğü gittikçe daha fazla kabul görmektedir (Bourdieu, 1984; Brooks ve Waters, 2010).

Gelecekte oluşacak iklim değişikliği kaynaklı göçleri öngörme noktasında, geçmiş göçlerden hareketle ortaya konan bu prensiplerden daha farklı örneklerin ortaya çıkması söz konusudur. Bunların başında eskiden göç çekmeyen bölgelerin potansiyel göç alan bölgelere dönüşme ihtimalidir. Örneğin Kanada, Rusya, Grönland gibi ülkelerde kuzeyin ısınması ile birlikte değişen çevresel koşullara bağlı olarak tarım uygulamaları ve kırsal sistemler yoğunlaşabilir (Findlay, 2011: S52). Literatürden hareketle çevresel göçün varış yerlerini anlamak adına Findlay (2011: S52-S54) dört temel nokta öne sürmektedir: Birincisi, kalıcı dış göçün, çevresel değişimle ilişkili birçok hareketlilik biçiminden yalnızca biri olduğu ve hedef seçiminin, kısa mesafeli hareketlerin en uygun tercih olması ile birlikte, yer değiştirme nedenine bağlı olduğudur. Hangi bölgelerin çevresel göçmenleri çekeceğine dair ikinci nokta: hedef seçiminin en fazla hareketliliği sağlayan çevresel olmayan faktörler tarafından belirleneceği ve kararların nadiren bireysel olarak, daha çok evlerinde ve toplumlarında diğerleriyle olan sosyal etkileşimlerinin bir sonucu olarak insanlar tarafından kabul edilen değerlerden ortaya çıkacağıdır. Üçüncüsü: dış göçle ilgili ciddi bir geçmiş bulunmadığı takdirde, siklonlar gibi uç olayların meydana geldiği yerlerde dahi çevresel değişimlerin uzun süreli nüfus hareketliliği üretmesi pek mümkün görünmemektedir (Kniveton vd., 2008). Sonuncusu ise: uzun süreli göçlerde göçmenler uzun vadeli yerleşim sağlayacağından emin oldukları ekonomik, sosyal ve çevresel şartların varlığından emin olmakta ve bu durumda kısa süreli göçlerin aksine terk ettiği yere benzemeyen yerlere yerleşmeyi seçmektedir.

İklim değışikliğı ile ilişkili insan hareketliliğinin önemi Polonya'daki 14. İklim Zirvesi'nden bu yana giderek daha iyi anlaşılacakla birlikte, Paris'teki 21. İklim Zirvesi'nden önce "iklim değışikliğı kaynaklı göç, yerinden edilme ve planlı yer değıştirme" ile ilgili Cancun'da kabul edilen adaptasyon kararı ve Doha'da kabul edilen kayıp ve hasar (loss and damage) kararı önemlidir (bkz: IOM, 2016: 3). İklim değışikliğı ve göç arasındaki bağlantıyı tanımak adına atılmış bir diğer önemli adım Paris Anlaşması'nın giriş bölümündeki ifade ile birlikte atılmış ve tarafların, iklim değışikliğı nedeniyle yerinden edilmeleri önlemek ve azaltmak için tavsiyeler sunması gerektiğı ortaya koyulmuştur (IOM, 2016: 3; UNFCCC, 2015a). Antropojenik iklim değışikliğı mevcut çevresel, ekonomik ve sosyal hassasiyetleri arttırmaktadır. Bu da bizi iklim değışikliğıne uyuma, iklimin değışiminin etkilerine salt karşı koyma refleksinden daha geniş bir açığa götürmektedir. Yerel ve vakaya özgü etkenlerden bağımsız bir biçimde iklim değışikliğinin etkilerine odaklanmak üretilen politikalarda sapmalara yol açmaktadır. IOM, bugünün dünyasında insani güvenliğın sağlanmasında göç, çevre ve iklim değışikliğı arasındaki karmaşık etkileşimin ele alınması gerekliliğini vurgulamaktadır. İklim değışikliğı bağlamında göçün en kötü senaryo olması gerektiğini düşünen IOM özellikle çevresel bozulmanın ilk aşamalarında göçün bir uyum stratejisi olarak görülmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda bir uyum stratejisi olarak çevresel göçün yönetilmesi gerekliliğı üzerinde durulmalıdır (IOM, 2009b: 24).

3.2. Dünyadan Örnekler

Tarihte doğal iklim değışimlerine bağılı olarak ya da çevresel değışimlere bağılı olarak gerçekleşen irili ufaklı muazzam sayıda göç düzenlerine dair çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır. Örneğın, Çin tarihinde uzunca bir dönem 'Beş Yer Değıştirme' dönemi olarak bilinen Zhou kabilelerinin ve hanedanlarının gelişimine tarihçiler siyasi ve askeri nedenler atfetmişler de paleo-iklim çalışmaları kapsamında çevresel değışimin bütünsel bir analizi, bu yer değıştirmeler ile iklim olayları arasındaki bağlantıyı güvenilir bir biçimde ortaya koymaktadır (Huang ve Su, 2009: 297). Bu tezin de konusunu oluşturan antropojenik iklim değışimine bağılı göçler hakkında halen daha, daha çok ampirik kanıta ihtiyaç duyulsa da hatırı sayılır miktarda alan çalışması hatırı sayılır miktarda veri ortaya koymaktadır. Önceki bölümlerde değinildiğı üzere insan kaynaklı iklim değışikliğinin etkileri dünyanın her yerinde aynı oranda görülmemektedir. Dolayısıyla bu etkilere bağılı olarak gerçekleşen göçler de benzer bir biçimde daha çok savunmasız ve kırılgan olan belirli bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Örneğın, Faist ve Schade'in (2013: 166) belirttiğı üzere Güney Pasifik gelecek yıllarda bu değışimlere bağılı sosyal ve çevresel değışimlerin tiyatro sahnesi olacaktır. Zira 1994'ten bu

yana yüzeyinin yaklaşık %50'si yok olan Carteret Adaları'nda yaşayan insanlar adayı boşaltarak 80 km uzaklıktaki Bougainville Adasına yerleşmeye şimdiden karar vermişlerdir (Faist ve Schade, 2013: 166).

İklim değişikliği kaynaklı göç tartışmaları için tiyatro sahnesi olan bir diğer yer ise Asya kıtasıdır. Ani ve hızlı gelişen iklim değişikliği etkilerine ve uç hava olaylarına bağlı olarak Asya'da 2009 yılında toplam 13,2 milyon, 2010 yılında 31,8 milyon ve 2011 yılında 10,7 milyon olmak üzere toplam 55,7 milyon kişi yerinden olmuştur (IDMC, 2011 akt. ADB, 2012: 3). Asya ve Pasifik'in iklim kaynaklı göç tartışmasının merkezinde bulunmasının sebepleri şunlardır (ADB, 2012: 4):

- 1) Aşırı iklim olaylarının sıklığının fazla olması, yüksek riskli bölgelerde yaşayan geniş nüfusları bulundurması, kırılganlıklarını azaltma potansiyellerinin sınırlı olması nedeniyle afetlerden en fazla etkilenen bölgedir. Bu durum, iklim değişikliği ve nüfus artışı ile birlikte güçlenen bir eğilim haline gelmekte, her yıl milyonlarca insanın yerinden olmasına neden olmaktadır.
- 2) Bölge, artan eşitsizlikler ve bölgesel entegrasyonun yol açtığı kitle hareketleri ile dünyanın en kalabalık nüfusedir.
- 3) İklim değişikliğinin, mevcut çevre sorunlarının ve çeşitli ekonomik, sosyal ve politik zorlukların uyandırılmasına neden olarak bölgedeki zararda en büyük payı oluşturmaları beklenmektedir.
- 4) Güney Asya'da Bangladeş, Maldivler ve Nepal'i de içeren sekiz ülke seller, buzul gölü patlamalarına bağlı seller, fırtınalar, kuraklıklar, siklonlar ve şiddetli yağışlar da dâhil olmak üzere bir dizi felakete iklim değişikliğinin etkisi ile beraber çok daha sık maruz kalmakta ve bu felaketler her yıl binlerce insanı yerinden etmektedir. IOM bu üç ülkede yürüttüğü proje ile Güney Asya'daki iklim değişikliği göç bağımlı ortaya koymaya çalışmıştır. Yerinden Edilme Çözümleri'ne (2012) (Displacement Solutions) göre iklim etkileri nedeniyle Bangladeş'te 6 milyon kişi yerinden edilmiş durumdayken, Rahman'a göre (2014) sadece nehir kıyısı erozyonu nedeniyle her yıl yaklaşık 100.000 kişi yerinden olmaktadır (akt. IOM, 2017: 20).
- 5) Yapılan alan araştırması, Khulna'da hane düzeyinde göç kararında siklonların yaklaşık %47 oranında, topraktaki artan tuzluluk oranının %44 oranında, sudaki artan tuzluluk oranının %43 oranında ve nehir kıyısı erozyonunun %10 oranında etkili olduğunu gösterirken benzer şekilde Patuakhali'de siklonlar yaklaşık %44'lük bir oranla göçün birincil sebebi olarak öne çıkmış, Sunamganj'da ise nehir kenarı taşkınları ve ani su baskınlarının göçü tetikleyen en önemli faktörler olduğu görülmüştür (IOM, 2017: 20).

Piguet ve Laczko (2014) da benzer şekilde iklim değişikliğinin Asya'da göçün neden önemli bir sürücüsü olabileceğini şu şekilde özetlemektedir:

- 1) Bölgedeki nüfus ve çevre yönetimi baskısı hali hazırda muazzamdır.
- 2) Özellikle muson yağış düzenleri daha az güvenilir hale gelebileceği ve siklonik aktivite yoğunlaşabileceği için, bölgede iklim değişikliği etkilerinin büyük olması öngörülmektedir.
- 3) Büyük bir yüzdesi yoksul olan nüfusun refahı hali hazırda çevresel tehlikelere ve doğal kaynakların bozulmasına çok duyarlıdır.

İklim değişikliği kaynaklı göçleri temel olarak hızlı ve ani gelişen olgulara bağlı göçler ve yavaş ve aşamalı gelişen olgulara bağlı göçler olmak üzere iki grupta incelemek mümkündür. Hızlı ve ani gelişen olgular kısa bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşmekte ve kasırgalar, fırtınalar, seller vb. felaketleri içermekte, altyapı ve mülkiyet için önemli hasarlara ve yaşam kaybına neden olmaktadır. Bu gibi durumlarda yaşanan göçler genellikle felakete maruz kalan nüfusun olaydan önce kaçması ya da olay sırasında veya sonrasında o yeri boşaltması şeklinde vuku bulmaktadır. Diğer taraftan kuraklık, toprak bozulması ve deniz seviyesi yükselmesi gibi yavaş ve aşamalı gelişen olaylarda hane halkının başvurduğu ilk uyum adımı kalıcı bir yer değiştirme şeklinde gerçekleşmez, daha çok kısa vadeli bir adaptasyon yöntemi olarak, geçici göçlerde birtakım değişiklikler gerçekleştirme yolları aranır. Bu bölümde iklim değişikliği kaynaklı olarak dünya genelinde gerçekleşen göçler hakkında ampirik kanıtlara dayalı genel bir değerlendirme yapılacaktır. Bu göçler hızlı ve ani gelişen etkilere dayalı göçler ve yavaş ve aşamalı gerçekleşen etkilere dayalı göçler olmak üzere iki bölümde incelenmiştir.

İkinci bölümde detaylı bir biçimde üzerinde durulduğu üzere iklim değişikliğinin fırtınalar, kasırgalar, tropikal siklonlar, seller ve toprak kaymaları gibi ani ve hızlı gerçekleşen ve deniz seviyesi yükselmesi, artan sıcaklıklar, kuraklıklar ve çölleşme gibi yavaş ve aşamalı gerçekleşen çok çeşitli etkileri bulunmaktadır. Takip eden bölümlerde bu etkilerden, insan hareketliliği ile olan bağlantısının tespit edildiği ve ampirik kanıtların görece daha fazla olduğu başlıca etkilere değinilecektir.

3.2.1. Hızlı ve Ani Gelişen İklim Değişikliği Etkilerine Bağlı Olarak Gerçekleşen Göçler

Hızlı ve ani gerçekleşen iklim değişikliği etkilerinin birçoğunun birlikte etkilediği oldukça kırılgan bölgeler mevcuttur. Örneğin, IOM Kalkınma Fonu'nun mali yardımı ile Avrupa Birliği tarafından finanse edilen, IOM ve altı ortak üniversite tarafından uygulanan (Migration, Environment and Climate Change: Evidence for Policy-MECLEP) 'Göç, Çevre ve İklim Değişikliği: Politikalar İçin Kanıtlar Projesi' altı pilot ülkede (Dominik Cumhuriyeti,

Haiti, Kenya, Mauritius, Papua Yeni Gine ve Vietnam) araştırmalar yaparak, çevresel göç için kanıtlar sağlamak ve göç için çevresel değişime uyum stratejisi olarak bir vaka oluşturmak amacını taşımaktadır (Kelpsaite ve Mach, 2015: 2). MECLEP Projesi dahilinde araştırılan ölkelerden Papua Yeni Gine fırtınalar, seller, toprak kaymalarından; Haiti fırtınalar, seller, toprak kaymalarından; Kenya seller ve toprak kaymalarından, Dominik Cumhuriyeti fırtınalar, seller, toprak kaymalarından; Mauritius fırtınalar, seller, toprak kaymalarından ve Vietnam fırtınalar ve sellerden etkilenmektedir (Kelpsaite ve Mach, 2015: 3). Araştırılan altı ölkeden beşinde (Dominik Cumhuriyeti, Haiti, Kenya, Papua Yeni Gine ve Viet Nam) çevresel değişiklikler ve göç arasındaki bağlantı tespit edilmiştir (UNFCCC, 2007: 4; akt. Kelpsaite ve Mach, 2015: 3). İklim değişikliği kaynaklı göçler Ulusal İklim Değişikliği Politikaları ve Planları kapsamında Dominik Cumhuriyeti, Haiti ve Kenya'da daha çok kırdan kente şeklinde gerçekteşirken; Papua Yeni Gine ve Vietnam'da yer değiştirme-yeniden yerleşme şeklinde gerçekteşmektedir (Kelpsaite ve Mach, 2015: 3). Çoklu etkilerin neden olduğu göçlerin gözleendiği vakaların yanı sıra da takip eden bölümlerde iki ana hızlı ve ani gelişen iklim değişikliği etkisine bağlı göç vakaları üzerinde durulacaktır.

3.2.1.1.Fırtınalar ve Kasırgalar ile İlintili Göç Hareketleri

Büyük ölçekli tahribat potansiyeline sahip kasırgaların yaygın olduğu Karayip havzasında 1998 ve 2005 yıllarında gerçekteşen Mitch ve Katrina Kasırgası büyük ölçekli yerinden olmalara ve bir dizi göçe iyi bilinen iki örneği oluşturmaktadır. Mitch Kasırgası 2 milyon insanı yerinden ederken, Katrina Kasırgası sonrasında sadece Teksas 150.000 yerinden olmuş insanı kabul etmiştir (McLeman ve Hunter, 2010: 452). Landry ve arkadaşlarının yapmış olduğu çalışmada, Katrina Kasırgası sonrasında 70.000 kadar yoksul siyahi sakinin New Orleans'ı terk edemediği ve terk edenlerden de geri dönebilenler arasında siyahilerin en küçük grubu oluşturduğu görölmüş, benzer şekilde Smith ve McCarty'nin 1994'te Florida'nın bir bölümünü vuran Andrew Kasırgası'ndan sonra yer değiştirenler üzerine yaptığı araştırmada devletin zengin güney kesiminde yaşayan insanların yoksul kuzey kesiminde yaşayan insanlardan çok daha fazla göç ettiğini tespit etmiştir (Faist ve Schade, 2013: 32). Bir diğer örnek Amerika kıtasının diğer ucundadır. Alaska'da 2007 yılında meydana gelen fırtına sonucu 250 sakinin yerlerini terk etmek zorunda kalmasının ardından tehcir planlama sürecini başlatmak için devlet finansmanı tahsis edilmeye başlanmıştır (Afifi ve Jäger, 2010: 93).

Haiyan kasırgası Filipinler'in farklı bölgelerinde yaklaşık 4,1 milyon insanı yerinden etmiş (DSWD-The Department of Social Welfare and Development), bunların yalnızca yüzde ikisi (100.000) 381 tahliye alanından birine yerleştirilebilirken yaklaşık 4 milyon insan bu

tahliye tesislerinin dışında kalmış ve akrabalarına ya da komşu barınaklara sığınmışlardır (OCHA ve UNEP, 2014 akt. Gemenne vd., 2014: 18). Kasırganın vurduğu ülkenin en yoksul ve en az gelişmiş bölgeleridir ve krizle başa çıkma kapasitesi çok düşük olan bu bölgelerden göçler bir haftanın ardından iyice artmış ve IOM'un raporuna göre Tacloban'dan ayrılan kişi sayısı günlük 10.000'e ulaşmıştır (Gemenne vd., 2014: 19). 7000'den fazla kişinin ölümüne neden olan Tayfun'dan bir buçuk yıl sonra dahi hükümet, 205.128 hane halkının evlerinin güvensiz bölgelerde yer alması nedeniyle değiştirmesi gerektiği tespitinde bulunmuştur (Sherwood vd., 2015: 9). Benzer şekilde daha önce Filipinler'de meydana gelen ve 2,19 milyon insanı etkileyen Durian tayfunu sonucunda da 20,788 aile yani 101,000 insan 338 tahliye merkezinde sığınma talebinde bulunmuştur (IOM, 2009b: 250). Afrika'da tropikal siklonlar açısından en savunmasız ülkelerden biri olan Madagaskar'da 2008 yılında 3 kez meydana gelen siklonlar sonucu 340.000 kişi yerinden olmuştur (IOM, 2009b: 99).

2008 yılı mayıs ayının başında Myanmar'da meydana gelen Nargis Siklonun'dan yaklaşık 2,4 milyon insan etkilenmiş ve mayısın üçüncü haftasında insani yardımların ulaştırıldığı kırsal bölgelerdeki kamplara yerinden olmuş 240.000 insan yerleşmiştir (IOM, 2009b: 222). Benzer şekilde 2008'de Haiti'de meydana gelen bir dizi tropikal siklondan 800.000 insan doğrudan etkilenmiş, bunun 100.000'ini ise göç etmek zorunda kalmıştır (IOM, 2009b: 168). Fırtınalar da tayfunlar kadar olmasa da ciddi göç hareketleri yaratmaktadır. Düzlük ovalara ve yaylalara sahip olan Kamboçya fırtınaların sıklığında artış yaşanacağı ve buna bağlı olarak taşkınlara bağlı maliyetlerin artacağı bilinmektedir (USAID, 2014 akt. Oudry vd., 2016: 34). Diğer örneklerle paralel bir biçimde Kamboçya'da meydana gelen fırtınalar sonucunda daha çok geçici göçlerin meydana geldiği görülmekte olup kırdan kıra, kırdan kente ya da uluslararası geçici göçün hangi durumlarda kalıcı göçe dönüştüğünü belirlemek için daha çok bilimsel kanıtı ihtiyaç vardır (Oudry vd., 2016: 35).

3.2.1.2. Seller ile İlintili Göç Hareketleri

İklim değişikliğinin sonuçlarında biri olan yoğun yağışlar sonucu meydana gelen seller ve nehir taşkınlarının insan hareketliliğine neden olduğunu gösteren çalışmalar artık oldukça fazladır. Meydana gelen seller tarım ürünlerine, hayvancılığa büyük zararlar verebilirken kimi zaman insanların tüm yaşam olanaklarını ve geçim kaynaklarını kaybetmesine neden olmaktadır. Benzer şekilde, taşkınlar kanalizasyon vb. altyapı sistemlerinin zarar görmesine, buna bağlı hastalıkların yayılmasına ve yine geçim kaynaklarının kaybedilmesi ya da zarar görmesine bağlı ekonomik sıkıntılara yol açmaktadır. İklim değişikliğinin yoğun yağış vakalarının sıklığını ve miktarını artıracığı bilinmektedir. Sel sonrası kurtarma ve iyileştirme

araştırmasında (2011), uzun vadeli göç vakalarına bakıldığında hane halklarının %10'unun sellerden bu yana göç ettikleri ve bu göçmenlerin %57'sinin göçün ana nedeni olarak selleri gördüğü görülmektedir (Oudry vd., 2016: 36).

Aşırı yağışlar sonucu yaşanan sellere bağlı göçlerin gözlemlendiği bölgelerin başında Asya Pasifik gelmektedir. Asya ve Pasifik bölgesinde işgücü hareketliliği, gelir çeşitliliği, aile yeniden birleşmesi gibi birçok faktörün yanı sıra çevresel değişimler nedeniyle göçler yaşanmakta ve iklim değişikliğinin çevresel değişimi önemli oranda artıracığı düşünülmektedir. 2010-2011 döneminde hızlı ve ani gelişen hava olayları ve çevresel felaketler sonucu 42 milyon insanın yerinden olması gibi göç vakalarının (IDMC 2011), iklim değişikliği nedeniyle Asya'nın mega kıyı kentlerinin maruz kalacağı tekrarlayan sel baskınları sonucu daha da artacağı (ADB, Japan International Cooperation Agency, ve World Bank 2010) görülmektedir (akt. ADB, 2012: 2).

Özellikle kış aylarında artan sıcaklık, yoğun yağış olaylarının sıklığının artması, yağışlı gün sayısının ve yağış miktarının azalması, aşırı hava olaylarının sıklığının ve yoğunluğunun artması gibi iklim değişikliğinin birçok etkisinin görüldüğü Tayland'da, 2010 yılında şiddetli kuraklık ve su sıkıntısı nedeniyle 51 il afet bölgesi ilan edilmiş (UPI, 2010), 2011 yılında şiddetli yağışlar sonucu birkaç milyondan fazla insan şiddetli taşkınlardan etkilenmiştir (Dünya Bankası, 2011b akt. Sakdapolrak, 2014: 6). Bu bağlamda yürütülen TransRe projesi Tayland'daki kırsal toplulukların iklim değişikliği, göç ve sosyal dayanıklılık ilişkisini incelemekte ve hali hazırda devam eden göçe dair ampirik kanıtlar bulmaya çalışmaktadır (Sakdapolrak, 2014: 6). Deniz seviyesi yükselmesi, siklonlar, fırtınalar, kıyı selleri ve erozyonu, sıcaklık ve yağışlardaki değişimler bakımından oldukça savunmasız olan ve IPCC raporlarında ilk günden beri dikkat çekilen Maldivler'de; 2004 yılında meydana gelen ve ciddi sayıda insanı ülke içinde yerinden eden Hint Okyanusu Tsunamisi, iklim değişikliği karşısında ülkenin ne kadar kırılgan ve savunmasız olduğu konusunda farkındalık yaratmıştır (IOM, 2017: 21). Dış adalardan göç eden 30 hane halkı üzerinde yapılan saha araştırmasında katılımcıların %37'sinin göçü kısmen zorunlu, %15'inin tamamen zorunlu, %22'sinin tamamen gönüllü ve %18'inin biraz gönüllü olarak gördükleri belirlenmiş olup, iklim değişikliğinin balıkçılık ve turizm gibi sektörlerde geçim kaynaklarını, eğitimi ve sağlığı olumsuz etkileyeceği ve bu nedenle toplulukların günlük faaliyetlerini sınırlayacağı görülmüştür (IOM, 2017: 21).

IOM (2010) Bangladeş'in "son 25 yılda 45 milyon kişinin yerinden edilmesine neden olan altı şiddetli sele maruz" kaldığını belirtmektedir (akt. Khatun, 2013: 65). 1998 selleri Bangladeş'in %61'ini sular altında ve 45 milyon insanı evsiz bırakmış, 2007'de Sidr Siklonu 650.000 kişiyi yerinden etmiş, 2009'da ise Bijli ve Aila Siklonu 862.000 kişiyi yerinden etmiştir

(IOM, 2010 akt. Mortreux ve Adams, 2015: 9). Bu gibi felaketlerden sonra göç hareketleri kısa mesafeli ama çok sayıda insan grubu tarafından gerçekleştirilmekte olup, insanlar balıkçılık ve çiftçilik gibi geçim kaynaklarını geri kazanmanın zor olduğunu düşünerek, bir uyum aracı olarak göç etmeyi tercih etmekte ve istihdam arayışıyla kentsel alanlara göç etmektedir (Abrar ve Azad: 2003; Hussain, 1996; Afsar: 2001 akt. Mortreux ve Adams, 2015: 9). Bangladeş'teki alan araştırmaları sellerin hane halklarının temel geçim ve gıda güvenliği sıkıntılarını daha da kötüleştirdiğini göstermektedir. Hali hazırda kırsal yoksullukla başa çıkmak adına aile üyelerinden birinin göç etmesi noktasında iklim değişikliğinin getirdiği çevresel değişimler daha çok baskı oluşturmaktadır. Ancak bu etkinin niteliğinin ne yönde olduğunu ortaya koyacak daha çok ampirik araştırmaya ihtiyaç vardır.

2008'de Nepal'de meydana gelen selin üzerinden geçen 6 ayın ardından 25.000 insanın hala kamplarda ve kamp benzeri yerlerde kalmakta olduğu tespit edilmiştir (IOM, 2009b: 231). Nehir taşkınları, aşırı yağışlar, azalan su kaynakları ve toprak kaymalarından oldukça etkilenen Nepal'de yapılan alan araştırmasında; örneklenen hane halklarının iklim değişikliğini göçün doğrudan bir tetikleyicisi olarak algılamadıklarını göstermektedir, ancak iklim değişikliğinin ve çevresel bozulmanın etkilerinin bir tezahürü olabilecek geçim koşullarındaki belirsizliklerin insan hareketliliğine dolaylı yoldan neden olabileceği görülmektedir (IOM, 2017: 22). Darchula bölgesindeki araştırmalarda sıcaklık yükselmeleri, kuvvetli rüzgârlar, yağış düzenlerindeki değişimler, kuraklık koşulları, seller ve sıcak hava dalgaları gibi iklim değişikliği kaynaklı tehlikelerin insanların yaşamlarını ve geçim kaynaklarını etkilediğini ortaya koymuştur (IOM, 2017: 22).

Afrika ve Ortadoğu'da iklim değişikliği etkileri arasında kuraklık açık ara önde olsa da artan sel vakaları da önemli ölçüde insan hareketliliğine neden olmaktadır. İklim değişikliği sonucu artan kuvvetli yağışların neden olduğu sellerin yaşandığı bölgelerden biri Angola'nın doğu ve güney bölgeleridir. Gelişmelere afet riski yönetimi, acil müdahale ve afet riski azaltımı gibi yöntemlerle cevap vermeye çalışan Angola'da meydana gelen göç türünün iç göç olduğunu söylemek mümkündür (IOM, 2009b: 76). Normal seviyelerin üzerinde bir yağışın düştüğü üçüncü yıl olan 2009 yılında aşırı yağışlar sonucu meydana gelen sel ve nehir taşkınları nedeniyle evler yok olmuş, gıdaya erişim sıkıntıları yaşanmış, sosyal ağlar zayıflamış ve çok sayıda insan yerinden olmuştur. Yağışlarda yaşanan istikrarlı artış barınacak daha güvenli yerlerin oluşturulması ve tarımsal faaliyetlerin uyarlanması yoluyla gıda güvenliğinin sağlanması için yeni yollar düşünme gereksinimini ortaya çıkarmıştır (IOM, 2009b: 76).

Aşırı yağışlardan ve dönemsel sellerden nasibini alan bir diğer bölge Etiyopya'dır. Ani ve yoğun yağışlardan kaynaklanan sel felaketleri bir gecede nehirlerin taşmasına, insanların

yerleşim yerlerini terk etmek zorunda kalmasına yol açmaktadır. Bu değişen yağış rejimi sonucunda son beş yılda 170.000 kişi yerinden olmuş, 2750 hayvan telef olmuş, 6500 hektarın üzerinde arazi kaybı yaşanmıştır (IOM, 2009b: 87). Mozambik'te aşırı yağışlar sonucu Zambezi nehrinde meydana gelen taşkınlar ve seller 2001 yılında 220.000 (Panafrican News Agency, 2001), 2007 yılında 110.000 (Stal 2009: 5), ve 2008 yılında 80.000 insanın yerinden olmasına neden olmuştur (akt. Faist ve Schade, 2013: 186). Mozambik'te yaşanan iklim aşırılıkları uzun süren kuraklık ve gecikmiş veya düzensiz yağışlara neden olmakta, bu da nehir yatakları boyunca üretim yapan aileler üzerinde baskı oluşturmakta ve sellere maruz kalma oranını artırmaktadır. 2007 ve 2008 yıllarında meydana gelen seller süresince Uluslararası Göç Örgütü 10,050 aileye yardımda bulunmuştur (IOM, 2009b: 117).

Ağustos 2007'de Gana'da, ülkenin ürünlerini ve altyapısını harap eden ve 330.000 kişinin yerinden edilmesine yol açan benzeri görülmemiş bir sel yaşanmıştır (Hamro-Drotz, 2014: 59). 2008 yılında meydana gelen tropikal fırtına ve seller sonucunda ise Yemen'de Birleşmiş Milletler Ülke Ekipleri (UNCTs) tarafından yapılan ön incelemede, 700.000 insanın göç ettiği tespit edilmiştir (IOM, 2009b: 305). Seller ve taşkınlar, geçim kaynaklarını ve geniş coğrafi alanları etkileyen kuraklık gibi yavaş başlangıçlı felaketlerin aksine, belirli alanları etkileyen ve binalara, tarım alanlarına ve altyapıya zarar veren ani gerçekleşen felaketlerdir. Sahra'da kuraklık kaynaklı yer değiştirmeler aşamalı bir biçimde gerçekleşmekte ve temelde çiftçileri ve çobanları etkilemekteyken, seller ve taşkınlar kaynaklı yer değiştirmeler daha ani bir biçimde gerçekleşmekte ve hem kırsal hem de kentsel bölgeleri etkilemektedir (McLeman vd., 2016: 70).

Brezilya'da da iklim değişikliğinin ve buna bağlı felaketlerin insan hareketliliğini artırdığı görülmektedir. 2014 yılı Brezilya'da bugüne kadar kaydedilen en kurak yıllardan biri olsa ve ülkenin en kalabalık yerlerindeki su depoları neredeyse tükenmiş olsa da seller ve heyelanlar her yıl düzenli olarak görülmektedir (Ramos, vd., 2016: 2). 2013 Ekim ve Kasım aylarında İngiltere'de yağışlar ortalamanın üzerinde gerçekleşirken, 2014 Ocak ayındaki yağış miktarı 1910'dan bu yana kaydedilen, şubat ayı yağış miktarı ise 1923'ten bu yana kaydedilen değerlerde rekor kırmıştır ve yaşanan seller sonucunda 2014 Nisan ayının başında hala sular altında olan bölgeler görülmüştür (Gemenne vd., 2014: 192). Bunun sonucunda kimisi geçici kimisi kalıcı yer değiştirmeler olmak üzere binlerce hane halkı tahliye edilmek zorunda kalmıştır (Gemenne vd., 2014: 194).

3.2.2. Yavaş ve Kademeli Gelişen İklim Değişikliği Etkilerine Bağlı Olarak Gerçekleşen Göçler

Çevresel göç, sadece ani başlangıçlı felaketler tarafından değil, aynı zamanda yavaş başlangıçlı çevresel değişimlerden de kaynaklanır. Nitekim yavaş başlayan ve kademeli olarak gelişen çevresel değişiklikler nedeniyle yerinden edilen kişi sayısının, ani felâketlerden dolayı yerinden edilmiş kişilerden daha yüksek olabileceği düşünülmektedir (Gemenne vd., 2014: 65). İklim değişikliğinin yavaş ve kademeli gerçekleşen etkilerine deniz seviyesi yükselmesi, artan sıcaklıklar, okyanus asitlenmesi, buzul geri çekilmesi, tuzlanma, toprak ve orman bozulması, biyo-çeşitlilik kaybı ve çölleşme gibi birçok örnek vermek mümkündür. Bu etkilerin birden fazlasına aynı anda maruz kalan oldukça savunmasız bölgeler de mevcuttur. Örneğin, MECLEP Projesi dâhilindeki ülkeler hızlı ve ani gelişen etkilere olduğu gibi yavaş ve kademeli gelişen etkilere de iyi bir örnektir. MECLEP Projesi dâhilinde araştırılan ülkelerden Papua Yeni Gine deniz seviyesi yükselmesi ve buna bağlı tuzlanma, artan sıcaklıklar, kuraklık ve çölleşme, toprak ve orman bozulması, biyo-çeşitlilik kaybı, buzul geri çekilmesi ve kıyı erozyonundan; Haiti deniz seviyesi yükselmesi ve buna bağlı tuzlanma, artan sıcaklıklar, kuraklık ve çölleşme, toprak ve orman bozulması, biyo-çeşitlilik kaybı ve kıyı erozyonundan; Kenya deniz seviyesi yükselmesi ve buna bağlı tuzlanma, artan sıcaklıklar, kuraklık ve çölleşme, toprak ve orman bozulması, biyo-çeşitlilik kaybı, buzul geri çekilmesi; Dominik Cumhuriyeti deniz seviyesi yükselmesi, artan sıcaklıklar, toprak ve orman bozulması, biyo-çeşitlilik kaybı ve kıyı erozyonundan; Mauritius deniz seviyesi yükselmesi ve buna bağlı tuzlanma, artan sıcaklıklar, toprak ve orman bozulması, biyo-çeşitlilik kaybı ve kıyı erozyonundan ve Vietnam deniz seviyesi yükselmesi ve buna bağlı tuzlanma, artan sıcaklıklar, kuraklık ve çölleşme, toprak ve orman bozulması, biyo-çeşitlilik kaybı ve kıyı erozyonundan etkilenmektedir (Kelpsaite ve Mach, 2015: 3).

Önceki bölümde de değinildiği üzere araştırılan altı ülkeden beşinde (Dominik Cumhuriyeti, Haiti, Kenya, Papua Yeni Gine ve Viet Nam) çevresel değişiklikler ve göç arasındaki bağlantı tespit edilmiştir (UNFCCC, 2007: 4 akt. Kelpsaite ve Mach, 2015: 3). İklim değişikliği kaynaklı göçler Ulusal İklim Değişikliği Politikaları ve Planları kapsamında Dominik Cumhuriyeti, Haiti ve Kenya’da daha çok kırdan kente şeklinde gerçekleşirken; Papua Yeni Gine ve Vietnam’da yer değiştirme-yeniden yerleşme şeklinde gerçekleşmektedir (Kelpsaite ve Mach, 2015: 3). Bu bölümde yavaş ve kademeli gelişen etkilerden insan hareketliliği ile daha büyük oranda bağlantılı olan birkaç etki üzerinde durulacaktır.

3.2.2.1. Deniz Seviyesi Yükselmesi ile İlintili Göç Hareketleri

Artan sıcaklıkların suyun genişlemesine neden olması ve buzulları erimesi ile birlikte deniz seviyesi de yükselmektedir. Bu yükselme verimli toprak ve arazilerin kaybına neden olmakta, tuzluluk seviyesi artan toprakta tarım yapmayı zorlaştırmakta, tatlı su ve ekosistem kaybına neden olmaktadır (Stabinsky ve Hoffmaister, 2012: 2). “Deniz seviyesinin yükselmesi ve yağış rejimlerinde görülebilecek değişikliklerin özellikle tarım sektöründe yol açacağı sonuçlar, yoksulluk, kıtlık, sağlık sorunları gibi ulusal ekonomiyi sarsacak gelişmelere, dolayısıyla da iç çatışmalara neden olabilir” (Oğuz, 2009: 63-64).

Deniz seviyesi yükselmesi nedeniyle 2050 yılına kadar Hindistan’da 37,2 milyon, Bangladeş’te 27 milyon, Çin’de 22,3 milyon, Endonezya’da 20,9 milyon, Filipinler’de 13,6 milyon, Vietnam’da 9,5 milyon ve Japonya’da 9,1 milyon insan risk altında görülmektedir (Wheeler, 2011 akt. ADB, 2012: 25). Göç modelleri, iklim etkileri ve savunmasızlık üzerine yapılan yerel değerlendirmeler sayesinde, iklim kaynaklı göçün oluşabileceği alanları ve bu göç akımlarının gerçekleşeceği süreçleri belirlemek mümkündür. 1 ila 5 metre arasında bir deniz seviyesi yükselmesinden Tayland, Myanmar, Kamboçya, Filipinler, Endonezya, Çin, Malezya, Kore ve Papua Yeni Gine gibi ülkelerin nüfuslarının %15’inden azının etkileneceği öngörülmürken Vietnam nüfusunun yaklaşık %40’ının etkileneceği öngörülmektedir (Dasgupta vd., 2007 akt. ADB, 2012: 29). Deniz seviyesi yükselmesi ve kıyı erozyonu Alaska’da kıyı köylerinin %86’sını tehdit etmektedir (Piguet vd., 2011: 178). Deniz seviyesi yükselmesine buz tabakasının (permafrost) erimesi eklendiğinde Alaska’nın bazı bölümlerindeki sakinlerin Amerika’nın ilk “iklim göçmenleri” olabileceği ifade edilmektedir (Engeln, 2007: 36 akt. Oğuz, 2009: 63).

Kuşkusuz deniz seviyesi yükselmesine bağlı göçmenler, literatürün en çok öne çıkan aktörleri -yaşam alanları tamamen suyun altında kalma tehlikesiyle yani modern Atlantis vakasıyla karşı karşıya olan- küçük ada devletleridir. Dünyanın en alçak bölgelerinden biri olan Kiribati’nin çoğu yeri deniz seviyesinden yalnızca bir ila iki metre yüksektir ve Batı Pasifik’te deniz seviyesindeki artış oranı küresel ortalamanın dört katıdır zira Dünya Bankası’nın araştırması 2050’de başkentin çoğunun sular altında kalacağını belirtmektedir (Ni, 2015: 333). Birçok bölgede olduğu gibi burada da iklim değişikliği deniz seviyesi yükselmesine neden olmanın dışında mevcut nüfus artışı, bulaşıcı hastalıklar, gıda, su ve enerji güvensizliği gibi birçok sorunu artırıcı etki ederek boşaltma ya da göç sürecini hızlandırmaktadır. Duvar inşa etmekten, yüzen ada inşa etmeye kadar oldukça farklı çözüm arayışlarına gidilse de sonuçta planlı bir göçün hem Kiribati hem de göçmen kabul eden komşu ülkeler için en yararlısı olacağı görülmüştür (Ni, 2015: 335). Bu bağlamda Pasifik’te iklim değişikliğinin yavaş ve aşamalı

gerçekleşen etkileri planlama yapmak; göç için stratejileri geliştirmek ve uygulamak; bölgesel, ulusal ve uluslararası yasaların ve politikaların oluşmasına öncülük etmek noktasında benzersiz bir fırsat sunmaktadır (Ni, 2015: 366). Deniz seviyesi yükselmesi, kıyı erozyonu ve içme sularının kademeli olarak tuzlanması nedeniyle Kiribati hükümeti iklim değişikliği adaptasyon stratejisi kapsamında 2025 yılına kadar nüfus planlaması ve büyük oranda adalar arası yer değiştirme yoluyla nüfusunu 125.000 kişiyle dengede tutmayı amaçlamaktadır (Locke, 2009: 175). Benzer şekilde, Papua Yeni Gine hükümeti 2003 yılında deniz seviyesi yükselmesi nedeniyle Carteret Adaları'nın boşaltılması ve 2020 yılına kadar kademeli olarak çoğu Bougainville'nin çevresindeki bölgeye olmak üzere başka yerlere yerleştirilmesi için fonlar tahsis etmiştir (Challen, 2010: 35).

Deniz seviyesi yükselmesinden etkilenen bir diğer yer olan Tuvalu 2001 yılında karşı karşıya kaldığı tehlike sonucu Avustralya ve Yeni Zelanda'ya göç etmeyi planlamış, Avustralya katı göç politikaları nedeniyle bunu redderken (Whitty, 2003: 50), Yeni Zelanda her yıl 75 Tuvaluluyu almayı (New Zealand Office for Immigration 2008) kabul etmiştir (akt. Locke, 2009: 177). Her yıl 75 kişi kotası uzun vadeli bir çözüm değildir çünkü önerilen oranda Tuvalu 100 yıldan uzun süre boşalmayacaktır. Ne var ki, Yeni Zelanda ile müzakerelerin olumlu bir şekilde devam etmesi durumunda ciddi olumsuz etkiler oluşmadan Tuvalu halkı kalıcı olarak Yeni Zelanda'ya taşınacaktır (Locke, 2009: 177). Yükselen deniz seviyesinden etkilenen bir diğer bölge ise Mısır'daki alçak seviyeli Nil Deltasıdır. Bu bölgede yaşanan etkiler sonucu iç göçler yaşanmakta, bölgesel ve uluslararası göç potansiyeli de bulunmaktadır. Deniz seviyesinde 2025 yılına kadar 50 santimetrelik bir artışın 2 milyon insanı yerinden edeceği ve 1800 metrekarelik tarım arazisini sular altında bırakacağı ve Kızıl Deniz üzerindeki kıyı şeridini de tehdit ederek turizm sektörünü olumsuz etkileyeceği tahmin edilmektedir (IOM, 2009b: 80). Bu bağlamda bir adaptasyon stratejisi olarak mevcut savunmasızlıkları azaltacak, dayanıklılığı artıracak göç stratejileri üzerinde durulmaktadır.

Bangladeş'te de iklim değişikliğine bağlı çevresel bozulmalar ve felaketlerin nüfus hareketleri tarafından takip edileceği kabul görmüştür (Hillmann vd., 2015: 181). Islam ve arkadaşları (2014: 743) Bangladeş'te deniz seviyesi yükselmesi ve artan seller nedeniyle yeniden yerleşim gerçekleştiren bir kıyı balıkçılığı topluluğu ile göç etmeyip yerinde kalan bir topluluğu karşılaştırarak iklim değişikliği göçünün savunmasızlığı ve adaptasyonu nasıl etkilediğini incelemişlerdir. 1990'lı yıllardaki yer değiştirmeden önce eşit seviyede savunmasız durumda bulunan ve eşit oranda adaptasyon kapasitesine sahip olan iki topluluk üzerinde 2010, 2011 ve 2013 yıllarında anketler, mülakatlar, odak grup araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Bulgular göç eden toplulukların iklim şoku ve stresinden daha az etkilendiklerini, daha fazla

geçim kaynağına sahip olduklarını, daha yüksek gelir olanaklarından, sağlık ve eğitim hizmetlerinden faydalandıklarını, teknoloji ve pazarlara erişimden daha iyi faydalanabildiklerini ortaya koymuştur. Bu bulgular göçün iklim değişikliğine adaptasyon kapasitesinin artırılması ve savunmasızlıkların azaltılması noktasındaki işlevini göstermektedir (Islam vd., 2014: 743).

3.2.2.2. Artan Sıcaklıklar, Kuraklık ve Çölleşme ile İlintili Göç Hareketleri

Yavaş ve aşamalı olarak gelişen iklim değişikliği etkilerinden biri bilindiği gibi artan sıcaklıklardır. Sıcaklıklar arttıkça verimli topraklar kaybolmakta, yağışların azalması sıcaklığın artması ile artan buharlaşma sonucu toprak nemini kaybetmekte ve azalan tarımsal üretkenlik geçim sıkıntılarını beraberinde getirmekte, sıcaklıklar insan sağlığı içinde de tehdit oluşturmaktadır (Stabinsky ve Hoffmaister, 2012: 3). Kuraklık ve çölleşme ile birlikte gelen üretken arazilerin kaybı, geçim sıkıntılarına yol açmakta, bu da göçü birincil seçenek haline getirmektedir (Stabinsky ve Hoffmaister, 2012: 6). Henry ve arkadaşlarının (2004) artan kuraklık ve göç arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında bir başa çıkma mekanizması olarak göçün kırsal topluluklar arasında kısa mesafeli ve düşük maliyetli hareketler olarak meydana geldiğini ve bu gibi iklim stresi altında olunan durumlarda gelir kaynaklarını çeşitlendirmek için kısa vadeli bir gönüllü strateji olduğunu ortaya koymuşlardır (akt. Bremner ve Hunter, 2014: 6).

1975 yılından bu yana, Alaska'daki sıcaklıklar ortalama 2-3,5°C artmıştır (Afifi ve Jäger, 2010: 87). Alaska'nın batı kıyılarında Bering ve Chukchi Seas'da yer alan ve topluluk altyapısını ve toplum içinde ikamet eden insanların güvenliğini etkileyen çarpıcı iklim değişikliklerine tanık olan beş yerli topluluk, yer değiştirmelerin yaşamlarını tehdit eden iklim olaylarına karşı tek dayanıklı çözüm olduğuna karar vermiştir (Afifi ve Jäger, 2010: 90). Bu topluluklardan biri olan Newtok için, 2006'da Alaska devlet ajansı, topluluğun kısa vadeli acil gereksinimlerini ele almak ve bir yer değiştirme planlamasına başlamak için Newtok Planlama Grubu'nu kurmuştur (Afifi ve Jäger, 2010: 92).

İklim değişikliği etkilerinin en bariz biçimde görüldüğü yerlerden biri de Kuzey Afrika ve Ortadoğu Bölgesi'dir. Bu bölgede beş ülkede (Cezayir, Mısır, Fas, Suriye, Yemen) hane halkları üzerinde gerçekleştirilen nitel bir araştırmanın sonucuna göre hanelerin dörtte üçünden fazlası, yağmurun daha düzensiz hale geldiğini ve neredeyse dörtte üçü sıcaklığın daha yüksek olduğunu belirtmiş, hanelerin yaklaşık üçte ikisi beş yıl öncesine göre daha az yağış olduğunu, arazinin kuru veya daha az verimli olduğunu, yağış mevsiminin daha geç başladığını, daha kısa sürdüğü ve daha erken bittiğini ve kuraklıkların daha sık görüldüğünü ifade etmiştir (Wodon

vd., 2014: 9). İklim değişikliğinin etkileri ile başa çıkma noktasında başvuru mekanizmalardan birinin (sadece diğer stratejilerin başarısız olduğu kanıtlandıktan sonra da olsa) göç olduğunu her on haneden üçünde göçmen olması göstermektedir zira etkilere paralel bir biçimde göçün büyük bir kısmı son beş yıl içerisinde gerçekleşmiştir (Wodon vd., 2014: 14). Çalışma bölge için kötüleşen iklim koşullarının geçici ve kalıcı göçü artırdığını, iklim değişikliğinden en çok etkilenen bölgelerde iklimsel faktörlerin onda bir ila beşte bir arasındaki bir oranda göç üzerinde etkili olduğunu ancak iklim koşullarının bozulmaya yol açması devam ettikçe bu oranın artacağını göstermektedir (Wodon vd., 2014: 31).

Afrika’da gerçekleştirilen 13 ayrı vaka çalışmasının sonuçları kuraklık dönemlerinde gerçekleşen göçlerin daha çok ülke içinde gerçekleştiğini göstermektedir (Jónsson, 2010: 11). Kuraklık ve göç arasında bağlantıyı ortaya koyan ilk çalışmaları Kniveton ve arkadaşları Uluslararası Göç Örgütü için hazırlamış oldukları çalışmada aktarmaktadır. Bunlardan ilki 1983-1985 yılları arasında kuraklık yaşanan Mali kırsalından gerçekleşen göçler üzerinedir. Findley (1994) bu araştırmasında kuraklık dönemlerinde hane halkı gelirine katkıda bulunmak üzere iş bulmak amacıyla çocuklar ve kadınlar tarafından gerçekleştirilen kısa-mesafeli göçler artarken, gıda kıtlığı sonucu fiyatların artması ile temel ihtiyaçlara harcanan kaynakların artışı nedeniyle uzun-mesafeli göçlerin azaldığını ortaya koymuştur. Bir diğer çalışmada Haug (2002), 1980’lerde Kuzey Sudan’da meydana gelen kuraklık sonucunda göç etmeyenlerin açlıktan ölme tehlikesi ile karşı karşıya olsalar dahi göç edecek hayvanları olmadığı için geride kalmak zorunda kaldıklarını ifade ederek bu durumda da göç kararını sosyo-ekonomik faktörlerin belirlediğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde Meze-Hausken’in (2004) Kuzey Etiyopya’da yaptığı araştırma marjinal bölgelerdeki insanların oluşturmuş oldukları adaptasyon mekanizmaları sayesinde tek başına kuraklığın göçe neden olmadığını ortaya koymaktadır. Henry ve arkadaşlarının (2004), Burkina Faso’da değişen yağış düzenlerinin göç üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmada yağışların az olduğu bölgelerde yaşayan insanların diğer bölgelerde yaşayan insanlara kıyasla kısa mesafeli göçlere katılma oranının daha yüksek olduğu görülmüştür (Kniveton vd., 2008: 33).

Büyük oranda 1980’lerde Mali’de meydana gelen uzun süreli kuraklık sonucu Faguibine Gölü 2006 yılında tamamen yok olmuş ve bu sistemde yaşanan iklim değişkenliği sonucu 100.000 insan göç etmiş, azalan kaynaklar sonucu artan tansiyonun da neden olduğu Touareg İsyanı sonucu 300.000 mülteci ve ülke içinde yerinden edilen insan (IDPs) ortaya çıkmıştır (IOM, 2009b: 106). Gana’da Abu ve arkadaşlarının yapmış olduğu araştırmaya göre büyük oranda yağış düzensizliklerine bağlı kuraklık ve yangınlar nedeniyle katılımcıların yarısından fazlası (%54) gelecek 5 yıl içinde göç etme eğiliminde olduklarını belirtmişlerdir

(Abu vd., 2014: 354). Çalışma kuraklığın hemen hemen tüm kırsal kesimlerde görülmesi nedeniyle kırdan kıra göçün benzer gıda problemleri ve geçim sıkıntıları nedeniyle tercih edilmediğini daha çok kırdan kente göçün akılcı görüldüğü göstermektedir (Abu vd., 2014: 360). İklim değişikliğine bağlı azalan yağışların tarımsal verimlilik üzerindeki etkisi bölgede gıda güvensizliğine ve ekonomik sıkıntılara dönüşmektedir ki bu hane halkı nüfusunun kalabalık olduğu göz önüne alındığında oldukça büyük bir sıkıntıdır (Hillmann vd., 2015: 218). Gemenne ve arkadaşları (2014: 85), Angola'da 2011 yılında yağış miktarının ortalamanın altına düşmesi ile birlikte başlayan kuraklık eğiliminin (UNICEF, 2013), 2011-2012 yıllarından itibaren yağış miktarının normalin %60 altına düşmesi ile şiddetlenmesi ve bu düşme eğiliminin 2013'te de devam etmesi ve ülkenin bazı bölgelerine neredeyse hiç yağış düşmemesinin (Avrupa Komisyonu, 2013) Angola ve komşu ülkelerde karmaşık göç biçimlerine neden olduğunu ancak medyaya pek yansımadığını aktarmaktadır (ACAPS, 2013; BBC, 2013; Tran, 2013). Zira Uluslararası Göç Örgütü (2013) sadece 2011'de yaşananların ardından 227.000 kişinin ülke içinde yerinden edilmiş kişiler haline geldiğini düşünmektedir (Gemenne vd., 2014: 85).

Güney Afrika'da gerçekleştirilen bir diğer araştırma maksimum sıcaklık anomalileri, negatif yağış anomalileri ve topraktaki nem kaybının arttığı dönemlerde göç akımlarının da arttığını ortaya koymaktadır (Mastrorillo vd., 2016: 158). Çalışma ayrıca, iklim değişkenlerinin göreceli etkisinin göçmen gruplar arasında önemli ölçüde değiştiğini, özellikle siyah ve düşük gelirli Güney Afrikalıların en çok etkilenenler olduklarını göstermektedir (Mastrorillo vd., 2016: 160). 2011 yılında yoğun siyasi şiddet ve genel yönetim hataları ile birleşen şiddetli kuraklık Somali'nin bazı bölgelerinde kıtlık ilan edilmesine de yol açan yaygın bir sıkıntıya neden olmuş, bunu nüfusun dörtte birinin yerinden olmasıyla sonuçlanan yüksek seviyelerde yurt içi ve yurt dışı zorunlu göçler takip etmiştir (Lindley, 2014: 40). Bunu yapılan araştırma sonuçları da doğrulamaktadır: Örneğin 2011 yılı Gıda Güvenliği ve Beslenme Analiz Birimi'nin Somali'deki örnekleminden %60'ı kuraklıktan dolayı yerlerinden edildiğini ifade etmektedir (Lindley, 2014: 42).

Afifi'nin Nijer'den göç eden insanlar üzerinde yapmış olduğu ve göç etmelerinin temel nedenlerini belirlemeye çalıştığı araştırma neredeyse tüm katılımcıların göç etme kararlarında çevresel etkenlerden etkilenmiş olduğunu göstermektedir. Yapılan mülakatlarda başlarda göçün daha çok ekonomik gerekçelerle gerçekleştirildiği anlaşılsa da derinlere inildiğinde bunların temelinde doğrudan çevresel faktörler, artan kuraklık ve Çad Gölünün küçülmesinin yattığı görülmektedir (Afifi, 2011: 113). Barrios ve arkadaşlarının (2006: 369) yağışlarda azalma şeklinde kendini gösteren iklim değişikliğinin Sahra-altı Afrika'sındaki çok çeşitli kentleşme

düzenlerine bir açıklama getirip getiremeyeceğini araştırdıkları çalışmada, yağışlarda azalma olduğu dönemlerde kentleşme oranlarının arttığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu oran yerli Afrikalıların serbest kıta içi dolaşımını yasaklayan kolonyal sürecin ardından, bağımsızlığa kavuşulması ile birlikte artmıştır. Azalan kaynaklara bağlı çatışmalar Sudan’da yeni bir durum olmasa da iklim değişikliğinin uzun vadeli etkilerinden biri olan kuraklık burada da tehdit çarpanı görevi görmektedir. Örneğin Darfur’da meydana gelen kriz 2 milyon insanı yerinden etmiş ve yüzlerce ülke içinde yerinden edilen insana (IDPs) yönelik kamplar inşa edilmesine neden olmuştur (IOM, 2009b: 129).

Doğu Akdeniz’in bir parçası olan İsrail, Ürdün ve Suriye, 2000’li yıllarda uzun süren kuraklıklar yaşamışlardır zira bölgesel iklim değişikliği modelleri, iklim değişikliğinin devam etmekte olan bir sonucu olarak doğu Akdeniz’deki şiddetli kuraklığın sıklığını ve süresini daha da arttıracağını öngörmektedir (Hoerling vd., 2012; Evans 2009 akt. Weinthal vd., 2015: 294). Uzun süren kuraklığın ardından yaşanan su ve gıda kıtlığı nedeniyle Suriye genelinde kuraklıktan etkilenen bölgelerde yaşayan 40.000-60.000 arası ailenin daha iyi yaşam koşulları arayışıyla da göç ettiği bilinmektedir (IOM, 2009b: 129). Barışçıl bir gösteriyle başlayan ve kanlı bir çatışmaya, ardından da iç savaşa dönüşen Suriye’deki gelişmeler sonucunda BM sadece 2011-2013 yılları arasında 100 binden fazla insanın hayatını kaybettiğini duyurmuş, tahminen 9 milyondan fazla insan evlerini terk etmek zorunda kalmış, 2,5 milyonun üzerinde insan komşu ülkelere mülteci başvuru yapmış ve 6,5 milyonu aşan ülke içi ve ülke dışı yerinden edilen insan sayısı ülke nüfusunun %40’ını aşmıştır (GAR, 2015: 56-57). Suriye vakası, bu çalışmada çok kez değinilen göçün çok nedenli ve karmaşık yapısının tipik bir örneğidir ve son çalışmalar uzun yıllar süren kuraklığın bu trajedinin yaşanmasında büyük bir pay sahibi olduğunu göstermektedir (GAR, 2015: 56-78; GAR, 2011).

210 farklı türe ev sahipliği yapan İran’daki Urmia Göl’ünde son 40 yılda su seviyesi belirgin bir biçimde azalmış, gölün yüzey alanı yaklaşık üçte bir oranında düşmüştür (Gemenne vd., 2014: 67). Bu nedenle, Hassanzadeh ve arkadaşlarının belirttiği üzere (2011), sudaki artan tuzluluk oranı nedeniyle besin döngüsü bozulmuş, kuruyan alanların tuz çölü haline dönüşmesi tarımı ve doğal bitki örtüsünü olumsuz etkilemiş, tuz ve kum fırtınalarının olasılığı artmıştır (akt. Gemenne vd., 2014: 67). İnsan kaynaklı değişimler sonucu kuruyan, 1987’de kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılan ve 2009’da güney kısmı tamamen yok olan ve sonuçta daha sıcak ve kuru havalara neden olan Aral Denizi de Urmia ile benzerlik göstermektedir (Aralgenefund, 2012 akt. Gemenne vd., 2014: 70). Nasıl ki bu bölgede yaşanan çevresel gelişmeler göçün %90’ından sorumluyorsa (Aman, 1999), Urmia havzasında yaşanan çevresel

bozulmaların sağlık, istihdam ve geçim kaynakları üzerindeki olumsuz etkileri sonucunda yaşanan göçleri de IOM-UNFPA'nın (2008) sınıflandırdığı gibi;

- a) çevresel bozulma reel olarak gerçekleşmeden önce, harekete geçen çevresel olarak uyarılmış göçmenler,
- b) en kötüsü gerçekleşmeden önce, harekete geçen çevresel zorunlu göçmenler ve
- c) en kötü durumda kaçmak zorunda kalan, geçici ya da daimî olarak yerinden olan çevresel mülteciler olmak üzere üç farklı biçimde açıklamak mümkündür (akt. Gemenne vd., 2014: 78-79).

Asya'da da kuraklık ve çölleşmeye bağlı hareketlilik örneklerine rastlamak ziyadesiyle mümkündür. Örneğin, Uluslararası Gıda Politikası Araştırma Enstitüsü ve Carolina Nüfus Merkezi'nden araştırmacıların Pakistan'ın kırsal bölgelerinde yaptıkları 21 yıllık (1991-2012) uzun süreli bir anket çalışması da aşırı iklim olayları ile göç arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır. Araştırmaya göre, aşırı sıcaklığın yaşandığı dönemlerde hem erkekler hem de kadınlar normal dönemlere göre daha fazla hareket halindeyken, aşırı yağışlı dönemlerde çok bir fark görülmemektedir (akt. Bremner ve Hunter, 2014: 7). Benzer şekilde, Hindi Kuş Himalayaları'nda yapılan anket çalışmasında göç veren hanelerin %80'ini su tehdidinin göç etme kararlarında önemli bir etken olduğunu ifade etmiştir (Faist ve Schade, 2013: 92). Göçün çoklu nedensellik özelliği arasında iklim değişikliği sonucu artan su tehditlerinin önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Gemenne ve arkadaşlarının (2014: 50) da ifade ettiği üzere, aşırı insan faaliyetleri sonucu çevresel bozulma hızı ve ölçeği artan bir diğer bölge olan İç Moğolistan son on yılda çölleşme, mera bozulması, toprak erozyonu, kuraklık ve su kıtlığı gibi aşırı çevresel sorunlarla karşı karşıyadır. Onuncu Ulusal Beş Yıllık Plan çerçevesinde çevresel olarak kırılgan bölgelerde bulunan ve çölleşme, su ve toprak bozulmalarından etkilenen 650.00 kişinin yer değiştirmesi ve yeniden yerleşmesini tasarlayan 6 yıllık göç planı hazırlanmış, 2006 ile 2010 yılları arasında İç Moğolistan 304 bin çevresel olarak yerinden edilmiş insan tekrar yerleştirilmiştir (Gemenne vd., 2014: 50-51). Moğolistan'da ise 1940'tan bu yana 2°C'lik ısınma eğilimi ve sürekli kuraklık yaşanmaktadır. Bunların sonucunda kırsal yoksulluk ve kentlere göç yaşanmaktadır. Otlaticılığın tamamen bırakılmasına yol açabilecek bu süreç sonucunda çobanlar 'çevresel göçmen' haline gelebilecektir. İklim değişikliği ekonomik açıdan iklimsel sıkıntılara uyum sağlamayı imkânsız kılmakta ve burada da çiftçiler için tehdit çarpanı görevi görmektedir (Chatty ve Sternberg, 2015: 26-27).

Çevresel stres oranı, hassasiyet oranı ve zayıf adaptasyon kapasitesi nedeniyle iklim değişikliği ile ilgili olarak dünyanın en savunmasız ülkelerinden biri olarak görülen

Kamboçya'da hem tarımsal üretim için hem de kişisel kullanım için su sıkıntıları zaten yaşanmaktadır. Ancak iklim değişikliğinin neden olduğu artan kuraklık sonucu bu sorunun daha da büyümesi beklenmektedir. Örneğin 2001, 2002, ve 2003 yıllarında ardı ardına yaşanan kuraklıklar ülkenin özellikle bazı bölgelerini oldukça olumsuz etkilemiştir zira, 1987-2007 yılları arasında kuraklığın neden olduğu hasar 138 milyon dolar düzeyindedir (Oudry vd., 2016: 39). Sel, fırtına ya da siklonların aksine kuraklığın yavaş başlangıçlı doğası ve zaman içerisinde değişip dönüşmesi göç de dâhil olmak üzere başa çıkma stratejilerinin derinlemesine anlaşılmasını zorlaştırmaktadır zira Kamboçya'da da kuraklığın neden olduğu göç üzerine sağlam veriler kritik derecede eksik düzeydedir (Oudry vd., 2016: 39).

3.3. Yasal Boşluklar: Mülteci mi? Göçmen mi?

İnsanlar her daim çevresel değişimlere ya da iklim değişikliğine tepki olarak yer değiştirmişlerdir. Zira hareket etmek tehditten kaçmayı ve dayanıklılığı artırmayı sağlayan (özellikle planlandığında), değişime uyumun geleneksel ve olağan bir parçasıdır. Bu tezin de konusu olan iklim değişikliğiyle tetiklenen yer değiştirmelerin "yeni" olan tarafı ise, onun altında yatan antropojenik temeli, çok sayıda insanın iklim değişikliğine olan şüpheli yaklaşımı ve iklim değişikliğinin göreceli gerçekleşme hızıdır (McAdam, 2011b: 3). Karşı karşıya olunan iklim değişikliğinin bu özellikleri, insanların geleneksel başa çıkma stratejilerinin de bir yerde tıkanma riskini beraberinde getirmektedir. Çünkü doğal ve olağan bir iklimsel değişimden değil, antropojenik kaynaklı ve doğanın değişim hızı algısından oldukça uzak, etkileri kestirilemeyecek düzeyde hızlı bir değişimden söz etmekteyiz. İklim değişikliğinin etkileri sonucunda yerlerinden olan insanların sayısının her geçen gün artması ve savunmasız durumda bulunan çok sayıda insanın karşılaşacağı tablonun artık daha net bir biçimde öngörülüyor olması uluslararası geçerliliğe sahip bir tanım oluşturmayı bir taraftan zorlaştırırken bir taraftan da oldukça ivedi kılmaktadır.

İklim değişikliğinin çevresel etkileri nedeniyle göç etmek zorunda kalan insanların nasıl tanımlanacağı, hangi haklardan yararlanabileceği, hangi kapsamda değerlendirileceği ve nasıl bir korumaya sahip olacakları bugün literatürde en çok tartışılan konulardan biridir. Zira bu konu sadece anlam bilimsel açıdan değil, genel kabul gören tanımın uluslararası toplumun uluslararası hukuktaki yükümlülüklerinin belirlenmesi açısından da büyük önem taşımaktadır (Brown, 2008: 13). Ayrıca, net ve anlaşılır bir tanıma ulaşılmadığı takdirde, politika yapıcılar ve uygulayıcılar tarafından planların kolaylıkla ortaya koyulamayacağı ve hedeflenen ilerlemelerin kaydedilemeyeceği bir gerçektir (Dun ve Gemenne, 2008: 10).

Literatürde çevresel göç, iklim değişikliği kaynaklı göç, ekolojik ya da çevresel mülteciler ve çevresel kaynaklı zorunlu göçmenler gibi birçok terim ve kavrama rastlamak mümkündür. Daha önceki tartışmalardan da anlaşılacağı üzere uygun ve kabul edilebilir bir tanım ortaya konulamamasının temel sebebi iklim değişikliği ve göç arasında bağın karmaşık doğasından kaynaklanmaktadır. Fırtına ve sel gibi ani ve aşırı hava olaylarını ele aldığımızda örneğin çevresel faktör bariz ve göç hareketi açık bir biçimde zorunludur. Ancak, her ne kadar iklim değişikliğinin bu tür hava olaylarını artıcı etkisi bilinse de tartışma bu olayın iklim değişikliği kaynaklı olarak gerçekleşip gerçekleşmediğinin bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Kuraklık ve su kıtlığı gibi iklim değişikliği kaynaklı çevresel bozulmaları ele aldığımız da ise sürece dâhil olan yapısal, sosyal ve ekonomik faktörler nedeniyle öncül sebebi (iklim değişikliğini) ayırt etmek zorlaşmaktadır. İklim değişikliği kaynaklı göçler noktasında en bariz ve tartışmasız vaka deniz seviyesi yükselmesi olarak görülse de bu durumda bile yerleşim yerlerinin sürdürülemez hala gelmesi ile birlikte ekonomik göç mevzu bahis olmaktadır.

Uygulanabilir koruma çözümleri geliştirmek, iklim değişikliği, çevresel koşullar ve göç arasındaki bağlantıların belirlenmesini gerektirmektedir. Ancak deterministik bir sebep-sonuç bağının ortaya konmasındaki ampirik ve kavramsal zorluklar oldukça derindir çünkü iklim değişikliğinin etkilerini diğer çevresel etkilerden ayırmak zor olduğu gibi, genel anlamda çevresel etkileri de sosyo-ekonomik ve politik süreçlerden ve bu değişimin gerçekleştiği bağlamlardan ayırmak da bir o kadar zordur. Her ne kadar iklim değişikliği terimi belirli bir dönemde ortalama iklim koşullarındaki değişim olarak tanımlansa da çevresel değişimin zararlarından etkilenen bireylerin ya da grupların kurumsallaştırılmış bir koruma biçimine sahip olmaları adına iklim değişikliğinin, genel çevresel değişimin ve sosyo-bağlamsal etmenlerin birbirleriyle ilişkili olarak değerlendirilmesi gerektiği görülmektedir (Laczko ve Aghazarm, 2009: 393-394).

Uygun bir tanımlama yapılabilmesi noktasında zorunlu-gönüllü tartışması da önem taşımaktadır. Daha önce tartışılan çok nedenli ve çok boyutlu vakalar bir yana bazı durumlarda çevresel değişim ve göç arasındaki doğrudan bağlantı nedeniyle zorunlu göç kavramı öne çıkmaktadır. Örneğin uç hava olayları sonucu meydana gelen felaketler ya da azalan kaynaklar nedeniyle çıkan çatışmalar sonucu meydana göçler buna bir örnektir. Ayrıca deniz seviyesi yükselmesine bağlı olarak adalarda meydana gelen uluslararası nitelik taşıyan göçler de kuşkusuz bu bağlamda değerlendirilebilir (Laczko ve Aghazarm, 2009: 396). Diğer taraftan iklim değişikliğine bağlı olarak gerçekleşen yavaş başlangıçlı çevresel bozulmalar ya da

aşamalı değişimleri ise zaman içerisinde diğer etmenlerle iç içe girmeleri dolayısıyla zorunlu göç bağlamında değerlendirmek zorlaşmaktadır.

Kamu sorunlarının oluşumunda çifte tanımsal bir süreç -yani problemlerin nedenlerini tanımlayan, problemin çözümünü sağlayacak olan sorumluyu açıklayan ve sorunun sonuçlarını tanımlayan ve kurbanların nasıl korunacağını açıklayan bir süreç- işlediğini ifade eden Vlassopoulos'a (2000: 118) atıf yapan Faist ve Schade (2013: 147), kamu sorunlarını şematik olarak 'neden-sorun-sonuç-çözüm' ile birbirine bağlı dizilerin bir ardıllığı olarak sunmakta ve bu süreci şu şekilde örneklemektedir: (1) Endüstriyel üretim (neden), diğerlerinin yanı sıra, iklim değişikliği (sonuç) yaratan sera gazları (problem) üretir; (2) sera gazı emisyonlarından kaynaklanan iklim değişikliği (problem) kuraklığa neden olur (iklim değişikliğinin etkilerinin bir kısmı) (sonuç); (3) iklim değişikliğinin (neden) neden olduğu kuraklık (problem), (diğer olumsuz etkilerin yanı sıra) göçe yol açar (sonuç) vb. Bu noktada küresel problemlere çözüm üretme kapasitesine sahip olan Birleşmiş Milletler öne çıkmaktadır. BM çerçevesinde iklim değişikliği ile ilgili kural ve programların geliştirilmesi ve uygulanmasından sorumlu olan birim Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'dir. Devletleri kendi sınırları içerisinde harekete geçmeye ve küresel düzeyde diğer devletlerle görüşmeye ve hareket etmeye teşvik eden BMİDÇS, en savunmasız durumda olan ülkeler için bir ses olmakta, ayrıca hafifletme, kalkınma, insan hakları ve güvenlik konularını birbirine bağlama fırsatı sunması dolayısıyla, iklim göçmenlerini tanımaya ve nihai olarak gelecekteki göç baskısını azaltmaya yardımcı olmaktadır (Gibb ve Ford, 2012: 3). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) altında Cancun'daki 2010 Taraflar Konferansı'nda iklim değişikliğinin yol açtığı yerinden olma, göç ve planlı yer değiştirme tanınırken, bu hareket kategorilerine kimlerin dâhil olduğu tanımlanmamıştır (Nishumura, 2015: 112)

İklim değişikliği nedeniyle yerinden edilenler için net bir tanım ortaya koymak uluslararası koruma sağlamanın ilk adımıdır. Bu noktada göç türleri bağlamında bir sınıflandırma yapmak birçok sorunu beraberinde getirir çünkü tek bir etmen, olay ya da süreç genellikle tek başına göçü doğurmaz. Çevresel değişimler göçün en temel tetikleyicilerinden biri olsa da göç kararı birçok sosyal, kişisel, ekonomik, kültürel ve politik etmenin etkileşimi ile oluşur. İklim değişikliğini bir neden olarak ayırmayı imkânsız kılan bu karmaşıklık, uluslararası kabul görmüş yasal bir iklim 'göçmeni', 'mültecisi' ya da 'yerinden edilmiş bireyi' tanımının yokluğunda, etkilenen kişilerin sayısının tahminlerinde geniş tutarsızlıklar yaratmaktadır (Gibb ve Ford, 2012: 2). Diğer bir ifadeyle, problemin resmi bir tanıma henüz ulaşmamış olması (1951 Konvansiyonunda siyasi mülteciler için ortaya konan gibi) ve dolayısıyla uluslararası politika gündemindeki yerinin henüz bir istikrara kavuşmamış olması,

tanımlama sürecini kendi inanç sistemleri, bilgileri ve/veya politik yaklaşımları çerçevesinde etkilemeye çalışan taraflara büyük bir esneklik kazandırmaktadır (Faist ve Schade, 2013: 146).

Fikir birliğinin olduğu neredeyse tek konu mevcut terminolojilerin hemen hiçbirinin tek başına geçerli olmadığı ve yaygın kullanımının sıkıntılara yol açabileceğidir. Bununla birlikte göçün çevresel sürücülerle olan bağı nedeniyle bu hareketlerin ağırlıklı olarak zorunlu göç bağlamında değerlendirilmesi gerektiği varsayımı görünürdür. İklim mültecileri ya da çevresel mülteciler terimlerine medyada sıklıkla yer verilmesi bu algıyla ilintilidir. En basit anlamıyla insanların iklim değişikliğinin etkileri nedeniyle sığınma talebinde bulunacaklarını öne sürerek çevresel mülteci ya da iklim mültecisi terimlerini kullananların, konuya dikkat çekme ve meselenin aciliyetini ifade etme amacı taşıdıklarını söylemek mümkündür. Diğer tüm terminolojilerin konunun ciddiyetini göz ardı edeceğinden endişe duyulmaktadır çünkü "mülteci" vurgulanan baskı nedeniyle sempati uyandırırken "göçmen" daha gönüllü bir hareketi ima ederek daha "olumsuz" bir çağrışım yapmaktadır (Brown, 2008: 13).

İklim değişikliği kaynaklı göç tartışmaları uzunca bir dönem “çevresel mülteciler” tartışmalarının üzerine inşa edilmiştir. 1970'lerde ilk kez Worldwatch Enstitüsü'nden Lester Brown tarafından ortaya atılan (Saunders, 2000), on yıl sonra Birleşmiş Milletler Çevre Programı'ndan (UNEP) El-Hinnawi'nin çalışmalarıyla (1985) daha fazla bilinir hale gelen "çevresel mültecilere" ilişkin sayı tahminlerinin çoğu, Myers ve Kent (1995) tarafından yapılan tahminlere dayanmaktadır (akt. Kniveton vd., 2008: 29). Myers'a göre çevresel bozulma sonucu uluslararası göç etmek zorunda kalacak insanlar olarak tanımlanabilecek çevresel mültecilerin, Jacobsen (1988) dünyada yerinden edilmiş insanlar arasında en büyük sınıfı oluşturabileceğini öne sürerken, Cairns (2002) ise tüm insanların bir gün çevresel mülteci olabileceğini ifade ederek konuya dikkat çekmektedir (akt. Kniveton vd., 2008: 29).

İklim göçmenleri tartışmasında en sık rastlanan tanımlardan biri El-Hinnawi'nin 'Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)' raporu için hazırladığı "varlığını tehlikeye atan ve / veya yaşam kalitesini ciddi şekilde etkileyen (doğal ve / veya insanlar tarafından tetiklenen) belirgin bir çevresel bozulma nedeniyle geleneksel yaşam ortamlarından geçici veya kalıcı olarak ayrılmak zorunda kalan insanlar" (El-Hinnawi, 1985: 4) şeklindeki 'çevresel mülteciler' tanımıdır (akt. Faist ve Schade, 2013: 5). Castles ve Miller'a göre ise zorunlu göçmenlerin bir başka türü:

“Çevresel değişikliklerin (çölleşme, ormansızlaşma, erozyon, hava kirliliği, su kirliliği ve su baskını), doğal felaketlerin (seller, volkanlar, toprak kaymaları, deprem) ve insan kaynaklı felaketlerin (sanayi kazaları, radyoaktivite) yerinden ettiği insanlardan oluşan çevresel mülteciler”dir (Castles ve Miller, 2008: 146).

‘Toprak bozulması, sel ve kuraklık nedeniyle yerinden edilen insanlar’ kastedilerek birinci IPCC (1990: 5-10) raporunda da bu terime yer verilmiş, ikinci IPCC (1996: 416) raporunda ise doğal felaketlerden kaçanlar kastedilerek ‘ekolojik mülteciler’ kavramına değinilmiştir ki bu Myers’ın (1993: 752) ‘kuraklık, toprak erozyonu, çölleşme ve diğer çevresel sorunlar nedeniyle kendi ülkelerinde artık geçimlerini sağlayamayan ve bazıları sınır ötesine kaçan bazıları ise ülke içinde yerinden edilmiş hale gelen insanlar’ olarak tanımladığı ‘çevresel mülteciler’ tanımıyla benzerlik göstermektedir (akt. Faist ve Schade, 2013: 5). Diğer taraftan Biermann ve Boas (2010: 67) iklim mültecilerini “iklim değişikliğinin üç etkisinden en az biriyle ilintili olarak doğal çevrelerindeki ani ya da aşamalı değişimler nedeniyle yerleşim yerlerini acilen ya da yakın gelecekte terk etmek zorunda kalanlar” olarak tanımlamaktadır. Akılların karışmaması için bu noktada şu tespiti yapmakta fayda vardır:

‘İklim’ kelimesi, küresel ısınma ve iklim değişikliği söylemi ile olan bağlantıyı vurgulamak için kullanılabilirken; bunun yerine, “çevre” terimi ise, küresel ısınmayla tetiklenen göç ile doğal afetler (örn., döngüsel hava anormallikleri) ve çevresel bozulma (ör., doğal kaynakların fazla kullanılması) gibi diğer kaynaklar tarafından tetiklenen göçü ampirik olarak ayırmanın mümkün olmadığını vurgulamak için kullanılabilir (Faist ve Schade, 2013: 6).

1951 Mültecilerin Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi, 1967 Protokolü ve 1998 Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler zorunlu yerinden edilme ve mülteci konularındaki kilometre taşlarıdır (Laczko ve Aghazarm, 2009: 391). Cenevre Sözleşmesine göre, mülteciler:

“1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı nedenlerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen herkes”tir (UNHCR, 1951).

Görüldüğü üzere bu tanım çevresel nedenlerden ötürü yerinden olan insanları tanımamakta ve onlara sığınma hakkı tanımamaktadır. Çevresel değişimler ve mülteci akımları arasındaki bağlantılar çok farklı düzeylerde tartışılmış olsa da çevresel değişim nedeniyle ortaya çıkan mültecileri temsil eden yasal bir kavram ya da kurumsallaşmış bir mekanizma bulunmamaktadır (McNamara, 2007: 13). Çevresel uyarıcılar mülteci koruması talep etmek için geçerli nedenler olarak nitelendirilmediği için BMMYK’nın istatistikleri, iklimdeki değişimler nedeniyle yerlerinden olan insan gruplarını kapsamamakta, Birleşmiş Milletler ailesi içerisinde mültecilere yardım etmek ve korumakla sorumlu olan BMMYK, çevresel mültecileri yetkileri dışında kalan, meşru olmayan hareket halindeki nüfuslar olarak gördüğü için otomatik bir yardım ya da koruma sağlamamaktadır (McNamara, 2007: 19). “Mülteci” sözcüğü, bu tür

insanların durumunun aciliyetini ve onlar için harekete geçme ve onlara yardımcı olma sorumluluğunu vurgulamak için hala sıklıkla kullanılmaktadır (Biermann ve Boas'ın yaptığı gibi)” (Faist ve Schade, 2013: 6) ancak, bu terimin kullanılmasının getirdiği birçok handikap mevcuttur.

Çevresel göçlerin çoğunun ülkeler arasındansa ülke içerisinde gerçekleşme eğiliminde olması dolayısıyla “mülteciler”dense “ülke içerisinde yerinden edilenler”den (IDPs) söz etmek daha doğrudur. Bu bağlamda 1998 Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler’i adapte etmek ya da genişletmek daha mantıklı görünmektedir (Laczko ve Aghazarm, 2009: 18 ve 398). Ayrıca, mülteci tanımının kabul edilmesi durumunda gelişmiş ülkelerin siyasi mültecilere sundukları korumaların aynısını iklim mültecilerine de sunmak zorunda kalacakları ve BMMYK’nın mevcut mülteci sayısı ile dahi başa çıkmakta zorlanıyor olması uluslararası toplumda mülteci tanımının genişletilmesine karşı çıkışları da beraberinde getirmektedir (Brown, 2008: 14).

Mülteci tanımının çevresel göçmenler için uygun olmamasını IOM şu şekilde açıklamaktadır: Mülteci tanımı uluslararası hukukta oldukça belirgin bir anlam ifade etmektedir ve "zulüm altında olma korkusu" üzerine inşa edilmiştir. Ancak iklim değişikliğinin etkilerinin bir tür "zulüm" oluşturduğuna dair uluslararası bir anlaşmaya varmak zor olacaktır. Zira zulmü gerçekleştirenin devletle ilişkili bir aygıt olduğunu dair geleneksel algı her ne kadar devlet dışı kurumları da kapsayacak şekilde genişletilmiş olsa da her zaman tanımlanabilir bir varlığı (entity) ifade eder. Ek olarak iklimsel ve çevresel etkiler mülteci sözleşmesinin dayandığı beş temel gerekçe (ırk, din, milliyet, sosyal bir gruba ya da siyasi görüşe üyelik) arasında bir ayrım yapmamaktadır (IOM, 2014b: 22). Ayrıca Cenevre Konvansiyonu’na göre zulüm, kişinin ırkı, dini, uyruğu, siyasi görüşü veya belli bir sosyal grubun üyeliği nedeniyle gerçekleşirken, iklim değişikliği nedeniyle gerçekleşen/beklenen göç en azından Konvansiyon’un bu beş şartı bakımından bir ayrım ortaya koymazken sosyal sınıf gibi savunmasızlığı artırıcı özellikleri açısından tartışılabilir (Laczko ve Aghazarm, 2009: 398).

Benzer şekilde, Brown mülteci teriminin kullanılmasında ortaya çıkan üç sorun olduğunu ifade etmektedir. Birincisi, mülteci olarak sınıflandırılmak, uluslararası alanda tanınmış bir sınırı geçmeyi gerektirir lakin iklim değişikliği nedeniyle yerinden edilen insanların büyük bir çoğunluğunun kendi ülke sınırları içerisinde kalacağını -IDP (internally displaced people) olarak- göz önüne alırsak, tanımı ulusal sınırları aşmış kişilerle sınırlandırmak sorunun boyutunun olduğundan daha küçük görülmesine neden olabilir. İkincisi, mülteci teriminin özelliği göçe neden olan baskının sona ermesinin ardından geri dönüş hakkını vurgulayan bir terim olmasıdır. Ne var ki deniz seviyesi yükselmesi gibi durumlardan ötürü

terim bu noktada da sorunun doğasını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Sonuncusu ise mevcut mülteci tanımının çevresel baskıları da kapsayacak şekilde genişletmenin mevcut uluslararası mekanizmaları ve iyi niyetleri azaltacağı endişesidir (Brown, 2008: 14).

Diğer taraftan mülteci teriminin yabancı düşmanlığı ve ırkçı perspektifleri beslediği ve son zamanlarda Avrupa ve Kuzey Amerika'nın politik söylemine giren iklim değişikliği kaynaklı göç korkularını işaret etmesi dolayısıyla da siyasi açıdan sıkıntılı görülmektedir (Oliver-Smith, 2012: 1062). İlaveten sel ya da fırtına gibi ani gerçekleşen iklim değişikliği etkileri sonucunda göç eden insanların evlerine geri dönmeleri söz konusu olabilirken, kuraklık ya da deniz seviyesi yükselmesi gibi yavaş başlangıçlı ve aşamalı etkiler sonucu bir geri dönüş söz konusu olmadığı için yine "mülteci" terimi yanıltıcı olabilmektedir (Laczko ve Aghazarm, 2009: 398). Dahası, Oliver-Smith'in (2012: 1062) aktardığı üzere, çevresel değişim ve çatışma literatürünü eleştiren Hartmann (2009) "çevresel mülteci" teriminin ekonomik ve politik nedenleri doğallaştırdığı ve apolitikleştirdiğini, kurumsal tepkilerin rolünü maskeleydiğini, tarihsizleştirici olduğunu ve belirli nüfusların neden daha savunmasız olduğunun sebeplerini ortadan kaldırarak suçu toplumsal nedenlerden çok doğaya bıraktığını iddia etmektedir.

İklim değişikliği göçmenleri herhangi bir uluslararası koruma rejimine tam olarak uymamakla birlikte ne mülteci hukuku ne insan hakları hukuku ne de iklim değişikliği düzenlemeleri tam olarak iklim değişikliğinin neden olduğu göçe eğilmemektedir. İklim değişikliği göçmenleri hem mülteci olarak kalabilmek için gerekli görülen zulümden muzdarip değillerdir ya da başka bir deyişle uğradıkları zulüm kabul edilen zulüm tanımına uymamaktadır, hem de uluslararası hukukun bireyden çok devlete odaklanan yapısı onları daha da görünmez kılmaktadır (Nishumura, 2015: 114).

Zaman içerisinde söylemin "iklim mültecileri"nden "iklim göçmenleri"ne kaydığını görmek mümkündür. Birçok çalışmada "iklim mültecileri" terimi antropojenik iklim değişikliğinin sosyal ve insani sonuçlarının altını çizmek için kullanılmıştır. Bu çerçevede iklim mültecileri pay sahibi olmadıkları iklim değişikliği gerçekliğinin kurbanları olarak görülen imgelerdir. Zira çoğunlukla masum güneyli insanlar kuzeylilerin neden olduğu sera gazı emisyonlarının sonuçlarına maruz kalmaktadır. Bu anlayışta, yükselen deniz seviyeleri ya da artan doğal afetler ve çölleşme gibi iklim değişikliğinin sonuçları hem iç hem de uluslararası göçü tetiklemektedir. Çevreci STK'lar, bazı akademisyenler, uluslararası örgütler ve toplumsal hareketler tarafından kabul edilen bu görüş, iklim mültecilerinin ortaya çıkmasını, iklim değişikliğini azaltma politikalarının başarısızlığına bağlamaktadır. Süregelen eleştiriler sonucunda, bu söyleme paralel olarak, göçe iklim değişikliğine uyum stratejisi olarak vurgu yapan ve azaltma ve uyum politikalarının başarısızlığını kabul etmeyen "iklim göçü" anlayışı

gelişmiştir. İklim değişikliğine bir çözüm olarak sunulan iklim göçü bu bağlamda yönetilebilir olduğu sürece geçerli bir strateji olarak görülmektedir (Felli, 2013: 344).

'Göçmen' kelimesi kısmen mülteci teriminden kaçınmak için ve döngüsel ve mevsimlik göç, yavaş başlayan değişiklikler yüzünden uzun dönemli göç ya da ani olaylara bağlı olarak kısa vadeli yerinden edilme gibi çeşitli çevresel nüfus hareketlerini de kapsamı nedeniyle daha geniş bir çağrışıma sahip olduğu için kullanılır (Faist ve Schade, 2013: 6).

Bununla birlikte Brown (2008: 14) kaynak ülkenin "itici" niteliğindense hedef ülkenin "çekici" niteliğini daha çok vurguladığı ve uluslararası toplumun refahı için sorumlulukların azaltmasını ima etmesi nedeniyle olumsuz çağrışımlar taşıdığını ifade etmektedir.

“2008 yılında Avrupa Parlamentosu'nda Yeşil Avrupa Serbest Birliği, iklim göçü konulu bir konferans düzenlemiş ve iklim göçmeni statüsünün tanınması için bir bildiri önermiştir” (Faist ve Schade, 2013: 153). Daha sonrasında IOM’un (2013: 22): “...yaşamlarını ya da yaşam koşullarını olumsuz olarak etkileyen ani ya da aşamalı değişimlerin zorlayıcı sebeplerinden ötürü geçici ya da kalıcı olarak, ülke içinde ya da ülke dışına hareket ederek evlerinden ayrılmak zorunda kalan ya da bunu seçen kişiler ya da gruplar” şeklindeki “çevresel göçmen” tanımı hukuki ya da normatif bir amaca hizmet etmese de, sorunun karmaşıklığını gidermek amacıyla oluşturulmuş olup, literatürde de sık sık kullanılmaktadır. Çevresel göçmen tanımının uluslararası kabul görmüş hukuki bir tanımı bulunmamakla birlikte, göç hareketinin zorunlu doğası vurgulanmak istendiğinde "çevresel olarak yerinden edilmiş kişi" terimi kullanılmaktadır (IOM, 2014b: 22). Bu tanımdan hareketle Kniveton ve arkadaşları, "iklim değişikliği göçmenleri"ni çevresel göçmenlerin bir alt kümesi olarak

“yaşamlarını ya da yaşam koşullarını olumsuz yönde etkileyen iklim değişikliğinin bir sonucu olarak çevredeki ani ya da aşamalı değişimler nedeniyle meydana gelen zorlayıcı sebepler sonucu geçici ya da sürekli olarak bilindik evlerini terk etmek zorunda kalan ya da terk etmeyi seçen ve ülke sınırları içine ya da dışına hareket eden insanlar ya da insanlar grubu” şeklinde tanımlamaktadır (Kniveton vd., 2008: 31).

“Buna ek olarak, "eko-göçmenler", "ekolojik göç" terimleri ve doğrudan bir nedensel ilişkinin daha düşük bir derece olduğunu gösteren "iklim ile ilişkili göç" ya da "çevreye bağlı göç" gibi terimler tartışmaya dahil edilmiştir” (Faist ve Schade, 2013: 6). Bu bağlamda bu tezde birbirinin yerine kullanılan çevresel göç, çevresel göçmen, iklim göçü, iklim göçmeni, iklim mültecisi terimleri net bir biçimde belirlenmiş kavramlar olarak görülmemekle birlikte doğrudan ya da dolaylı olarak iklim değişikliğinin etkilerine bağlı olarak göç eden insanları ifade etmek için kullanılmış olup, kalkınma yatırımları gibi nedenlerle devlet eliyle yerinden edilen insanlar kastedilmemektedir.

3.4. İklim Değişikliği Kaynaklı Göçler Bağlamında Kilit Kavramlar

İklim değişikliğinin genel etkileri ve sonuçlarına ilişkin tartışmalarda özellikle öne çıktığı gibi iklim değişikliği kaynaklı göç çalışmalarının da merkezine oturan bazı kavramlar bulunmaktadır. Bu bölümde bunlardan başlıcaları olan adaptasyon, savunmasızlık, esneklik ve iklim adaleti kavramlarına ve bu kavramların iklim değişikliğine bağlı göçler bağlamındaki önemine kısaca değinilecektir.

3.4.1. Adaptasyon/Uyum

Adaptasyon yeteneği (adaptability) (veya adaptif kapasite-adaptive capacity) orijinal olarak biyolojide belirli çevresel şartlara adapte olabilme yeteneği olarak tanımlanırken, beşeri sistemlerin adaptasyon yeteneğini ya da adaptif kapasitesini Gallopın ve arkadaşları (1989), “bireyden tüm insanlığa kadar herhangi bir beşeri sistemin belirli bir çevrede ya da çevre menziline bireylerin yaşam kalitelerini artırma (ya da en azından muhafaza etme) kapasitesi” olarak tanımlamaktadır (akt. Gallopın, 2006: 300). Bu bağlamda iklim değişikliği alanında da kendine yer bulan adaptasyon kavramı, özellikle Kopenhag Süreci ve sonrasında iklim değişikliği söyleminde uluslararası bir önem kazanmıştır (Laczko ve Aghazarm, 2009: 16).

Adaptasyon, “toplumun iklime karşı savunmasızlıklarını azaltmak için bireysel, grupsal ve kurumsal davranışlarda yapılan düzenlemeleri” ifade ederken (Pielke, 1998: 159), bir ülkenin adaptasyon kapasitesini,

...o ülkenin ekonomik zenginliği, teknolojisi, altyapısı, sahip olduğu bilgi, ilim ve beceriler, kurumlarının yapısı, eşitliğe verdiği önem ve soysal sermayesi belirlemektedir. Örneğin Bangladeş ve Hollanda deniz seviyesi yükselmesine aynı derecede hassas olduğu halde, Bangladeş Hollanda’nın muhtemel etkilere karşı kullanabileceği, ekonomik kaynaklardan, teknolojiden ve altyapıdan yoksundur (İzci, 2008: 93).

Bassett ve Fogelman (2013: 47) IPCC'nin ikinci değerlendirme raporundan hareketle iklim değişikliğinin etkilerine uyum için altı strateji türü belirlemiştir:

- 1) Bir maruz kalma biriminin iklimin etkilerine duyarlılığını azaltmak için öngörülen eylemleri içeren *kayıp önleme stratejisi*.
- 2) Kısa vadedeki olumsuz etkilerin yarattığı *kaybın telafi edilmesi stratejisi*, zira uzun vadede etkiler maruz kalma birimi tarafından zarara mahal vermeden özümsebilir.
- 3) İklim olayı sonucunda doğrudan etkilenenlerin haricinde etkilerin yükünün geniş bölge ve nüfuslara dağıtılmasını sağlayan *kaybın yayılması ve paylaşılması stratejisi*.
- 4) İklim değişikliğinin olumlu ve olumsuz sonuçlarına uyum sağlamak için kullanılan bir eylemin veya kaynağın değiştirilmesini içeren, *kullanım veya etkinlik değiştirme stratejisi*.

- 5) Bir etkinliğin korunmasının onun yerinden daha önemli olduğu düşünülen durumlarda göçün değişen iklim koşulları altında daha uygun olan alanlara cereyan etmesini içeren, *yer değiştirme stratejisi*.
- 6) İklim nedeniyle hasar görme veya değişime uğrama sonrasında bir sistemi orijinal durumuna getirmeyi amaçlayan *yenileme stratejisi*.

Önceki iki rapora kıyasla adaptasyona daha çok dikkat çeken üçüncü değerlendirme raporunda (IPCC, 2001: 879) mevcut ya da iklimsel uyaranlara ve onların etkilerine karşılık geliştirilen, ekolojik, sosyal ya da ekonomik sistemler olarak tanımlanan adaptasyon, iklim değişikliği ile ilgili fırsatlardan yararlanmak ve potansiyel zararlarını hafifletmek için süreçler, uygulamalar ve yapılarda gerçekleştirilen değişiklikleri ifade edecek şekilde çizilmiştir (akt. Bassett ve Fogelman, 2013: 48). O zamana kadar çalışmalar daha çok iklim değişikliğinin azaltılmasına yönelikken, hem iklim değişikliğinin hali hazırda gerçekleştiğinin, hem de azaltma politikalarının pek gelecek vaat etmediğinin görülmesi ile birlikte mevcut savunmasızlıkları da azaltacak adaptasyon yollarının aranması daha mecburi hale gelmiştir. Azaltma politikaları daha çok global düzeyde fayda sağlarken, adaptasyon ise genellikle bölgesel ama daha çok yerel düzeyde etkili olmaktadır (Klein vd., 2007: 750). Benzer şekilde Dördüncü Değerlendirme Raporu'nda da ifade edildiği üzere adaptasyon, mevcut ya da beklenen iklimsel uyaranlara ya da onların etkilerine cevaben, doğal ya da beşerî sistemlerdeki zararları hafifleten faydalı fırsatlardan istifade eden düzenlemelerdir ve ileriye yönelik, özerk ve planlı adaptasyon olmak üzere çeşitli adaptasyon türlerini ayırt etmek mümkündür (IPCC, 2007: 869). Bunun yanı sıra “adaptasyon, bazen iklim değişikliği meselesiyle ilişkili olan siyasi-ekonomik çevredeki değişikliklere ve düzenlemelere değinmek için de kullanılır” (Smit vd., 2000: 225).

İklim değişikliğine adaptasyon sürecinde en çok tartışılan mekanizmalardan biri de aslında değişen şartlar sonucu geleneksel bir insanlık reaksiyonu olarak meydana gelen göç olgusudur. Scheffran vd. (2012: 120), göç ile iklim adaptasyonu arasındaki çok yönlü ilişkiyi ortaya koyan üç etkileşimi belirtmektedir:

- 1) *Zorunlu göçü önleyen adaptasyon*: Adaptasyonun iklim değişikliğinin yol açtığı geçim kaynaklı tahribata karşılık olarak zorunlu göçten kaçınmayı amaçlayan bu yaklaşıma göre, topluluklar tıpkı çiftçilerin ve konargöçerlerin -mevsimsel göçler de dâhil olmak üzere- geliştirdikleri uyum mekanizmalar gibi, sert çevre koşullarına ve iklim stresine maruz kaldıklarında, olumsuz sonuçların azaltılması, hayatta kalma şansının artırılması ve geçim kaynaklarının geliştirilmesi için gerekeni yaparlar.

- 2) *Adaptasyon olarak göç*: Göçün, yerel uyum ve koruma çabalarına rağmen topluluklar iklim değişikliği tehdidi altında olduğunda, başka yerlerde fırsatlar aramak için meşru bir uyarlanabilir yanıt haline geldiğini ifade eden yaklaşıma göre, göç nüfus baskısını ve kıt kaynaklar üzerindeki gerginliği azaltan, risk azaltmayı kolaylaştıran ve hayatta kalma şansını artıran bir başa çıkma stratejisidir.
- 3) *Adaptasyon için göç*: Göçmenlerin gittikleri ülkelerdeki fırsatlar, kaynaklar ve ağların hane halklarının başlangıçtaki kaynak kayıplarını kısmen telafi ederek, menşe bölgelerindeki geçim kaynaklarını çeşitlendirebileceğini, iklime adaptasyonlarını destekleyebileceğini ve sosyal esneklik kurabileceğini ileri süren bu yaklaşıma göre bilgi, döviz ve geri dönüş göçü de dâhil olmak üzere göçmen ağlarındaki kaynakların ve becerilerin transferi, iklim adaptasyonu, sürdürülebilir kalkınma ve barış inşa etmek adına menşe topluluklardaki teknik ve kurumsal yeniliklere katkıda bulunabilir (Scheffran vd., 2012: 120).

“Çevresel değişime bağlı olarak gerçekleşen göçler iklim değişikliğine olan adaptasyonun bir yolu olarak değil aksine adaptasyon sağlayamamanın bir sonucu olarak” da görülebilmektedir (Laczko ve Aghazarm, 2009: 16). Bununla beraber her ne kadar göç değişen çevreye uyum sürecinin başarısızlığı sonucunda başvurulan yöntem ya da çare olarak görülse de çoğu durumda kırsal hane halkı gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesini sağlayan, kırılgan eko-sistemlere yönelik baskıları azaltan ve olumlu gelişmeye yol açan bir başa çıkma ve hayatta kalma stratejisi olarak da algılanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, savunmasız hane halklarının ve toplulukların adaptasyon kapasiteleri göçün sunduğu çeşitli olanaklarla geliştirilebilir, böylece göç, esnekliği artıracak alternatif adaptasyon seçeneklerinin yokluğunda verilmiş zorunlu bir karardan ziyade bilinçli bir tercih haline gelebilir.

Zira McLeman ve Hunter (2010: 450), çalışmalarında göçün adaptasyon süreçleriyle yakından bağlantılı olduğu gerçeğinden hareketle, politika oluşturma, özellikle savunmasız nüfus ve bölgelerde adaptif kapasite oluşturma yoluyla antropojenik iklim değişikliğinin gelecekteki nüfus hareketleri üzerindeki etkilerini azaltabilecek önemli bir potansiyel olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu çerçevede geliştirilen bir diğer girişim olan Cancun Adaptasyon Çerçevesi uyarınca oluşturulan Ulusal Adaptasyon Planı (National Adaptation Plan-NAP) tarafların orta ve uzun vadeli adaptasyon ihtiyaçlarını belirlemek ve bu ihtiyaçları karşılamak için gerekli strateji ve programları geliştirmek ve uygulamak için uygun bir araç olarak formüle edilmiştir. Buna göre, ulusal adaptasyon planları aracılığıyla ülkeler iklim değişikliğinin insan hareketliliğini nasıl etkileyeceğini değerlendirmeli ve buna göre bireylerin, ailelerin ve toplumların haklarına tam olarak uygun bir şekilde kendi orijinal yerleşimlerinde mümkün

olduğunca uzun süre kalabilmelerini sağlamalı ve yerlerinden olmalarına neden olabilecek koşulları önlemelidir. Yerinden olma vakalarını önlemek veya azaltmak, savunmasızlığı azaltmak ve toplulukların bu gibi durumlarla ilgili esnekliklerini güçlendirmek adına öngörülen planları oluşturmak için bu ve benzeri ulusal adaptasyon süreçlerinin önemi büyüktür.

3.4.2. Savunmasızlık/Kırılabilirlik

Literatürde çok farklı savunmasızlık tanımına rastlamak mümkündür. Savunmasızlığı Blaikie ve arkadaşları (1994: 9), "bir kişinin veya grubun bir doğal tehlikenin etkisini öngörme, baş etme, direnme ve iyileşme kapasiteleri açısından özellikleri" olarak tanımlarken, UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) (2004: 11) insani savunmasızlığı "belirli bir tehlikenin etkisinden kaynaklanan zararın olasılığını ve ölçeğini belirleyen fiziksel, sosyal, ekonomik ve çevresel faktörlerden kaynaklı bir durum ya da süreç" olarak, Cutter (1996) ise genel anlamda "*kayıp potansiyeli*" olarak tanımlamaktadır (akt. Kumpulainen, 2006: 67). McLeman ve Smit'e (2006: 34) göre savunmasızlık, "bir olay veya durumdan zarar veya kayıp yaşanma potansiyeli olarak tanımlanır ve bu potansiyel, olay veya durumun oluşma ihtimalini etkileyen faktörlerle ve olayla başa çıkma yeteneğini ilgilendiren faktörlerle ilgilidir". Faist ve Schade (2013: 57) ise savunmasızlığı, belirli bir nüfusun maruz kaldığı biyofiziksel değişiklikleri, nüfusun söz konusu biyofiziksel değişikliklere duyarlılığını ve aynı nüfusun söz konusu değişikliklerle baş etme ve onlara uyum sağlama kapasitesini içeren üç şartın bir fonksiyonu olarak tanımlamaktadır (akt. Gallopín, 2006: 294).

Savunmasızlık, esneklik gibi sisteme etki eden düzensizliklere özgü olarak ortaya çıkmakta ya da belirginleşmektedir yani bir bölge etkilerin bazılarına karşı savunmasız olabilirken bazılarına karşı esnek ya da dayanıklı olabilir. Diğer bir ifadeyle, savunmasızlık, bu maruz kalmanın sonucundan ziyade, bir sistemin ya da bölgenin o etkiye/düzensizliğe maruz kalırken potansiyel olarak uğrayacağı değişim ve dönüşümün getireceği zarara olan duyarlılık olarak da düşünülebilir (Gallopín, 2006: 294).

Tüm formülasyonlarda savunmasızlığın kilit parametreleri, bir sistemin maruz kaldığı stresi, duyarlılığı ve adaptif kapasitesidir. Böylece, savunmasızlık ve esneklik araştırmaları, sosyal-ekolojik sistemin maruz kaldığı şok ve stres, sistemin tepkisi ve adaptif kapasitesiyle ilgili ortak unsurlara sahiptir (Adger, 2006: 269).

Savunmasızlık, bir topluluğun tehlikelerin etkisine olan duyarlılığını arttıran fiziksel, sosyal, ekonomik ve çevresel faktörlerden kaynaklanan koşullar ve süreçler dizisidir. Savunmasızlık, bir toplumun bir felâkete tepki göstermesine ve dayanmasına olanak sağlamasıyla belirlendiği için aynı zamanda tepki gösterme ve başa çıkma fikrini de kapsar (Kumpulainen, 2006: 66).

Avrupa Mekansal Planlama Gözlem Ağı'nın Tehlikeler Projesi savunmasızlığın ekonomik, sosyal ve ekolojik olmak üzere üç boyutunu ortaya koymaktadır (ESPON Hazards project 2004 ve Schmidt-Thomé 2005 akt. Kumpulainen, 2006: 66). Buna göre savunmasızlığın ekonomik boyutu, bir bölgenin ekonomisini etkileyecek ve tehlike sonucunda zarar verebilecek ekonomik hasar potansiyeli olarak ifade edilmektedir. İnsanların savunmasızlıklarını kabul eden ve başa çıkma kapasitesine ağırlık veren savunmasızlığın sosyal boyutu ise özellikle zayıf ve yoksul nüfus gruplarını savunmasız kabul eder ve toplumsal savunmasızlığın, insanoğlunun farklı özellikleriyle ile ilintili olduğunu ileri sürer. Ekosistemi, çevresel savunmasızlığı ya da kırılganlığı ortaya koyan savunmasızlığın ekolojik boyutu için ise farklı doğal ortamların farklı tehlikelerle nasıl baş edip düzeldiğini bulmak önemlidir (Kumpulainen, 2006: 66).

Besin arzı, altyapı, sağlık, su kaynakları, kıyı sistemleri, ekosistemler, küresel biyo-jeo-kimyasal döngüler, buz tabakaları ve okyanus ve atmosferik dolaşım düzenleri gibi iklimle ilgili hassas sistemlerle ilişkilendirilen temel savunmasızlıklar Schneider ve arkadaşlarına göre (2007: 781) etkilerin büyüklüğü, zamanlaması, kalıcılığı, geri döndürülebilirliği, belirsizlik tahminleri ve bu tahminlerdeki zayıf noktalar ve güven aralıkları, adaptasyon potansiyeli, etkilerin ve zayıf noktaların dağılım yönleri, risk altındaki sistem(ler)'in önemi gibi kriterlere göre şekillenmektedir. Savunmasızlık kavramı bu nedenle, savunmasız sistemin kendisine, (örn: alçakta bulunan adalar ve kıyı kentleri) bu sisteme etkisine, (örn: kıyı kentleri ve tarım arazilerinin su altında kalması ve zorunlu göç), ya da bu etkilere neden olan mekanizmalara (örn: Batı Antarktik buz tabakasının parçalanması) değinmektedir (Schneider vd., 2007: 783). Küresel ölçekte uluslar arasındaki ve dünya bölgeleri arasındaki eşitsizlik kalıpları ve tarihsel sömürü hiyerarşileri iklim değişikliği savunmasızlığı üzerinde de etkiye sahiptir ki bu, bizi küresel ısınmadan gelişmekte olan ülkelerin sadece coğrafi konumları nedeniyle daha çok etkilenmeyeceğini aynı zamanda yapısal olarak dezavantajlı durumda oldukları için de (yani endüstri sonrası ülkeler gibi iyi adapte olamayacakları için) daha savunmasız durumda bulundukları sonucuna götürmektedir (Faist ve Schade, 2013:10).

Daha önce değinildiği üzere sayısal ve coğrafi olarak Güney ve Doğu Asya'daki kıyı bölgeleri (Dupont ve Permen, 2006: 58), Çin nüfusunun %41'i, (Xinhgshu, 2007), Nil Deltasının etrafındaki bölgeler ve Afrika'nın Batı kıyıları (IPCC, 2007: 10) ve Bahama, Kiribati, Maldivler ve Marshall Adaları gibi küçük ada devletleri (IPCC, 1997) iklim değişikliğine karşı özellikle savunmasız durumda bulunan bölgelerdir (akt. Brown, 2008: 31). İklim değişikliği araştırmaları alanında, iklim ile göç arasındaki etkileşimler, gittikçe iklim değişikliğinin insani savunmasızlık bağlamına oturtulmaktadır ki bunu da iklim değişikliğinin etkilerine maruz kalma fonksiyonu, toplumların ya da sosyo-ekonomik sistemlerin bu etkilere

olan hassasiyeti ve o maruz kalanların uyum kapasiteleri olarak tanımlamak mümkündür (McLeman ve Hunter, 2010: 450). Doğası ve özellikleri coğrafi ve ekolojik bölgelere göre önemli ölçüde farklılık gösteren savunmasızlık kavramı, iklim ile ilişkili göçün mekânsal ve zamansal düzenlerinin yanı sıra toplumsal refah için sonuçlarını da anlamının temelini oluşturmaktadır (McLeman ve Hunter, 2010: 451).

İslam ve arkadaşları (2014: 743) iklim kaynaklı göçün geçim kaynakları için olumlu sonuçları olabileceği, savunmasızlığı azaltabileceği, iklim değişkenliği ile mücadele kapasitesini artırabileceği ve iklim değişikliğine uyumu sağlayabileceği sonucuna varmıştır. Onlara göre, göç etmeyenler, savunmasızlıklarını azaltamamış, iklim değişkenliği ile başa çıkma ve iklim değişikliğine uyum sağlama becerisini artıramamış ve savunmasız bir konumda sıkışıp kalmışlardır. Zira;

Göç, bazen hane halklarının, bireylerin ve bazen de bütün toplulukların hayatlarını iyileştirmek ve riskleri ve savunmasızlıkları azaltmak için benimsediği olumlu bir stratejidir. Bununla birlikte, ulusal hükümetlerin ve uluslararası örgütlerin, iklim değişikliğinden kaynaklanan kitlesel göç korkusu ile meşgul olmasına rağmen, çok daha fazla sayıda insan göç etmeyecektir. Sonuç olarak göçün azaltılmasında kilit bir kavram, savunmasızlığın azaltılması ve uyum, esneklik ve sürdürülebilirliğin teşvik edilmesi olmalıdır (Laczko ve Aghazarm, 2009: 423).

3.4.3. Esneklik/Dayanıklılık

Esneklik kavramı savunmasızlık kavramında olduğu gibi bir maruz kalma durumunu içermemekle birlikte, sistemin ya da bölgenin düzensizliklere maruz kaldığı durumlardaki tepkisine atıfta bulunur (Gallopín, 2006: 300). 1970'lerden beri metaforik olarak sistemlerin strese katlanma ve bir felaketten sonra kendini çabuk toparlama ve eski haline dönebilme durumu/yeteneği olarak kullanılan esneklik hava kaynaklı tehlikeleri de içine alan muhtemel baskılar karşısında doğal sistemlerde ve sosyo-ekonomik sistemlerde aranan bir özelliktir (İzci, 2008: 94).

Ekoloji içerisinden ortaya çıkan ve toplumsal sistemler ve de sosyo-ekolojik sistemler alanında da kullanılabilen sosyal esneklik kavramını Adger (2000) grupların veya toplulukların sosyal, politik ve çevresel değişimin bir sonucu olarak dış stresler ve rahatsızlıklar ile başa çıkma yeteneği olarak tanımlamaktadır (akt. Gallopín, 2006: 297). Turner'ın (2003, 8075), "Sistemin [...] cevap verme kapasitesi" olarak tanımladığı sosyal esneklik kavramını, Adger, (2000: 361) "Toplulukların toplumsal altyapıları için harici şoklara dayanma kabiliyeti" olarak tanımlamaktadır ki bu tanım sosyal kurumların kendilerini her türlü tehlikeli olaydan koruma kapasiteleri üzerine odaklanmıştır (akt. Keck ve Sakdapolrak, 2013: 8-9). Toplulukların esnekliğini güçlendirmek, özellikle yerel ve doğal kaynaklara dayalı yerel bilgi ve geçim

stratejilerinin ilişkisini artıracak bağlama özgü çözümler gerektirir. “Esnek topluluklar çevrelerini etkileyen, gelecekteki stresleri öngören, onlara direnen ve motivasyonları ve yetenekleri doğrultusunda kendilerini yeniden yaratan aktif aktörlerdir” (Scheffran vd., 2012: 120).

Sosyal esneklik kavramının stres altındaki savunmasız grupların anlaşılması noktasında yeni perspektifler kazandırdığını öne süren Keck ve Sakdapolrak (2013: 14), bunları şu şekilde açıklamaktadır: Birincisi, kavram belirsizlik, değişim ve krizi istisnai bir durum olmaktan ziyade normal olarak görmektedir. Dünyanın devamlı bir akış içerisinde olduğu görüşünden hareketle sosyal esnekliğin belirli bir devletin ya da toplumsal varlığın karakteristiği olmadığı aksine dinamik bir süreç olduğunu ifade etmektedirler. İkincisi, sosyal esneklik çalışması sosyal aktörlerin belirli yer ve zaman için belirgin ekolojik, sosyal ve kurumsal çevrelere içkin olduklarının vurgusunu yaparak, kavramın özcü olmaktan çok ilişkisel olduğunu ifade eder. Üçüncüsü, sosyal öğrenme, katılımcı karar verme ve kolektif dönüşüm süreçleri toplumsal esnekliğin merkezi unsurları olarak tanınmaktadır ve toplumsal dönüşümler, hegemonik söylemlerin ve teknik yeniliğin gelişimi için potansiyel yönlerinin tanımlanmasında önemli roller oynayabilecek olmasına rağmen, asla deterministik değil, tartışmaya açıktır. Özetle, toplumsal esneklik sadece dinamik ve ilişkisel bir kavram değil, aynı zamanda derin bir politik kavramdır (Keck ve Sakdapolrak, 2013: 14). Özünde dinamik bir yapı sergileyen esneklik kavramı Heraklit'in "her şey değişir, hiçbir şey sabit kalmaz" kavramına dayanır ve bu nedenle, istisnai koşullardan ziyade, belirsizlik, değişim ve krizi doğası gereği kapsar (Keck ve Sakdapolrak, 2013: 9).

3.4.4. İklim Adaleti

Genel olarak küresel ısınmayı etik bir konu olarak ele alan -küresel ısınmanın etkilerini ve sebeplerini adalet kavramı, özellikle çevresel adalet ve sosyal adalet kavramları ile ilişkili bir biçimde ele alan- iklim adaleti kavramı eşitlik, insan hakları, kolektif haklar ve iklim değişikliği ile ilgili tarihsel sorumluluklar gibi konuları incelemeyi gerektirir. İklim adaleti tartışmasının merkezinde kuşkusuz iklim değişikliğinden en çok etkilenenlerin bundan en az derecede sorumlu olanlar olduğu gerçeği yatmaktadır. Örneğin Dünya Bankasına göre (2009), bazı küresel ekonomik değerlendirmelerde, ötekilerin yanı sıra, gelişmekte olan ülkeler iklim değişikliğinin olumsuz etkileri ve sonuçlarının maliyetinin küresel ölçekte yaklaşık %70-80'ini ödemek zorunda kalacaktır (akt. Türkeş, 2014: 72). İklim adaleti, insan merkezli bir yaklaşımı gerçekleştirmek, en savunmasız kişilerin haklarını korumak ve iklim değişikliğinin yüklerini ve çıkarlarını eşit ve adil bir şekilde paylaşmak için insan haklarını ve kalkınmayı

birleştirmektedir (Mary Robinson Foundation). İklim adaleti, kolektif ve bireysel olarak iklim değişikliğinin etkilerine hazırlanma, cevap verme ve kurtulma, mevcut ve öngörölmüş savunmasızlıkları, kaynakları ve yetenekleri göz önüne alarak iklim değişikliğinin etkilerini azaltmak ya da onlara uyum sağlamak için hazırlanma yeteneği ile ilgilidir (Preston vd., 2014: 3).

İklim adaleti için üç ana gerekçe vardır: etik, yasal ve pragmatik. Etik gerekçelerin genel olarak iki türü vardır, birincisi "doğru" ve "yanlış"ın ahlaki yapılarını kullanarak insan haklarına dayalıdır, ikincisi en fazla sayıda kişinin yararına olacak şekilde ortak rızanın onayladığı şekilde adalet eyleminin en iyi sonuca ulaşp ulaşmadığına göre değerlendirildiği 'sonuçsalcı' bakış açısidir. Yasal olarak iklim adaleti hükümetlerin -gelişmiş devletler öncülük edecek şekilde- "ortak fakat farklı sorumluluk" anlayışı içerisinde eşitliği dikkate alarak, sera gazlarını azaltmayı taahhüt ettikleri 1992 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi de dâhil olmak üzere çeşitli uluslararası hukuki çerçevelere içkindir. İklim değişikliği politikasındaki sosyal adalete ilişkin pragmatik temeli ise nüfusların adil olması koşuluyla iklim değişikliği politikasını desteklemesinin daha olası olduğu gerçeğidir. Bazıları daha da ileri giderek iklim değişikliği politikasını adil bir toplum yaratma fırsatı olarak değerlendirmektedir (Preston vd., 2014: 3-4).

Dünyanın en az gelişmiş ölkelerinde yaşayan nüfuslar iklim değişikliğinin etkilerine karşı daha savunmasızken, gelişmiş ölkelere kıyasla "karbon ayak izleri"nin fazlasıyla önemsiz olduğu bilinmektedir. Ancak bunun yanı sıra bölünmenin yalnızca gelişmiş ve gelişmekte olan ölkeler arasında değil aynı zamanda varıl ve yoksul insanlar arasında da olduğu görölmektedir. Bu nedenle devletlerden ziyade insanlara odaklanmanın önemi vurgulanmaktadır (Huntjens ve Zhang, 2016: 4). Sera gazı salımlarından en az derecede sorumlu olan gelişmekte olan ölkelerin iklim değişikliğinden en çok etkilenecek olan ölkeler olması ciddi bir ironidir. Zira hali hazırda bu bölgelerden siyasi baskı, savaş ve çatışmalar nedeniyle göç etmek zorunda kalan insanlar grubuna bir de iklim değişikliği kaynaklı zorunlu göçmenler eklenecektir.

3.5. Uluslararası Politika ve Güvenlik Tartışmaları Ekseninde İklim Göçleri

Bugün dünyada elde edilen teknolojik ilerlemelerin ve ekonomik büyümenin dolayısıyla bunları elde ederken yol açılan iklim değişikliği özelinde çevresel problemlerin hiçbir surette müsebbibi olmayan -Bangladeş kıyılarında balıkçılık yapan ya da Pasifik'teki küçük ada devletlerinde ya da Asya bozkırlarında çiftçilik yapan- insanlar büyük bedeller ödemektedirler. İşte kırılgan ve savunmasız durumda bulunan bu yoksul toplumların, hayatlarının ve geçim kaynaklarının bağı olduğu değişen şartlara uyum sağlayabilmeleri için ihtiyaç duydukları

ekonomik ve sosyal yardımların kim ya da kimler tarafından ve nasıl yapılması gerektiği ya da yapılacağı bizi iklim adaleti tartışmasına götürmektedir. Talu'nun (2015: 70) aktardığı üzere, uluslararası hukukun iklim değişikliğiyle mücadelede yetersiz kaldığını savunan İrlanda'nın eski Cumhurbaşkanı Marry Robinson da bu durumda kim daha çok pay sahibi ise onun daha çok sorumlu olması gerektiği ve hatta öncülük etmesi gerektiğini ifade ederek, "iklim adaletini" tesis etmenin önemi üzerinde durmuştur. İklim değişikliği sorununu çözme sürecinin bir yandan ülkelerin öngörü kapasitelerini ve iş birliği yapma yeteneklerini sorgulayacağını, bir yandan da geniş kapsamlı faydalar sağlayacağına işaret eden Montgomery (2014: 403) bu meselenin aslında bir medeniyet sınavı olduğunu dillendirmektedir. Diğer taraftan sosyal hareketlerin giderek güç ve önem kazandığı günümüz küresel dünyasında iklim değişikliği karşıtı hareketlerin ve bireysel çabaların da önemi büyüktür. Oğuz'un da belirttiği üzere:

...sorunun çözümü bireysel tercihlerin değişmesinden çok; siyasal ve ekonomik sistemin dönüşmesine dayanmalıdır. Elbette daha az tüketen, daha az kirlüten, kendini doğanın hâkimi değil bir parçası olarak gören örgütlü, ekolojik ve toplumsal bilince sahip bireyler çözüm için gereken kararlılığı gösterirlerse, siyasal ve ekonomik çıkarları ön planda tutan hükümetlerine, yerel yönetimlerine, çok uluslu şirketlere baskı yaparak ulusal ve uluslararası iklim değişikliği politikalarını etkileyebilirler. Bu nedenle bireysel çabalar ancak toplumsal hareketler haline dönüşürse iklim değişikliği ile mücadelede etkili olunabilir (Oğuz, 2009: 40-41).

Mevcut iklim değişikliği senaryoları gelecekte kaçınılmaz zorunlu göçlerin meydana geleceğini göstermektedir. Ancak bunun ne kadarının uluslararası toplumun oluşturduğu azaltma ve adaptasyon planları çerçevesinde gelişeceği hala tartışmalıdır. Kuşkusuz problemin uluslararası alanda tanınması, boyutlarının daha iyi anlaşılması ve bununla mücadele etme isteğine ihtiyaç vardır. Brown'a göre (2008: 41-42) bu birkaç farklı form olabilir:

- 1) Uluslararası toplumun resmi olarak zorunlu iklim göçmenleri çıkmazını kabul etmesi gerekmektedir. Uluslararası hukukta, çevresel bozulmanın da yerinden edilmenin "geçerli" sürücüsü olduğunu içeren geniş bir mülteci tanımı, tüm mülteciler (geleneksel ve çevresel) için fayda sağlayacaktır ve bir tür uluslararası tanınırlık mevzuu uluslararası ajandaya sokmak için gereklidir.
- 2) Zorunlu iklim göçmenlerinin bulunduğu potansiyel kaynak ülkelerdeki kalkınma ve adaptasyon politikaları, insanların iklim değişikliği karşısındaki savunmasızlıklarını azaltmaya, insanları marjinal bölgelerden uzaklaştırmaya, daha dayanıklı yaşam alanlarını desteklemeye odaklanmalıdır.
- 3) İklim göçünün nedenlerini ve sonuçlarını anlamak ve sayıları izlemek için çok daha fazla araştırma gerekmektedir. Uygulayıcılar, bu arada, nüfus hareketliliğine cevap verme görevini paylaşan farklı insan hakları, nüfus, çevre ve göç organizasyonları arasında daha iyi iletişim ve çalışma ilişkileri geliştirmelidir.

- 4) Son olarak, uluslararası toplum geliştirmekte olan ülkelerde vasıflı işçiliği koruma teşvikleri üretmeye yardım etmekle birlikte, geliştirmekte olan ülkelerin akışkan emek piyasalarının getireceği faydalardan faydalanmalarına izin vermelidir. Emek göçünün uluslararası düzenlenmesi ve iklim değişikliğine uyum ve kapasite geliştirilmesi savunmasız ülkelerde doğal olarak iç içe geçmiş durumdadır. Göç, savunmasız ülkelerdeki bazı haneler tarafından iklim değişikliğine uyum sağlama aracı olarak kullanılacaktır. Açıkçası, uluslararası emek hareketliliğinin kapısını kapatmamakla birlikte, işçilerin kendi ülkelerinde kalmaları için teşvikleri destekleyen politikaların bir dengesi olması gerekmektedir (Brown, 2008: 41-42).

İklim değişikliği etkilerinin çok farklı şekillerde ortaya çıkması ve kendini gösterdiği her durumda farklı yapısal, sosyal ve ekonomik problemlerle iç içe girmesi dolayısıyla göç dalgalarının zamanı, hızı, türü ve boyutu da oldukça farklılık göstermektedir. Bu nedenle bireylerin, hane halklarının yahut toplulukların göç kararlarındaki iklim değişikliğinin rolü hem değişkenlik göstermekte hem de saptaması zor hale gelmektedir. Bu tartışma dâhilinde göç hareketlerini mevcut hukuki düzenlemelerden birine oturtamamanın yahut hepsini kapsayacak bir düzenleme ortaya koyamamanın temel nedenlerinden biri de budur. Zira McAdam'a göre mevcut yasal çerçeveler hava olayları ile bağlantılı felaketlerin neden olduğu göç hareketlerine yanıt vermek için daha donanımlıyken, daha yavaş başlangıçlı süreçler kaynaklı ön-seçimli göç hareketlerini mümkün kılacak kapasiteye sahip görünmemektedir (McAdam, 2011b: 12). İklim değişikliği tartışmalarında kimi kesimlerce değinilen “doğanın eli” argümanına Piguet vd. de (2011: 19), iklim değişikliğinin (tsunami ya da depremlerin aksine) nötr ya da apolitik bir fenomen olmaması, büyük ölçüde dünya ekonomik kalkınmasının bir ürünü olması nedeniyle karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla küresel toplum tabii ki “iklim mültecilerinden” sorumludur, dahası bu sorumlulukta pay büyük oranda geçmiş karbondioksit salımlarına bağlı olarak az sayıda gelişmiş refah devletlerine aittir. Bu bağlamda, “Güney” ülkelerindeki devletler ve nüfuslar iklim değişikliğinin körüklenmesi konusundaki sorumlulukları nedeniyle “Kuzey”e karşı bir kızgınlık besleseler de gelişmiş ülkelerin bugüne kadar buna kayıtsız kaldığını söylemek mümkündür (Piguet vd., 2011: 19).

Piguet ve arkadaşlarına (2011: 23) göre çevresel göç tamamen siyasi bir süreç olsaydı hareket edecek kişi sayısı tahmin edilemezdi, ancak bu konudaki öngörülerin şu andaki ve gelecekteki çabalara göre şekilleniyor olması, savunmasızlığın sosyal boyutunun insanların iklim değişikliğine direnme kabiliyetlerini arttırmak için bir fırsat olarak görülmesi gerektiği sonucuna götürmektedir. Çalışmanın başından beri iklim değişikliği ve göçün fazlasıyla karmaşık bir konu olduğu ifade edilmiş olsa da şu bir gerçektir ki iklim değişikliğine bağlı

göçler gerçekleşmektedir ve henüz yeterinde ciddiye alınmış durumda değildir. “Çevre ve göç üzerine yapılan araştırmalar siyasi olarak uçucu ve kötüye kullanıma ve yanlış temsiliyete çok açık olsa da bununla birlikte potansiyel sonuçları çok ciddi olduğu için kesinlikle ciddiye alınmalıdır” (Oliver-Smith, 2012: 1067). Bugün halen uluslararası toplum iklim değişikliği kaynaklı göçmenlerin korunması noktasındaki boşlukları doldurmak adına harekete geçmemiştir. Uluslararası koruma çerçevesi oluşturulmasının önündeki engelleri Nishimura (2015) beş maddede toplamaktadır:

- a) *Siyasi irade eksikliği*: İklim değişikliği göçmenleri için bir koruma rejiminin önündeki en önemli engellerden biri, devletlerin iklim değişikliği etkilerine ve yerinden edilmelere yönelik suskunluğudur. Bu isteksizlik, kısmen gelişmiş ülkelerin statükoyu koruma arzusundan kaynaklanır ve yeni bir göçmen grubuna yardım etme veya karşılama yükümlülüğünü üstlenmek istememelerinden kaynaklanmaktadır. Siyasi direniş, tarihsel olarak gönüllülük temelinde yükümlülükler yaratan mülteci rejiminin mirasından kaynaklanmaktadır (Nishimura, 2015: 118).
- b) *İklim değişikliğine bağlı göçü kuşatan mevcut güvenlik söylemi*: Yeni uluslararası yükümlülüklerle karşı siyasi direniş, şu anda iklim değişikliğinin neden olduğu göç üzerindeki hâkim güvenlik söylemi retoriğinde de kendini göstermektedir. Ayrıca, iklim değişikliği göçmenlerinin güvenlik tehdidinin vurgulanması, bu tehditle yüzleşenlerin ihtiyaçlarını göç söyleminin merkezine yerleştirmektedir. Güvenlik konularını tanımak her ne kadar önemli olsa da iklim değişikliğini öncelikli olarak bir ulusal güvenlik sorunu olarak çerçevelemek, koruma çalışmalarını engelleyebilir ve oyundaki dış siyasi ve ekonomik faktörlerin doğallaştırılmasına neden olabilir. Koruma yerine, müdahale veya sınır denetimleri uygun tepkiler haline gelebilir (Nishimura, 2015: 121).
- c) *Kurumsal kapasite sorunları*: Kurumsal kısıtlamalar ve kapasite sorunları, önerilen herhangi bir uluslararası koruma çerçevesinin uygulanmasını da engellemektedir. Mevcut bir sözleşmeye ilişkin yeni bir uluslararası sözleşme ya da protokol, iklim değişikliği göçmenleri konusuna adanmış yeni bir kurum ya da kuruluş ya da korunmasını kolaylaştırmak için mevcut bir örgütün genişlemesini gerektirir. İklim değişikliği göçmenlerine adım atma ve bunları ele alma konusunda en belirgin adaylar zaten göçmen ve mültecileri korumaya odaklanmış kişilerdir. İklim değişikliği göçmenlerini tanımak ya da korumak için politik gerilim göz önüne alındığında, devletlerin gönüllü olarak yeni ya da genişletilmiş koruma rejimi için fon tahsis etme olasılığı düşüktür. İklim değişikliği ve göçün bir karışımına (melezine) odaklanan bir organizasyon, başkalarına yönelik bir tehdit olarak algılanabilir. Dahası, iklim

değişikliğinden kaynaklanan göç esas olarak ülke içi olacağından, yeni bir örgüt, ülke içinde yerinden edilenlerin korunması amaçlı araçlarla aynı olma eleştirisiyle karşı karşıya kalabilir ve karmaşık sorumlulukların kurumsal bir manzarasını oluşturabilir (Nishimura, 2015: 122).

- d) *İklim değişikliğinin altında yatan karmaşık nedenler ve küresel aktörlerin sorumluluktan kaçınma arzusu:* Uluslararası bir korumanın önündeki en büyük engellerden biri kuşkusuz iklim değişikliği ile göçü ilişkilendirmenin zorluğundan ileri gelmektedir. Doğal felaketler haricinde çevresel bozulmanın insan hareketlerinin başlıca nedeni olduğu durumlarda, çevresel koşullar genellikle göç konusunda diğer etkenlerle birleşmektedir. Bu nedenle, iklim değişikliğinin nedenlerini ve bunun etkilerini kuşatan karmaşıklıkla birlikte ekonomik ve sosyal faktörlerin birbiriyle bağlantılı ilişkisi, iklim değişikliğinin neden olduğu yer değiştirmeyi zorlaştırmaktadır (Nishimura, 2015: 124).
- e) *Sivil toplumun iklim değişikliğinin yol açtığı yerinden olmaya karşı etkili bir biçimde organize edilememesi:* Sivil toplum, insan haklarını ve çevreyi koruyan normların geliştirilmesi ve uygulanması için sıklıkla etkili bir katalizör görevi görür. Sonuç olarak, iklim değişikliği ile spesifik nedenler arasında daha güçlü bağlantılar kurulana kadar ya da savunucular, iklim değişikliğinin etkilerini milli güvenlik dışında önemli bir mesele olarak görebilir hale gelinceye kadar, uluslararası topluma başvurmak, iklim değişikliği göçmenleri için korunmaya yönelik açık bir yol sağlar (Nishimura, 2015: 125).

Literatürün büyük bir bölümü uluslararası bir anlaşmanın eksikliği ya da gerekliliği üzerine yoğunlaşırken ve anlaşma iklim değişikliği ile ilgili yerinden edilmenin çözümü olarak gösterilirken McAdam burada yatan tehlikeye dikkat çekerek konuya farklı bir biçimde yaklaşmaktadır. Uzlaşma aracı olan anlaşmalar bir kere oluşturulduğunda devletler tarafından onaylanmak ve uygulanmak zorundadır. Ona göre (2011a: 25), sorunun bir kısmı uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin sınırlamalarına bağlıdır. Uluslararası anlaşmalar konunun belirli bir yönünü genel uygulanabilirlik düzeyine getirmekte, bireysel haklar ile insan haklarını bir gören bir yaklaşımla işlemektedir. Ne var ki McAdam, bunun yeterli bir ampirik anlayışa ya da öngörüye dayanmaması durumunda çok belirsiz ve pratik, rasyonel politikalar ve normatif çerçevelere dönüştürülemeyen bir genelliğe ulaşabileceğini ve evrenselleştirici beyanların uluslararası bir yasa veya yönetişime her zaman iyi cevap veremeyeceğini dile getirmektedir (McAdam, 2011a: 25-26). Diğer bir ifadeyle her türlü zorunlu hareketi bir koruma paradigmasının içine sıkıştırmanın çözdüğünden çok sorun yaratma ihtimali üzerinde durmaktadır. İklim değişikliğinin kaçınılmaz olduğu göz önüne alındığında bu değişimin en

kötü sonuçlarından etkilenen insanlara karşı toplumun bazı sorumlulukları olduğu aşikârdır. Zira bu değişimin meydana getirdiği göç dalgalarının etkilediği savunmasız grupları korumak adına kurumsal mekanizmalar geliştirilmeli ve koordine edilmelidir. Mevcut düzenlemelerin ve de geliştirilebilecek olanların kapsamı, şekli ve etkililiği büyük oranda politik çabalarla ilgilidir.

Doğu ve Batı arasındaki ideolojik bölünmenin ve küresel üstünlük mücadelesi için askeri saldırganlığın ardından küresel ısınma, asit yağmurları, deniz seviyesi yükselmesi, azalan küresel kaynaklar ve ozon tabakasının delinmesi gibi çevresel problemler küresel güvenlik tartışmalarında önemli bir eksene oturmuştur (Gaan, 2001: 300). Doğal kaynaklar ya da geçim kaynakları ve çevresel bozulma arasındaki bağlantının devletlerarası ya da gruplar arası çatışmaların temelini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Su kaynaklarında ya da gıda arzında çevresel bozulmalar kaynaklı yaşanan sıkıntılar ve kıtlıklar buna bir örnektir. Bunun sonucunda meydana gelen yoksulluk, gıda güvensizliği, su kıtlığı ya da sağlık tehditleri doğrudan bir çatışmaya yol açmayabilse de çok sayıda insan grupları komşu bir ülkeye ya da bölgeye göç etmeye başlayınca devletler ya da çeşitli gruplar arasında etnik ya da dini ayrımlara dayandırılan çatışmaların ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelebilmektedir (Gaan, 2001: 304). Örneğin deniz seviyesi yükselmesine, kuraklık sonucu yaşanan tarım güvenliği ve gıda arzının kaybına, siklonlar ve kasırgalar gibi aşırı hava olaylarına bağlı olarak yaşanan ulus ötesi göçler tansiyonu artırabilmekte ve uluslararası istikrarın bozulmasına neden olabilmekte, Bangladeşlilerin Assam'a (Hindistan) göçü sonrası Bangladeş ve Hindistan arasında yaşananlar gibi devletlerarası bir çatışmaya dönüşebilmektedir (Gaan, 2001: 304). Diğer bir ifadeyle, bölgesel çatışmalarda, birincil sebepler çözüldükten sonra üzerinde durulması gereken ikinci konu su mevcudiyeti, gıda güvenliği, hastalık sıklığı, nüfus dağılımı üzerindeki etkisiyle haritaları yeniden şekillendirme potansiyeli açısından bölgesel güvenlik için ciddi sonuçlar doğurabilecek olan iklim değişikliğidir (Brown ve Crawford, 2009: 2).

Bugün iklim değişikliğinin etkilerinin fazlasıyla hissedildiği, bu bağlamda projeksiyonlarında pek parlak olmadığı bölgelerden biri de Levant'tır. Su kıtlıklarının hali hazırda fazlasıyla yaşandığı bölgede su talebi su arzını aşmakta, iklim modellemeleri daha sıcak, daha kurak, daha az öngörülebilir projeksiyonlar sunmakta, derelerin akış hızının düşeceği deniz seviyesinin kademeli olarak yükseleceği, hatta kimi analistler tarafından Fırat Nehri'nin %30 oranında, Ürdün Nehri'nin %80 oranında küçüleceği tahmin edilmektedir (Brown ve Crawford, 2009: 2). Bölgede sürekli bir endişe kaynağı olan güvenlik tartışmalarına bugünlerde çok farklı ve aciliyeti olan tehditler hâkim olsa da iklim değişikliğinin etkilerinin de hissedilmesi ile birlikte su ve gıda güvenliği gibi problemlerin daha da kötüleşme olasılığının görülmesi konuya dikkatleri çekmiştir. Bu bağlamda gerçekleştirilen çalışmalardan çıkan bir

rapora göre iklim değişikliğinin bölgede altı farklı yolla güvenlik tehdidi oluşturacağı ifade edilmiştir (Brown ve Crawford, 2009: 2):

- 1) İklim değişikliği, barış anlaşmalarını zorlaştıran kıt su kaynakları için rekabeti artırabilir: İklim değişikliğinin bir sonucu olarak artan su kıtlığı bazı mevcut barış anlaşmalarını savunmasız kılabilir, yeni barış anlaşmalarının müzakerelerini zorlaştırabilir ve ulusal istikrarsızlık adına bir etken olabilir (Brown ve Crawford, 2009: 2).
- 2) İklim değişikliği gıda güvencesizliğini artırabilir; bu da işgal altındaki toprakların geri dönüşü veya korunması için desteği artırabilir: İklim değişikliği, yerel tarımsal üretkenliği daha da düşürebilir ve küresel gıda fiyatlarının gittikçe daha değişken hale gelmesine neden olabilir; bu da gıda güvenliği sorununu daha da politikleştirebilir. Topluluklarda artan su ve gıda talebi, Suriye'nin ya da Filistin'in işgal altındaki topraklarının geri alınmasını güvence altına almaları için iç baskıyı artırabilir ve İsrail'in bu alanlardan çekilip çekilmeyeceğine ilişkin stratejik hesapları değiştirebilir (Brown ve Crawford, 2009: 2).
- 3) İklim değişikliği ekonomik büyümeyi engelleyebilir, dolayısıyla yoksulluğu ve toplumsal istikrarsızlığı kötüleştirebilir: İklim değişikliğinin dolaylı bir sonucu olarak daha yüksek işsizlik, azalan hükümet gelirleri ve artan hizmet talepleri, hükümetlerin hizmet sunma ve üretme, istihdam yaratma kabiliyetlerini zayıflatabilir, aksine, suç ve sosyal yıkımı artıracak her türlü aşırılık için gerekli şartları potansiyel olarak yaratabilir (Brown ve Crawford, 2009: 2).
- 4) İklim değişikliği, zorunlu göçün istikrarını bozarak, mevcut mülteci nüfusu üzerinde gerginliklerin artmasına neden olabilir: Değişen yağış modellerin, yayılan çölleşme ve azalan tarımsal verimlilik; kırsal geçim kaynaklarını zayıflatmakta, kırsal alanlarda iş imkânlarını kötüleştirmekte ve kentsel alanlara göçü hızlandırmaktadır. Bu şehirlerdeki hizmetleri zorlayabilir ve mevcut mülteci nüfuslarına yönelik artan bir öfke uyandırabilir (Brown ve Crawford, 2009: 3).
- 5) İklim değişikliği sonucunda azalan kaynak algısı, stratejik doğal kaynakların militarizasyonunu artırabilir: Kaynak tahsisi giderek gerginleşebilir. Kaynakların kontrolü, ulusal güvenliğin gittikçe daha önemli bir boyutu olarak algılanabilir ve kaynak kıtlığı, daha büyük militarizasyon için bir bahane olabilir (Brown ve Crawford, 2009: 3).
- 6) İklim değişikliğine karşı hareketsizlik, Arap ulusları tarafından Batı'ya yönelik (ve İsrail'e) hoşnutsuzluğa ve güvensizliğe neden olabilir: Uluslararası toplum,

Kopenhag'da iklim değişikliğinin etkilerini hafifletmek ve yoksul ülkelerin etkilere uyum sağlamalarına yardımcı olmak için bir anlaşma yapamıyorsa, Arap dünyasındaki, Batı'daki birçok ülkenin (İsrail dahil) "iyi küresel vatandaş" olarak hareket etmediği yaygın savını güçlendirebilir (Brown ve Crawford, 2009: 3).

İklim değişikliğinin küresel bir problem olduğu dile getirildiğinde daha çok iklim değişikliğinin etkilerinin dünya genelinde görüldüğünün vurgulandığı anlaşılır. Lakin buradaki küresellik vurgusu o kadar yüzeysel değildir. İklim değişikliğinin küresel bir problem, küresel bir tehdit olduğu dile getirildiğinde bölgesel ya da yerelde iklim değişikliği kaynaklı olarak yaşanan felaketlerin etkilerinin günümüz küresel dünyasında dünyanın öbür ucunda da farklı biçimlerde de olsa hissedilebileceği gerçeği görülmelidir. Arap Baharı bunlardan sadece bir tanesidir. Diğer bir ifadeyle dünyanın bir ucunda meydana gelen aşırı kuraklık sonucu yaşanan gıda sıkıntısı dünyanın diğer ucundaki bölgeleri etkileyerek bir dizi ekonomik ve politik eyleme neden olmuş ve dolaylı olarak da olsa rejim değişikliğine yol açmıştır.

2011 yılında Çin buğdayının yetiştiği bölgede meydana gelen kuraklık ekmek fiyatları ve mevcudiyeti üzerinde olumsuz etkilere neden olmuş ve potansiyel buğday yetmezliği sonucu buğday alımı da dâhil olmak üzere Çin'in kuraklık azaltma çabası buğday ithalatçısı ülkelerde buğday maliyetlerinin artmasına yol açmıştır (Werrell ve Femia, 2013: 9-14). Böylece, Mısır başta olmak üzere meydana gelen protestolar geniş bir bölgeyi etkisi altına almıştır. Kuraklığın küreselleşmesi olarak da adlandırılabilir bu olaylar ve eylemler süreci sonucunda, otokratik rejimlerde hükümetin etkililiğinin ya da eksikliğinin ters sonuçlara neden olduğunu ve günümüzün birbirine bağlı dünyasında doğal tehlikelerin ekonomik (fiyat), siyasi (hükümet istikrarı) ve insani (gıda tedariki) sistemleri uluslararası ölçekte nasıl etkileyebildiğini göstermektedir (Werrell ve Femia, 2013: 10). Arap Baharı olarak adlandırılan olaylar, analistlerin iklim değişikliğinin karmaşık nedenselliği ve tehdit çarpanı diye vurguladıkları özelliklerinin bir aynası gibi görülebilir. Diğer bir deyişle, küresel ısınma Arap Baharı'nı yaratmamış olabilir, ancak daha erken meydana gelmesine neden olmuştur (Werrell ve Femia, 2013: 21).

Bir diğer örnek ise Suriye özelinde yaşanmış ve bugün dünyanın en büyük sorunlarında biri haline gelmiştir. Nabhan'a göre (2010) 2006'dan 2011'e kadar Suriye topraklarının %60'ı "binlerce yıl önce Bereketli Hilal'de tarıma dayalı medeniyetlerin olduğu günden bugüne yaşanmış en kötü uzun süreli kuraklık ve en kötü ekin kayıpları dizisi"ne maruz kalmıştır ve Worth'e göre (2010) Suriye'nin kuzey doğusunda çobanlar hayvanlarının yüzde 85'ini kaybetmiş ve 1,3 milyon insanın etkilenmesine neden olmuştur (Werrell ve Femia, 2013: 25). Bu sıkıntıların insani ve ekonomik maliyetleri çok ciddi olmuştur zira birçok farklı rapor

kuraklık sonucu 800 binden fazla insanın geçim kaynaklarını tamamen kaybettiğini ve milyonlarca insanın aşırı yoksulluğa düştüğünü saptamıştır (akt. Werrell ve Femia, 2013: 25). Tüm bunlar tarımsal geçim kaynaklarına bağımlı kırsal ailelerin Suriye kırsalından kentlere kitlesel olarak göç etmesine neden olurken, Iraklıların göçü vb. nedenlerle zaten sıkıntıda olan kentsel nüfusta daha büyük gerginliklere ve problemlere yol açmıştır (Werrell ve Femia, 2013: 25). Yetersiz olan istihdam olanakları ve su kaynaklarına erişimde ciddi rekabetler ortaya çıkmış, kentlerde artan yük altyapı yetersizliklerine neden olmuştur. Önceki bölümde de değinildiği üzere barışçıl protestolarla başlayan süreç tarihin en kanlı iç savaşlarından birine dönüşmüş ve benzeri görülmemiş bir mülteci akımı yaratmıştır. Bugün Suriye’de baş gösteren kuraklık ile İngiltere’nin Brexit’i arasında bağlar kuran iddialar kendini göstermeye başlamıştır. Zira ortaya çıkan savaş sonucu Avrupa’ya gelen ciddi miktarda mültecinin varlığı siyasi istikrarsızlığa neden olmuş ve Birleşik Krallık’ta bazılarını Avrupa Birliği’nden ayrılmaya ikna etmeye yetmiştir. Bu nedenle Brexit’in kısmen iklim değişikliğinden kaynaklandığını söyleyen eski ABD Başkan Yardımcısı Al Gore, aşırı hava şartlarının siyasi istikrarsızlık yarattığına bambaşka bir açıdan dikkat çekmiştir (Independent, 2017).

Brown ve Crawford (2009: 3) paylaşılan bir tehdit olarak iklim değişikliğinin, ortak sorunları çözmek için ülkeleri -politik ve ideolojik farklılıklarına rağmen- birlikte çalışmaya teşvik edebilme kapasitesi dolayısıyla taraflar arasında yakınlaşmanın ve barışın sağlanması için bir araç haline gelebileceğini belirtmektedir. Ne var ki, iklim değişikliğinin mevcut siyasi çerçeve içerisindeki yerinin güvensizlikleri ve çatışmaları artırıcı noktada bulunduğu tespiti açıktır. Her ne kadar, iklim değişikliğinin gelecekte mevcut istikrarsızlıkları artırma potansiyeli yüksek olsa da onun gelecekteki çatışmaların tek etkeni olmayacağını ve bu noktada belirleyici olanın geniş siyasi çerçeve olacağını ifade eden Brown ve Crawford (2009: 3) ortaya dört temel strateji koymaktadır: Birincisi, koruma kültürünün teşvik edilmesidir. İklim değişikliği ile ilgili farkındalığın artırılması bölgede koruma ve verimlilik kültürünün teşviki için yardımcı olabilir ve böylelikle artan talep, nüfus artışı ve iklim değişikliğinin kombine etkisini dengelemeye yardımcı olabilecek su ve enerji verimliliği açısından birçok kazanç sağlayabilir. İkinci strateji iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlamaktır. Böylelikle adaptasyon projeleri daha iyi su yönetimi, tarımsal kalkınma ve afet önleme yoluyla merkezi gerginliklerin üstesinden gelebilir ve topluluklar düzeyinde oluşturulan uyum projeleri beceri ve teknolojilerinin paylaşılmasıyla da birlikte bölünmüş topluluklar arasında anlayışın inşa edilmesine yardımcı olabilir. Üçüncüsü ise tehlikeli iklim değişikliğinden kaçınma stratejisidir. Sera gazı emisyonlarını azaltmak için her ülkenin kendine özgü gerekçelerinden tamamen bağımsız olarak, İsrail ve bir dereceye kadar Arap ülkeleri iklim değişikliğiyle mücadele için taahhütlerini yerine getirirse küresel

vatandaşlık ve dayanışmanın güçlü bir göstergesi ortaya konabilir. Zira artan enerji verimliliğinin ve yenilenebilir kaynaklardan enerji üretimine geçmenin bu enerji yoksulu bölge için önemli ekonomik faydaları vardır. Son strateji ise bölgesel iş birliği ve uluslararası katılımın sağlanmasıdır. İklim değişikliği tehlikesi herhangi bir ülkenin kendi başına üstesinden gelebileceği sorunların kapasitesini fazlasıyla aşmaktadır. Ortak güvenlik sorunları; sera gazı emisyonlarının azaltılması, zorunlu göçü yönetmek için kapsamlı stratejiler geliştirmek, adaptasyon için yenilikçi yaklaşımları paylaşmak ve paylaşılan kaynakları yönetmek vb. çabalarla kuşkusuz en iyi iş birliği aracılığıyla çözülebilir (Brown ve Crawford, 2009: 3).

İklim değişikliğine bağlı göçlerin istikrarsızlık ve çatışma koşulları yaratma yahut bu potansiyeli artırma olasılığı bir süredir tartışılmaktadır. Başta Sahra-altı Afrika'sı olmak üzere hali hazırda çatışmanın bulunduğu bölgelerde iklim değişikliği ile birlikte artan çevresel sıkıntılar ciddi endişelere neden olmaktadır. Antropojenik iklim değişikliği etkilerinin ulusal, bölgesel ve küresel güvenliği nasıl etkileyeceği de merak konusudur. Çevresel güvenlik noktasında yepyeni bir alan da Kuzey Kutup Denizi buzulunun geri çekilmesi, Kuzeyli güçlerin deniz şeridinin altında olduklarına inandıkları doğal kaynaklar ve nakliye hatlarının kontrolü için rekabet etmeleri dolayısıyla Arktik'in militarizasyonu tartışmalarıdır (Grajauskas, 2009 akt. McLeman, 2011: 25). Göçe ve ardından çatışmaya neden olan ya da çatışmaya ve ardından göçe ve ardından yine çatışmaya yol açan kıt kaynaklar üzerindeki artan baskı açısından iklim değişikliğini analiz eden çevre güvenliği ve çatışma alanlarındaki çalışmaların dayanak noktası, BM Genel Sekreteri'nin çevre göçünü barış ve güvenlik için bir tehdit olarak özellikle belirtmesine neden olan sebeplerle aynıdır (IOM, 2014b: 95). Yine Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri (UN, 2009), iklim ya da çevre değişimi nedeniyle sınırlar ötesi yerinden olanlara yönelik belirli bir hukuki çerçevenin bulunmamasının ulusal bir güvenlik riski olarak görüldüğünü de ifade etmiştir (IOM, 2014b: 95). İklim değişikliğinin ani yahut uzun vadeli etkileri sonucu ortaya çıkan göçmenlerin çoğu kısa mesafelerde hareket edecek olsalar dahi değişen siyasi dinamiklerin etnik, dini veya yöresel (kabilesel) gerilimleri artırabileceği ve kaynaklar üzerinde rekabete dayalı çatışmalara neden olabileceği ve devletin meydana gelebilecek kitlesel taleplere cevap verebilme kapasitesini düşürebileceği öngörülmektedir.

McLeman (2011: 25) iklim değişikliğine bağlı göçün güvenlikle etkileşime girdiği durumlara ilişkin iki senaryo aktarmaktadır. Birincisi, Brown ve arkadaşları (2007), Homer-Dixon (1991) ve Kaplan'ın (1994) çalışmalarına dayanan kıtlık-çatışma senaryosudur. Ona göre (2011: 25), bu senaryoda belirli bir nüfus geçim kaynakları ve ekonomik refah için büyük oranda belirli kaynak ya da kaynak gruplarına bağımlıdır. Bu kaynaklar kentsel ya da kırsal bölgelere göre farklılık gösterir. Geçim kaynakları ve kaynakların ulaşılabilirliği ve

kullanılabilirliği arasındaki denge iklim değişikliğinin olumsuz etkileri sonucu bozulur ve bu durumun devam etmesi etkilenen grupların kaynakları üzerinden rekabete girmesine ve şiddetli çatışmaların oluşmasına neden olur. Yani bu senaryo insan kaynaklı iklim değişikliği, nüfus-kaynak dengesinin kıtlığa dönüşme riskini ortaya koymaktadır (McLeman, 2011: 25). İkinci senaryo ise, McLeman'ın aktardığına göre (2011: 13) elmas ve petrol ile ilgili çatışmalar üzerine yapılan araştırmalara dayanan ve bazen "kaynak laneti" çatışmaları olarak tanımlanan bir bolluk-rekabet senaryosu olarak tanımlanabilir (Le Billon, 2001; de Soysa, 2002). Coğrafi olarak konsantre bir kaynağın bulunduğu yerlerde onu kontrol edenlerin o kaynağa erişimi olanlardan kira geliri elde etmesine dayanan bu senaryoda, rekabet kurumlar vasıtasıyla çözülemediğinde yozlaşma ve şiddet potansiyeli ortaya çıkar ve böylece tartışmalı kaynak alanlarında yaşayanlar yaşam standartlarında hızlı düşüş yaşarlar, şiddetin mağduru olabilirler, yerinden edilmiş olabilirler ve başka yerlere göç etmek veya şiddetin bir parçası olmak arasında seçim yapmak zorunda kalabilirler (McLeman, 2011: 13).

Werrell ve Femia'ya göre (2013: 38) çevresel bozulmalara dayalı insan göçlerinin sosyal çatışmalar üzerindeki potansiyel etkisi, mevcut ve gelecekteki kriz senaryolarına karmaşıklık katmaktadır. Bu nedenle, iklim değişikliği, göç ve güvenliğin arasındaki ilişkiyi anlamak, gelecekteki karmaşık kriz senaryolarını anlamak ve etkili politika yanıtları geliştirmek açısından kritik öneme sahip olacaktır (Werrell ve Femia, 2013: 38). İklim göçünün güvenlik söylemleri ile birlikte zikredilmesini hem siyasi hem de akademik camiada görmek mümkündür. Detraz ve Windsor' a (2014: 130) göre, güvenlik ve çevre söylemleri genelde ya devlet güvenliği (ör. devlet yönetimlerinin güvenliği ve istikrarı) ya da insan güvenliği ekseninde tartışılmaktadır. İklim göçü ile ilgili var olan literatürün çoğunun konuya öncelikle bir devlet güvenlik meselesi olarak yaklaştığına (White, 2011) değinen Detraz ve Windsor (2014: 130) bunun iklim göçüne ilişkin sorunların ve çözümlerin devlet düzeyinde tanımlanmasına neden olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla insanın değil devletin merkeze alınması riskler ve tehditler noktasında devlet düzeyinde politikalar üretilmesine ve önlemlerinde bu çerçevede alınmasına neden olmaktadır. “Bir devlet, güvenlik çerçevesindeki iklim göçünü hedef devletin toprak bütünlüğünü tehdit edici ve temel kavramı olan egemenliğine karşı bir tehdit olarak görür” (Detraz ve Windsor, 2014: 131).

Diğer taraftan iklim göçmenlerinin kendilerinin yüz yüze oldukları tehditleri, riskleri ve zayıf noktaları değerlendiren insan güvenliği söylemi merkezine devletleri değil insanları alarak, çevresel değişimlere karşı insanın savunmasızlığına odaklanmaktadır (Detraz ve Windsor, 2014: 132). Geçim kaynaklarının ve gelirlerin kaybolmasının yanı sıra temiz su, yeterli beslenme, sağlık ve elektriğe belirsiz erişimle yüz yüze kalan ve hayatları, kendi

ülkelerinin, ev sahibi ülkelerin ve uluslararası insani yardım topluluğunun eksik desteği nedeniyle tehdit altında olan iklim göçmenleri yer değiştirme ve yeniden yerleşim sürecinde birçok problem açısından risk altında bulunmaktadır (Detraz ve Windsor, 2014: 132).

Uluslararası Göç Örgütü de konuyu, bireyi analizin merkezine yerleştiren ve fiziksel güvenliği (savaştan veya şiddetten) yalnızca çeşitli güvenlik ihtiyaçlarından (gıda güvenliği, su güvenliği, çevre güvenliği, geçim kaynağı güvenliği vs.) biri olarak gören bir kavram olan insani güvenlik bakış açısıyla ele almaktadır. İnsani güvenlik yaklaşımı çevresel göçe; olayların türünü değerlendiren (örneğin, ani, yavaş, geri döndürülemez veya kümülatif başlangıçlar), ve onları sosyo-ekonomik etmenlerle (kalkınma ve yönetim seviyesi, mevcut çatışma durumu, demografik baskı, vb.) ve bireysel savunmasızlık etmenleriyle (toplumsal cinsiyet, yoksulluk, geçim için acil çevreye bağımlılık, vb.) destekleyen, bölgeye özgü bir bağlama dayanan kapsayıcı ama farklılaşmış bir yaklaşım sergilemektedir (IOM, 2014b: 96). Geleneksel güvenlik yaklaşımı insan hareketliliği bağlamında iklim değişikliğinin güvenlik etkilerini anlama ve değerlendirme noktasında yetersiz kalırken, devletlerin aksine savunmasız insanları merkeze koyan insan güvenliği yaklaşımı sürdürülebilir kalkınma, insan hakları ve ulusal yahut bölgesel güvenlik arasında daha etkin bir değerlendirme ortaya koymaktadır. Sorunun karmaşık doğası göçün sosyal adalet yönleriyle birleştiğinde, devlet güvenliği söylemleri iklim göçünün sayısız insan güvenliği yönünü dikkate almak açısından oldukça dar ve sınırlı kalmaktadır (Detraz ve Windsor, 2014: 140).

Su, iklim ve göç bağlarının güvenlikleştirilmiş çerçevelerine dair bir diğer analizi Weinthal ve arkadaşları (2015: 304) ortaya koymuştur. Onlara göre yalnızca Suriye'de kuraklık büyük ölçüde yerinden edilmeyi sağlamış ve kırsal alanlarda zaten var olan bir insani krizin şiddetlenmesine yol açmışken; Ürdün örneğinde, politika yapıcılar, mültecilerin su kaynakları üzerindeki etkisine odaklanarak iklim ile dış göç arasındaki bağlantıları güvenlikleştirmişlerdir. Zira politika yapıcılar, iklim değişikliğine uyum sağlamak ve su kaynaklarını azaltmak için devlet ve topluluk kapasitesini iyileştirmek için alınacak tedbirleri almak yerine, büyük ölçekli arz yönlü hidrolojik altyapı tesislerini haklı göstermek için su kıtlığı konularını güvenlikleştirmektedirler (Weinthal vd., 2015: 304). Benzer şekilde İsrail'de göçün güvenlikleştirilmesi altyapı projelerine odaklanmayı yani sınır çitlerini genişletmeyi mümkün kılmış, dış göçün güvenlikleştirilmesi çitler ve duvarlar inşa etmek için projeler yapılmasını sağlamıştır (Weinthal vd., 2015: 304). Kuşkusuz bu politikalar meseleyi özünden uzaklaştırmaktadır.

Göçmenleri güvenlik tehdidi olarak çerçevelemek, iklim değişikliğinin insan kaynaklı nedenlerini ve hızlanmasının altını çizmeyi önlemektedir. Sonuç olarak, emisyon seviyelerinin en yüksek olduğu ülkeler,

güvenlik ve egemenlik kaygısı altında sorumluluktan kaçınabilir ve sığınmayı reddedebilir (Nishimura, 2015: 127).

Ayrıca, “bu şekliyle içinde yaşadığımız iklim krizine ve onunla ilişkilendirilen göç dalgalarına verilen savunmacı yanıtlar da krizi teknokratlara havale etmek isteyen güvenlikleştirilmiş bir dünyanın yolunu döşemektedir” (Turhan, 2016: 36). Bu bağlamda Nishimura’nın da ifade ettiği üzere bir dengeye ihtiyaç vardır:

...Ne manevi mecburiyet formu iklim değişikliğinin neden olduğu göç üzerine etkili bir şekilde uluslararası eyleme yol açmıştır. Ne de ulusal güvenlik endişelerinin iklim değişikliği söyleminden kaybolmasını beklemek gerçekçidir. Ancak etkili bir savunma, askeri hiyerarşi veya karar verme süreci sınırları içinde gerçekleşemez. Bununla birlikte, savunucular ve karar vericiler göçmenlerin haklarını ön plana alıncaya kadar, ulusal güvenlik, iklim değişikliğinin yol açtığı yerinden olmanın temel sorunlarından biri olmaya devam edecektir. Göçmenlerin ihtiyaçlarını -ve uluslararası toplumun haklarını koruma yükümlülüğünü- kabul etmek, koruma çabalarını ilerletmek ve iklim değişikliği göçmenleri için anlamlı çözümler sağlamak için ilk adımdır (Nishimura, 2015: 129).

3.6. İklim Değişikliği Kaynaklı Göç ve Türkiye

İklim Değişikliğinin Türkiye üzerindeki etkilerine önceki bölümlerde değinmiştik. Hatırlayacak olursak, 1970-1978 yılları arasında 12,7°C olan ortalama sıcaklık 2006-2012 yılları arasında yaklaşık bir derecelik bir artışla 13,8°C’ye çıkarak Türkiye’nin nasıl bir ısınma ile karşı karşıya olduğunu göstermekte (MGMA, 2014) ve 1960-2010 yıllarına ait sıcaklık ve yağış eğilim analizi çalışması Türkiye genelinde sıcaklıkların artmakta, yağışın ise genel anlamda azalırken şiddetini artırdığını (Şensoy vd., 2013) göstermektedir (akt. İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016: 154-160). Nasıl ki 2015 yılı küresel sıcaklıklarda kayıtlara geçen en sıcak yıl ve 2011-2015 dönemi kayıtlara geçmiş en sıcak 5 yıl ise, Türkiye’de de 2015 yılı 1971’den bu yana kaydedilen beşinci en sıcak yıl olmuş, özellikle kış ve sonbahar mevsimleri sıcaklıkları 1981-2010 normallerinin yaklaşık 2°C üzerinde gerçekleşmiştir (MGM, 2016: 1). 2016 yılı verileri de benzer bir seyir göstermektedir. Türkiye’de 2016 yılı 1971’den bu yana gerçekleşen dördüncü en sıcak yıl olmuş, bütün mevsimlerde ortalama sıcaklıklar normallerinin üzerinde; özellikle ilkbahar mevsimi sıcaklık farkı 1981-2010 normalinin 1,8°C üzerinde gerçekleşmiş ve 200 istasyonda toplam 561 sıcak hava dalgası kaydedilirken hiç soğuk hava dalgası kaydedilmemiştir (MGM, 2017: 1). Demir ve arkadaşlarının (2013: 4) projeksiyonlarında Türkiye’de 2013-2040 yılları arasında özellikle yaz mevsiminde Kuzey-Batı ve Güney-Doğu Bölgelerimizde sıcaklıklarda 2-3°C artış beklenirken, kış mevsiminde bu artış miktarı genel olarak 1-1,5°C düzeyinde olacağı öngörülmektedir. Benzer şekilde, “1971-2000 referans periyoduna göre elde edilen günlük yağış fark değerlerine göre özellikle tüm periyotlarda Güney Bölgelerimizde yağışlarda azalma beklenmektedir” (Demir vd., 2013: 5).

Yine Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü iklim araştırma grubunun projeksiyonları, 2011-2040 yılları arasında Türkiye genelinde yüzey sıcaklığının artacağını ve bu artışın yüzyılın sonuna doğru daha fazla gerçekleşeceğini, yüzey sıcaklık artışının eşit olmamakla birlikte, ülkenin doğu iç kısımlarında kış sıcaklıklarında, güney ve güneydoğu kesimlerinde yaz sıcaklıklarında daha fazla artış göstereceğini öngörmektedir (akt. İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016: 160). Tüm bu sıcaklık artışı ve yağış düşüşü eğilimlerinin bir sonucu olarak Tuz Gölü, Beyşehir Gölü, Manyas Gölü, İznik Gölü ve Eğirdir Gölü'nde yaşanan su seviyesi azalmalarına daha önce de değinmiştik.

Ayrıca Türkiye sel, su baskını, kuvvetli fırtına gibi artan uç hava olaylarından da nasibini fazlasıyla almakta ve aşırı hava olayları kalıcı hale gelmeye başlamaktadır. Ankara Çubuk Hortumu, Elâzığ Hortumu, Mersin ve Bodrum'da meydana gelen sel vakaları bunlara örnek olarak verilebilir. 2015 yılında ekstrem hava olayı sayısı rekor kırarak 959'a yükselmiş, dağılım %26 ile şiddetli yağış ve sel, %25 ile fırtına, %12 ile dolu, %11 ile sıcak hava dalgası, %8 ile şiddetli kar, %6 ile yıldırım, %3 ile soğuk hava dalgası, %3 ile toprak kayması ve %2 ile sis şeklinde gerçekleşmiştir (MGM, 2016: 1). 2016 yılında ise 2015'in de rekoru kırılarak 1313 ekstrem hava olayı yaşanmış, bunları sıcak hava dalgası (%43), fırtına (%22), şiddetli yağış ve sel (%11), dolu (%12), şiddetli kar (%4), hortum (%4), çığ (%3), don (%3) ve yıldırım (%2) oluşturmuştur (MGM, 2017: 1). Türkiye çok uzak olmayan bir gelecekte Pasifik ülkeleri kadar olmasa da deniz seviyesi yükselmesinde de etkilenecektir. İspanyol bilim insanlarının 2100 yılında Avrupa ve Türkiye'de deniz suyu seviyesinin yarım metreden fazla yükseleceğini ortaya koymuş ve yükselmeden 19 şehrin etkileneceğini ifade etmişlerdir. Bask İklim Değişikliği Merkezi'nin araştırma sonuçlarına göre 2050 yılından sonra gözle görülür hale gelecek bu değişimden Türkiye'de İstanbul (32,8 cm) ve İzmir (65,7 cm) kentleri de etkilenecektir (CNNTÜRK, 2017).

Türkiye içinde ve etrafında iklim değişikliği kaynaklı göç konusunda güvenlik sorunu oluşturan açık bir gösterge olmadığı (Albayrakoğlu, 2011: 64), Türkiye'nin iklim değişikliği kaynaklı göçler noktasında Pasifik adaları yahut Afrika sahanlarındaki tehlikelerin çok uzağında olduğu yaklaşımı temelsiz ve oldukça yüzeyseldir. Türkiye hem kendi topraklarında görülen başta artan kuraklıklar olmak üzere iklim değişikliğinin etkilerinin neden olduğu/olabileceği göçler noktasında, hem de çevre ülkelerde gelişen/gelişebilecek olan iklim değişikliği kaynaklı göçler noktasında oldukça yetersiz ampirik verilere sahiptir. Afifi ve Jäger'in de belirttiği üzere (2010: 224) uluslararası literatüre paralel bir biçimde ve özellikle Türkiye'de, genelde çevresel değişikliğin özelde iklim değişikliğinin göç üzerindeki etkisini belirlemeye çalışan az sayıda ampirik araştırma bulunmaktadır. Göç araştırmalarının büyük

oranda modernleşme süreci ile birlikte yoğunlaşan kır-kent göçüne ve emek göçüne yoğunlaştığı görülmektedir. Bir elin parmağını geçmeyecek sayıdaki ampirik araştırmalar bu bölümde aktarılacaktır.

Yapılan araştırmalardan biri Suruç'ta gerçekleşen kuraklık kaynaklı zorunlu göç hareketleri üzerinedir. Eskiden, başta pamuk, buğday, arpa ve mercimek olmak üzere ağırlıklı olarak tarım yapılan bir bölge olan Suruç'ta son 25-30 yılda bol miktarda yeraltı suyu tükenmiştir ve artık sadece küçük bir azınlığın sulu tarıma erişimi bulunmaktadır (Afifi ve Jäger, 2010: 231). Araştırmaya göre, tarımsal üretim için çok önemli olan kış yağışları, son on yılda %60 oranında azalmış, köylerde içme suyu giderek azalmış, sadece sulama için su kalmış ve günlük su arzı su tankerleri ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Yaşanan kuraklık koşulları sonucu bazıları Suruç'u kalıcı olarak terk ederken bazıları çözümü yaz aylarında mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmak için ilçeyi terk etmekte bulmuştur (Afifi ve Jäger, 2010: 231). Araştırmanın bulgularına göre zengin aileler Urfa, Ankara veya İstanbul gibi şehir merkezlerine göç ederken, halen köylerde yaşayan yoksullar Adana, Aydın ve Harran'da mevsimlik tarım işçisi olarak çalışarak geçimlerini sürdürmeye çalışmaktadır. Suriye sınırındaki bir köyün muhtarı, geçmişte 30-40 haneye sahip köyde, hane sayısının göçler sonucu 10'a düştüğünü ifade etmiştir (Afifi ve Jäger, 2010: 231).

Araştırmada görüşülen göçmenlerin hepsi göç etmelerinin başlıca nedenlerinin tarımsal üreticiler, tüccarlar, kamyon şoförleri, mağaza ve restoran sahiplerinin işsiz kalmasına neden olan su sıkıntısı ve kuraklık olduğunu ifade etmiştir (Afifi ve Jäger, 2010: 231). Diğer bir ifadeyle Suruç'tan yaşanan göçün temel nedeni, tüm sektörlerde dalga etkisi yaratan kuraklık ve yeraltı sularının tükenmesidir. Dünyadan verilen örneklerle paralel bir biçimde Suruç'ta da geride kalanlar kentlere göç etmek için yeterli kaynaklara sahip olmayan en savunmasız durumdaki yoksul bireylerdir. Özellikle son yıllarda yağışların azalması ile birlikte arsaların tamamen tarım yapılamaz hale gelmesi onları mevsimlik tarım işçiliğine mecbur bırakmakta, ebeveynleriyle olan çocuklar okula gidememektedir. Ayrıca araştırmaya göre kentlere göç eden göçmenler ise iş piyasasına uyum sağlayana kadar hayatta kalmalarını sağlayacak olan köylerinden gelen maddi destekten kuraklık nedeniyle mahrum kalmakta ve ekonomik sıkıntıların yanı sıra ayrımcılığa ve ırkçılığa maruz kalmaktadırlar (Afifi ve Jäger, 2010: 232-233).

Bir diğer araştırma iklim değişikliği kaynaklı kuraklığın en çok etkilediği bölgelerden biri olan Konya Ovası'nda gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya göre, kuraklıkla baş etmek ve buna uyum sağlamak için tarımsal nüfusun nüfus hareketliliği ve göçü kullandığı dört genel yol vardır: Birincisi, topraklarını diğer çiftçilere kiralamak ve parayı göç hareketini finanse etmek

için kullanmaktır. İkincisi, kış döneminde mevsimlik işçi olarak Konya şehrine göç ederek yaz aylarında çiftliğe geri dönmektir. Üçüncü strateji, çoğunlukla arazilerinin mülkiyetini kaybetmiş çiftçilerin tercih ettiği ve kentte düşük ücretli mesleklerde çalışmaya razı oldukları, Konya ya da Ankara'ya kalıcı olarak taşınma seçeneğidir. Sonuncu strateji ise, Orta Anadolu'dan süresiz göç etmek ve Akdeniz'de sahil boyunca Antalya veya Adana gibi başka bir tarım bölgesine serada çalışmak için gitmektir (McLeman vd., 2016: 100). Yine dünyadaki ampirik araştırma örneklerinin bulgularına paralel bir biçimde, göç mantıklı bir uyum stratejisi olarak görülse de bu araştırmada karşılaşılan çiftçilerin çoğunluğu da topraklarına güçlü bir biçimde bağlıdır ve farklı destek ya da seçeneklere sahip olmaları durumunda göç etmeyi düşünmemektedirler (McLeman vd., 2016: 101).

Göçlerin çoğu aile bağları boyunca gerçekleştiği için hükümet yetkilileri konuya sessiz kalmaktadır, diğer bir ifadeyle sosyal ağlar aracılığıyla gerçekleşen nüfus hareketleri Konya'da tarım nüfusuna yapılması gereken daha pahalı devlet desteğinin yerini almaktadır. Lakin bu durumda dahi McLeman ve arkadaşlarının da belirttiği üzere (2016: 101-102), kamu kurumları, Konya Ovası'ndaki sosyo-ekonomik eşitsizliği azaltmak ve iklim değişikliği nedeniyle tarım nüfusunu gelecekteki kuraklıklara karşı daha iyi hazırlamak için bir kamu politikası ihtiyacını süresiz olarak görmezden gelemez zira bölgeden yüksek göç seviyelerinin devam edeceği beklenmektedir.

Önceki bölümde de ifade edildiği üzere tarihin en kanlı savaşlarından birine dönüşen ve benzeri görülmemiş bir mülteci hareketine neden olan Suriye krizinin temellerinde yatan kuraklık küresel iklim değişikliğinin yarattığı göç hareketlerinin Türkiye'nin o kadar da uzağında olmadığını en büyük göstergelerinden biridir. Zira bugün Türkiye'nin en büyük siyasi, ekonomik, demografik ve sosyal sorunların biri sayıları 2,5 milyonu geçen Suriyeli sığınmacılardır. Benzer şekilde, Albayrakoglu'nun (2011: 66) da aktardığı üzere İran'ın Azeri Bölgesi'nde yer alan Urmia (Orumieh) Gölü kuraklık ve kötü su yönetimi nedeniyle - kurtarılması adına protestolar düzenlense de- neredeyse suyunun üçte birini kaybetmiştir ve bazı gözlemciler Urmia'nın kurumasının Türkiye ve Azerbaycan'a büyük göç dalgaları yaratacağından, etnik gerginliklerin yeniden ortaya çıkmasına neden olacağından endişe etmektedir.

İklim değişikliği kaynaklı göçler üzerine olmasa da iklim değişikliğinin etkileri üzerine sayıları giderek artan ampirik araştırmalar dünyadaki örneklerle benzer şekilde, Türkiye'de de iklim değişikliğinin sonuçlarına bağlı olarak gerçekleşecek göç hareketlerinin kuvvetle muhtemel olduğunu göstermektedir. Türkiye, iklim değişikliğinden en çok etkilenecek bölgelerden biri olarak ifade edilen Akdeniz Bölgesinin güney kemerinde yer almaktadır. 20-

50 yıl arasında 2 derecelik bir sıcaklık artışının beklendiği Akdeniz Havzası'nda bulunan Türkiye'de öngörülemeyen hava olaylarında artış, turizm gelirlerinde meydana gelen düşüş, mahsullerde verim kaybı, biyo-çeşitlilik kaybı, artan orman yangınları gibi çok farklı iklim değişikliği etkileri görülüyor olsa da hepsinde büyük önem arz eden konu kuraklık ve su kıtlığıdır (Bagdatlı ve Bellitürk, 2016: 1). İklim değişikliğinin çok farklı etkilerinin görüldüğü Türkiye'de insan hayatını olumsuz yönde etkileyecek ve uzun vadeli sosyo-ekonomik ve demografik değişimlere ve problemlere yol açacak olan başlıca etki kuraklıktır, zira yarı kurak iklimde bulunan Türkiye iklim değişikliği ile birlikte daha savunmasız hale gelmiştir. “Doğu Akdeniz Bölgesinde 1961-1990 yılları arasında Yunanistan, güney Türkiye ve Akdeniz'in doğu kıyısı boyunca önemli miktarda yağış düşüşü bulunmaktadır” (Önol ve Semazzi, 2009: 2). Projeksiyonlar hem doğal hava koşulları hem de antropojenik etkilerin katkısıyla kendini gösteren sıcaklık eğilimlerinin gelecekte de devam edeceğini göstermektedir (Yagbasan ve Yazıcıgil, 2012: 3).

Sıcaklık artışlarının yanı sıra hemen her bölgede görülen yağışlardaki azalma eğilimi kuraklık ve su kıtlığı tehlikelerini Türkiye için ön sıralara getirmektedir. Yagbasan ve Yazıcıgil'in çalışması (2012: 12) genişleyen kuraklık koşullarının uzun vadede Mogan ve Eymir göllerinin tamamen kurummasına neden olacağını ortaya koymaktadır. İklim değişikliği projeksiyonları Türkiye'nin aldığı yağışın gelecekte azalacağını ve bunun su kaynaklarının azalmasına yol açacağını ortaya koymaktadır, zira IPCC'nin karamsar senaryosu 2050 ve 2075 yıllarında Türkiye'deki su potansiyelinin sırasıyla %16 ve %27'lik bir düşüş yaşayacağını göstermektedir (Yagbasan, 2016: 209). Son 48 yıldaki (1964-2011) yağış, sıcaklık ve buharlaşma verilerine dayanarak Küçük Menderes Havzasındaki iklim değişikliğinin yeraltı suyunun yeniden oluşumu üzerindeki etkilerinin araştırıldığı bir diğer araştırma; havzada yağış eğiliminde azalma, sıcaklık ve buharlaşma eğiliminde ise artış saptamıştır (Yagbasan, 2016: 221). Araştırmanın hidrolojik simülasyonunun sonuçları, Türkiye'nin en büyük tatlı su akiferlerinden biri olan kapalı-alüvyon akiferinin yer altı suyunun yeniden dolma süresinde yaklaşık %15'lik bir gerileme göstermiştir (Yagbasan, 2016: 221).

Türkiye'de su kaynaklarını planlama ve yönetmeye yönelik politikaların iklim değişikliği perspektifinde ilk kez değerlendirildiği çalışma, Doğu Akdeniz'deki Nil'den sonra ikinci en büyük havza olan ve Türkiye'nin ve Avrupa'nın en verimli bölgelerinden biri olan Seyhan Havzası'nda gerçekleştirilmiştir (Selek ve Tunçok, 2014: 2). Çalışma havzada ortalama sıcaklıkların 2010-2100 zaman aralığında 5°C kadar artabileceğini, ortalama toplam yağış oranının %35- %17 arası bir oranda düşebileceğini ve bu gelişmeler sonucunda ciddi su

sıkıntılarının yaşanacağını, bundan tarım sektörünün ve yerel toplulukların olumsuz olarak etkileneceğini ortaya koymaktadır (Selek ve Tunçok, 2014: 2).

Bölgenin ana su kaynağı olan Fırat ve Dicle havzalarının yukarı bölümünde bulunan Türkiye'nin güneydoğusundaki yağışların kış aylarında çok önemli ölçüde azaldığı da tespit edilmiştir (Önol ve Semazzi, 2009: 2). Zira 21. Yüzyılın sonunda ise havzadaki yağış eksikliği sebebiyle Fırat Nehri'nde %30-%70 oranında bir azalma olacağı tahmin edilmektedir (Kitoh, Yatagai ve Alpert, 2008 akt. İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016: 160). Türkiye'nin Ege kıyılarında yer alan Gediz ve Büyük Menderes Havzaları'nda bu yüzyılın sonunda yüzey sularının %50'sinin kaybolacağı, tarımda, yerleşimlerde ve sanayide aşırı su sıkıntısı yaşanacağı tahmin edilmektedir (İklim Değişikliği Stratejisi, 2012: 58). Dünya genelinde iklim değişikliği sonucunda kuzeye doğru ilerleyen kuraklık tarımsal verimliliği düşürecektir. Bu düşüşten yarı kurak bir iklimde bulunan Türkiye de nasibini alacaktır. Zira GSYİH'nin %7,2'sini, ihracatın %11,3'ünü, istihdamın %21,5'ini ve arazinin %34'ünü tarımın oluşturduğu Türkiye'de 2000 yılından bu yana %15 oranında azalan tarım arazisi bu gidişatin habercisidir (Ozcan ve Strauss, 2016: 458). Buna dünyanın diğer bölgelerindeki iklim değişikliği etkilerine bağlı olarak meydana gelecek gıda arzı sıkıntıları eklendiğinde daha ciddi bir tablo ortaya çıkmaktadır. Zira Doç. Dr. Barış Karapınar'ın da ifade ettiği üzere 2050 yılına kadar gıda fiyatlarında meydana gelecek %85 oranındaki artışın buğday gibi ürünlerde %100'e ulaşacağı tahmini Türkiye gibi buğday ithal eder hale gelmiş ülkeler için oldukça risklidir (Talu, 2015: 311).

İklim değişikliğinin yağış düzenleri üzerindeki etkisi sonucu Türkiye dahil olmak üzere güney Avrupa'da kuraklıkların daha sık hale gelmesi beklenmektedir. Büyük çoğunluğu kurak ve yarı kurak iklim koşulları altında bulunan Türkiye'de 2050 yılına kadar yağışların kişi başına yılda 700 metreküpe düşmesi beklenmektedir (Bagdatli ve Bellitürk, 2016: 1-2). Türkiye'de yağışın uzaysal ve zamansal dağılımının zaten düzensiz olması, kentlerdeki mevcut su kaynaklarının artan nüfus ve sanayileşme hızına yetişemiyor olması, tarımsal üretim de suyun çoğunlukla hatalı bir biçimde kullanılması, artan endüstriyel kullanım ve diğer çevre kirleticiler nedeniyle içme suyunun kalitesinin istikrarlı bir biçimde düşmesi gibi Türkiye'nin karşı karşıya olduğu birçok problem nedeniyle, artacağı öngörülen kuraklığın şiddeti çok daha fazla hissedilecek ve su kaynaklarının yönetimi açısından tehlikelerin ölçülmesi ve gerekli önlemlerin alınması büyük önem arz etmektedir ve edecektir (Bagdatli ve Bellitürk, 2016: 2). Görüldüğü üzere iklim değişikliğinin Türkiye üzerindeki etkileri de tüm çıplaklığıyla kendini göstermektedir. Lakin iklim değişikliğinin insani boyutu olan göç vakaları üzerinde ampirik araştırmalar neredeyse yoktur. Tüm bu göstergelerin iklim değişikliği kaynaklı göçün

Türkiye'nin gelecek politikalarının oluşturulmasında çok daha fazla ciddiye alınması gereken bir olgu olduğunu gözler önüne sermektedir.

SONUÇ

İklim değişikliğinin insani boyutu bugüne kadar büyük oranda göz ardı edilmiştir. Sorunun çok boyutlu yapısından ötürü iklim değişikliği nedeniyle göç edecek insan sayısına dair tahminler 25 milyondan 1 milyara kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Tüm veriler göstermektedir ki iklim değişikliği sadece ekolojik değil aynı zamanda insani bir krizdir. Diğer bir ifadeyle tehdit altında olanlar sadece kutup ayıları ya da penguenler değil aynı zamanda insanların kendisidir.

Bu noktadan hareketle tasarlanan bu çalışmanın Türkiye'deki literatür eksikliğini gidererek, iklim değişikliğinin göç hareketleri üzerindeki etkisine dair genel bir çerçeve oluşturması ve bu konuda bundan sonraki ampirik araştırmalara kaynaklık etmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın kapsamında iklim değişikliğinin insan hareketliliği üzerindeki etkileri irdelenmiş, iklim değişikliğine bağlı göçlerin bugün ve gelecekte hem Türkiye hem de dünya için en önemli meselelerden biri olduğu ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda göç olgusuna, göçün tarihsel sürecine, göç türlerine ve göç kuramlarına değinilmiş, ardından güncel gelişmeler ışığında Türkiye'de göçler, göç sürecinde yeni eğilimler ve göçün güvenlikleştirilmesi söylemleri tartışılmıştır. Daha sonra, küresel ısınma ve küresel iklim değişikliğinin nedenleri, sonuçları ve iklim değişikliği rejiminin tarihi irdelenmiştir. Son olarak iklim değişikliği ve çevre bağlamında göç tartışmaları dünyadan ampirik örnekler eşliğinde değerlendirilmiş, iklim değişikliğinin neden olduğu insan hareketliliği bağlamında yasal boşluklar, adaptasyon süreçleri, uluslararası politika ve güvenlik tartışmaları ele alınmış ve Türkiye bağlamında konunun önemi üzerinde durulmuştur. Böylelikle belirlenen varsayımların doğrulandığı görülmüştür.

Öyle ki, uluslararası bilim çevreleri dünya üzerinde etkileri görülmeye başlanan antropojenik iklim değişikliğinin 21. yüzyıl boyunca yaşanacağına hem fıkirdir. Söz konusu iklim değişikliğinin doğal dengeleri bozarak, deniz seviyesi yükselmesi, ormansızlaşma, kuraklık ve uç hava olayları gibi çok çeşitli ve yıkıcı etkileri olduğu açıktır. 2016 Eylül'ünde bir eşiğin daha aşılarak havadaki karbondioksit oranının 400 ppm'yi geçmesi ya da Trump'ın iklim değişikliğini kısıtlamaya yönelik Obama dönemi kurallarını geri çeviren bir yönetici kararı imzalaması gibi kaygı verici gelişmeler yaşanmaya devam etse de bilim dünyasında ve uluslararası toplumda iklim değişikliği ile mücadeleye yahut ona uyum sağlamaya yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu konuda uç örneklerden biri Arizona Devlet Üniversitesi'nden bazı araştırmacıların Kuzey Buz Denizi'nin tekrar soğuması ve eski büyüklüğüne kavuşması için yüzeyine 100 milyon su pompasıyla su sıkılmasına dair projeleriyle, bir diğeri Hintli bir

şirketin yeni karbon yakalama teknolojisi aracılığıyla yılda 60.000 ton karbondioksiti karbonata dönüştürme projesidir. Küresel tartışmaların bu konuyu daha hararetli bir biçimde merkezine alması gerekmektedir. İklim değişikliğinin bir uyum süreci mi yoksa bir kaos mu getireceği kuşkusuz bugün oluşturulacak politikalara ve bunlara bağlı yatırımlara göre şekillenecektir.

Artık kabul edilmelidir ki küresel iklim değişikliğine bağlı tartışmalar alarmcılar (diğer bir ifadeyle felaket tellalları) ve kuşkucular tartışmasının çok ötesine geçmiştir. Bu anlamda mevcut tehditleri abartarak temeli olmayan bir panik yaratmak için nasıl bir sebep yoksa, sorunu ziyadesiyle ciddiye almak ve gerekli önlemleri yerine getirmek için de bariz nedenler vardır. Bu bağlamda iklim değişikliğinden etkilenecek insanların durumunun iyi analiz edilebilmesi için sosyal bilimler ve doğa bilimleri arasındaki iş birliği her zaman olduğundan daha önemlidir. İşte bu noktada insanlık tarihi kadar eski uyum mekanizmalarından biri olan göç devreye girmektedir. Zira göç, neredeyse insanın kendisiyle yaşıt ve dünyadaki insanlar tarafından yaygın olarak değişen çevresel koşullara uyum sağlamak adına kullanılan geleneksel bir mekanizma olarak, iklim değişikliği ile başa çıkma noktasında bir çözüm olabilir. Bu bağlamda zorunlu göçleri mümkün olduğunca azaltmak, engel olunamayan zorunlu göçlerden etkilenen insanlara gerekli yardımı ve korumayı sağlamak bu sürecin en önemli basamağıdır.

Kaçınılmaz olarak görülen iklim değişikliğine bağlı yer değiştirmeler doğru politikalar geliştirildiği ve etkili bir biçimde uygulandığı takdirde daha sağlıklı bir biçimde vuku bulabilir. Bunun için insan hareketliliğinin; yerinden olma, göç, planlı yer değiştirme gibi tüm biçimleri ile ele alınarak değerlendirilmesi ve alınacak kararların uyum politikaları kapsamında kendilerine yer bulması gerekmektedir. Göçü, iklim değişikliğinin yalnızca zararlı etkilerinden biri olarak gören değil, onu çözümün bir parçası yapacak kapsamlı yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Birçok ülkede bu tür planların uygulanması için fon gereksinimlerinin oluşacağı bilinmektedir ve Paris Anlaşması bu noktada cesaretlendirici bir gelişmedir. Önemli olan iklim değişikliği adaptasyon çalışmaları kapsamındaki fonlara göç konularının da ivedilikle dahil edilmesinin gerekliliği ve önemidir.

Teknolojik ilerlemenin, iklim değişikliğinin insan hareketliliği üzerindeki etkilerine yönelik projeksiyonların oluşturulması noktasında, bölgesel, ulusal ve yerel ölçeklerin ilişkilendirilmesini ve böylece daha kesin tabloların ortaya konmasını sağlayacak olması umut vericidir. Ancak bu tür istatistiklerin tek başına ortaya konmasının sorunun çözümü için yeterli olmadığını geçmiş tecrübeler göstermektedir. Bu noktada uluslararası politika yapıcılarının gelecekteki araştırmaları kolaylaştırmada önemli bir rol oynadıkları, küresel istatistikler üreten protokol ve mekanizmaların oluşturulması için kilit bir pozisyonda bulundukları söylenebilir. Bu bağlamda, Göç, Çevre ve İklim Değişikliği: Politikalar için Kanıtlar (2013-2016); Çevresel

Göç Atlası (2013–2015); Göç, Çevre ve İklim Değişikliği Kapasitesinin Geliştirilmesi Faaliyetleri (2013'ten bu yana); Batı Afrika'nın kırsal alanlarında yenilikçi finansman mekanizmaları yoluyla sürdürülebilir arazi yönetiminin teşvik edilmesi (2014-2016); Küresel Göç ve Çevre Platformu ve Asya-Pasifik Göç ve Çevre Ağı (2013'ten bu yana); IOM Kalkınma Fonu: Pilot Çevre ve İklim Değişikliği Projeleri gibi projelerin sayısının artırılması büyük önem taşımaktadır.

İklim değişikliğinin göç hareketleri üzerindeki etkisinin doğrusal olmadığı büyük oranda geçim kaynaklarına olan etkisine bağlı olarak dolaylı bir biçimde kendini gösterdiği literatürde çokça ifade edilse de iklim değişikliğinin göçün ekonomik itici güçlerini nasıl etkilediğine dair şaşırtıcı bir biçimde araştırma eksikliğinin olduğu görülmekte ve bu konuda daha çok araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. İklim değişikliğine bağlı göçler temelde çok nedenli iken, bu çalışmada da yer verilen çok sayıda saha çalışması, iklim değişikliği etkilerinin insan hareketliliğini şekillendirmede çok önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bu bağlamda, ani gelişen ve yavaş başlangıçlı etkiler farklı göç sonuçlarına yol açmakta; bazı durumlarda göç sadece hayatta kalmak için gerekli olmakta, bazı durumlarda zorunlu göç kaçınılması gereken bir durum olarak öne çıkmakta, bazı durumlarda ise iklim değişikliğine mantıklı ve meşru bir uyum stratejisi olarak hizmet etmektedir. Bu sebeple iklim değişikliğinin neden olduğu insan hareketliliğini çok yönlü bir biçimde ele alacak, çok daha fazla sayıda ampirik araştırmaya ve bunlara bağlı olarak oluşturulacak bir dizi politika ve programlara gereksinim duyulmaktadır. İklim değişikliğinin göç hareketliliği üzerindeki etkilerini ele alan politikaların daha büyük oranda ampirik araştırmalara dayanması, bazı süreçlerin tekrar yaşanmaması adına önem arz etmektedir. İklim değişikliği karşısında göçün adaptasyon, savunmasızlık ve esnekliği nasıl etkilediği konusunda da daha çok çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Savunmasızlığın sosyal boyutu, insanların iklim değişikliğine direnme kabiliyetlerini arttırmak için bir fırsat olarak yorumlanmalıdır. Gerçekten de şayet insanlar doğa ve iklim değişikliği karşısında tamamen çaresiz olsaydı, yapılabilecek çok bir şey olmazdı. Ancak insanlar gerekli bilgileri toplayabilir, tedbirleri alabilir, korumayı arttırmak adına yerel ve uluslararası çabalar için fırsatlar yaratabilir. Bu nedenle gelecekte yerinden olacak insan sayısı, insanların bugünkü çabalarına bağlıdır. Türkiye bağlamında da iklim değişikliğinin etkileri ziyadesiyle görülmektedir. Ancak bu etkilere bağlı olarak meydana gelen göçlerin varlığından söz edebilecek yeterli ampirik kanıt bulunmamaktadır. Bu çalışmanın en önemli önerilerinden biri, Türkiye’de hem ülke içindeki iklim değişikliği etkilerine bağlı olarak meydana gelen/gelebilecek göçlerin, hem de çevre bölgelerden Türkiye’ye yönelik meydana

gelen/gelebilecek göçlerde iklim değişikliğinin rolünün tespit edilebilmesi ve gerekli önlemlerin alınabilmesi adına acilen ampirik araştırmaların yapılması gerektiğidir.

Sonuç olarak, iklim değişikliği kendi başına 21. yüzyılın en önemli sorunlarından biri olmakla birlikte aynı zamanda diğer birçok önemli sorunu şiddetlendiren de bir süreçtir. Bu, ülkeler arasındaki ve içindeki eşitsizliklerle, küresel adalet yoksunluğu ile, temel insan hakları ve insani güvenlik ile yakından ilişkilidir. Dünya ve de aynı geminin içinde olan küresel toplum, iklim değişikliği nedeniyle her zaman olduğundan daha çok anlaşılmaya ve uzlaşmaya mecburdur. İklim değişikliği ve göç bağına odaklanan politikalara mutlak suretle, insanları savunmasız hale getiren bağlamlara yönelik politikalar eşlik etmeli ve mücadele müşterek bir biçimde verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (2002). Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa. Vol. 1. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abadan-Unat, N. (2015). Türkiye'nin Son Elli Yıllık Emek Göçü: Yorum, Eleştiri, Öngörü. Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler (ss. 259-276), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Abu, M., Codjoe, S. N. A. ve Sward, J. (2014). Climate Change And Internal Migration Intentions In The Forest-Savannah Transition Zone Of Ghana. *Population and Environment*, 35(4), 341-364.
- Açıkgöz, R. ve Günerigök, M. (2015). Türkiye'de Zorunlu Göç ve Kente Uyum Süreci: Muş Örneği. K. Canatan vd. (Ed.). *Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, 325-354.
- ADB-Asian Development Bank. (2012). *Addressing Climate Change and Migration in Asia and the Pacific-Final Report*. Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank, 2012.
- Adger, W. N. (2006). Vulnerability. *Global Environmental Change*, 16(3), 268-281.
- Afifi, T. (2011). Economic or Environmental Migration? The Push Factors In Niger. *International Migration*, 49(s1), e95-e124.
- Afifi, T. ve Jäger, J. (eds.). (2010). *Environment, Forced Migration and Social Vulnerability*. Heidelberg: Springer.
- Akalın, A. (2012) Açık, Döner, Mühürlü Kapılar: 20. Yüzyılda Batı/Doğu Ekseninde Emek Göçünün Seyri. T. Bora. (Ed.). *Küreselleşme Çağına Göç: Kavramlar, Tartışmalar*. İletişim Yayınları, İstanbul, 89-106.
- Akçapar, Ş. K. (2012). Uluslararası Göç Alanında Güvenlik Algılamaları ve Göçün İnsani Boyutu. T. Bora. (Ed.). *Küreselleşme Çağına Göç: Kavramlar, Tartışmalar*. İletişim Yayınları, İstanbul, 483-500.
- Akis, Y. (2012). Uluslararası Zorunlu Göç Literatüründe Toplumsal Cinsiyet: Başlıca Yaklaşımlar ve Eleştiriler. T. Bora. (Ed.). *Küreselleşme Çağına Göç: Kavramlar, Tartışmalar*. İletişim Yayınları, İstanbul, 379-398.
- Albayrakoğlu, E. P. (2011). Climate Change and Security: The Case for Turkey. *Journal Of Gazi Academic View*, 5(9), 59-75.
- Algedik, Ö. (2014). Climate Negotiations without Turkey? *Turkish Policy Quarterly*, 13(2), 129-137.

- Bagdatli C. ve Belliturk K. (2016). Negative Effects of Climate Change in Turkey. *Adv Plants Agric Res* 3(2): 00091. DOI: 10.15406/ apar.2016.03.00091. <http://medcraveonline.com/APAR/APAR-03-00091.pdf> (erişim tarihi: 15.04.2017)
- Bakırtaş, T. ve Kandemir, O. (2010). Gelişmekte Olan Ülkeler ve Beyin Göçü: Türkiye Örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(3), 961-94.
- Balkır, C. ve Kaiser, B. (2015). Türkiye’de Avrupa Birliği Vatandaşları. Türkiye’nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler (ss.221-241), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Barrios, S., Bertinelli, L. ve Strobl, E. (2006). Climatic Change And Rural–Urban Migration: The Case Of Sub-Saharan Africa. *Journal of Urban Economics*, 60(3), 357-371.
- Bassett, T. J. ve Fogelman, C. (2013). Déjà Vu or Something New? The Adaptation Concept In The Climate Change Literature. *Geoforum*, 48, 42-53.
- Biermann, F. ve Boas, I. (2010). Preparing For A Warmer World: Towards A Global Governance System To Protect Climate Refugees. *Global Environmental Politics*, 10(1), 60-88.
- Black, R., Bennett, S. R., Thomas, S. M. ve Beddington, J. R. (2011a). Climate Change: Migration As Adaptation. *Nature*, 478(7370), 447-449.
- Black, R., Adger, N., Arnell, N., Dercon, S., Geddes, A. ve Thomas, D. (2011b). Migration and Global Environmental Change: Future Challenges and Opportunities. Final Project Report. The Government Office for Science, London. <http://eprints.soas.ac.uk/22475/1/11-1116-migration-and-global-environmental-change.pdf> (erişim tarihi: 15.03.2016)
- Black, R., Adger, W. N., Arnell, N. W., Dercon, S., Geddes, A. ve Thomas, D. (2011c). The Effect Of Environmental Change On Human Migration. *Global Environmental Change*, 21, S3-S11.
- Boucher, A. ve Gest, J. (2015). Göç Çalışmaları Dönüm Noktasında: Göç Rejimi Tipolojilerine İlişkin Bir Eleştiri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 152-187.
- Bremner J. ve Hunter, L. M. (2014). Migration and the Environment. *Population Bulletin* 69, No. 1 Population Reference Bureau.
- Brown, O. (2008). Migration and Climate Change. International Organization for Migration, IOM Migration Research Series, No: 31, Switzerland.
- Brown, O. ve Crawford, A. (2009). Rising Temperatures, Rising Tensions. Climate Change And The Risk Of Violent Conflict In The Middle East. Winnipeg: International Institute for Sustainable Development.

- Bulak, A. (2015). Göç Olgusuna Teorik Bir Bakış. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Canatan, K. (2013). Avrupa Toplamlarının Göç Algıları ve Tutumları: Sosyolojik Bir Yaklaşım. Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 27. Sayı, 2013/2,317-332.
- Castles S. ve Miller M. J. (2008). Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri. (Çev. B. Uğur Bal ve İ. Akbulut). Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2003). The Age Of Migration. Nueva York, Guilford.
- Cebeci, M. (2015). Sosyolojik Açıdan Göç ve Göçmenlerin Sosyal Kültürel Entegrasyonları: Kavramsal Bir Çalışma. Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu, 29-30 Mayıs 2015, İstanbul, s.135-157.
- Challen, P. C. (2010). Migration In The 21st Century: How Will Globalization And Climate Change Affect Migration And Settlement? Crabtree Publishing Company.
- Chatty, D. ve Sternberg, T. (2015). Climate Effects On Nomadic Pastoralist Societies. Forced Migration Review, (49), 25.
- CRED-Centre for Research on the Epidemiology of Disaster. (2016). What Is The Human Cost Of Weather Related Disasters (1995-2015)? Credcruch, Issue No: 42, Brussels.
- Çağlar, A. (2011). Türkiye'de Sığınmacılar: Sorunlar, Beklentiler ve Sosyal Uyum. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (24).
- Çelik, F. (2005). İç Göçler: Teorik Bir Analiz. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 14, Sayı 2, 2005, s.167-184.
- Demir, A. (2009). Küresel İklim Değişikliğinin Biyolojik Çeşitlilik Ve Ekosistem Kaynakları Üzerine Etkisi. Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi, 1(2), 037-054.
- Demir, Ö., Atay, H., Eskioğlu, O., Tuvan, A., Demircan, M., ve Akçakaya, A. (2013). RCP4. 5 Senaryosuna Göre Türkiye’de Sıcaklık Ve Yağış Projeksiyonları. Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Araştırma Daire Başkanlığı, Klimatoloji Şube Müdürlüğü. III. Türkiye İklim Değişikliği Kongresi, Tıkdek 2013. <https://www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/rcp-45.pdf> (erişim tarihi: 12.01.2017)
- Denhez, F. (2007). Küresel Isınma Atlası, Atmosferimizin Isınması: Yüzyılımızın Bir Numaralı Sorunu. Özgür Adadağ (Çev.). NTV Yayınları, İstanbul.
- Deshingkar, P. ve Grimm, S. (2005). Internal Migration And Development: A Global Perspective. No. 19. United Nations Publications.

- Detraz, N. ve Windsor, L. (2014). Evaluating Climate Migration: Population Movement, Insecurity and Gender. *International Feminist Journal of Politics*, 16(1), 127-146.
- Dickens, W. T. ve Lang, K. (1985). A Test of Dual Labor Market Theory. *American Economic Review*, 75(4), 792-805.
- Dolfin, S. ve Genicot, G. (2010). What Do Networks Do? The Role of Networks on Migration and 'Coyote' Use. *Review Of Development Economics*, 14(2), 343-359. doi:10.1111/j.1467-9361.2010.00557.x.
- Doty, R. L. (1998). Immigration and the Politics Of Security, *Security Studies*, 8:2-3, 71-93, DOI: 10.1080/09636419808429375 <http://dx.doi.org/10.1080/09636419808429375> (erişim tarihi: 15.07.2016)
- Dun, O. ve Gemenne, F. (2008). Defining 'Environmental Migration'. *Forced Migration Review*, 31 (October), 10-11. <http://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=2406&context=sspapers> (erişim tarihi: 07.02.2017)
- Durugönül, E. (1997). Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler. İkinci Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, 95-100, Ankara: DİE.
- Durugönül, E. (2013). Turkish Return Migration from Europe. *European Review*, 21, pp 412-421, doi:10.1017/S1062798713000379.
- ERC-European Research Council. (2017). Migration and Asylum: The Contribution of Frontier Research to the Understanding of Human Mobility Across Frontiers. Luxemburg Publication Office of the European Union, 64 pp. 17.6 x 25.0 cm, Luxemburg.
- Erder, S. (2010). 'Düzensiz Göç', Göçmen Korkusu ve Çelişen Tepkiler. B. Pusch ve T. Wilkoszweski (Ed.). Türkiye'ye uluslararası göç: Toplumsal koşullar, bireysel yaşamlar. Kitap Yayınevi, İstanbul, 41-55.
- Erdoğan, M. M. (2014). Türkiye'de Suriyeliler: Toplumsal Kabul Ve Uyum Araştırması. Hacettepe Üniversitesi, Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Raporu, HUGO.
- European Commission. (2016). Communication From The Commission To The European Parliament, The European Council And The Council. Fourth Report On The Progress Made In The Implementation Of The EU-Turkey Statement. Brussels, 8.12.2016 COM(2016) 792 final.
- Faist, T. (2003). Uluslararası Göç Ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar. Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Faist, T. ve Schade, J. (ed.) (2013). Disentangling migration and climate change. Methodologies, Political Discourses and Human Rights. Springer. DOI 10.1007/978-94-007-6208-4.

- Felli, R. (2013). Managing Climate Insecurity by Ensuring Continuous Capital Accumulation: 'Climate Refugees' and 'Climate Migrants'. *New Political Economy*, 18:3, 337-363, DOI: 10.1080/13563467.2012.687716 Erişim: <http://dx.doi.org/10.1080/13563467.2012.687716>
- Fields, G. S. (2004). Dualism In The Labor Market: A Perspective On The Lewis Model After Half A Century. *Manchester School* (14636786), 72(6), 724-735. doi:10.1111/j.1467-9957.2004.00432.x.
- Findlay, A. M. (2011). Migrant Destinations In An Era Of Environmental Change. *Global Environmental Change*, 21, S50-S58.
- Gaan, N. (2001). Rethinking Security: The Enviromental Approach. *International Studies* 38, Thousand Oak, London.
- Gallopín, G. C. (2006). Linkages Between Vulnerability, Resilience, And Adaptive Capacity. *Global Environmental Change*, 16(3), 293-303.
- GAR. 2011. Erian, W., Katlan, B. ve Babah, O. Drougt Vulnerability in the Arab Region: Special Case Study: Syria. *Global Assesment Report on Disaster Risk Reduction*.
- GAR. 2015. Erian, W., Katlan, B., Assad, N. ve Ibrahim, S. F. Effects of Drought and Land Degradation on Vegetation Losses: in Africa, Arab Region, Drought and Conflict in Syria, Drylands in South America and Forests of Amazon and Congo Rivers Basins. *Background Paper Prepared for the 2015 Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction*.
- Gautier, C. (2014). Petrol, Su ve İklim. Sevgi Genç (Çev.). Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara.
- Gemenne F., Brücker. P. ve Lonesco D. (Eds.). (2014). The State of Enviromental Migration 2014-A Review of 2013. *International Organization for Migration, SciencePo*.
- Gibb, C. ve Ford, J. (2012). Should The United Nations Framework Convention On Climate Change Recognize Climate Migrants? *Environmental Research Letters*, 7(4), 045601.
- Göç Raporu. (2016). T.C. İçişleri Bakanlığı. 2015 Yıllık Göç Raporu. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Nisan, 2016, Ankara.
- Göç Raporu. (2017). T.C. İçişleri Bakanlığı. 2016 Yıllık Göç Raporu. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları Yayın No: 40 Nisan, 2017. http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_goc_raporu.pdf (erişim tarihi: 07.05.2017)
- Gökçen, S. (2015). Anadolu ve Balkanlar'a Romanların Göçü. *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* (ss.35-46), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Göker, G. (2015). Göç Kimlik Aidiyet: Kùltürlerarası İletişim Açısından İsveçli Türkler. Literatürk Academia Yayınları, Konya.
- Güçlü, S. Ö. (2002). Kentlileşme ve göç sürecinde Antalya'da kent kùltürü ve kentlilik bilinci. Ankara: Kùltür Bakanlığı, 2002.
- Güder, M. (2016). Türkiye'deki Dış Göç Olgusuna Sosyoekonomik Bir Yaklaşım ve Avrupa Birliği ile Geri Kabul Anlaşması'nın Olası Etkileri. Sosyoekonomi, 24(4), 129-138. doi:10.17233/se.2016.10.007.
- Güleryüz, N. A. (2015). Geçmişten Günümüze Anadolu'ya Yahudi Göçü. Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler (ss.47-73), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Gürkan, M. (2006). Sosyolojik Açıdan Göç Ve Yasadışı Göç Hareketleri. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi: Kırıkkale.
- Güvenç, B. (1996). Göç Olgusu ve Türk Toplumı. 2. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç. Sosyoloji Derneği Yayınları: Ankara
- Hamro-Drotz, D. (2014). Livelihood security: Climate Change, Migration And Conflict In The Sahel. Conflict-Sensitive Adaptation To Climate ChangeIn Africa. United Nations Enviroment Programme
- Harris, J. R., ve Todaro, M. P. (1970). Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis. The American Economic Review, 126-142.
- Harrison, B. ve Sum, A. (1979). The Theory of 'Dual' or Segmented Labor Markets. Journal Of Economic Issues (Association For Evolutionary Economics), 13(3), 687-706.
- Haug, S. (2008). Migration Networks and Migration Decision-Making. Journal Of Ethnic & Migration Studies, 34(4), 585-605. doi:10.1080/13691830801961605.
- Hazan, J. C. (2012). Geçmişten Geleceğe Zorunlu Göç: Mùlteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler. T. Bora. (Ed.). Kùreselleşme Çağına Göç: Kavramlar, Tartışmalar. İletişim Yayınları, İstanbul, 183-197.
- Hillmann, F., Pahl, M., Rafflenbeul, B. ve Sterly, H. (eds.). (2015). Environmental Change, Adaptation and Migration: Bringing in the Region. Springer.
- Huang, C. C. ve Su, H. (2009). Climate Change And Zhou Relocations In Early Chinese History. Journal of Historical Geography, 35(2), 297-310.
- Hulme, M. (2016). İklim Değişikliği Konusunda Neden Anlaşmıyoruz. M. Özenç (Çev.). Alfa Bilim, İstanbul.

- Huntjens, P. ve Zhang, T. (2016). Climate Justice: Equitable and Inclusive Governance of Climate Action. The Hague Institute for Global Justice, The Hague.
- IDMC, (2016-Mayıs). The Internal Displacement Monitoring Centre. Global Report On Internal Displacement. <http://www.internal-displacement.org/assets/publications/2016/2016-global-report-internal-displacement-IDMC.pdf> (erişim tarihi: 28.11.2016)
- Ihlamur-Öner, S. G. (2012). Küresel Bir Göç ve Mülteci Rejimine Doğru? T. Bora. (Ed.). Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar. İletişim Yayınları, İstanbul, s.577-600.
- IOM. (2009a). Göç Terimleri Sözlüğü. Uluslararası Göç Hukuku. Uluslararası Göç Örgütü, No:18, İsviçre. http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu.pdf (erişim tarihi: 05.12.2016)
- IOM. (2009b). Compendium of IOM's Activities in Migration, Climate Change and the Environment Erişim: https://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/activities/env_degradation/compendium_climate_change.pdf (erişim tarihi: 18.07.2016)
- IOM. (2013). Wide Survey On Migration, Enviroment and Climate Change, Switzerland.
- IOM. (2014a). Perspectives on Migration, Environment and Climate Change, Geneva, Switzerland. http://publications.iom.int/system/files/pdf/meccinfosheet_climatechangeactivities.pdf (erişim tarihi: 19.07.2016)
- IOM. (2014b). IOM Outlook On Migration, Environment and Climate Change. IOM, Switzerland. DOI: <http://dx.doi.org/10.18356/9ba951ac-en> .
- IOM. (2016). IOM Contributions to Global Climate Negotiations- 22nd Conference Of Parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). https://publications.iom.int/system/files/cop_22_en.pdf (erişim tarihi: 09.01.2017)
- IOM. (2017). Assessing the Climate Change, Environmental Degradation and Migration Nexus in South Asia. International Organization for Migration Bangladesh. https://publications.iom.int/system/files/pdf/environmental_degradation_nexus_in_south_asia.pdf (erişim tarihi: 19.07.2016)
- IPCC First Assesment Report (FAR) (1990). Climate Change: The IPCC Impacts Assessment. W.J. McG. Tegart, G.W. Sheldon and D.C. Griffiths (eds.). Australian Government Publishing Service, Camberra, Australia 294 pp.

https://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_ipcc_first_assessment_1990_wg2.shtml (erişim tarihi: 18.07.2016)

- IPCC. 2007: Climate Change 2007: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, Pachauri, R.K and Reisinger, A. (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland, 104 pp.
- IPCC. (2014a): Summary for policymakers. In: Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Field, C.B., V.R. Barros, D.J. Dokken, K.J. Mach, M.D. Mastrandrea, T.E. Bilir, M. Chatterjee, K.L. Ebi, Y.O. Estrada, R.C. Genova, B. Girma, E.S. Kissel, A.N. Levy, S. MacCracken, P.R. Mastrandrea, and L.L. White (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, pp. 1-32.
- IPCC. (2014b): Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, R.K. Pachauri and L.A. Meyer (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland, 151 pp.
- IPCC. (2014c). IPCC's Working Group II Contribution to the Fifth Assessment Report, released in March 2014: IPCC 5AR, WG2, Volume 1, Chapter 12. (2014) <http://www.ipcc.ch/report/ar5/wg2/> (erişim tarihi: 05.02.2017)
- Islam, M. M., Sallu, S., Hubacek, K. ve Paavola, J. (2014). Migrating To Tackle Climate Variability And Change? Insights From Coastal Fishing Communities İn Bangladesh. Climatic Change, 124(4), 733-746.
- İçduygu, A. (2010). Türkiye'de Uluslararası Göçün Siyasal Arka Planı: Küreselleşen Dünyada 'Ulus-Devleti İnşa Etmek ve Korumak'. Türkiye'ye Uluslararası Göç, 17-40.
- İçduygu, A. (2015). Türkiye'ye Yönelen Düzensiz Göç Dalgaları İçinde "Transit Göç". Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler (ss. 277-294), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- İçduygu, A. ve Biehl, K. (2012). Kentler ve Göç: Türkiye, İtalya, İspanya Örnekleri. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- İçduygu, A. ve Keyman, E. F. (2000). Globalization, Security, And Migration: The Case Of Turkey. Global Governance, 6(3), 383-398.

- İklim Değişikliği Stratejisi (2010-2020). (2012). T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara
<http://www.trakya2023.com/uploads/docs/28062013IjN-ju.pdf> (erişim tarihi: 15.07.2016)
- İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı 2011-2020. (2011). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Temmuz 2011, Ankara. <http://iklim.tarim.gov.tr/dosya/idep.pdf> (erişim tarihi: 15.07.2016)
- İzci, R. (2008). İklim Değişikliği ve Uyum (Adaptasyon) Sorunu. Karakaya, E. (Ed). Küresel Isınma ve Kyoto Protokolü: İklim Değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik Ve Politik Analizi. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Jónsson, G. (2010). The Environmental Factor In Migration Dynamics: A Review Of African Case Studies. International Migration Institute James Martin 21st Century School University of Oxford.
- Kadioğlu, M. (2009). Küresel İklim Değişimi Ve Türkiye. Engineer & The Machinery Magazine, (593), 15-25.
- Kale, B. (2015). Zorunlu Göçün 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkileri. Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler (ss.133-151), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Karaalp, H. S. (2008). Sektörel Açıdan İklim Değişikliği: Tarım, Ulaştırma ve Sanayi. Karakaya, E. (Ed). Küresel Isınma Ve Kyoto Protokolü: İklim Değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik Ve Politik Analizi. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Karpat, K. (2003). Türkiye ve Orta Asya. İmge Yayınevi, Ankara.
- Kartal, B. T. ve Başçı, E. T. (2014). Türkiye'ye Yönelik Mülteci ve Sığınmacı Hareketleri. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 12(2), 275.
- Kaya, A. (2015). Türkiye'de Çerkesler. Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler (ss.133-151), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Keck, M. ve Sakdapolrak, P. (2013). What Is Social Resilience? Lessons Learned And Ways Forward. Erdkunde, 5-19.
- Kelsaite, L. ve Mach, E. (2015). Migration As Adaptation? A Comparative Analysis Of Policy Frameworks On The Environment And Development In MECLP Countries. Migration, Environment and Climate Change: Policy Brief Series Issue 5, Vol. 1, November 2015.
- Khatun, M. (2013). Climate Change and Migration in Bangladesh: Golden Bengal to Land of Disasters. Bangladesh eJ. Sociol, 10, 64-79.

- Kılıç, C. T. (2009). Küresel iklim değişikliği çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma çabaları ve Türkiye. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(2), 19. <http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=0728d505-4f9c-4e09-a27a-4a4d69600b88%40sessionmgr4008&vid=2&hid=4202> (Erişim Tarihi: 30.01.2017).
- Kirişçi, K. ve Karaca, S. (2015). Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011’de Türkiye’ye Yönelen Kitlesel Mülteci Akınları. Türkiye’nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler (ss. 295-314), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Klein, R. J. T., S. Huq, F. Denton, T. E. Downing, R. G. Richels, J. B. Robinson ve F. L. Toth. (2007). Inter Relationships Between Adaptation And Mitigation. Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, M.L. Parry, O.F. Canziani, J.P. Palutikof, P.J. van der Linden and C.E. Hanson, Eds., Cambridge University Press, Cambridge, UK, 745-777.
- Kniveton, D., Schmidt-Verkerk, K., Smith, C. ve Black, R. (2008). Climate Change And Migration: Improving Methodologies To Estimate Flows. International Organization for Migration, IOM Migration Research Series, No: 33, Switzerland.
- Kumpulainen, S. (2006). Vulnerability Concepts In Hazard And Risk Assessment. Special Paper-Geological Survey of Finland, 42, 65.
- Kümbetoğlu, B. (2012). Göç Çalışmalarında Nasıl Sorusu. T. Bora. (Ed.). Küreselleşme Çağına Göç: Kavramlar, Tartışmalar. İletişim Yayınları, İstanbul, 49-85.
- Laczko, F. ve Singleton, A. (2016). Data On Environmental Migration: How Much Do We Know? Global Migration Data Analysis Centre (GMDAC) Data Briefing Series, Germany. https://publications.iom.int/system/files/pdf/gmdac_data_briefing_series_issue2.pdf (erişim tarihi: 10.03.2017)
- Laczko, F.ve Aghazarm, C. (Eds.). (2009). Migration, Environment And Climate Change: Assessing The Evidence (pp. 7-40). Geneva: International Organization for Migration.
- Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. Demography, 3(1), 47-57.
- Lilleør, H. B. ve Van den Broeck, K. (2011). Economic Drivers Of Migration And Climate Change In LDCs. Global Environmental Change, 21, S70-S81.
- Lindley, A. (2014). Questioning 'Drought Displacement': Environment, Politics And Migration In Somalia. Forced Migration Review, (45), 39.

- Locke, J. T. (2009). Climate Change-Induced Migration In The Pacific Region: Sudden Crisis And Long-Term Developments. *The Geographical Journal*, Vol. 175, No. 3, September 2009, pp. 171–180, doi: 10.1111/j.1475-4959.2008.00317.x.
- Lucas, R. E. (2015). Internal Migration In Developing Economies: An Overview. KNOMAD Working Paper 6, Global Knowledge Partnership on Migration and Development, World Bank, Washington, DC. May.
- Mabogunje, A. L. (1970). Systems Approach To A Theory Of Rural-Urban Migration. *Geographical analysis*, 2(1), 1-18.
- Macar, E. (2015). Yunanistan'dan Anadolu'ya Göç: Nüfus Mübadelesi. *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* (ss.171-190), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Marchiori, L. ve Schumacher, I. (2011). When Nature Rebels: International Migration, Climate Change, And Inequality. *Journal of Population Economics*, 24(2), 569-600.
- Maslin, M. (2011). Küresel Isınma. S. Gül (Çev.). Dost Kitapevi, Ankara.
- Massey, D. (1988). Economic Development and International Migration in Comparative Perspective. *Population and Development Review*, 14(3), 383-413. doi:10.2307/1972195.
- Massey, D. S. (1999). Why Does Immigration Occur?: A Theoretical Synthesis (pp. 34-52). na. The Hand Book of Interntional Migration. Erişim: https://macaulay.cuny.edu/eportfolios/pony2014shama/files/2014/02/Kaczmarczyk_Reading-1.pdf (erişim tarihi: 15.08.2016)
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino A. ve Taylor, J. E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, Vol. 19, No. 3 pp. 431-466.
- Mastrorillo, M., Licker, R., Bohra-Mishra, P., Fagiolo, G., Estes, L. D. ve Oppenheimer, M. (2016). The İnfluence Of Climate Variability On İnternal Migration Flows İn South Africa. *Global Environmental Change*, 39, 155-169.
- McAdam, J. (2011a). Swimming Against The Tide: Why A Climate Change Displacement Treaty Is Not The Answer. *International Journal of Refugee Law*, eeq045.
- McAdam, J. (2011b). Climate Change Displacement and International Law: Complementary Protection Standards. Legal and Protection Policy Research Series. Division of International Protection United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR).

- McLeman R., Schade, J. ve Faist, T. (eds.). (2016). Environmental Migration and Social Inequality. Advances in Global Change Research 61, Springer. DOI 10.1007/978-3-319-25796-9_2.
- McLeman, R. (2011). Climate Change, Migration And Critical International Security Considerations. International Organization for Migration (IOM).
- McLeman, R. (2013). Developments In Modelling Of Climate Change-Related Migration. Climatic Change, 117(3), 599-611.
- McLeman, R. A. ve Hunter, L. M. (2010). Migration In The Context Of Vulnerability And Adaptation To Climate Change: Insights From Analogues. Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change, 1(3), 450-461.
- McLeman, R. ve Smit, B. (2006). Migration As An Adaptation To Climate Change. Climatic Change, 76(1-2), 31-53.
- McNabb, R. ve Psacharopoulos, G. (1981). Further Evidence of the Relevance of the Dual Labor Market Hypothesis for the U. K. The Journal of Human Resources, (3). 442.
- McNamara, K. E. (2007). Conceptualizing Discourses On Environmental Refugees At The United Nations. Population And Environment, 29(1), 12-24.
- MGM. (2016). 2015 Yılı İklim Değerlendirmesi. T.C. Orman Ve Su İşleri Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü. Şubat, 2016, Ankara. <https://www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/yillikiklim/2015-iklim-raporu.pdf> (erişim tarihi: 15.03.2017)
- MGM. (2017). 2016 Yılı İklim Değerlendirmesi. T.C. Orman Ve Su İşleri Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü. Ocak, 2017, Ankara. <https://www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/yillikiklim/2016-iklim-raporu.pdf> (erişim tarihi: 15.03.2017)
- Montgomery, S. (2014). Küresel Enerjiye Yön Veren Güçler. Baskı, (çev.) Evra Günhan Şenol, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara.
- Mortreux, C. ve Adams, H. (2015). Setting The Scene: National And Deltaic Migration Trends In India, Bangladesh And Ghana. DECCMA Working Paper, Deltas, Vulnerability and Climate Change: Migration and Adaptation, IDRC Project Number 107642. Available online at: www.deccma.com. (erişim tarihi: 21.03.2017)
- Ni, X. Y. (2015). A Nation Going Under: Legal Protection for Climate Change Refugees. BC Int'l & Comp. L. Rev., 38, 329.

- Nicholson, C. (2014). Climate Change And The Politics Of Causal Reasoning: The Case Of Climate Change And Migration. *The Geographical Journal*, Vol. 180, No. 2, June 2014, pp. 151–160, doi: 10.1111/geoj.12062
- Nishumura, L. (2015). ‘Climate Change Migrants’: Impediments to a Protection Framework and the Need to Incorporate Migration into Climate Change Adaptation Strategies. *International Journal of Refugee Law*, Vol. 27, No. 1, 107–134 doi: 10.1093/ijrl/eev002
- Oğuz, C. U. (2009). İklim Değişikliğinin Ekolojik Bir Süreç Olarak Küresel Ölçekte İncelenmesi. Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Okeowo, D. (2013). Examining the Link: Climate Change, Environmental Degradation and Migration. *Environmental Law Review*; 2013, Vol. 15 Issue 4, p273-289.
- Oliver-Smith, A. (2012). Debating Environmental Migration: Society, Nature and Population Displacement in Climate Change. *Journal of International Development J. Int. Dev.* 24, 1058–1070 Published online in Wiley Online Library (wileyonlinelibrary.com) DOI: 10.1002/jid.2887.
- Ortaylı, İ. (2006). Genel Göç Olgusu. İstanbul Organizasyon (Haz.). Uluslararası Göç Sempozyumu-Bildiriler: 8-11 Aralık 2005 (s.19-22). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi.
- Oudry, G., Pak, K. ve Chea, C. (2016). Assessing Vulnerabilities and Responses to Environmental Changes in Cambodia. *International Organization for Migration*, Phnom Penh.
- Ozcan, A. ve Strauss, E. (2016). An Overview of the Impacts of Global Climate Change on Farmland in Turkey. *International Journal of Environmental Science and Development*; Singapore 7.6 (Jun 2016): 458-463. <http://search.proquest.com/openview/b1797a239d51c40908f04672e793efa7/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2027401> (erişim tarihi: 20.01.2017)
- Öner, N. A. Ş. (2012a) Göç Tartışmalarında Temel Kavramlar. T. Bora. (Ed.). Küreselleşme Çağına Göç: Kavramlar, Tartışmalar. İletişim Yayınları, İstanbul, s.13-27.
- Öner, N. A. Ş. (2012b). Son Mu, Başlangıç Mı? Göç Çalışmalarında Sosyal Bir Olgu Olarak Geri Dönüş. T. Bora. (Ed.). Küreselleşme Çağına Göç: Kavramlar, Tartışmalar. İletişim Yayınları, İstanbul, s.263-285.
- Önol, B. ve Semazzi, F. H. M. (2009). Regionalization of Climate Change Simulations Over the Eastern Mediterranean. *Journal of Climate*, 22(8), 1944-1961.

- Özbek, Y. (2010). Almanya'dan Türkiye'ye Ulusaşırı Göç. B. Pusch ve T. Wilkoszweski (Ed.). Türkiye'ye uluslararası göç: Toplumsal koşullar, bireysel yaşamlar. Kitap Yayınevi, İstanbul, 159-170.
- Özcan, M. (2005). Avrupa Birliği Sığınma Hukuku: Ortak Bir Sığınma Hukukunun Ortaya Çıkışı. USAK Books.
- Özdemir, M. (2008). Türkiye'de İç Göç Olgusu, Nedenleri ve Çorlu Örneği. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özerim, G. (2014). Avrupa'da Göç Politikalarının Ulusüstüleşmesi ve Bir Güvenlik Konusunda Dönüşü: Avrupa Göç Tarihinde Yeni Bir Dönem mi? Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 5(1), 11-48.
- Özerim, M. G. (2012). Turkey on the Route of Retirement Migration: The Motivations of European Retirement Migrants to Prefer Turkey and Their Perception of Turkey. Journal of Yasar University, 28(7), 4766-4787.
- Özgür Baklacioğlu, N. (2015). Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Sayılar, Koşullar ve Tartışmalar. Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler (ss.191-220), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Özgür, N. (2012). Modern Türkiye'nin Zorunlu Göçmenleri: Muhacirler, İskânlılar, Mübadiller, İslamlar, Soydaşlar, "G" Grubu, Mülteciler, "Tekne Mülteciler. T. Bora. (Ed.). Küreselleşme Çağına Göç: Kavramlar, Tartışmalar. İletişim Yayınları, İstanbul, 199-216.
- Özkul, D. (2012). Ulus-Ötesi Göç: Uluslararası Göç Yazınında Yeni Bir Paradigma. T. Bora. (Ed.). Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 483-500.
- Özyakışır, D. (2013). Göç: Kuram ve bölgesel bir uygulama. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Parsons, L., Lawreniuk, S. ve Pilgrim, J. (n.d). (2014). Wheels within Wheels: Poverty, Power and Patronage in the Cambodian Migration System. Journal Of Development Studies, 50(10), 1362-1379.
- Paydak, A. (2012). Küreselleşme İle Değişen Göç Kavramı: Yasadışı Göç ve Türkiye'de Adana İli Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Pazarlıoğlu, M. V. (2007). İzmir Örneğinde İç Göçün Ekonometrik Analizi. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(1), 121-136.

- Pielke, R. A. (1998). Rethinking The Role Of Adaptation In Climate Policy. *Global Environmental Change*, 8(2), 159-170.
- Piguët, E. (2010). Linking Climate Change, Environmental Degradation, And Migration: A Methodological Overview. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 1(4), 517-524.
- Piguët, E. ve Laczko, F. (2014). *People on the Move in a Changing Climate. The Regional Impact of Environmental Change on Migration*. Dordrecht.
- Piguët, E., Pécoud, A. ve De Guchteneire, P. (2011). Migration And Climate Change: An Overview. *Refugee Survey Quarterly*, 30(3), 1-23.
- Piore, M. (1986). The Shifting Grounds for Immigration. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 485, 23-33. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/1045438> (erişim tarihi: 17.11.2016)
- Piore, M. J. (1973). *The Role Of Immigration In Industrial Growth; A Case Study Of The Origins And Character Of Puerto Rican Migration To Boston*. Massachusetts Institute Of Technology 50 Memorial Drive Cambridge, mass. 02139.
- Preston, I., Banks N., Hargreaves, K., Kazmierczak, A., Lucas, A., Mayne, R., Downing, C., ve Street, R. (2014). *Climate Change and Social Justice, An Evidence Review*. Joseph Rowntree Foundation Report. <http://www.jrf.org.uk/sites/files/jrf/climate-change-social-justice-full.pdf> (erişim tarihi: 08.02.2017)
- Rajendra, T. M. (2015). The Rational Agent or the Relational Agent: Moving from Freedom to Justice in Migration Systems Ethics. *Ethical Theory And Moral Practice*, (2), 355. doi:10.1007/s10677-014-9522-z.
- Ramos, E. P., Jubilut, L. L., Cavedon-Capdeville, F. S. ve Claro, C. A. B. (2016). *Environmental Migration In Brazil: Current Context And Systemic Challenges*. *Migration, Environment and Climate Change: Policy Brief Series Issue 5*, Vol. 2, May 2016.
- Ravenstein, E. G. (1889). The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, Vol. 52, No. 2, pp. 241-305.
- Riss, I. (2016). Leadership In Migration Systems: The Case Of Israel. *Interdisciplinary Description Of Complex Systems*, 14(2), 194-211. doi:10.7906/indexs.14.2.9.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji Kuramları*. (Çev. H. Hülür). De Ki Basım Yayın, Ankara.
- Sahin, U. (2016). Warming A Frozen Policy: Challenges To Turkey's Climate Politics After Paris. *Turkish Policy Quarterly*, 15(2), 117-129.

- Sakdapolrak, P. (2014). Building Resilience Through Translocality. Climate Change, Migration And Social Resilience Of Rural Communities In Thailand. TransRe Working Paper No. 1, Department of Geography, University of Bonn, Bonn.
- Salomoni, F. (2012). Göç Veren'den Göç Alan Ülkeye Geçiş: Akdeniz Modeli ve İtalya Örneği. T. Bora. (Ed.). Küreselleşme Çağına Göç: Kavramlar, Tartışmalar. İletişim Yayınları, İstanbul, 417-438.
- Sassen, S. (1990). The Mobility Of Labor And Capital: A Study In International Investment And Labor Flow. Cambridge University Press.
- Scheffran, J., Marmer, E. ve Sow, P. (2012). Migration As A Contribution To Resilience And İnnovation İn Climate Adaptation: Social Networks And Co-Development İn Northwest Africa. Applied Geography, 33, 119-127.
- Schneider, S. H., S. Semenov, A. Patwardhan, I. Burton, C.H.D. Magadza, M. Oppenheimer, A.B. Pittock, A. Rahman, J.B. Smith, A. Suarez ve F. Yamin. (2007). Assessing Key Vulnerabilities And The Risk From Climate Change. Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, M.L. Parry, O.F. Canziani, J.P. Palutikof, P.J. van der Linden and C.E. Hanson, Eds., Cambridge University Press, Cambridge, UK, 779-810.
- Selek, B. ve Tuncok, I. K. (2014). Effects of Climate Change on Surface Water Management of Seyhan Basin, Turkey. Environmental and Ecological Statistics, 21(3), 391-409.
- Sert, D. Ş. (2012). Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru. T. Bora. (Ed.). Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar. İletişim Yayınları, İstanbul, 29-47.
- Sherwood A., Bradley, M., Rossi L., Guiam R. ve Mellicker B. (2015). Resolving Post-Disaster Displacement: Insights from the Philippines after Typhoon Haiyan (Yolanda). The Brookings Institution ve International Organization for Migration (IOM).
- Sirkeci, İ., Cohen, J. H. ve Yazgan, P. (2012). Türk Göç Kültürü: Türkiye İle Almanya Arasında Göç Hareketleri, Sosyo-Ekonomik Kalkınma Ve Çatışma. Migration Letters, 9(4), 373-386.
- Smit, B., Burton, I., Klein, R. J. ve Wandel, J. (2000). An Anatomy Of Adaptation To Climate Change And Variability. Climatic change, 45(1), 223-251.
- Stabinsky, D. ve Hoffmaister J. P. (2012) Loss And Damage: Defining Slow Onset Events. Briefing Paper On Loss And Damage. Asia and Eastern Europe Regional Meeting 27-29 August 2012, Bangkok. Third World Network.

- Stark, O. ve Bloom, D. E. (1985). The New Economics Of Labor Migration. The American Economic Review, 75(2), 173-178.
- Stern, N. H. (2007). The Economics Of Climate Change: The Stern Review. Cambridge University Press.
- Stouffer, S. A. (1940). Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance. American Sociological Review, 5(6), 845-867.
- Şahin, Ü. (2014). Türkiye'nin İklim Politikalarında Aktör Haritası. İstanbul Politikalar Merkezi, İstanbul.
- Şahin, Ü. ve Kurnaz, L. (2014). İklim Değişikliği ve Kuraklık. İstanbul Politikalar Merkezi, İstanbul.
- Şaul, M. (2015). Geçmişten Bugüne Siyah Afrika'dan Türkiye'ye Göçler: Kölelikten Küresel Girişimciliğe. Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler (ss.71-117), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Şen, M. T. (2014). Türkiye'de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi. Çalışma ve Toplum, (40), 231.
- Talu, N. (2015). Türkiye'de İklim Değişikliği Siyaseti. Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Taylor, J. E., Rozelle, S., ve de Brauw, A. (2003). Migration And Incomes In Source Communities: A New Economics Of Migration Perspective From China. Economic Development & Cultural Change, (1), 75.
- Tekeli, İ. (2008). Göç ve Ötesi (Vol. 3). Tarih Vakfı.
- Tekelioğlu, M. Doğan, A. ve Çelebi F. (2015). Türkiye'de Göç Politikalarının Gelişimi ve Mevcut Durum. Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu, 29-30 Mayıs 2015, İstanbul, s.3-25.
- The Millenium Development Goals Report. (2015). Way, C. (Ed). United Nations, New York.
- Tılıç, H. R., Özen, Y., Çelik, K. (2012). Geriye Göçün Dinamikleri: Almanya'dan 'Ev'e Dönüş. T. Bora. (Ed.). Küreselleşme Çağına Göç: Kavramlar, Tartışmalar. İletişim Yayınları, İstanbul, s.13-27.
- Toğral, B. (2012). Securitization Of Migration In Europe: Critical Reflections On Turkish Migration Practices. Alternatives: Turkish Journal of International Relations, 11(2).
- Tomanbay, M. (2008). Dünyada Su ve Küresel Isınma Sorunu, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Transatlantik Eğilimler. (2013). Transatlantic Trends Key Findings 2013, The German Marshall Fund of the United States Strengthening Transatlantic Cooperation. Erişim: <http://trends.gmfus.org/files/2013/09/TT2013-Key-Findings-Report-in-Turkish.pdf> (erişim tarihi: 10.01 2017).

- Turhan, E. (2016). Kimdi Giden, Kimdi Kalan? COP21 Sonrası İklim Değişikliği ve Göç. HYD SAHA, 36-39.
- Tuzcu, P. (2008). Zorunlu Göç ve Küresel Dönemde Değişen Nitelikleri: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.
- TÜİK. (2016, Nisan). Sera gazı Emisyon Envanteri, 2014. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21582> (erişim tarihi: 26.02.2017)
- Türkeş, M. (2008). İklim Değişikliği ve Küresel Isınma Olgusu: Bilimsel Değerlendirme. Karakaya, E. (Ed). Küresel Isınma Ve Kyoto Protokolü: İklim Değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik Ve Politik Analizi. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Türkeş, M. T. (2014). İklim Değişikliğinin Tarımsal Gıda Güvenliğine Etkileri, Geleneksel Bilgi ve Agroekoloji. Türk Tarım- Gıda Bilim Ve Teknoloji Dergisi, 2(2), 71-85. http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TTAR&c=ebsco&ano=206690_d7499c65b8a4ca0c33800f52e1e95594&? (erişim tarihi: 03.01.2017).
- Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi. (2016). T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, Ankara, Türkiye https://www.csb.gov.tr/db/destek/editordosya/Turkiye_Iklim_Degisikligi_Altinci_Ulusal_Bildirimi.pdf (erişim tarihi: 15.07.2016)
- UN. (2015). The Millennium Development Goals Report 2015. (eds. Catharine Way). United Nations, New York. [http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf) (erişim tarihi: 19.07.2016).
- UNFCCC. (2015a). Paris Agreement, Unites Nations. (Paris Sözleşmesi Gerçek Metni) http://unfccc.int/files/essential_background/convention/application/pdf/english_paris_agreement.pdf ayrıca bknz: <http://bigpicture.unfccc.int/#content-the-paris-agreemen> (erişim tarihi: 18.01.2017).
- UNFCCC. (2015b). Paris Agreement, Report of the Conference of the Parties on its 21st Session, 30 November–11 December (Paris). http://unfccc.int/files/meetings/paris_nov_2015/application/pdf/paris_agreement_english_.pdf (erişim tarihi: 18.01.2017).
- UNFCCC. (2016). Report of the Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Paris Agreement on the first part of its first session, held in Marrakech from 15 to 18 November 2016. 1. Bölüm: <http://unfccc.int/resource/docs/2016/cma1/eng/03.pdf> 2. Bölüm: <http://unfccc.int/resource/docs/2016/cma1/eng/03a01.pdf> (erişim tarihi: 18.01.2017).

- UNHCR, The UN Refugee Agency and UNDP, United Nations Development Programme. (2016). Regional Strategic Overview. Regional Refugee & Resilience Plan 2017-2018 In Response to the Syrian Refugee Crises <http://www.3rpsyriacrisis.org/wp-content/uploads/2016/12/3RP-Regional-Strategic-Overview-2017-18.pdf> (erişim tarihi: 18.01.2017).
- UNHCR, The UN Refugee Agency and UNDP, United Nations Development Programme. (2015). Regional Strategic Overview. Regional Refugee & Resilience Plan 2016-2017 In Response to the Syrian Refugee Crises <http://www.3rpsyriacrisis.org/wp-content/uploads/2015/12/3RP-Regional-Overview-2016-2017.pdf> (erişim tarihi: 18.01.2017).
- UNHCR. (1951). UN Refugee Agency. Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees.
- UNHCR. (2014). Global Trends, Forced Displacement in 2014, Global Leader on Statistics on Refugees.
- UNHCR. (2015). Global Trends, Forced Displacement in 2015, Global Leader on Statistics on Refugees.
- Urk, M. (2010). Göç Olgusu Bağlamında Mülteciler, Sığınmacılar ve İnsan Hakları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ünal, S. (2014). Türkiye'nin Beklenmedik Konukları: "Öteki" Bağlamında Yabancı Göçmen ve Mülteci Deneyimi. Journal Of World Of Turks / Zeitschrift Für Die Welt Der Türken, 6(3), 65-89.
- Ünver, C. (2009). Uluslararası Göç ve Kalkınma Tartışmalarında Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye. TISK Academy / TISK Akademi, 4(7), 82-97.
- Wachter, M. L. (1974). Primary and Secondary Labor Markets: A Critique of the Dual Approach. Brookings Papers On Economic Activity, (3), 637-693.
- Weinthal, E., Zawahri, N. ve Sowers, J. (2015). Securitizing Water, Climate, And Migration In Israel, Jordan, And Syria. International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics, 15(3), 293-307.
- Werrell C. E. ve Femia F. (2013). The Arab Spring and Climate Change. A Climate and Security Correlations Series. Center for American Progress | Stimson | The Center for Climate and Security.
- Wodon, Q., Liverani, A., Joseph G. ve Bougnoux N. (eds.). (2014). Climate Change and Migration: Evidence from the Middle East and North Africa. World Bank Studies.

- Washington, DC: World Bank. doi:10.1596/978-0-8213-9971-2. License: Creative Commons Attribution CC BY 3.0 IGO.
- Wood, C. H. (1982). Equilibrium and Historical-structural Perspectives on Migration. *International Migration Review*, 298-319.
- Yagbasan, O. (2016). Impacts of Climate Change on Groundwater Recharge in Küçük Menderes River Basin in Western Turkey. *Geodinamica Acta*, 28:3, 209-222.
- Yagbasan, O. ve Yazicigil, H. (2012). Assessing the Impact of Climate Change on Mogan and Eymir Lakes' Levels in Central Turkey. *Environmental Earth Sciences*, 66(1), 83-96.
- Yakut, K. (2015). Geçmişten Kırım Tatarları ve Nogayların Osmanlı İmparatorluğu'na Göçleri (1783-1922). *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* (ss.71-117), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Yalçın, C. (2004). Göç Sosyolojisi. Anı Yayıncılık, Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.
- Yükseker D ve Brewer. K. T. (2010). İstanbul'daki Afrikalı Göçmen ve Sığınmacıların Yaşam Koşulları. B. Pusch ve T. Wilkoszweski (Ed.). *Türkiye'ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar, Bireysel Yaşamlar*. Kitap Yayınevi, İstanbul, 297-319.

İnternet Kaynakları

- BBC News. (2015, Kasım). Philippines Battered As Typhoon Koppu Barrels In. http://www.bbc.com/news/worldasia34558887?ocid=socialflow_facebook&ns_channel=social&ns_campaign=bbcnews&ns_source=facebook (erişim tarihi: 23.02.2017).
- CNN-Regions. (2015, Ekim). Hennen, D. Cold Atlantic 'Blob' Puzzles Scientists. <http://edition.cnn.com/2015/09/30/weather/atlantic-cold-blob/index.html?sr=cnnifb> (erişim tarihi: 22.02.2017).
- CNN-Regions. Jones, J. (2016, Kasım). Watch As Old Sea Ice Vanishes. <http://edition.cnn.com/2016/11/02/us/old-arctic-sea-ice-vanishing/index.html?sr=fbCNN110216old-arctic-sea-ice-vanishing0700PMVODtopVideo&linkId=30631722> (erişim tarihi: 25.12.2016).
- CNNTÜRK. 2017 Mart. Avrupa'da Sular Altında Kalacak 19 Şehir / İki Türkiye'de. Bilim ve Teknoloji Sayfası. Erişim: <http://www.cnnturk.com/bilim-teknoloji/kuresel-isinma/avrupada-sular-altinda-kalacak-19-sehir-ikisi-turkiyede?page=1> (erişim tarihi: 26.04.2017)

- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2017-Mayıs). Resmi İnternet Sayfası. İstatistikleri, Göç İstaistikleri, Geçici Koruma. http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 (erişim tarihi: 07.05.2017)
- Hood, M. (2016, Kasım). Climate change making extreme weather events worse: UN. <https://m.phys.org/news/2016-11-climate-extreme-weather-events-worse.html> (erişim tarihi: 24.02.2017)
- Independent. (March, 2017). Climate Change Helped Cause Brexit, Says Al Gore. Erişim: <http://www.independent.co.uk/environment/brexit-climate-change-al-gore-says-global-warming-syria-war-helped-leave-vote-a7645866.html> (erişim tarihi: 02.05.2017)
- Kurnaz, L. (2013). Devrilme Noktası – Tipping Point. Erişim: <https://iklimbu.wordpress.com/2013/07/23/devrilme-noktasi-tipping-point-levent-kurnaz/> (erişim tarihi: 08.01.2017).
- Lunau, K. (2016, Ağustos). Every Month This Year Has Been the Hottest in Recorded History. Motherboard. https://motherboard.vice.com/en_us/article/july-hottest-noaa-nasa-climate-environment-global (erişim tarihi: 20.02.2017)
- Mary Robinson Foundation Climate Justice, Principles of Climate Justice, sayfa 1, Erişim: <http://www.mrfcj.org/pdf/Principles-of-Climate-Justice.pdf> (erişim tarihi: 16.04.2017)
- NTV Teknoloji Haberleri. (2015, Kasım). İklim Değişikliği Milyonlarca Kişiyi Yoksullaştıracak. http://www.ntv.com.tr/teknoloji/iklim-degisikligi-milyonlarca-kisiyi-yoksullastiracak,GkRd_nz6SEiS8TP_j24j7Q (erişim tarihi: 23.02.2017)
- Radikal-Çevre. Altıntaş, Ö. (DHA). (2015, Aralık). Türkiye'de 1.3 Milyon İnsanın Yaşam Alanları Sular Altında Kalabilir. http://www.radikal.com.tr/cevre/turkiyede-1-3-milyon-insanin-yasam-alanlari-sular-altinda-kalabilir-1494119/?utm_source=facebook.com&utm_medium=post&utm_term=post&utm_content=turkiyede-1-3-milyon-insanin-yasam-alanlari-sular-altinda-kalabilir-1494119&utm_campaign=cevre (erişim tarihi: 23.02.2017).
- The Guardian. (2015-Kasım). World's climate about to enter 'uncharted territory' as it passes 1C of warming. <https://www.theguardian.com/environment/2015/nov/09/worlds-climate-about-to-enter-uncharted-territory-as-it-passes-1c-of-warming> (erişim tarihi: 23.02.2017).
- The Washington Post. Mooney, C. (2015, Ekim). Why Some Scientists Are Worried About A Surprisingly Cold 'Blob' In The North Atlantic Ocean. Energy And Enviroment.

https://www.washingtonpost.com/news/energy-environment/wp/2015/09/24/why-some-scientists-are-worried-about-a-cold-blob-in-the-north-atlantic-ocean/?postshare=7581443131824477&utm_term=.7483adf62d91 (erişim tarihi: 21.02.2017)

UN News Centre. (2017-şubat). Tackling Hunger Crises In South Sudan, Somalia, Nigeria And Yemen Requires \$4.4 Billion – UN. http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=56223#.WMK_pjvyi00 (erişim tarihi: 10.03.2017)

Viegas, J. (2016, Aralık). Climate Change Caused Hundreds of Local Extinctions in 2016. <http://www.seeker.com/climate-change-is-driving-hundreds-of-local-extinctions-2136195660.html>. (erişim tarihi: 24.02.2017)

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI: Merve Suzan ILIK
Doğum Yeri- Tarihi: 25.11.1989- Antalya

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise: Metin-Nuran Çakallıklı Anadolu Lisesi, Antalya, 2007

Lisans Diploması: İstanbul Ticaret Üniversitesi (ÖSYM Burslu), Ticari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret Bölümü, 2011

Yabancı Diller: İngilizce (TOEFL-98), İspanyolca (A2).

Bilimsel Faaliyetler:

- I. Dil, Kültür ve Edebiyat Çalıştayı, Akdeniz Üniversitesi: Uluslararası Öğrenci Değişim Programlarının Öğrencilerin Kendi Topluluklarına Bakışlarına Etkisi: Erasmus Örnekleme

Stajlar:

- 2010, ANKAR A.Ş., Antalya Dış Ticaret Departmanı
- 2009, BALNAK Lojistik, İstanbul Satış ve Pazarlama Departmanı

Çalıştığı Kurumlar:

- 15.10.2009-15.06.2010, Lyonesse Kart Hizmetleri Ltd., Genel Müdürlük, İstanbul İş Geliştirme Temsilcisi ve CEO Asistanı
- 17.02.2016-devam ediyor, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, Antalya
Araştırma Görevlisi

E-Posta: mervesuzanilik@akdeniz.edu.tr
suzanilik@gmail.com